1882.-1982.

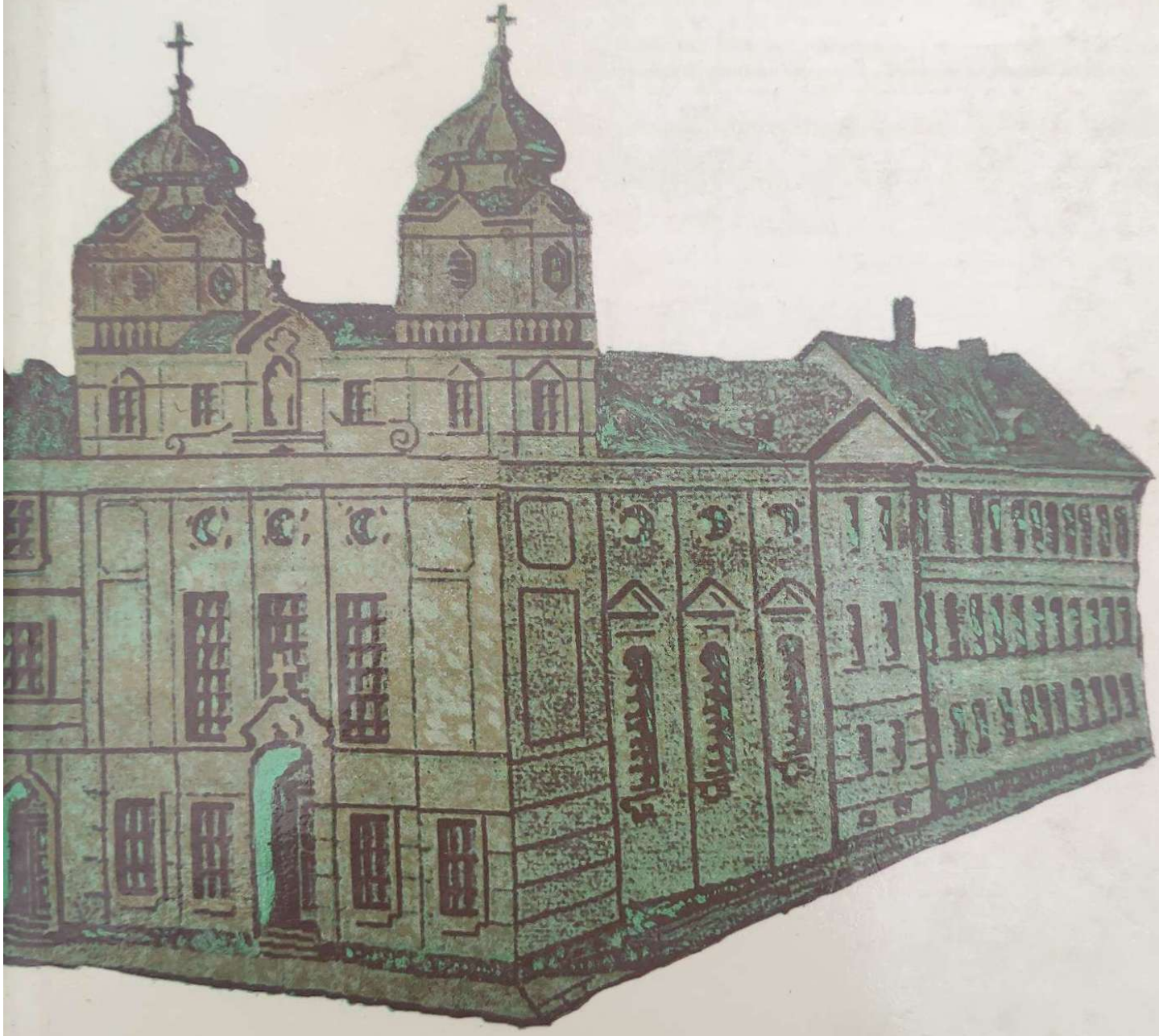

PROVINCIJA BOŽJE PROVIDNOSTI DRUŽBE KĆERI BOŽJE LJUBAVI

PROVINCIJA BOŽJE PROVIDNOSTI
DRUŽBE KĆERI BOŽJE LJUBAVI

KNJIŽNICA ZBORNIKA »KAČIĆ«
Monografije, dokumenti, građa . . . br. 10

Glavni urednik:

HRVATIN GABRIJEL JURIŠIĆ, OFM

Svezak X.

s. M. Alojzija Caratan — s. M. Božena Mutić,
Provincija Božje Providnosti Družbe kćeri Božje ljubavi

s. M. Alojzija Caratan — s. M. Božena Mutić

PROVINCIJA BOŽJE PROVIDNOSTI DRUŽBE KĆERI BOŽJE LJUBAVI

1882. - 1982.

Split — Zagreb,
1982.

Urednik:

FRA HRVATIN GABRIJEL JURIŠIĆ

Odgovorni urednik:

M. M. BONITA KOVAČIĆ

Naslovna stranica:

ŽELJKO HELL

Crteži i zemljovidi:

STJEPAN ZVONARIĆ

Izdaje:

Zbornik »Kačić«, 58000 Split, Trg G. Bulata 3 i
Provincija Božje Providnosti Družbe Kćeri Božje ljubavi, 41000 Zagreb
Nova ves 16

Sva prava pridržana.

Tisak:

NITRO »Slobodna Dalmacija«, Split

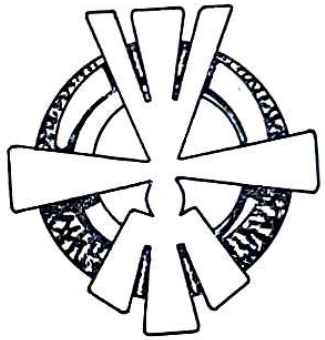

PREDGOVOR

Ove godine navršilo se puno stoljeće života i rada jedne redovničke Družbe u ovim našim krajevima. Kćeri Božje ljubavi — tako je svoje suradnice nazvala Franciska Lechner, utemeljiteljica — stigle su prije stotinu godina u našu Bosnu da bi ovdje, a kasnije i u drugim našim krajevima, razvile bogatu i plodnu djelatnost na prosvjetnom, karitativnom i socijalnom polju. Vjerne duhu i geslu svoje Utemeljiteljice, sestre su nastojale »prihvaćati svaku priliku da pomognu drugima« neumorno radeći u korist naroda, koji ih je prihvatio i među kojim su našle novu domovinu.

U proteklom stoljeću, ukorijenivši se u hrvatskom narodu, kćeri Božje ljubavi ugradile su se kao važan elemenat u našu Crkvu, prosvjetu i kulturu. Postale su dio života u ovim krajevima. A život je donosio nekad uspone, nekad padove, nekad besplodne sjetve, a nekad bogate i obilne žetve. I to je upravo sadržaj ove knjige koju predajemo javnosti.

Cjelokupno i obilno gradivo, koje su autorice marno i s mukom prikupile, podijeljeno je u dva razdoblja. Prvo razdoblje obuhvaća vrijeme od dolaska prvih sestara 1882. god. pa do 1949. godine. To je razdoblje pretežno prosvjetno-karitativnog rada u kome je opisano djelovanje naših škola, odgojnih zavoda i razne izvanškolske aktivnosti. Drugo razdoblje obuhvaća vrijeme od 1949. god. do danas, kad se snažnije razvila pastoralno-karitativno-socijalna djelatnost kakvu su zahtijevale nove prilike.

Predajemo vam, dakle, u ruke knjigu u kojoj je pretočeno stotinu godina jednoga života. Neka preko tih redaka mlađe članice Družbe upoznaju dobro život i rad svojih starijih sestara, čiju baštinu nasljeđuju i prosljeđuju u budućnost. Nekadanjim učenicama i gojenicama ova će knjiga buditi sjećanja na lijepe dane školovanja i njihove prve mladosti, koju su provele pod budnim majčinskim okom sestara. Ostali čitatelji naći će u ovoj knjizi odgovore na tako česta pitanja: što sestre rade, kako rade, kako žive?

Svi koji budu ovu knjigu s interesom uzeli u ruke naći će u njoj zanimljivo i informativno štivo, a samim tim knjiga će opravdati namjeru s kojom je pisana.

M. M. Bonita Kovačić,
provincijalka

U znaku Družbe Kćeri Božje ljubavi predstavljena je ljubav presvetoga Trojstva. Oca predočavaju zrake svjetla koje dolaze odozgor, Sina označava križ, simbol našega spasenja, a Duha Svetoga predstavlja golub. I tri su kruga simbol ljubavi koje ujedinjuje sve tri Božanske Osobe (nar. veličina).

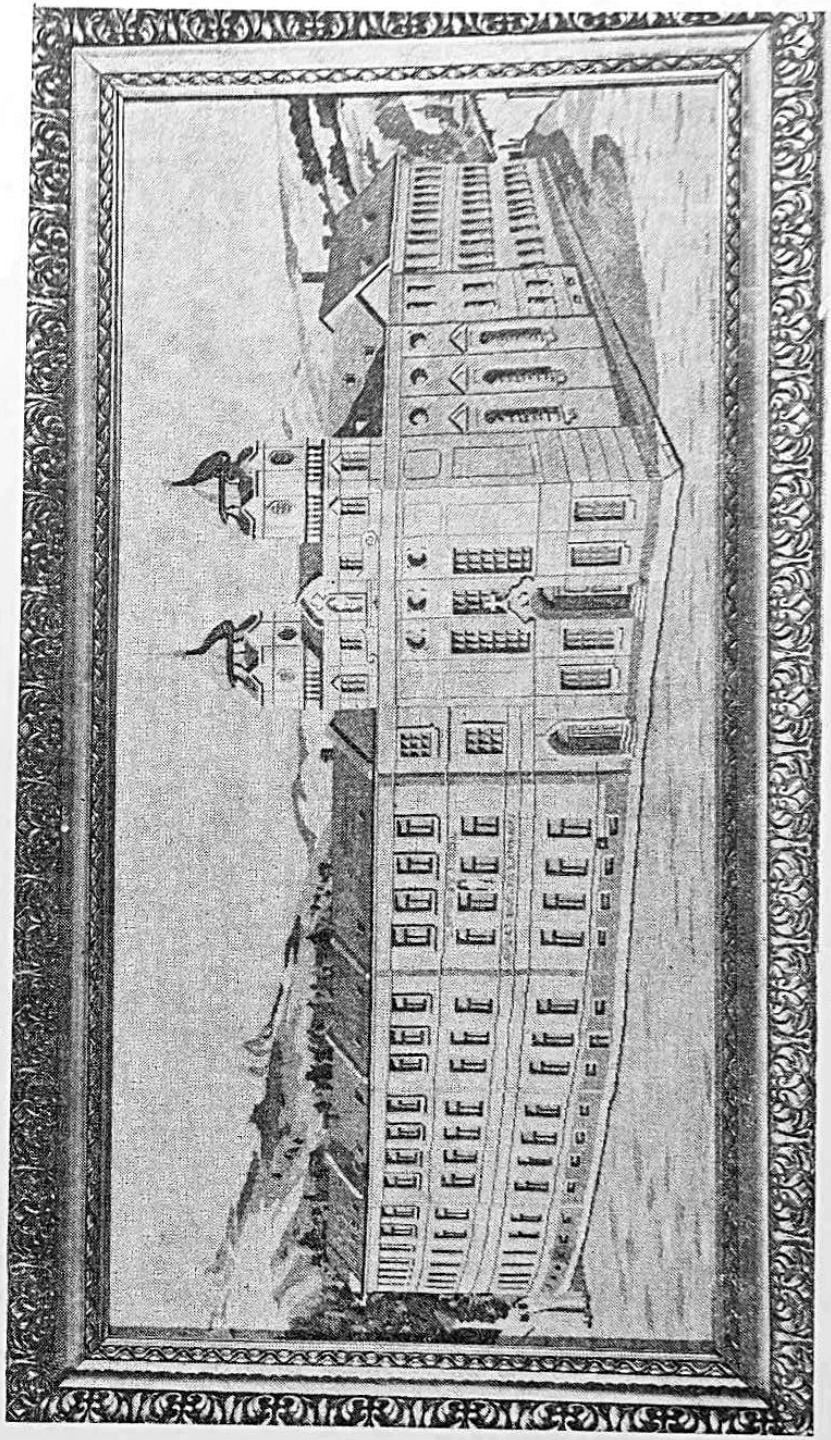

Zavod sv. Josipa — grad na gori (goblen, 107 × 51 cm)

I. UVOD

Navršilo se punih 100 godina kako su prve kćeri Božje ljubavi stupile na tlo naše domovine. Bilo je to 28. travnja 1882. godine. Po redoslijedu to je treća ženska redovnička družba, koja je u drugoj polovini XIX. stoljeća došla u Bosnu i u njoj razvila svoj prosvjetno-karitativan rad. Djelovanje se Družbe tokom desetljeća proširilo također na Hrvatsku, Makedoniju i Kosovo.

Ispisane stranice ove knjige prikaz su puta i djelovanja kćeri Božje ljubavi u našim krajevima. Za tu je povijest trebalo prelistati bezbroj stranica i zabilježiti vrlo mnogo podataka iz kronika, zapisnika, okružnica, školskih imenika i kataloga, iz spisa pohranjenih u crkvenim i državnim arhivima. Trebalo je, nadalje, pročitati objavljene radove, znanstvene edicije, novinske stupce, razne izvještaje, statistike i slično. Isto je tako trebalo osvježiti sjećanje na događaje i zbivanja iz proteklih desetljeća, iz rasula skupiti podatke i istrgnuti ih iz zaborava. Sve je to bilo potrebno da se na svjetlo dana iznese stoljetno bdjenje u službi Božjoj i vjernost oporuci Utemeljiteljice Družbe: *Prihvatite svaku priliku da pomognete drugima.*

U skupljanju podataka i sjećanja, kao i onih iz naših dana, bile su angažirane mnoge sestre. Uslijed pomanjkanja dokumentacije za ovaj rad naročito su bili vrijedni podaci što su ih dale starije kao i one najstarije sestre ove redovničke obitelji. Ukratko, može se reći, u radu je surađivala cijela Provincija, sve sestre. Vrijedno je naglasiti kako su sestre s interesom pratile ovaj rad, te kako se raduju ovim stranicama.

Nisu ove stranice samo prošlost minuloga stoljeća. One su također i baština ovome i budućim naraštajima kćeri Božje ljubavi. One su isto

tako i svjedočanstvo vjernosti Bogu i karizmi Utemeljiteljice. Nadalje, one su i svjedočanstvo podnesene »tegobe dana i žege« (Mt 20, 12) svih pokojnih kćeri Božje ljubavi na ovim meridijanima.

Događaji iz 1949. godine, najteži i najpotresniji u ovoj povijesti, prekretnica su u životu i djelovanju kćeri Božje ljubavi. Stoga je i kronološki niz događaja podijeljen na dva razdoblja: *prvo razdoblje od početka 1882. do 1949.* i *drugo razdoblje od 1949. do danas.* Prvo razdoblje nosi obilježje *prosvjetno-karitativne djelatnosti,* a drugo *pastoralno-karitativno-socijalne djelatnosti* kćeri Božje ljubavi u našim krajevima.

Potrebe Crkve i vremena u drugom razdoblju ovog prikaza iziskivale su od ove redovničke obitelji — kao i od ostalih — izlaske iz svojih oaza redovničkoga života. Poput apostola, koje je Gospodin slao dva po dva da idu naviještati njegovu riječ, i kćeri Božje ljubavi pošle su dvije po dvije da se uklope u pastoralno djelovanje Crkve i budu na pomoći svećenicima -župnicima. Život i sadržaj rada tih sestara u župnim zajednicama gotovo je posvuda isti i možda ga nije trebalo u ovom prikazu ponavljati kod opisa svake pojedine župe. Pa ipak, to je na ovim stranicama učinjeno, jer se kod više župa pokazalo da njihov vjerski život ima svoje posebno obilježje, svoj mentalitet koji se očituje u raznovrsnim manifestacijama njihove pobožnosti i života uopće. Iako kod nekih župa nije ništa rečeno u tom pogledu — a sestre su tu tek koju godinu — nije stoga isključeno da se neće jednoga dana otkriti nešto što je upravo svojstveno vjerskom životu dotične župne zajednice. A raznolikost je na Božjem planu uvijek privlačna i lijepa.

Ovim je radom, nadalje, obuhvaćen samo *vanjski sadržaj djelatnosti kćeri Božje ljubavi.* Pa ni to nije potpuno usljed pomanjkanja podataka i arhivskog materijala. Ostale su stoga veće ili manje praznine naročito iz ratnih i poratnih vremena. Katkada su samo spomenute neke činjenice, a bilo bi poželjno i vrijedno da se o njima i više kaže. U državnim arhivima Bosne i Hercegovine još se uvijek radi na sređivanju školskog materijala, pa ima nade da će se moći doći i do podataka iz tog područja, koji još nisu bili na raspolaganju u toku ovoga rada.

Poželjno je, zatim, da se i nadalje poradi oko prikupljanja i bilježenja podataka iz sjećanja naših starijih sestara i naših bivših učenica i đaka. Nadamo se da će rezultati ovoga prvog pokušaja i nastojanja oko prikupljanja historijske građe o djelovanju kćeri Božje ljubavi pobuditi interes i biti poticaj da se učini što je moguće više u tom pogledu.

I na koncu *predajemo javnosti ovaj prikaz da bude vidljiv znak i svjedok stoljetne prisutnosti i djelovanja kćeri Božje ljubavi u izgradnji Crkve i kulture našega naroda.*

II. UTEMELJITELJICA I POČECI DRUŽBE

Družbu Kćeri Božje ljubavi osnovala je *Franciska Lechner,* darovita, kreposna i poduzetna učiteljica iz Bavarske. Svjetlo svijeta ugledala je na Novu godinu 1833. u malom mjestu Edling,[1] nedaleko Münchena. Jednostavna i skromna obitelj Lechner odgojila je svojih 7 kćeri u pravom kršćanskom duhu. Franciska je već u djetinjstvu dobrim primjerom prednjačila svojim vršnjakinjama i djelovala na njih. Poslije navršene 16. godine pođe u München, da se osposobi za učiteljicu. Bila je, naime, uvjerena da će u tom zvanju moći mnogo dobra učiniti. No, nakon nekog vremena osjeti da to ipak nije njezin pravi poziv. Tražeći svoj životni put i zadatak podnijela je mnoge teškoće i doživjela promašaje. U tim danima kušnja uvidjela je da joj ne preostaje drugo, nego da se potpuno preda Božjem vodstvu.

U to vrijeme razvoja i zamaha industrijalizacije i s njom povezanih društveno-ekonomskih previranja u Evropi, mnoge su seoske djevojke prisiljene neimaštinom pošle u grad, da nađu zaposlenje kao radnice ili kućne pomoćnice. Franciska je brzo uvidjela kakvim su sve opasnostima izložene te mlade i neiskusne djevojke. Po karizmi primljenoj od Boga postade joj jasno, da bi to bilo ono što želi i traži, naime, prihvaćati te djevojke i biti im na pomoći u svim njihovim duševnim i tjelesnim potrebama. Smjesta se odazove tom poticaju Božje milosti, ostavi svoju domovinu i krene u Beč, veliki carski grad, njoj nepoznat, u kojem su obilje i bijeda zajedno obitavali.

[1] *Mutter Franziska Lechner,* Wien 1928. VII + 341 — Fotoprilozi, 6 (dalje MFL).

U gradu Beču još jače osjeti bilo svoga vremena i sagledavši bolje i dublje njegove potrebe, *odluči osnovati družbu*, čije će članice Bogu za ljubav vršiti djela ljubavi prema bližnjemu. Što je odlučila — to je i provela. *Na blagdan Marijina prikazanja, 21. studenog 1868. osnuje družbu pod imenom »Kćeri Božje ljubavi«.* Prihvatila je Pravila sv. Augustina i sastavila Konstitucije. U njima navodi da je svrha Družbe: *odgoj i školovanje ženske mladeži iz siromašnih i građanskih obitelji i svestrana briga za kućne pomoćnice.*

Najprije je u Beču osnovala *»Marijin zavod«*,[2] tj. dom za kućne pomoćnice i radnice. U njemu su one prema potrebi stanovale, u nj se navraćale, povremeno se odmarale, te se duhovno i tjelesno krijepile. Sestre su ih podučavale u vjeri i pružale najpotrebnije opće znanje, a osim toga upućivale ih u sve kućne poslove. Brižnom oku Majke Franciske nisu izbjegle ni stare, ni obnemogle kućne pomoćnice, kao ni one kojima je nakon bolničkog liječenja trebala njega i oporavak. Za takve je u Breitenfurtu nedaleko Beča podigla *»Kuću utočišta«*.[3] Velik broj djevojaka koje su molile da budu primljene u ovaj ili onaj dom najbolje svjedoči kako je bilo neophodno potrebno osnivati upravo takve ustanove.

U *Kronici Družbe*[4] čitamo da je Majka Franciska prilikom putovanja po Francuskoj i Njemačkoj posjetila sa svojim pratilicama razne domove za djevojke, da bi se obogatila njihovim iskustvom. Ali, razočarala se kad se uvjerila, da u tim domovima djevojke moraju plaćati za opskrbu. U to su vrijeme u Evropi jedino njezini *»Marijini zavodi«* pružali djevojkama i radnicama besplatno stan, opskrbu i pouku.

Franciska se nije zaustavila na tome. Osnivala je i sirotišta, internate, škole za siromašnu građansku i seosku djecu. Njenom neograničenom pouzdanju u Boga treba pripisati da je cijelog života od Božje Providnosti očekivala sredstva za djela ljubavi i milosrđa i da ih je primala od ljudi milosrdna srca i podatne ruke. Ona i njezine kćeri zadovoljavale su se najpotrebnijim. Često je isticala da je *pravo siromaštvo najbolji čuvar dobroga redovničkog duha.*

Majka je Franciska od osnutka Družbe pa do svoje smrti, a to znači za 25 godina, nastojala utemeljiti nove domove gotovo u svim pokrajinama tadašnje Austro-Ugarske monarhije: u Donjoj Austriji 1868, Šleskoj i Moravskoj 1870, Mađarskoj 1871, Češkoj 1874, Koruškoj 1880, Bosni 1882 i Galiciji 1885.[5] U svim je većim gradovima najprije podizala *»Marijine zavode«*, a onda sirotišta, škole i internate. S mnogo je praktičnog smisla odabirala lokacije i gradila kuće.

[2] *MFL*, 45.
[3] *MFL*, 265.
[4] *Kronika Družbe Kćeri Božje ljubavi*, Grottaferrata (Roma), knj. I, str. 101—102 (dalje KD).
[5] *MFL*, 40, 259, 261, 263, 273, 274, 277, 282.

Utemeljiteljica se zarana pobrinula da Crkva potvrdi njenu Družbu. Socijalni *papa Leon XIII.* osobito je pohvalio svrhu Družbe i u kratkim vremenskim razmacima *tri puta je potvrdio Družbu i njene Konstitucije* (1884, 1891. i 1897.).[6] Prve su dvije potvrde stigle još za života Utemeljiteljice. Odmah nakon prve potvrde uputila se ona sa svojim pratilicama u Rim, da se osobno zahvali Sv. Ocu na iskazanom priznanju.

Utemeljiteljica Majka Franciska Lechner

U prvih 25 godina postojanja Družba je već imala 600 članica, koje su radile u 27 podružnica pod geslom: *»Sve za Boga, za siromahe i za našu Družbu!«* Prigodom srebrnog jubileja Družbe (21. studenoga 1893.) Majka je Franciska s radošću gledala na svoje kćeri. Obratila im se tada ovim riječima: *»Kćeri moje, ja sam izvršila zadaću koju mi je Gospodin namijenio. Moj se život bliži kraju. Družba me više ne treba. Kad dođem u nebo, molit ću Boga da naša Družba ostane uvijek siromašna, jer je siromaštvo najsigurnija ograda redovničkog života.«*[7]

Poslije svečano proslavljenoga srebrnog jubileja Družbe zdravstveno se stanje Majke Franciske naglo pogoršalo, te joj ni najbolji bečki liječnici nisu mogli pomoći. Iscrpljena neumornim radom, teškim brigama, napornim i dalekim putovanjima mirno je usnula u Gospodinu 14. travnja

[6] *KD*, knj. II, 244.
[7] *MFL*, 158.

1894.[8] Sad počiva u kripti grobne kapelice, koja dominira nad planski lijepo uređenim sestarskim grobljem u Breitenfurtu. Izgleda kao da je i mrtva okupila oko sebe svoje kćeri onako, kako je to i za života bezbroj puta činila.

Grobnica Majke Franciske Lechner

Poslije smrti Utemeljiteljice njena se Družba dalje širila i napredovala. Kćeri Božje ljubavi vjerno su slijedile savjet svoje Majke: *»Prihvatite svaku priliku da pomognete drugima!«* Stoga ih ni kušnje, ni gubici, ni teške krize, ni ratovi nisu spriječili da nastave svoje djelovanje i da ga još i prošire. Tako su godine 1913. prve sestre otputovale preko Oceana u *Sjedinjene Američke Države,* a neposredno pred rat 1914. osnovale su prvu zajednicu u *Engleskoj.* Poslije I. svjetskog rata započele su svoje misijsko djelovanje u *Brazilu,* a za vrijeme II. svjetskog rata nastanile su se u *Italiji.*[9]

[8] *MFL,* 236.
[9] *MFL,* 304.

U poratnim prilikama 1919. na teritoriju bivše Austro-Ugarske osnovane su prve *4 provincije* (češka, mađarska, jugoslavenska i poljska), a *sada se Družba dijeli na 12 provincija,* od toga 7 u Evropi, 3 u Sjedinjenim Američkim Državama i 2 u Brazilu.[10]

Na izvanrednom Generalnom kapitulu 1968. zaključeno je da se Družba podijeli na regije. Zasad postoje: *zapadnoevropska, istočnoevropska, sjevernoamerička* i *južnoamerička.*[11] Svaku regiju zastupa u Generalnom vijeću jedna generalna asistentica. Odlukom Generalnog kapitula 1965. preselio je Generalat Družbe 1. prosinca 1968. iz Beča u Grottaferratu kraj Rima.

Prema smjernicama II. vatikanskog sabora Družba je na izvanrednom Generalnom kapitulu godine 1968. obnovila svoje Konstitucije, na Generalnom kapitulu 1971. ponovno ispitala, a 1977. prihvatila[12] i predala na potvrdu Kongregaciji za redovnike i sekularne institute u Rimu. *Konstitucije su konačno potvrđene 26. veljače 1979.*

Poslije II. svjetskog rata usljed posebnih prilika u nekim se provincijama broj sestara smanjio, te Družba broji 1.719 članica.

[10] *KD,* knj. VI, 316—318.
[11] *Konstitucije Družbe KBLJ* obnovljene na izvanrednom generalnom kapitulu 1968. Uređenje naše Družbe, gl. I.
[12] *Konstitucije,* 1971., 1977. i 1979.

III. DRUŽBA U NAŠOJ DOMOVINI

Život i rad Družbe Kćeri Božje ljubavi u našoj domovini od godine 1882. do 1982. — to je cijelo stoljeće — podijelit ćemo na dva razdoblja: od godine 1882. do 1949. i od 1949. do danas

A — RAZDOBLJE OD GODINE 1882. DO 1949.

Kćeri Božje ljubavi dolaze u Bosnu

Čim je Austro-Ugarska provela okupaciju Bosne, papa Leon XIII. svojom bulom *»Ex hac augusta«* uspostavio je redovitu hijerarhiju u Bosni i Hercegovini. U Sarajevu je bilo sjedište Vrhbosanske nadbiskupije, a podređeni su biskupi stolovali u Banjaluci i Mostaru.

Prvim vrhbosanskim nadbiskupom postao je *dr. Josip Stadler*, rođen u Slavonskom Brodu, mladi profesor Bogoslovskog fakulteta u Zagrebu. Bio je to čovjek apostolskog duha, široka pogleda i velika srca. U malo je vremena podigao u Travniku Dječačko sjemenište, a u Sarajevu Bogosloviju i katedralu. Neumorno je radio riječju, perom i djelom samo da u narodu ojača vjeru, digne kulturu i probudi nacionalnu svijest.

Poželio je da u Bosnu dovede neku žensku redovničku družbu. Stoga, kad je kao nadbiskup prvi put boravio u Beču, tu je svoju želju iznio ocima isusovcima. Oni mu preporuče da uzme kćeri Božje ljubavi, jer će ta mlada Družba svojom svrhom najbolje odgovarati potrebama Bosne. Nadbiskup prihvati savjet. Utemeljiteljici Družbe, Majci Franciski Lechner, prikazao je Bosnu kao misijsku zemlju, u kojoj je prostrano polje rada, te je pozove na suradnju. Ona oduševljeno prihvati poziv.

Ubrzo nakon povratka iz Beča kupi nadbiskup za 2.500 forinti od braće Turanovića *kuću i bašču s bunarom na Banjskom brijegu* broj 8. Odmah o tome obavijesti Majku Franciscu i obeća još 500 forinti sestrama za namještaj. Ta je vijest veselo primljena u Beču. O novom pothvatu svoje Družbe obavijesti Majka Franciska cara Franju Josipa, preporuči se za zaštitu i pomoć i ujedno zamoli da carica Elizabeta preuzme protektorat nad osnivanjem u Bosni.

Dana *24. travnja 1882. uputi se Majka Franciska u Bosnu*, njoj nepoznatu zemlju, gdje se drugim jezikom govori. Povede sa sobom *sestru M. Helenu Bonard* za predstojnicu, a Slovakinju *sestru M. Rihardu Spanyol*, učiteljicu ručnog rada, da im bude tumač. Dug je bio put od Beča do Sarajeva. Od Broda pa dalje željezničari su znali da će sestre doći i bili su im vrlo susretljivi. Do Zenice su putovale vlakom, a od Zenice do Sarajeva poštanskim kolima. *Stigle su u srce Bosne 28. travnja u 5 sati poslije podne.*

I tako je Družba Kćeri Božje ljubavi došla u Bosnu »da hijerarhiji bude pomoćnik, da joj se stavi u službu za onaj rad, kojega je u Bosni najviše trebalo — za rad među mladeži, za rad u ženskom školstvu i odgoju«.[13]

Nadbiskup je Stadler očinskom dobrotom primio svoje gošće. Nakon kratkog odmora i okrepe odvede ih na Banjski brijeg da vide kuću i bašču, koje je za njih kupio. Sestre su se ugodno iznenadile. Osobito im se svidjela velika i lijepa bašča oko kuće. Sestre su samo nekoliko dana bile nadbiskupove gošće, a 3. svibnja preselile su na Banjski brijeg. Neko su vrijeme stanovale u istoj kući s braćom Turanović i njihovom sestrom. Bili su to vrlo dobri ljudi, susretljivi i uslužni. Odselili su u Tursku, jer se — kako rekoše — boje da ne bi pod kršćanskom vladom izgubili svoju vjeru.

Nadbiskup se Stadler očinski brinuo za sestre. Prvo im je vrijeme danomice dolazio, pratio njihov rad, dijelio s njima brige i bodrio ih. Svaka je njegova riječ unosila sunca u njihov život i učvršćivala ih u vjeri da je njihov dolazak u Bosnu u planu Božje Providnosti. Tadašnji sarajevski župnik *fra Andrija Buzuk* bio im je iskren prijatelj. U svakoj im je zgodi išao na ruku, uvijek raspoložen da radosno pomogne. Sestre su se dugo sa zahvalnošću sjećale svoga župnika fra Andrije.

U svojoj prvoj okružnici iz Sarajeva Majka Franciska iznosi svoje dojmove s puta i prvih dana boravka u Sarajevu. Među ostalim piše: *»Sarajevo ima divan položaj. Sigurno je da neću cijelo Sarajevo ni vidjeti, jer je dugačko i brdovito. Naša je kuća na Banjskom brijegu u turskoj četvrti. Kuća i bašča graniče s tri ulice. Mi smo iznenađene. Predstavljale smo si kuću puno lošije. Duga je i uska, sobe su dobro uščuvane, samo sve*

[13] *Čestitka* vrhbosanskog nadbiskupa dra Ivana Šarića prigodom 50-obljetnice Zavoda sv. Josipa u Sarajevu. Arhiv Vrhbosanske nadbiskupije u Sarajevu, br. 1214/33 od 29. travnja 1933.

neće moći služiti našoj svrsi. Moram kuću dobro proučiti pa onda govoriti s inženjerom. Bašča je prekrasna. Divan pogled! Trava upravo za košnju. Danas smo bile kod baruna Dahlena i drugih. Svi su bili vrlo ljubezni. Dobit ćemo od vlade novčanu pomoć. Sigurno ćemo imati dosta djece u školi. Nemate pojma kako su ova djeca lijepa! Sva djeca, bez razlike vjere, trče za nama i mole da smiju k nama u školu. Ljudi nas vrlo prijazno susreću i pozdravljaju.«[14]

U vezi s dolaskom i djelovanjem kćeri Božje ljubavi u Bosni pohranjeni su u Državnom arhivu Bosne i Hercegovine u Sarajevu razni spisi od kojih izdvajamo ove:

— Generalna glavarica Franciska Lechner moli cara Franju Josipa I. neka dozvoli da se kćeri Božje ljubavi nasele u Bosni i tu osnuju odgojni zavod, škole i sirotište. Ujedno moli za zaštitu i pomoć (br. 6390/211, 22. III. 1882.).

— U istom smislu generalna glavarica Franciska Lechner upravlja molbu Zajedničkom Ministarstvu financija. Opširno navodi plan rada u Bosni (br. 2089/BH 24. III. 1882.).

— Dopis sarajevskog nadbiskupa dra Josipa Stadlera ministru financija Josipu pl. Szlavyu u kojem obavještava kako i zašto dolaze kćeri Božje ljubavi u Bosnu (br. 2712/BH 16. IV. 1882.).

— Ministar Josip pl. Szlavy obavještava cara o dolasku kćeri Božje ljubavi u Bosnu, iznosi svrhu dolaska sestara te smatra da taj pothvat treba subvencionirati (br. 4157/BH 8. VI. 1882.).

Prvo razdoblje djelovanja kćeri Božje ljubavi u našoj domovini počelo je i razvijalo se pod budnim okom Majke Franciske. Od dana kad je prvi put stupila na tlo Bosne pa do svoje smrti ona je 20 puta dolazila u Bosnu i mjesecima u njoj proboravila. Da bi se donekle moglo shvatiti koliko se ljubavi u tome krije, trebalo bi se duhom prenijeti u ona vremena i prilike, sjetiti se dugih i napornih putovanja, materijalne oskudice i borbe za opstanak. Tu su ljubav Majke Franciske baštinile njezine kćeri i ta im je ljubav bila savjetnik i vođa u daljnjem djelovanju.

Bosna

Prije negoli prijeđemo na djelovanje Družbe Kćeri Božje ljubavi na teritoriju Bosne, osvrnimo se kratko na tu zemlju.

Teritorij Bosne pretežno je planinski, obrastao gustom crnogoričnom šumom i pokriven bujnim pašnjacima. Bosanske rijeke teku prema sjeveru i pripadaju slivu Crnog mora. Doline su usmjerene prema riječnim tokovima. Od najstarijih vremena te su doline bile otvorene cijelom nizu povijesnih gibanja i zbivanja kao i političkim, kulturnim i privrednim utjecajima.

»Rudno bogatstvo ovih krajeva — kako veli dr. Ratimir Gašparović — bilo je, pored ostalog, jedna od pokretačkih snaga mnogim zavojevačima i osvajačima, ali je isto tako igralo i važnu ulogu u ostvarivanju novih uslova života, te novih društveno-ekonomskih odnosa i oblika življenja domaćeg, autohtonog stanovništva.«[15]

Tokom dugih stoljeća na teritoriju Bosne obitavali su razni narodi i plemena. Iza njih su ostali brojni spomenici koji govore o njihovu načinu života. Iz spomenika mlađeg kamenog doba zna se da su se stanovnici na teritoriju Bosne tada bavili lovom i zemljoradnjom. Ostavili su za sobom spomenike tzv. *butmirske kulture,* nazvane tako po bogatom nalazištu u Butmiru kraj Sarajeva. Umjetnički izrađeni keramički predmeti iz tog vremena svjedoče o sposobnosti naroda iz prethistorijskog doba, koji je nakon jedne sjajne epohe netragom nestao. Ni imena mu ne znamo. Tvrde neki da su to bili Tračani.

Poslije njih Balkanom se šire teritorijalno veće zajednice Ilira. U doba 1200. do 900. godine pr. Kr. nastavali su područje od Jadrana do Morave Nosioci su *metalne kulture.* Naseljavali su se po starim naseobinama i kao stočari obitavali na bosanskim visoravnima. Tragovi njihove kulture ostali su u gradinama i grobovima. Najpoznatije nalazište mlađega željeznog doba jest Glasinac *(glasinačka kultura),* Sanski Most i Jezerine. Kod Ilira su se vrlo rano stvarali plemenski savezi. Na teritoriju Bosne obitavala su ilirska plemena: *Japodi, Delmati i Autarijati.*[15a]

Početkom trećega stoljeća (229.—169. pr. Kr.) na pomolu su *Rimljani* kao nova osvajalačka sila na teritoriju Bosne. Ilirska plemena, a najviše Delmati u zapadnoj Bosni, snažno su se opirali rimskoj najezdi. Poslije sloma ilirskog ustanka (od 6. do 9. godine) nastupa romanizacija stanovništva. Grade se rimski logori i putovi. Na teritoriju današnjeg Sarajeva nađeni su arheološki spomenici iz tog doba. Rimljani iskorištavaju rudno blago Bosne. U to doba Bosna je bila većim dijelom dio rimske provincije Dalmacije. S Rimljanima je došlo i kršćanstvo na tlo današnje Bosne. »Arheološka otkrića starokršćanskih bazilika u Gornjoj Bosni brojna su (Lepenica, Sarajevo, Zenica, Oborci, Turbe, Ćipulići, Varvare, Dabravine, Skelani itd.) koji svjedoče o bujnom kršćanskom životu onih vremena. U srcu Bosne, između Zenice i Travnika, bilo je sjedište biskupa Bistue

[14] *Okružnica* Majke Franciske Lechner od 1. V. 1882. AD.

[15] TRUBELJA-BARIĆ, *Minerali Bosne i Hercegovine,* Sarajevo 1979, knj. I, 9.

[15a] ĆIRO TRUHELKA, *Bosna i Hercegovina,* Hrvatska enciklopedija, Zagreb 1942, III, 140—141.

Nove... Druga biskupija na vrhbosanskom području bila je biskupija Martari.«[16] Seobom naroda opustošena je i Salona, a upravo su metropoliji u tom gradu pripadale biskupije na teritoriju Bosne.

Poslije Rimljana vladaju Bosnom *Istočni Goti*, a zatim *Bizant*. U VI. stoljeću na teritorij Bosne dolaze *Avari i Slaveni*.

Područje se Bosne kroz stoljeća neprestano povećavalo i sužavalo. »Prvobitnu jezgru, koja je oduvijek nosila bosansko ime, dijelile su od susjednih oblasti razvodne planine prema rijekama Vrbasu, Neretvi i Drini, a njezina je prirodna vrata prema sjeveru zatvarala sutjeska Bosne kod Vranduka. S vremenom se ta jezgra proširila do srednje Drine, do teško prohodnih planina Čvrsnice i Prenja i do širokih bilâ na zapadnoj strani Vrbasa. Još u XIV. st. razlikuje se to područje u upravnom pogledu od ostalih dijelova bosanske države kao prava Bosna.«[17]

U XII. stoljeću Bosna se javlja kao *banovina*. Među najpoznatijim banovima jesu *Kulin ban*, koji je oblast Bosne proširio na cijeli tok rijeke Bosne, zatim *Stjepan I. Kotromanić*, koji je oslanjajući se na svoga zeta hrvatsko-ugarskog kralja Ludovika I. Anžuvinca proširio svoju banovinu na zapadu Završjem, na istoku Usorom i Soli i na jugu Humom.

Za bosanskih banova počela se Bosnom širiti *bogumilska vjera*. Unatoč vojnim pohodima ugarskih vladara i zauzimanju katoličke Crkve bogumili su se održali sve do turskog vremena. Širenjem bogumilstva Bosna je zapala u izvjesnu kulturnu izolaciju, pa se okrenula vlastitim unutrašnjim snagama. U toj je izolaciji obogaćena posebnom vrstom nadgrobnih spomenka — *stećaka*. Narod ih naziva *bilig* ili *zlamenie*, a nekropole naziva *kami, mramorovi* ili *mramorje*. Stećaka ima posvuda: po šumama i livadama, po nizinama i gorskim visovima, uz putove i uz rijeke. Oni su jedinstvena pojava među evropskim nadgrobnim spomenicima. Odlikuju se raznolikošću motiva, ornamenata i figura. Neki motivi potječu iz romanske umjetnosti: sunce, mjesec, rozete i stilizirani križevi. Križ je najrašireniji religiozni simbol i najčešći ukras na stećcima uopće. Spomenike su izrađivali majstori *kovači*, a natpise su sastavljali *dijaci*. Kako su majstori stećaka bili porijeklom ljudi iz naroda, specifičnosti umjetničkog izraza, koje se susreću na ovom području, mogu se smatrati u neku ruku narodnom umjetnošću.

Više od 60.000 stećaka rasuto je na području Bosne i Hercegovine. Među nekropolama najzapaženija i najpoznatija je nekropola *Radimlje* kod Stoca. Od zasebnih pak stećaka vrhunsko je remek-djelo svoje vrste stećak iz *Zgošće* kod Kaknja, koji se sada nalazi u Zemaljskom muzeju u Sarajevu.

[16] *Opći šematizam Crkve u Jugoslaviji* 1974, 1975, 330 (dalje Šematizam).
[17] J. ŠIDAK, *Bosna i Hercegovina*, Hrvatska enciklopedija, Zagreb 1942, III, 141.

Stećci — Ravanjska vrata na Kupresu

Stećci kriju u sebi i iliričko, i antičko, i staroslavensko naslijeđe. Na jednom od njih piše: »*Ovdje leži Medulin. Nikad mnogo ne imadoh, a nikad mi ništa nije ni nedostajalo, iako sam dijelio.*« Đuro Basler nadodaje: »Kakva jedinstvena slika čovjeka ove zemlje, kakva mudrost življenja ljudi skromnih i zadovoljnih malim, spremnih da pruže prijateljsku ruku susjedu, prijatelju i putniku namjerniku, ljudi tvrdih i neslomljivih u odbrani svoga načina života.«[18]

Pojavom bogumilstva dolaze u Bosnu *dominikanci* kao misionari i djeluju tu više od 100 godina. Imali su nekoliko svojih biskupa i više mučenika. »Biskup Povša (Ponza) gradi u selu Brdu kod Vrhbosne katedralu sv. Petru i uz nju kaptol. Taj se biskup pod pritiskom bogumila zaklanja u času pogibije na svoje veliko imanje kod Đakova. Iako je to preseljenje imalo biti privremeno, ono se pretvara u stalno na najveću štetu katolicizma u Bosni.«[19]

Franjevci dolaze u Bosnu u XIII. stoljeću. Njihova je kustodija osnovana 1340. g. sa sjedištem u samostanu sv. Nikole kraj Visokog. U roku od 50 godina podigli su 36 samostana. Njihovim utjecajem mnogo se bogumila vratilo u krilo Katoličke Crkve.

Svoj najviši uspon dosegla je Bosna za vrijeme *Stjepana Tvrtka I.* On je najmoćniji bosanski vladar. Poslije smrti hrvatsko-ugarskog kralja

[18] *Bosna i Hercegovina*, Sarajevo, »Svjetlost«, 1980, str. 19.
[19] *Šematizam*, 332.

Ludovika I. Anžuvinca upliće se Tvrtko u građanski rat na teritoriju Hrvatske, zauzima Dalmaciju i godine 1377. okruni se za kralja Bosne, Raške, Dalmacije, Hrvatske i Primorja.

Kraljeva stolna mjesta bila su glavna središta kulture. Tu se s najviše intenziteta i uspjeha razvijala pismenost, koja je temelj ljudske kulture. O kraljevu stolnom mjestu kao takvom na *Bobovcu* i u *Kraljevoj Sutjesci* piše Pavao Anđelić: »Koncentracije najsposobnijih dijaka stvorile su od dvorske kancelarije glavnog nosioca pismene kulture u zemlji... Osim kancelarije u užem smislu, pismenim uredovanjem su se morale služiti i druge službe i organi na dvoru... Sjedišta vladara privlačila su i druge faktore koji su, u okviru svoga redovnog poslovanja, stvarali kulturna središta. Tako se u Moštrima, neposredno uz bosanski dvor, nalazi i kuća velikog gosta bosanske crkve. Na Tvrtkovu dvoru često i dugo borave bosanski katolički biskupi Peregrin Saksonac, Petar i dr. Pisani izvori govore o prisustvu umjetnika raznih struka upravo na vladarskim dvorima... Kulturno-zabavni život na dvoru bio je relativno intenzivan, bilo je tu profesionalnih svirača i zabavljača... Dvor je svakako učestvovao i u raznim manifestacijama narodnog kulturno-umjetničkog repertoara.«[20]

Već se iz toga vidi da je život na dvorovima bosanskih vladara bio na razini evropskih dvorova, pa je razumljivo da je dolazilo do međusobnih ženidbenih i rodbinskih veza, npr. hrvatsko-ugarskim, poljskim, bavarskim i dr.

Samo dva stoljeća (XII. do XIV.) Bosna je bila slobodna i moćna država i važan politički faktor u tom dijelu Balkana. Inače je na njezinu tlu neprestano trajala borba za samostalnost i slobodu. Jačanjem moći bosanske vlastele počinje slabiti i opadati vlast Tvrtkovih nasljednika. Turci, koji su već imali svoja uporišta na Balkanu, lako su osvojili Bosnu oslabljenu unutrašnjim nemirima. Zadnji bosanski kralj *Stjepan Tomašević* pogiba godine 1463. od turske ruke u Jajcu. Bosna je postala turskim pašalukom 1580. godine.

Još prije pada Bosne Turci su upadali na njezin teritorij i pljačkali ga. U jednom takvom prodoru u župu Vrhbosnu osvojili su tvrdi grad Hodidjed, dva sata hoda istočno od Sarajeva, koji je ostao kratko vrijeme u njihovim rukama. No, Isa-beg Ishaković, koji je godine 1439. dobio od sultana »stražu i upravu Bosne«, ponovno je godine 1448. osvojio grad Hodidjed, koji je otada stalno pod turskom vlašću. *Isa-beg Ishaković osnivač je Sarajeva.* Od njegovih je nasljednika najpoznatiji *Gazi Husrev-beg,* koji je s prekidima vladao u Bosni od 1521. do 1541. godine. Među monumentalnim građevinama koje je podigao u Sarajevu najpoznatija je *Begova džamija.*

[20] PAVAO ANĐELIĆ, *Bobovac i Kraljeva Sutjeska,* Sarajevo 1973, 259—260.

S dolaskom Turaka u Bosnu prekinut je kontinuitet razvoja vlastitog života. Potpuno je potisnuta domaća, slavenska kultura. Turci su zaveli svoj državni, kulturni i ekonomski poredak. Orijentalna je kultura udarila Bosni svoj pečat. Samo po franjevačkim samostanima, kao u oazama, njegovana je kultura obilježena kršćanskim i zapadnjačkim načinom života.

Prisutnost Turaka u Bosni izazvala je vrlo velike vjerske promjene. Mnogi su katolici pobjegli iz Bosne, mnogi su umrli mučeničkom smrću, a mnoge je turska vojska odvela u sužanjstvo. Otežavajuća okolnost za bosanske katolike bila je i u tome što se centar katoličanstva nalazio izvan granica turske države. To je uvjetovalo slabiji pravni i stvarni položaj katolika. U toj teškoj situaciji 1463. g. stupa pred sultana *Mehmeda II. Osvajača* kustod *fra Anđeo Zvizdović u Milodražu kraj Kiseljaka* i isposluje od njega *»Ahdnamu«,* dokumenat o slobodnom propovijedanju katoličke vjere. Tim su dokumentom bosanski franjevci puna četiri stoljeća branili Crkvu i vjernike.

Za turskog je vremena, već prema prilikama u cijelom carstvu ili samo u bosanskom pašaluku, bilo lakših i težih razdoblja. Kad je Tursku u Bečkom ratu (1683.—1699.) izdala ratna sreća, tad su za bosanske katolike nastali vrlo teški dani. »Naime, za vrijeme toga rata i iza toga, uništenjem ili emigracijom, nestale su mnoge župe i katolička naselja u Bosni, samostani su srušeni i mnogi su svećenici-fratri ubijeni ili pobjegli. U Bosni je ostalo vrlo malo katolika, a među njima su bili uglavnom siromašniji i nastanjeni u zabitnim planinskim mjestima.«[21]

Kako je došlo do opadanja turske sile? Za vladanja turskog sultana Selima III. (početak XIX. stoljeća) turska je središnja vlast odlučila da provede reforme u vojno-administrativnom uređenju države. Vladajuća feudalna klasa posebno se osjetila ugroženom, pa je dizala oružane ustanke. Tim su se reformama najviše opirali bosanski muslimani. Usporedo s njihovom borbom razvijala se i jačala borba potlačene raje. Na raznim mjestima Bosne i Hercegovine niču ustanci. Najjači je bio onaj u godini 1875, koji je u rat protiv Turaka uvukao Srbiju i Crnu Goru, a za njima i Rusiju. Turska je u tom ratu bila poražena. Mirom u San Stefanu 1878. morala je priznati *autonomiju Bosne i Hercegovine.* A Kongres velikih sila u Berlinu iste godine revidirao je 13. srpnja odredbe Sanstefanskog mira i članom 25. ugovora priznao *Austro-Ugarskoj pravo da zaposjedne Bosnu i Hercegovinu.* Austrijskoj se okupaciji najviše opiralo musliman-

[21] LUKA MARKEŠIĆ, *Vjera i pobožnost katolika u Bosni u spisima »bogoljubnog bogoslovca« fra Stipana Margitića* († 1714), Kačić, IX/1977, 133.

sko stanovništvo. Austrijska je vojska svladala taj otpor. Nakon 30-godišnje vladavine *Austrija je 1908. anektirala Bosnu i Hercegovinu* i time izazvala ogorčenje srpskog življa. Sarajevski atentat na austro-ugarskog prestolonasljednika Franju Ferdinanda 28. lipnja 1914. izazvao je I. svjetski rat, koji su izgubili Austro-Ugarska i njezini saveznici. Godine 1918. Austro-Ugarska se raspala na svoje sastavne dijelove. Na njenom teritoriju nastaju narodne države: Austrija, Mađarska, Čehoslovačka, Poljska i Kraljevina SHS, u čijem je sastavu također Bosna i Hercegovina, i to od 1918. do 1941. U toku II. svjetskog rata (1941. do 1945.) Bosna i Hercegovina ulaze u sklop Nezavisne Države Hrvatske, a poslije rata postale su sastavni dio SFR Jugoslavije.

Danas je Bosna i Hercegovina treća po veličini od šest jugoslavenskih republika. Obuhvaća 20% državnog teritorija i 16,8% stanovništva. U odnosu na susjedne republike Bosna i Hercegovina zauzimaju središnji položaj u teritorijalnom sklopu Jugoslavije.

Sarajevo

Sarajevo, glavni grad Bosne i Hercegovine, s tri je strane okruženo brdima, a samo se sa zapada otvara prema Sarajevskom polju. Sarajevo ima vrlo lijep položaj. Prosuto je po obroncima okolnih bregova i uz obale uskog korita rijeke Miljacke. Nadmorska je visini Sarajeva 542 m.

Na teritoriju Sarajeva otkriveno je godine 1893. i 1894. veliko neolitsko naselje. Pri kraju brončanog doba taj su teritorij zauzeli Iliri. Sve do dolaska Rimljana po brežuljcima oko Sarajeva niču ilirske gradine. Za vrijeme rimskog cara Oktavijana Augusta (63. pr.—14. posl. Kr.) Rimljani su oko termalnih vrela na Ilidži izgradili manje gradsko naselje, koje je imalo status kolonije. Tragovi rimskog naseljavanja sačuvani su na nekoliko mjesta i u samom Sarajevu. Na Debelom brdu nađeni su ostaci rimskog utvrđenja s primjercima oružja, oruđa i nakita, a u ravnici podno brda ostaci dviju ciglana. Tu su nađeni crijepovi i fragmenti dekorativne arhitekture, zatim temelji stambenih zgrada, grobovi i novac i dr. U VII. stoljeću to područje naseljavaju Slaveni. Tragovi njihove kulture nađeni su na Ilidži i okolnim naseljima. Iz listine kralja Bele IV. od 20. srpnja 1244. vidi se da područje današnjeg Sarajeva ulazi u sastav župe Vrhbosna u kojoj je bilo sijelo biskupije i katedralna crkva sv. Petra.[22] O samom Sarajevu, kao naseobini, nema ni spomena ni tada, niti za vrijeme bosanskih banova i kraljeva.

Ulomak korintske glavice iz rimskih iskopina na Ilidži kraj Sarajeva

Turci su 1428. prvi put zauzeli tvrdi grad Hodidjed. O tome je već bilo riječi u prethodnom poglavlju o Bosni. Grad je Hodidjed bio ključ za sarajevsku kotlinu. Godine 1435. Turci postaju gospodari doline rijeke Miljacke, a time i teritorija na kojem se danas nalazi Sarajevo. *Osnivačem Sarajeva smatra se Isa-beg Ishaković.* Ime se grada izvodi iz turske riječi: *saraj,* što *znači dvor* ili *palača.* To se ime u spisima *prvi put spominje godine 1507.*[23] Isa-beg je već 1462. sagradio džamiju i most preko Miljacke. Za njegova je vremena stvorena urbana sredina prema uzorcima orijentalne tradicije.

Sarajevo je bilo daleko od ratišta, pa se moglo u miru razvijati. Za vrijeme *Gazi Husrev-bega,* koji je s prekidima vladao od 1521. do 1541, Sarajevo je doživjelo svoje zlatno doba. Husrev-beg je osim glasovite Begove džamije podigao i druge važne objekte, među njima škole i trgovine. Razvija se tad i *Baščaršija.* U Sarajevu je tada bio velik broj raznolikih zanata. U nizinskom dijelu grada smjestile su se zanatske radnje i trgovački centar, a po obroncima su se dizale stambene zgrade. Bile su to uglavnom jednokatnice podjednakog tipa s baščama, dvorištima i okružene zelenilom. I po nizinskom i po brdovitom dijelu grada izdizale su se džamije koje su svojim vitkim minaretima davale gradu izraziti orijentalni karakter.

Sarajevo obiluje zdravom pitkom vodom. Već je za turskog vremena sagrađen vodovod i uređene mnoge javne česme, od kojih je izvjestan broj sačuvan sve do danas.

Preko Miljacke vode mostovi. Najljepši su oni kameni. Tri kilometra prije ulaska Miljacke u Sarajevo sačuvan je jedan od najljepših kamenih mostova iz turskog doba — *Kozja ćuprija.* Sagrađena je u XVI. stoljeću. O mostovima preko Miljacke piše Ivo Andrić: »Na Miljacki, čije je korito kičma Sarajeva, oni su kao kameniti pršljenovi. Vidim ih jasno i brojim redom. Znam im lukove, pamtim ograde.«[24] Prva je Šeher-ćehajina kame-

[22] SMAIL TIHIĆ, *Sarajevo,* Enciklopedija Jugoslavije, Zagreb 1968, VII, 136.
[23] *Isto,* 137.
[24] IVO ANDRIĆ, *Mostovi,* Sabrana djela, Zagreb 1963, knj. 10, 178.

Sarajka na česmi tik uz Zavod sv. Josipa

na ćuprija ispred stare Vijećnice, sagrađena između 1530. i 1550. godine. Ime joj je dano prema funkciji donatora. Taj je bio šeher-ćehaja, tj. gradski načelnik. Treća kamena ćuprija jest Latinska ćuprija iz godine 1798. Preko nje se išlo u Latinluk, sarajevsku četvrt u kojoj su stanovali katolici.[25] Upravo je kraj te ćuprije izvršen sarajevski atentat 28. lipnja 1914. pa je most kasnije nazvan Principov most.

Sarajevo je utvrđen grad. Još prije dolaska Turaka u predjelu starog dijela grada postojalo je malo utvrđenje, koje su Turci proširili. Poslije prodora princa Eugena Savojskog sve do Sarajeva (1697.) prišlo se

[25] V. bilj. 22, str. 141.

Kozja ćuprija na Miljacki

proširenju utvrde. Od godine 1729. do 1739. podignuti su bedemi i troja gradska vrata, a uz bedeme 3 kule i 5 tabija, odakle se pucalo topovima.[26]

Za Sarajevo su vrlo karakteristična muslimanska groblja. Rasuta su po obroncima bregova, a bilo ih je i u nizinskim dijelovima grada. Negdje su uvučena u zaklonjene bašče i u tiha dvorišta uz džamije.

Poslije Berlinskog kongresa i mandata na temelju kojeg je Austro-Ugarska dobila pravo da okupira Bosnu i Hercegovinu okupaciona je vojska unišla u Sarajevo *19. kolovoza 1878.*[27] Austrijska je vlada ubrzano gradila na okupiranom području. U orijentalnu fizionomiju bosansko-hercegovačkih gradova unijela je nove oblike evropske arhitekture i urbanizma, stvarajući u zanimljivom susretu dvaju svjetova slikovite kontraste i neočekivane odnose. Tad je (1888.) sagrađen i sarajevski Muzej. To je najvrednija kulturna tekovina koju je austrougarska vlast ostavila u Bosni i Hercegovini. Na osnovi intenzivnog rada *Zemaljski muzej* se već u austrougarskom razdoblju afirmirao kao znanstvena i muzejska ustanova značajna u evropskim relacijama.[28] Muzej ima četiri velika paviljona: arheološki, etnografski, prirodoslovni s botaničkim vrtom, a u četvrtom je biblioteka i uprava zgrade. Među najznačajnije predmete Muzeja spadaju nalazi iz Donje Doline na Savi, zatim zbirka najkarakterističnijih stećaka, a također i tzv. sarajevska Hagada iz XIII. ili XIV. stoljeća. Spada u historijsko-moralni dio rabinske literature.

Osim Muzeja podignuta je zgrada Zemaljske vlade, Željeznička direkcija, Vijećnica, Sudska palača, Glavna pošta, Narodno pozorište, Državna bolnica, razne vrste škola, zatim tvornice, među kojima su najpoznatije tvornica duhana i tvornica ćilima. U to su vrijeme sagrađene i bogomolje: katedrala i druge katoličke crkve, zatim pravoslavna i protestantska crkva i židovski hram. Sagrađeni su hoteli i otvorene banke.

[26] *Isto*, 141.
[27] *Isto*, 137.
[28] V. bilj. 18, str. 281.

Grad je dobio električnu rasvjetu i gradski tramvaj. Sarajevo je u to vrijeme bilo uskotračnom željezničkom prugom spojeno s Bosanskim Brodom, Metkovićem, Dubrovnikom, Višegradom i Jajcem. Između godine 1892. i 1904. na Ilidži je modernizirana stara turska banja, izgrađene su kupališne zgrade i hoteli.

Sarajevo je danas za Bosnu i Hercegovinu političko, kulturno i gospodarsko središte. Poslije II. svjetskog rata Sarajevo se naglo razvilo. Nastale su nove gradske četvrti i prigradska naselja. Sagrađena je palača Izvršnog vijeća i novi željeznički kolodvor. Otvorene su više, srednje i stručne škole. Sarajevo ima Akademiju nauka, sveučilište, razne institute, muzeje, biblioteke i galerije.

Sarajevo je prije rata imalo 70.000 stanovnika, a danas broji oko 450.000, pa spada u red najvećih gradova u državi. Iz grada vode na sve strane asfaltirane ceste i željezničke pruge. Avionskom vezom grad je spojen sa svim većim gradovima u zemlji i u inozemstvu.

Radi svoga povoljnog geografskog položaja i prirodnih ljepota Sarajevo je vrlo prikladno za razne vrste sportova. Uz Miljacku je sagrađen veliki sportski centar, poznat pod imenom *Skenderija.*

1. Zavod sv. Josipa — Grad na Gori

Prvih dana mjeseca svibnja godine 1882. kupila je Majka Franciska uz onu kuću braće Turanovića još jednu muslimansku kuću. Nakon kratkog vremena dade obje srušiti, da bi na njihovu mjestu sagradila *Zavod sv. Josipa* i *Marijin zavod.*

Temeljni kamen Zavoda sv. Josipa blagosloven je na dan Pomoćnice kršćana, *24. svibnja 1882.* Tad je na Banjskom brijegu bačeno u zemlju gorušično zrno, iz kojeg se kasnije razvio Zavod sv. Josipa — »grad na gori«. Gradnja je brzo napredovala i već u mjesecu rujnu iste godine sestre su radosno uselile u novosagrađenu zgradu. Bilo je to *29. rujna 1882.*[29] Svečani je blagoslov zgrade obavio nadbiskup Josip Stadler uz asistenciju 9 svećenika. Obredu je prisustvovao predsjednik Zemaljske vlade Ivan Appel, mnogi činovnici, zatim izaslanici pravoslavne, židovske i muslimanske vjerske zajednice, te velik broj građana. Tri su dana dolazile Sarajlije da razgledaju novu školu, u kojoj se *»može naučiti sve što ti duša želi«,* kako se tada govorilo.

Na drugom katu Zavoda sv. Josipa bila je uređena lijepa kućna kapelica posvećena Srcu Isusovu.

[29] *KD,* knj. II, 184.

Zavod sv. Josipa namijenjen je za školu. Čim je zgrada dovršena, otvorena je *Osnovna škola.* S vremenom su se u Zavodu otvarale nove škole i broj učenica neprestano se povećavao. Nisu prošla ni dva desetljeća a školska je zgrada postala pretijesna. Uprava je Zavoda odlučila da u susjednoj Mehmed-paše Sokolovića ulici sagradi novu školsku zgradu. Upravljena je stoga molba redovničkim poglavarima i Zemaljskoj vladi, jer je za gradnju svake školske zgrade trebalo odobrenje Zemaljske vlade. Gradnja je odobrena, a Bosansko-hercegovačka banka dala je zajam od 20.000 forinti. Bez tog se zajma ne bi ni moglo graditi. Blagoslov temeljnog kamena obavljen je 24. lipnja 1899. godine. Zgrada je dovršena *21. studenog* iste godine. Svečani je blagoslov zgrade obavio nadbiskup Josip Stadler uz prisustvo uglednih gostiju i građana.

Jednokatnica je Marijin zavod, do njega najstarija zgrada Zavoda sv. Josipa

Nije prošlo ni punih deset godina, a uprava se Zavoda ponovno obraća i poglavarima i Zemaljskoj vladi s molbom da odobre dogradnju te školske zgrade uz koju bi se podigla i velika školska dvorana. Dozvola je stigla i gradnja je izvedena. Tako se podigla *kompletna zgrada Zavoda sv. Josipa,* koja i danas kao takva dominira na Banjskom brijegu.

Kako se u Zavodu iz godine u godinu povećavao broj sestara, kandidatica, učenica, konviktica, sirotica i kućnih pomoćnica, kućna je kapelica odavna postala pretijesna. Potrebno je bilo da se sagradi *crkva,* koja će biti ne samo za ukućane i učenice, nego i za građane vjernike. Formiran je odbor za gradnju crkve. Žurilo se stoga s gradnjom dvorane, da bi se u njoj mogla privremeno smjestiti kapelica. No, premda je dvorana bila dovršena nije se u nju mogla preseliti kapelica. Vojska je, naime,

radi izvanrednih prilika na Balkanu došla u Sarajevo, zauzela u Zavodu sv. Josipa cijelu školsku zgradu, pa i dvoranu. Bilo je to u ožujku 1909. godine.[30] U školama je nastava obustavljena. Samo su sestre ostale u staroj zgradi potpuno odijeljene od vojske, jer je ta zgrada imala svoj ulaz i svoje stubište. Početkom mjeseca lipnja vojska je napustila školsku zgradu, koju je tada trebalo najprije s mnogo truda dovesti u prvobitno stanje.

Drugi veliki pothvat u izgradnji »grada na gori« bio je *Marijin zavod*. Temeljni je kamen blagoslovljen 7. *srpnja* 1882. a zgrada sagrađena u jesen iste godine. Ta je zgrada namijenjena *kućnim pomoćnicama i siroticama*. Isto ono što je prema zamisli Majke Utemeljiteljice bio prvi Marijin zavod u Beču to je i ovaj Marijin zavod u Sarajevu bio za kućne pomoćnice i radnice, naime, njihov dom. U njemu su one prema potrebi stanovale, u nj se navraćale, povremeno se odmarale, te se duhovno i tjelesno krijepile. To je bio njihov dom pogotovo onda kad su ostale bez posla i tražile novo mjesto rada.

Dvadesetpetgodišnjica Zavoda sv. Josipa proslavljena je 28. travnja 1907. O toj proslavi izvijestila je Vrhbosna (god. XXI, 147—148) ovako: *»Prije podne u 9 sati počela je u kapelici sv. Josipa svečana služba Božja, koju je imao sâm presv. g. Nadbiskup uz svečanu podvorbu. Poslie podne u 5 s. držala se akademija nutarnjih i vanjskih učenica zavoda. Akademija je bila bogata svojim muzikalno-deklamatorskim programom i uspjela uprav najljepše. Uz drugi mnogobrojni otmeni sviet pribivali su akademiji presvj. g. Nadbiskup, preuzv. g. poglavica zemlje baron Albori, preuzv. g. građanski doglavnik baron Benko, presvj. g. odjelni predstojnik Hörmann i dr. — Prigodom ove proslave priređena je bila u zavodu sv. Josipa i krasna izložba ručnih radova, crtarija i zadaćnica. Zavod je pokazao u svakom pogledu svoje liepe sposobnosti na polju izobražavanja i odgajanja ženske mladeži. I mi se pridružujemo mnogobrojnim čestitarom, te želimo čč. sestram kongregacije »kćeri Božje ljubavi«, da u svom radu za našu katoličku i hrvatsku stvar u Bosni i u napredak liepo uspievaju, rastu i cvatu. Bog ih i narod hrvatski uviek blagoslivao!«*

Crkva Kraljice sv. krunice

Nastojanjem sestre M. Terezine Werner, zalaganjem svih sestara, darovima dobročinitelja, carskim dukatima i udovičinim novčićima podignuta je na Banjskom brijegu lijepa *crkva posvećena Kraljici sv. krunice.*

[30] *Kronika* Jugoslavenske provincije KBLJ (dalje KP), knj I, 94.

Kako je već u prethodnom poglavlju spomenuto, kućna je kapelica postala pretijesna i bilo je neophodno potrebno da se za ukućane, učenice i vjernike sagradi crkva. Godine 1906. osnovano je stoga *Društvo za gradnju crkve Kraljice sv. krunice* pod pokroviteljstvom nadbiskupa Josipa Stadlera. Članovi društva dijelili su se na utemeljitelje, (darovali 300 kruna), dobrotvore I. reda (30 kr.) II. reda (20 kr.) i III. reda (10 kr.). Članarina je iznosila 15 novčića mjesečno. Da se prikupi što više sredstava za podizanje crkve, prodavale su se karte sa slikom Pompejske Gospe i marke od 3 filira. U istu je svrhu sestra M. Gotharda Böhm, nastavnica Ženske učiteljske škole Zavoda sv. Josipa, prevela s francuskog *Roman radnice* od Charles de Vitisa. Djelo je tiskano u velikoj nakladi i raspačavalo se ne samo u Bosni nego i izvan nje.[31]

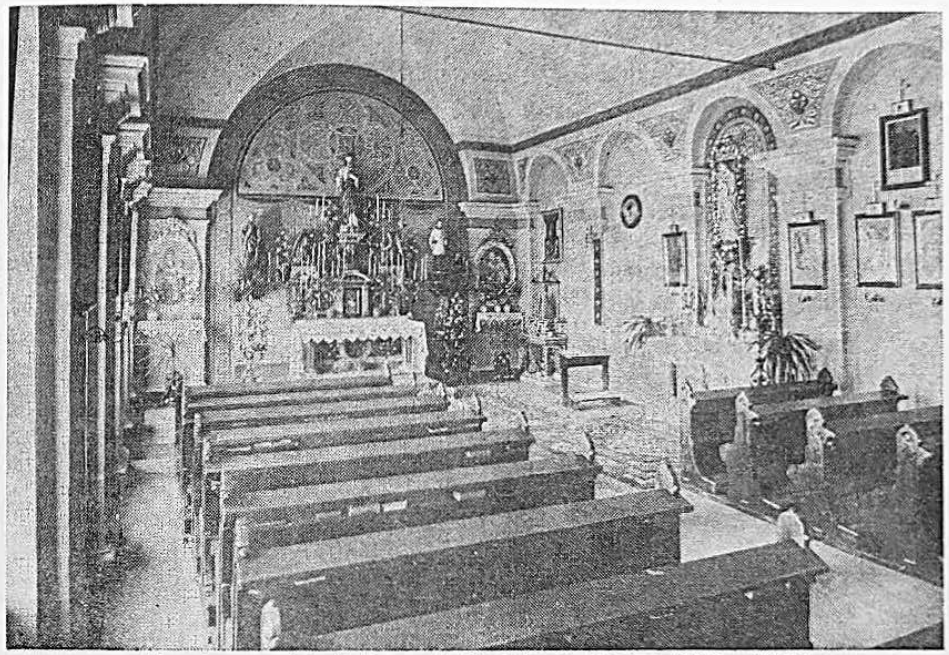

Kapela u najstarijoj zgradi Zavoda sv. Josipa (1882.—1911.)

Formiran je i uži odbor za gradnju crkve. Osnivačka je skupština održana *13. listopada 1907.*[32] Za predsjednika je izabran sarajevski župnik *Andrija Predmersky*, koji je odbornike oduševio za taj pothvat. Zaključeno je da se upute molbe ustanovama i pojedincima da svojim prilogom potpomognu gradnju crkve. Pozvani su građani da budu utemeljitelji crkve. Predstojništvu Zavoda sv. Josipa preporučeno je da učenice Zavoda priređuju koncerte i druge priredbe u korist gradnje nove crkve.

[31] CHARLES de VITIS, *Roman radnice*, Sarajevo 1909, 481.
[32] KP, knj. I, 72—73.

Zadnja sv. misa u kapelici Srca Isusova bila je 13. veljače 1910. Tad je presveti Oltarski sakramenat u svečanoj procesiji prenesen u školsku dvoranu, gdje je uređena privremena kapelica dok se crkva ne sagradi.

Plan crkve izradio je sarajevski arhitekt *Josip pl. Vancaš*, a gradnju je izveo građevinski poduzetnik *Ludwig Jungwirth*. Da se dobije gradilište za crkvu, trebalo je srušiti Marijin zavod koji je tu postojao već 28 godina. Tako se crkva uklopila u kutu između najstarije zgrade (Zavoda sv. Josipa) u Sarač-Ismail ulici (sada Drvarska ulica) i nove školske zgrade u Mehmed-paše Sokolovića ulici.

Posvetu temeljnog kamena obavio je pomoćni biskup *dr. Ivan Šarić, 8. svibnja 1910,* (dan posvete temeljnog kamena bazilike Kraljice sv. krunice u Pompejima). Crkvu su gradili domaći ljudi i ukrasili je domaći umjetnici. Svi su nastojali da bude što ljepša. I sagradili su je svijetlu, lijepu i ukusnu, u baroknom stilu, s visokim galerijama. Do svibnja godine 1911. crkva je bila uglavnom gotova.

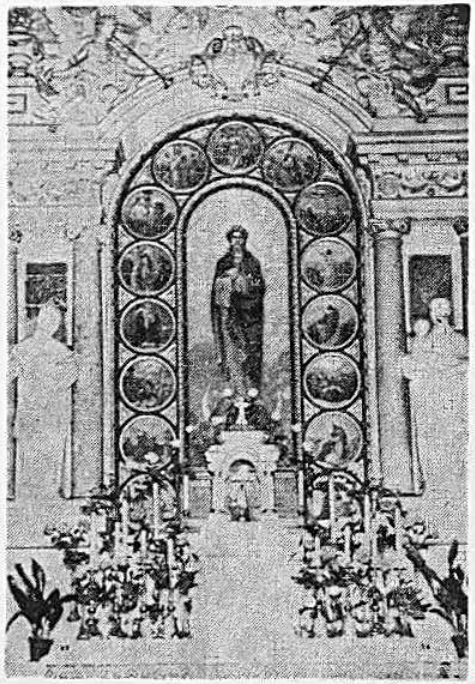

Glavni oltar crkve Kraljice sv. krunice

Glavni je oltar izrađen od bijelog mramora u vrijednosti 26.000 kruna. Dar je to cara Franje Josipa I. prigodom svoga posjeta Bosni 1910. I danas se vide na ploči oltara uklesane riječi: DONAVIT SUA MAJESTAS FRANCISCUS JOSEPHUS I. Hrvatski akademski slikar *Oton Iveković* vrlo je uspješno *izradio oltarnu sliku Bezgrešne Djevice* s vijencem ruža oko čela. U nebeskom uznesenju sklopljenih ruku izvila se iz otajstava krunice što je okružuje u *15 medaljona.* Njoj s desna i lijeva postavljeni su bijeli mramorni kipovi (1,75 m) zaštitnika mladeži: *sv. Alojzija i sv. Stanislava.* Na najgornjem dijelu oltara *dva anđela s fanfarama i emblem* izradio je od umjetnog kamena *Franjo Rebhan.* Cijeli je oltar sa šest mramornih stepenica uzdignut nad razinom crkve.

U crkvi su još tri pokrajna oltara: *Srca Isusova,* dar pomoćnog biskupa Ivana Šarića, *sv. Josipa,* dar nadbiskupa Josipa Stadlera i *sv. Ane,* dar Marijine kongregacije građanka. Pred stupovima, nosačima galerije, postavljeni su kipovi: *sv. Augustina, sv. Ivana Nepomuka, sv. Barbare* i *sv. Notburge,* zaštitnice kućnih pomoćnica, Dva niza klupa iz slavonske hrastovine ispunila su sredinu crkve. Naokolo crkve poredane su slike križnog puta izrađene u beuronskom stilu. U crkvi su i dvije ispovjedaonice. Sva je crkva popločena žutim i crvenim »wienerberškim« pločicama. Svjetlo dolazi u crkvu kroz tri velika prozora s desne strane i tri na pjevačkom koru, zatim kroz šest ovalnih prozora na galerijama i četiri manja u predvorju crkve.

Predvorje je ukusnom metalnom ogradom odijeljeno od crkve. U njemu je postavljena *Pietà, slika Pompejske Gospe i kip sv. Ante.* Na zidu su u mramornoj ploči uklesana imena utemeljitelja crkve.

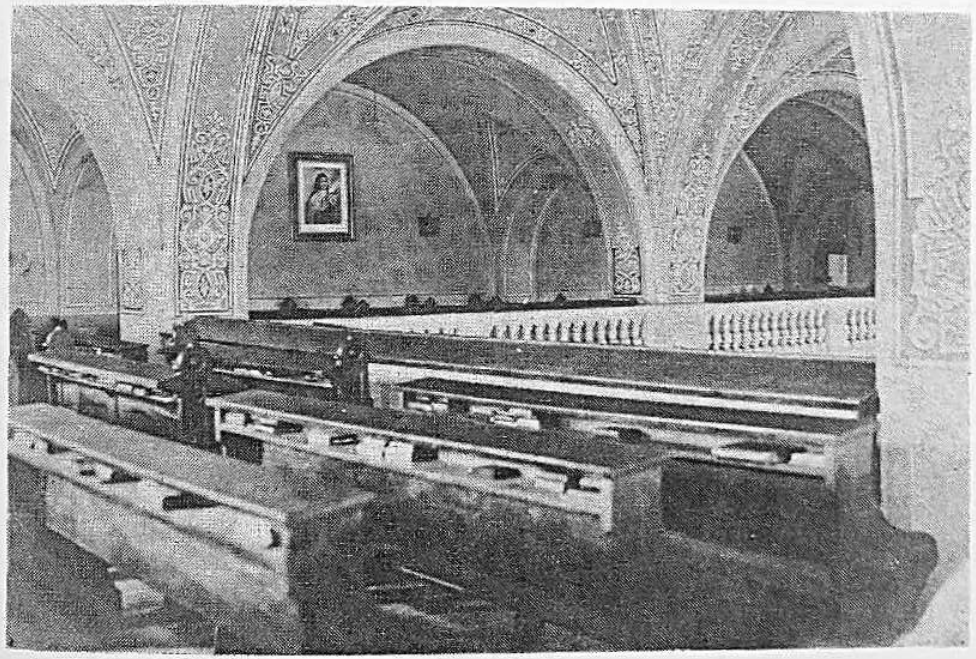

Galerija — sestarski kor

Crkva ima *pjevački kor*, a nad njim i još cijelom dužinom pobočnih lađa pružaju se *galerije*, koje su ujedno sestarski kor. Tu su sestre obavljale molitvu. U dnu lijeve galerije postavljen je *oltar Majke Divne* na kojem se sve do 1935. služila sv. misa i čuvao presv. oltarski Sakramenat. Sarajevski dekorativni slikar *Karlo Richter* obojio je crkvu i ukrasio je ornamentima.

Sakristije su s obje strane glavnoga oltara. Iznad desne sakristije uređene su na I. i II. katu *bolesničke sobe* s prozorima koji gledaju u svetište crkve, tako da su sestre bolesnice mogle pratiti obrede. Iznad lijeve sakristije na I. i II. katu su *oratoriji* s velikim prozorima prema svetištu.

Fasada je crkve jednostavna. Ima *dva* niska *tornja*. U njihovu donjem dijelu uređene su 4 sobe. Na pročelju crkve postavljen je *kip Marije s Isusom*, a nad ulaznim vratima zlatnim su slovima ispisane riječi: *K Isusu po Mariji*.

U tornjevima su sve do 1916. godine bila *3 zvona*, i to: zvono Kraljice sv. krunice (teško 853 kg), dar ljubljanskog knez-biskupa dra Antona Bonaventure Jegliča; zvono sv. Josipa (teško 475 kg), dar pomoćnog biskupa dra Ivana Šarića i zvono sv. Ante (teško 274 kg), dar zagrebačkoga pomoćnog biskupa dra Antuna Bauera. Zvona je posvetio na blagdan Marijina rođenja 8. rujna 1911. godine biskup Ivan Šarić. Prvi su put zazvonila zvona 13. rujna navečer. Premda su zvonila cijeli sat (od 7 do 8), ipak ih se nije moglo dosta naslušati. Imala su vrlo lijep i skladan zvuk u dur-akordu d-fis-a.[33] Godine 1916. zvona su skinuta i uzeta u ratne svrhe.

Namjesto bolesnoga nadbiskupa Josipa Stadlera posvetu je crkve obavio 1. listopada 1911. godine ljubljanski biskup Anton Bonaventura Jeglič, veliki dobročinitelj Zavoda sv. Josipa.[34] Posveta je trajala od 7 do 9,30 sati prije podne. U 10 sati održana je prva svečana sv. misa kojoj su prisustvovali brojni gosti. Došli su izaslanici Zemaljske vlade i vojske kao i mnogi građani. Toliko je bilo prisutnih da svi nisu ni mogli stati u crkvu, nego su ispunili sav prostor oko crkve. Sarajevski je katolički puk jedva čekao da se ova crkva otvori javnom bogoslužju. Poslije sv. mise priređen je za 50 uzvanika svečani objed u dvorani Zavoda. Poslije podne učenice Zavoda održale su akademiju i izvele igrokaz *Djevica među ljiljanima*.[35]

Nova je crkva 6. listopada 1912. postala centar *Bratovštine Kraljice sv. krunice* i rasadište njezine pobožnosti. Toga je dana održan I. sastanak Bratovštine, a kasnije su se održavali sastanci svake I. nedjelje u

[33] *KP*, knj. I, 133—134.
[34] *Isto*, 135.
[35] *Isto*, 141—144.

mjesecu.[36] Nakon molitve i blagoslova odvijala bi se crkvom procesija s kipom Majke Božje. U novoj se crkvi na osobit način njegovala pobožnost Kraljice sv. krunice. Svake subote i nedjelje prije blagoslova, a isto tako cijeli mjesec svibanj i listopad, zajednički se molila sv. krunica. Svake godine *8. svibnja* u 12 sati cijeli Zavod, sve sestre i učenice, kao i štovatelji Gospini, našli bi se u crkvi da izmole *molbenicu Gospi Pompejskoj*.

U toj crkvi, pred likom nebeske Majke, od 1920. do 1949. godine predale su se službi Božjoj po svetim zavjetima *274 kćeri Božje ljubavi*.[37]

Novu su crkvu mnogi zavoljeli. Govorili bi da je to najljepša sarajevska crkva. Bilo je i svećenika, a i vjernika, a i sada ih ima, koji su i javno izjavili da se u crkvi Kraljice sv. krunice može najbolje moliti. Mnogi su prošli mimo drugih sarajevskih crkava i posebno se uputili na Banjski brijeg, da svoje želje i potrebe iznesu Kraljici i Majci uzdajući se čvrsto u njezin zagovor.

Sestre su uvijek revno čistile i kitile svoju crkvu. Odisala je čistoćom. No, zub vremena ipak je učinio svoje. Zato se nakon 70 godina ipak moralo pristupiti nekim popravcima izvana i iznutra. Radovi su izvršeni pod vodstvom graditelja *Josipa Čeprnića*. Ukusne arabeske po lukovima crkve stručno je obnovio akademski slikar *Vilim Pečnik*. I crkva je opet sinula u svoj svojoj predašnjoj ljepoti.

Život u Zavodu sv. Josipa

U Zavodu sv. Josipa od prvih je početaka bujao život. Dr. Čedomil Čekada nazvao je taj Zavod »*Božjom košnicom* koja je uvijek puna rada i veselja«.[38] Na stotine je školske djece u njemu primalo odgoj i znanje. Sirote su imale tu svoj dom. Čete »Marijine djece« okupljale su se podno njezina oltara. Društveni se život u katoličkim organizacijama razvijao i cvao na principima Katoličke akcije u tom »gradu na gori«.

Nema dvojbe da je bio čas Providnosti, kad je nadbiskup Stadler pozvao kćeri Božje ljubavi da dođu u Vrhbosansku nadbiskupiju. Tom su se zgodom srele dvije velike i srodne duše, nadbiskup Stadler i Majka Franciska, duše prožete Božjim duhom i ljubavlju za sve potrebne i bijedne.

Već smo ranije spomenuli da se Družba Kćeri Božje ljubavi podijelila 1919. na četiri provincije. Sijelo naše provincije bilo je u Zavodu sv. Josipa, koja je tada brojila 132 sestre. Na prvo svečano oblačenje novakinja osvrnula se Vrhbosna (god. XXXIV, br. 7 i 8 od 1920) ovim riječima: »Oblačenje je obavio presv. g. biskup dr. Ivan Šarić. Pod sv. mi-

[36] *Isto*, 172.
[37] Arhiv Provincije, Statistika.
[38] *Katolički tjednik*, IX/1933, br. 18 30. IV. 1933.

som izrekao je prigodnu propovijed ... Devet se mladih duša toga dana posvetilo Bogu, da žive i rade na slavu njegovu. Lijepi simbolični obredi duboko su se utisnuli u pamet i srce svih prisutnih. Mladoj provinciji čestitamo na brojnom i nadobudnom podmlatku.« Tokom godina broj članica Provincije više se nego podvostručio. Sa svih su strana stizale kandidatice. Bilo ih je ne samo iz Bosne i Hercegovine, nego također iz Hrvatske, Slavonije, Istre, Slovenije, Dalmacije, Makedonije, pa čak i s granice Albanije.

U Zavodu sv. Josipa uvijek je bilo 60 do 70 sestara. Neke su radile u crkvi i sakristiji, a neke u školi. Jedne su podučavale u glazbi i stranim jezicima, dok su druge radile u pletaoni, šivaoni ili se bavile raznim kućnim poslovima. Neke su se brinule za konviktice i sirotice, druge su se posvetile kućnim pomoćnicama i radnicama. Svaka je sestra bila zaposlena prema svojim silama i sposobnostima. Inače, »sve im je bilo zajedničko i svakoj se davalo prema njenim potrebama«.[39] Tu se molilo i radilo. Zajednički odmor poslije ručka i večere odvijao se uvijek u dobrom raspoloženju, iskrenom razgovoru protkanom šalom i pjesmom. Odmor je osvježio i dušu i tijelo. Sestre su imale svoj *pjevački zbor i tamburašku kapelu*. Nastupale su u krugu sestara prigodom raznih blagdana i svečanosti. Na poklade je bilo šaljivih i zabavnih nastupa.

U toj velikoj redovničkoj zajednici uvijek je bilo desetak sestara starica, koje su iscrpljene dugogodišnjim radom za Boga i bližnjega provodile dane u miru i molitvi, okružene razumijevanjem i brigom mlađih sestara. Aktivne su sestre znale da ih u njihovu radu i djelovanju prate molitve i blagoslov tih starica i bile su im na tome zahvalne. Uzajamna je ljubav i pažnja čvrsto povezivala sve naraštaje ove redovničke obitelji.

U crkvi Kraljice sv. krunice danomice je bilo nekoliko misa, a već smo spomenuli razne pobožnosti koje su se tu odvijale. U Zavodu je svake prve nedjelje u mjesecu bila za sestre obnova duha. Dva puta godišnje, ljeti i zimi, održavale su se u Zavodu duhovne vježbe. Poslije ljetnih duhovnih vježba primale su se nove članice u Družbu, a sestre koje su navršile dvije godine novicijata polagale su privremene zavjete, dok su druge nakon šest godina redovničkog života polagale doživotne zavjete. Funkciju oblačenja i zavjetovanja redovito je obavljao vrhbosanski nadbiskup. Starije se sestre i danas rado sjećaju da je kod funkcije oblačenja i zavjetovanja dva puta asistirao *sluga Božji o. fra Ante Antić*, koji je godine 1939. i 1940. provodio odmor na sestarskoj ekonomiji *Betanija* kraj Sarajeva.

[39] Dj 4, 32 i 35.

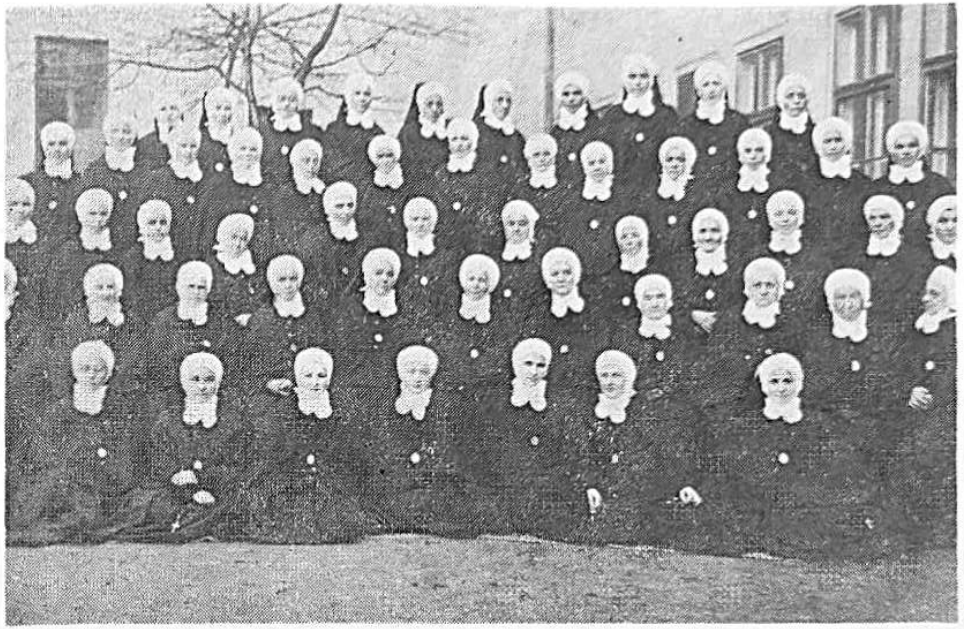

Kćeri Božje ljubavi u Zavodu sv. Josipa prilikom 50. obljetnice zavoda (1933.)

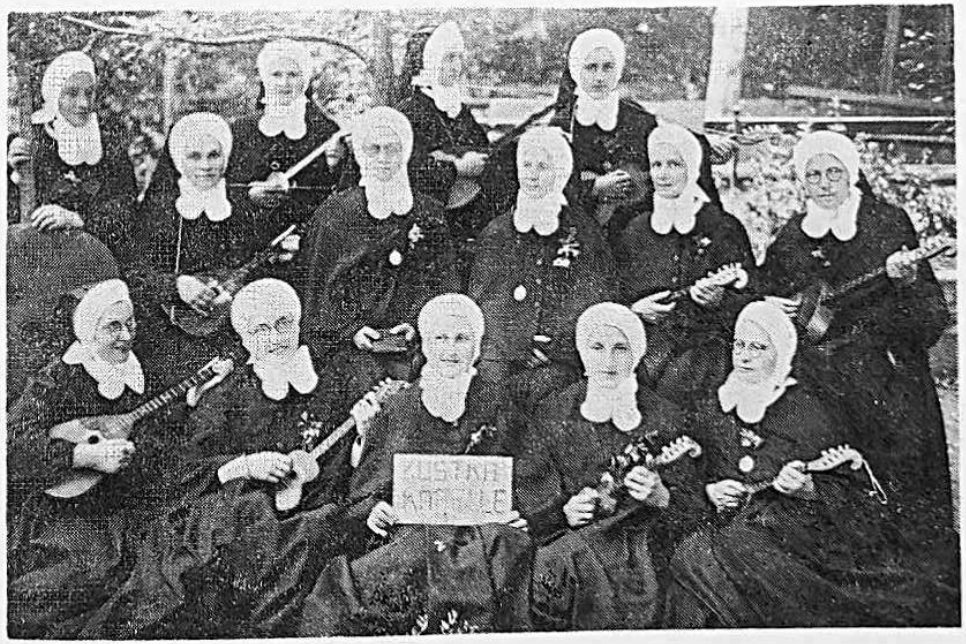

Sestarska tamburaška kapela (doček generalne glavarice M. Kostke Bauer, 1937.)

Veliki su izdaci bili za izdržavanje Zavoda sv. Josipa, u kojem su osim sestara, novakinja i kandidatica stanovale i konviktice (mali i veliki konvikt), zatim sirotice, kućne pomoćnice i radnice. Zavod se izdržavao radom sestara, prilozima od škole i konvikta, povremenom subvencijom i darovima dobročinitelja. Kakvo je bilo materijalno stanje u Zavodu sv. Josipa uoči II. svjetskog rata, dobro je prikazala kroničarka Zavoda *sestra M. Paula Licul* u svega dvije rečenice: »Providnost se Božja tako očito brine za našu kuću. Svako toliko dođe koji skroman izvanredan doprinos, tako da ne gladujemo, ali ni ne prestajemo biti siromašne«.[40] Vrata su Zavoda uvijek bila otvorena bilo prosjaku bilo putniku namjerniku.

Viša djevojačka škola — mali konvikt šk. g. 1920/21.

Koliko je u toj »Božjoj košnici bilo rada i veselja«, to se očitovalo i u školskoj zgradi. U školi se revno radilo. O svakoj će školi biti govora kasnije. A da je bilo i veselja, dosta je bilo naći se na školskim hodnicima ili u dvorištu za vrijeme odmora. Svakoga bi ponijela ona radost i vedrina. Školsko je dvorište bilo prostrano i sunčano. Zauzimalo je zajedno s manjim obrađenim vrtom 2.906 m.^{2} Veći je dio bio namijenjen zavodskoj zajednici, velikima i malima, za boravak na zraku, za učenje, odmor, razonodu, igru i pjesmu. Svaka je zajednica imala tu svoj pri-

[40] Kronika Zavoda sv. Josipa (dalje KZ). knj. IV, 237.

Učiteljska škola — veliki konvikt šk. g. 1922/23.

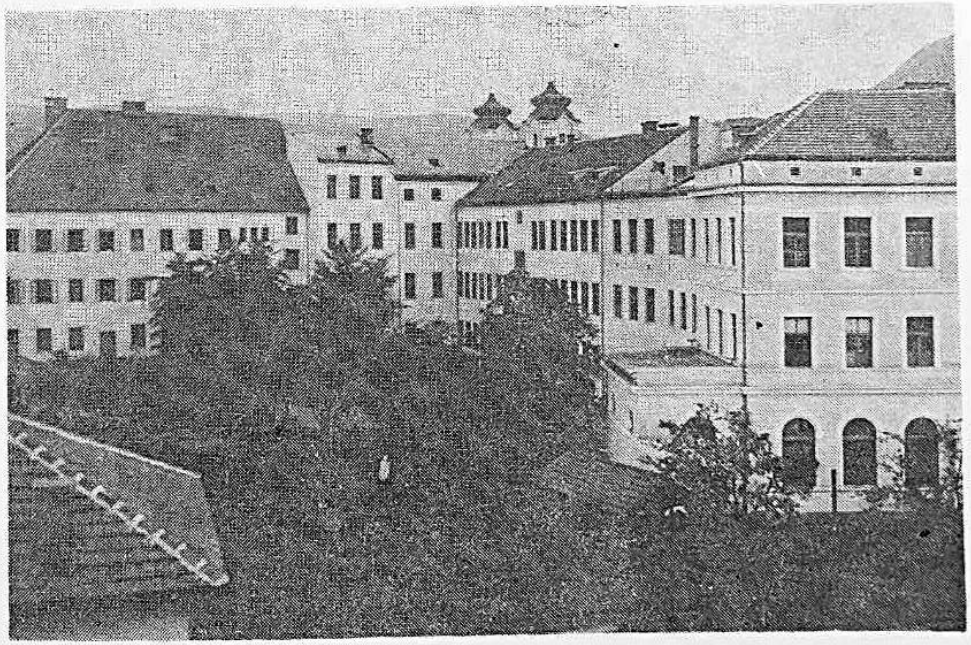

Pogled iz vrta na Zavod sv. Josipa: na krovu desnog krila zgrade križićem označena mala promatračnica zvjezdanog neba

kladan prostor, nitko nikome nije smetao, pa ni onda kada bi se za ugodnih poslijepodnevnih sati, predvečerja i večeri našla tu skoro cijela zavodska zajednica. Tu je bilo i hladovine, natkrivenog prostora za slučaj kiše, zatim cvijeća, staza i puteljaka, klupa i stolova. Za mladost je tu uvijek bilo razonode u svako godišnje doba.

Katkada su se tu održavali satovi iz crtanja i gimnastike. Ipak, najviše su taj prostor koristili oni najmanji i najmlađi, djeca iz dječjeg zabavišta.

U centru dvorišta dominirala je špilja s kipom *Gospe Lurdske*. Pred njom je završavao dan molitvom i pjesmom. Upravo je tu, kod špilje, bilo svim naraštajima najomiljenije mjesto za fotografiranje, bilo skupno, bilo pojedinačno. Pa kad su se iz Zavoda otisnule u život učenice, tad je na bezbroj fotografija i lik Gospe Lurdske pošao s njima.

A tu je pak bilo ozbiljno — pažljivo se čita 1. br. »Naroda« (30. IV. 1933. g.)

Dio ravnog krova na školskoj zgradi, kao mala terasa, bio je prava promatračnica s koje se moglo tokom cijele godine za vedrih večeri diviti ljepoti sjevernog neba, tražiti na njemu pojedina zviježđa i snalaziti se po njima.

Tako su, eto, prolazili u Zavodu dani u radu, učenju i veselju. Između dva rata (1932.) navršilo se bilo 50 godina postojanja Zavoda sv.

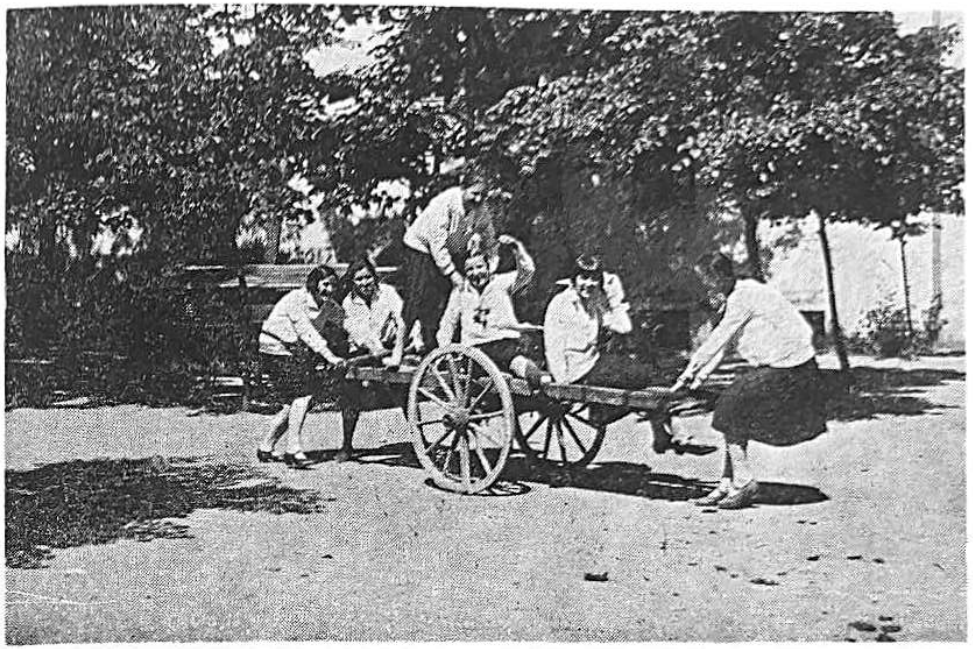

Najveselije je ipak bilo domoći se kola zavodskog dobavljača i na njima se dvorištem provozati (konviktice šk. g. 1927/28.)

I posteljina se zračila i osvježavala s ovakvim veseljem i raspoloženjem (konviktice šk. g. 1927/28.)

Josipa. Kako je te godine i Vrhbosanska nadbiskupija također imala zlatni jubilej. Zavod je svoju proslavu odgodio na iduću godinu. Proslava je bila vrlo dobro pripremljena i uspješno izvedena.[41] Na sam dan proslave, 30. travnja 1933, u prepunoj crkvi Kraljice sv. krunice služio je pontifikalnu misu nadbiskup Ivan Šarić i održao svečanu propovijed. Riječima priznanja odao je hvalu sestrama Zavoda sv. Josipa za njihov 50-godišnji rad. Poslije podne pred mnogobrojnim uzvanicima i drugim gostima vrlo je dobro izveden prigodan program. Gospođa *Zlata Vučak*, bivša učenica Učiteljske škole Zavoda sv. Josipa, evocirala je uspomenu na minule lijepe školske dane i riječima priznanja i zahvalnosti poimence se sjetila svojih nastavnica. Rekla je: »Njihova se imena pronose diljem cijele naše domovine, jer su one kroz 50 godina odgojile cijelu generaciju učiteljica, koje sada rade kao prosvjetiteljice svoga naroda, te su na diku svome narodu, domovini, svojim nastavnicama i ovome zavodu«.[42]

Jubilarna je proslava završena u crkvi Kraljice sv. krunice svečanom zahvalnicom. Prigodom jubileja Zavoda sarajevski je dnevni tisak posvetio Zavodu sv. Josipa mnogo pohvalnih riječi. Ipak, od svega što je tada rečeno ili napisano, izdvajamo čestitku nadbiskupa Šarića, kao i ono što je u *Katoličkom tjedniku* objavio dr. Čedomil Čekada.

Vrhbosanski nadbiskup u svojoj čestitki piše: »... *Već sama okolnost da se Vaš rad vremenski potpuno poklapa sa životom dijeceze, značajan je za položaj, što ga je Družba Kćeri Božje Ljubavi zauzela u vrhbosanskoj nadbiskupiji i za onaj prijateljski i tijesni odnos, u kojem se je uvijek nalazila prema predstavništvu mlade crkvene Hijerarhije u Bosni.*

Vaša je Družba došla u Bosnu baš zato, da Hijerarhiji bude pomoćnik i da joj se stavi u službu za onaj rad, kojega je u Bosni najviše trebalo, a u kojem su katolički ženski redovi oduvijek gledali najidealnije svoje radno polje, za rad među mladeži, za rad u ženskom školstvu i odgoju.

Uz naše Milosrdnice bile su Kćeri Božje Ljubavi prve pionirke u tom Božjem djelu na još neuzoranom tlu naše patničke Bosne. A bilo je to djelo prave misionarske ljubavi i požrtvovnosti. Sve je iznova trebalo stvoriti. Valjalo je udariti prve temelje. Valjalo je izgraditi početke i tradicije. S puno truda, s velikom odgovornošću, u okolnostima, koje su bile nada sve teške.

A naše su prve Kćeri Božje Ljubavi riješile tu svoju tešku zadaću s jednim uspjehom, koji nas još i danas sve zadivljuje. Ljubav im je bila savjetnik. I dobro im je savjetovala. Vodila ih je najboljim putem. A Bog je zalijevao njihove žrtve i njihovu dobru volju nebeskom rosom

[41] KZ, knj. IV. 39.
[42] *Kronika* Ženske učiteljske škole Zavoda sv. Josipa u Sarajevu (dalje KU), 96.

obilata blagoslova. Kao iz vode nicale su po Sarajevu institucije i zavodi. I jedva su prošla tri decenija od dolaska prvih Vaših redovnica, već se je u Sarajevu podizao i posljednji monumentalni kamen u školskoj organizaciji Družbe, naš najveći ženski katolički zavod u Herceg-Bosni, naš današnji jubilarac Zavod sv. Josipa i uz njega lijepa i bijela Gospina crkva. A Družba je dotle proširila svoja krila i u bosansku provinciju, a onda kasnije u novom snažnom zamahu i preko bosanskih krajeva, u Hrvatsku i Dalmaciju. Iz dana u dan Družba se je širila i pomlađivala. Podgojio se i domaći naš redovnički naraštaj. Osnovana je pred petnaestak godina i posebna provincija Družbe za naše krajeve.

A taj impozantni vanjski okvir ispunila je revnost naših dragih Kćeri Božje Ljubavi još impozantnijim nutarnjim sadržajem. Toliko uzornih i cvatnih škola otvoreno je u kućama Družbe, da našoj ženskoj mladeži još izmala ucjepljuje u duše svetu mladicu kreposti i straha Božjega i da joj sije u srce zlatno sjeme znanja i nauke. Nekoliko konvikta spremno je preuzelo na sebe misiju, da mladim djevojkama u najodlučnijim i najpogibeljnijim godinama života zamijeni roditeljsku skrb i majčinsku ljubav. Zabavišta i obdaništa uzela su za ruke našu malu dječicu, da ih u duhu svete prostodušnosti, nevinu i čistu povede k Božanskom Prijatelju Malenih. A stotine i tisuće sirotne djece našle su u Družbinim zavodima novi, bolji, očinski dom.

Ali nije samo područje školstva i odgoja, gdje se je Družba Kćeri Božje Ljubavi kod nas tako lijepo iskazala. Čitava naša javnost poznaje još jednu pravu apostolsku vrlinu jubilarke Družbe. To je njezin široki smisao za socijalni katolički rad. U tom nas je Družba sve pretekla. Još, dok se u našim primitivnim prilikama nije ni mislilo na organizirani socijalni rad donijele su nam Kćeri Božje Ljubavi sa naprednijeg zapada ideju socijalne skrbi i zaštite ostavljenih i zapuštenih. Služavke su bile djeca njihove ljubavi. Najzapušteniji društveni sloj. A one su se za njih zauzele majčinskom brižljivošću. I pedeset godina razvijaju već taj svoj pravi Božji apostolat.

A kad je došla Katolička Akcija, opet su se Kćeri Božje Ljubavi našle uz Hijerarhiju, da joj pomognu.

I još puno, puno toga učinile su naše Kćeri Božje Ljubavi i ovoj nadbiskupiji, i katoličkom Sarajevu, i katoličkoj Bosni. U njihovim kućama cvala je uvijek čistoća, ukus, smisao za ljepotu i red. One su nam tolike godine redile i kitile našu katedralu; inscenirale toliko lijepih kućnih priredaba i javnih manifestacija; njegovale pjesmu i glazbu, i crkvenu i profanu.

I uvijek su nam, da završim, bile široka srca, i uvijek odane crkvi i biskupu . . .«[43]

Prigodom spomenutog jubileja objavio je dr. Čedomil Čekada članak: *Prilikom jubileja »Zavoda sv. Josipa«*. Iz tog članka citiramo ovo:

»Nama, sarajevskim katolicima, nije potrebno kazivati, što za nas znači ovaj zavod. Nama ne treba ni statistike, ni brojaka . . . Ta impozantna akropola na Banjskom brijegu sama najbolje govori. To je čitav ponosni Božji grad, što su ga marne ruke siromašnih redovnica sazidale i dale na dar Crkvi i Narodu. To je naš dom, koji nas svake godine i deset i dvadeset puta primi sve u svoje tople odaje s pravom Martinom ljubavlju. Čitavo katoličko Sarajevo njegov je dužnik. Svakoj njegovoj plemenitoj akciji dao je »Sv. Josip« krov i konačište. To je Božja košnica uvijek puna rada i veselja, iz koje se je otislo već pedeset jakih rojeva u svijet, s poputbinom idealizma i kreposti. To je naša »škola« per eminentiam, »naše učilište«, iz kojeg je izišla čitava prva generacija naših učiteljica, da djeci i mladeži patnice Bosne donese luč pismenosti i znanja. To je naš najveći katolički ženski zavod u Herceg-Bosni. Zavod, koji je, s drugim našim ženskim zavodima, dao katoličkom Sarajevu i katoličkoj Bosni možda najkarakterističnije njihovo obilježje. Njegova jubilarna prošlost dio je naše crkvene historije, koju je pratila korak po korak svih tih najvažnijih 5 prvih decenija. A našoj ženskoj mladeži i našem ženskom svijetu, i to baš onom najinteligentnijem, bio je on pravo majčinsko krilo.

I naravski da smo mi svi danas jedno s tim našim jubilarcem — zavodom u radosti i u čestitanju: u simpatijama i u nadama. Katoličko Sarajevo i katolička Bosna ponosni su na ovaj svoj Zavod . . .«[44]

Školstvo i odgoj

Pogled u prošlost

Poznata je činjenica da je turska carevina više od 400 godina vladala Bosnom. Sva nastojanja da se Bosna oslobodi ostala su bez uspjeha. To bi stanje zacijelo potrajalo i dulje da se nije podigla potlačena raja. Iz tog se ustanka razvio rat u kojem je Turska poražena. Na Berlinskom kongresu, kako smo već ranije spomenuli, velike su sile priznale Austro-Ugarskoj pravo da okupira Bosnu i Hercegovinu i njima upravlja.

Za 400-godišnje turske vladavine u Bosni vrlo je malo učinjeno na prosvjetnom polju, a to malo bilo je vezano uz pojedine vjerske zajednice. Sretna je okolnost bila što se bosanski franjevci nisu povukli s područja potlačene Bosne, niti su narod prepustili na milost i nemilost osvajača. Ostali su oni u svojim samostanima i s narodom dijelili i dobro i zlo.

»Godine 1593. turska uprava uvažuje molbu franjevaca i dozvoljava da mogu otvarati škole po selima i u svojim samostanima. I baš u franjevačkim samostanima Sutjesci, Fojnici i Kreševu, najstarijim žarištima djelatnosti bosanskih franjevaca, ima se tražiti početak razvoja pučkog prosvjećivanja kod katolika u Bosni. U tim samostanima franjevci su držali škole za odgoj svoga redovničkog podmlatka, ali u njih su se primala i ostala djeca iz puka.«[45]

Kad se mirom u Karlovcima 1699. oslobodila Slavonija, tad je i Bosna počela slobodnije disati. U Tolisi, Bosanskoj Posavini, *prvu je školsku zgradu podigao 1826. fra Ilija Starčević.* Škola je mogla primiti 120 učenika. Fra Ilija se brinuo za knjige i ostali pribor. On je u toj školi bio i učitelj i nadzornik.[46]

Godine 1852. *fra Marijan Šunjić i fra Martin Nedić* upute molbu carsko-kraljevskom ministarstvu prosvjete u Beč, da im dodijeli novčanu pomoć barem od 1.500 forinti, da bi mogli podizati škole i kupovati knjige. Car Franjo Josip I. odobri tu molbu i odredi da se ima ista svota slati tri godine redom. Tim je novcem sagrađeno 14 novih škola. To su bile osnovne škole s 2 do 3 razreda, a u njima se *»po mogućnosti predavalo po sustavu onodobnih škola u Hrvatskoj«*.[47] Godine 1854. imali su franjevci 15 škola s 568 đaka.[48]

Bosanski se franjevci nisu brinuli samo za duhovno dobro svojih đaka, nego i za to da im ublaže materijalnu bijedu. Svojim su đacima kupovali odjeću i obuću, davali im knjige i potreban školski pribor. Sve u duhu one franjevačke: *»Ne samo sebi živjeti, nego i drugima koristiti!«*[49]

I ostale su vjerske zajednice za svoje pripadnike otvarale škole. Kad je Austrija okupirala Bosnu, zatekla je nekoliko stotina muslimanskih škola, a samo 56 pravoslavnih i 54 katoličke. Sve su one bile vezane uz vjerske centre.[50]

Nekoliko godina prije okupacije došle su u Bosnu sestre *milosrdnice i otvorile 4 osnovne škole*, i to u Sarajevu, Banja Luci, Docu i Livnu. Sve je bilo premalo za toliki broj djece i još veći broj nepismenih ljudi.

---

[43] Arhiv Vrhbosanske nadbiskupije (dalje AVN), br. 1214/1933.
[44] V. bilj. 38.

[45] RASTKO DRLJIĆ, *Kratak pregled razvoja katoličkog pučkog školstva u Bosni kroz XIX. vijek.* Kalendar sv. Ante 1942., Sarajevo, str. 168—177.
[46] JULIJAN JELENIĆ, *Kultura i Bosanski franjevci*, Sarajevo 1915, II, 307.
[47] *Isto*, 324.
[48] *Isto*, 329.
[49] *Isto*, 332.
[50] ĐORĐE PEJANOVIĆ, *Srednje i stručne škole u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 1953, 13.

Škole u Zavodu sv. Josipa

U Zavodu sv. Josipa postojale su ove škole:

1. *Osnovna škola s dječjim zabavištem,*
2. *Ženska građanska škola,*
3. *Ženska učiteljska škola,*
4. *Tečaj za odgojiteljice u dječjem zabavištu,*
5. *Trgovački tečaj i*
6. *Ženska stručna škola.*

O svakoj od tih škola bit će govora posebno. Jedino će ostale školske djelatnosti biti zajedno prikazane za sve škole. Osim navedenih škola u Zavodu se također poučavalo u stranim jezicima i u glazbi.

Osnovna škola

Osnutkom Osnovne škole u Zavodu sv. Josipa postavljen je temelj prosvjetnom djelovanju Družbe Kćeri Božje ljubavi u Bosni.

Upis u tek otvorenu Osnovnu školu Zavoda započeo je *30. rujna 1882. godine.* Upisale su se 53 učenice. Prvih su godina pohađale školu djevojčice katolkinje i pravoslavne, a muslimanke su učile samo izrađivati ručne radove. Na molbu roditelja primali su se i dječaci u Osnovnu školu od godine 1889.

Obuka je počela 4. listopada.[51] Škola je imala dva odjeljenja: hrvatsko s nastavnim jezikom »bosanskim«, kako se za vrijeme okupacije nazivao hrvatski jezik u Bosni, »jer je vlast čuvala školu od bilo kakvog nacionalnog obilježja«,[52] i njemačko odjeljenje s nastavnim jezikom njemačkim.

Sve do godine 1888. razredi su bili kombinirani: I. i II., III. i IV. razred. Kad se broj đaka povećao, tad je svaki razred bio zaseban. Od godine 1882. pa do 1887. u hrvatskim su odjeljenjima predavale vanjske učiteljice iz Zagreba. Godine 1887. zamijenile su ih časne sestre, prve apsolventice Ženske učiteljske škole Zavoda sv. Josipa. One za svoj rad nisu primale plaću.

Plan i program rada bio je isti kao u državnim školama. Ta je škola bila ujedno vježbaona Ženske učiteljske škole istoga Zavoda. Nadzornici su svake godine pohađali školu i ocjenjivali nastavnice. Ocjene su uvijek bile: vrlo dobar i odličan.

Osnovna je škola poduzimala bliže i dalje izlete prema nastavnom planu i prilagođene dobi đaka.

[51] *KD*, knj. II, 184.
[52] Enciklopedija Jugoslavije, II, 67.

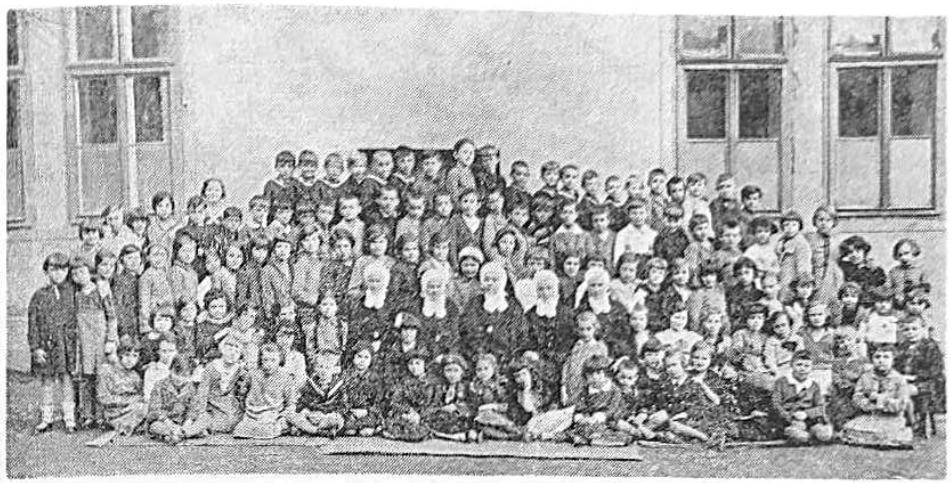

Osnovna škola prilikom 50. obljetnice Zavoda sv. Josipa (1933.)

Sve od svoga osnutka pa do 1935. godine rad u Osnovnoj školi Zavoda sv. Josipa odvijao se bez većih poteškoća. Ali, te godine Ministarstvo prosvjete Kraljevine Jugoslavije u Beogradu pod brojem 73640 od 9. XI. 1935. uputilo je Prosvjetnom odjeljenju Kraljevske banske uprave Drinske banovine u Sarajevu raspis, kojim se naređuje da se razmještaj nastavnika i u privatnim osnovnim školama vrši samo s prethodnim odo-

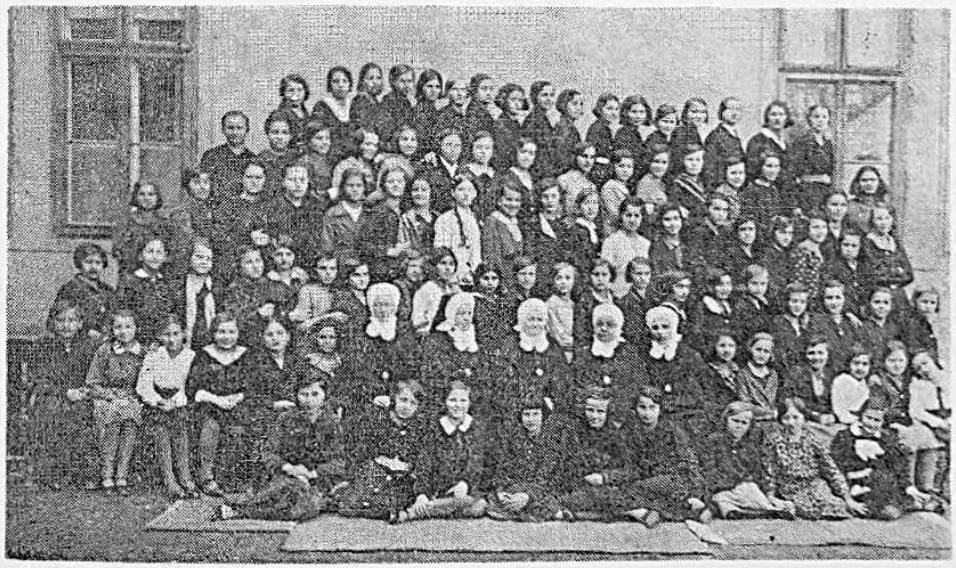

Ženska građanska škola prilikom 50. obljetnice Zavoda sv. Josipa (1933.)

brenjem toga Ministarstva. Citirani raspis nije donesen u sporazumu s crkvenim vlastima i nije u skladu sa slobodnom djelatnošću Crkve u Jugoslaviji. Stoga je episkopat Katoličke Crkve na svojoj konferenciji u prosincu 1935. godine poduzeo kod nadležnih vlasti mjere protiv tog ograničenja slobodnog djelovanja katoličkih škola. Episkopat je katoličkim školama zabranio da ne smiju postupiti prema tome raspisu.[53]

Dokumentacija Osnovne škole Zavoda sv. Josipa nije, na žalost, potpuno sačuvana. Donosimo zato statističke podatke s kojima raspolažemo.

BROJČANO STANJE UČENIKA-CA PREMA VJEROISPOVIJESTI

Šk. god.	katol.	pravoslav.	protest.	žid.	musl.	starokat.	svega
1884/85	23	2	—	6	—	—	31
1887/88	62	10	—	18	—	—	90
1888/89	44	9	—	26	—	—	79
1891/92	80	—	—	—	—	—	80
1892/93	87	1	—	15	—	—	103
1893/94	75	2	—	18	—	—	95
1894/95	85	2	—	10	—	—	97
1895/96	88	2	—	16	—	—	106
1910/11	144	—	—	10	—	—	154
1913/14	198	1	—	14	—	—	213
1914/15	238	3	3	31	—	—	275
1915/16	195	4	1	41	—	—	241
1916/17	234	3	—	46	—	—	283
1917/18	269	3	—	49	—	—	321
1918/19	265	4	—	55	—	—	324
1919/20	171	2	—	29	—	2	204
1920/21	229	1	1	70	—	1	302
1921/22	231	—	—	43	—	—	274
1922/23	140	3	—	47	—	3	193
1923/24	131	—	—	26	1	3	161
1924/25	107	2	4	10	2	—	125
1925/26	95	1	—	18	1	3	118
1926/27	84	—	1	27	1	—	113
1927/28	84	1	3	20	1	—	109
1928/29	116	3	1	27	2	—	149
1930/31	115	8	—	12	1	—	136
1930/31	115	8	—	12	1	—	126
1931/32	111	7	1	6	1	—	126
1932/33	130	5	2	3	2	—	142
1933/34	121	2	—	3	2	—	128
1934/35	113	1	—	3	—	—	117
1935/36	104	3	—	2	—	—	109
1937/38	66	5	2	—	3	1	77
1939/40	100	—	—	2	—	—	102

[53] *Kronika* osnovne škole Zavoda sv. Josipa u Sarajevu, str. 61—62.

Frekvencija polaznika Osnovne škole Zavoda sv. Josipa, kako se razabire iz tabelarnog prikaza, znatno se smanjila nakon 1921/22. godine. Uzrok je u tome što su se u blizini Zavoda sv. Josipa otvorile još tri osnovne škole.

Uz Osnovnu školu Zavoda sv. Josipa postojalo je i dječje zabavište. Pohađala su ga djeca od treće do sedme godine. Njihov se broj kretao od 25 do 35. Dječje su zabavište vodile sestre odgojiteljice, koje su za taj rad bile kvalificirane.

Naši najmlađi u dvorištu

Ženska građanska škola

Samo godinu dana nakon osnutka Osnovne škole otvorena je u Zavodu sv. Josipa i *Viša djevojačka škola*. Bilo je to *29. XI. 1883.* godine. I ova je škola imala hrvatska i njemačka odjeljenja. Prvih su godina bili razredni kombinirani. Školovanje je trajalo četiri godine, naime od V. do VIII. razreda. Od školske godine 1903/4. do 1910/11. školovanje je trajalo pet godina. Taj dodatni IX. razred uveden je posebno kao priprava za upis u *Učiteljsku školu*.[54]

[54] Akt Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu, br. 137627/I. od 20. I. 1903.

U školi su predavale časne sestre s propisanim kvalifikacijama za rad u višim djevojačkim školama. Svaka je od njih trebala prethodno imati odobrenje od prosvjetnih vlasti. Na temelju vrlo dobrih inspekcijskih izvještaja škola je dobila *pravo javnosti* aktom br. 163.376/V. od 30. VII. 1912. godine.

Odlukom Ministarstva prosvjete Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u Beogradu (broj 14029) škola je godine 1922/23. poput državnih viših djevojačkih škola promijenila naziv u *građanska škola trgovačkog smjera*, a godine 1936. *zanatsko-industrijskoga smjera*.[55]

Godine 1925. aktom Ministarstva prosvjete u Beogradu (broj 9308) uveden je nakon završenog IV. razreda, odnosno VIII. razreda, *završni ispit ili mala matura*. Tom je ispitu redovito predsjedao izaslanik Ministarstva prosvjete, ili izaslanik Kraljevske banske uprave iz Sarajeva.

Škola je više puta tokom školske godine ili na kraju poduzimala s učenicama školske izlete, i to najprije po gradu Sarajevu, da učenice upoznaju kulturne i historijske znamenitosti grada, zatim tvornice i obrtničke radionice. Posjećivale su i druga mjesta u Bosni, gdje su postajale tvornice, rudnici, iskopine, muzeji i slično. Učenice IV. razreda poduzimale su izlete i u druge krajeve Jugoslavije.

Uz ovu je školu od početka (1883.) postojao *konvikt za učenice*. U konviktu ih je bilo ne samo iz raznih krajeva Bosne, nego i iz drugih naših pokrajina, a osobito iz južne Hrvatske. Konvikt je uvijek bio dobro popunjen. Kulminacija je bila 1912. godine, kad su u Zavodu bile smještene 84 konviktice.

Šta je ta Građanska škola značila za Sarajevo i za sav naš narod, najbolje se vidjelo prigodom *zlatnog jubileja škole, 29. XI. 1933. godine*. Na sam dan 50. obljetnice škole u prepunoj dvorani Narodnog pozorišta u Sarajevu bila je svečana proslava s vrlo biranim programom. Kako je godina 1933. bila ujedno i jubilarna godina Kristova otkupljenja, to su ta *dva jubileja* zajedno proslavljena vrlo uspjelom *akademijom*.

U prvom dijelu akademije, nakon složno otpjevane himne Građanske škole, pozdravni govor izrekla je učiteljska pripravnica Mira Ivanović. Anonimni kritičar ovako je pisao u *Katoličkom tjedniku:* »Križu je bila namijenjena njezina riječ. Križni životni program prigrlila je ona kao baštinu školi jubilarki i Zavodu jubilarcu. Kristu ih je ona stavila pod zaštitu... A onda je od srca progovorila gostima i dragoj našoj Bosni i katoličkom Sarajevu. A Bosna i Sarajevo odgovorili su na pozdrave. Odgovorili su s najpozvanijeg mjesta, u onoj toploj nadbiskupovoj čestitki školi i Zavodu, što su je na pozornici pročitali. Kroz njih je progovorila duša svih prisutnika.«

[55] V. bilj. 50, str. 247 i 249.

Tom je zgodom izveden Eckerskornov *Mysterium crucis*. Isti kritičar nastavlja: »Kao kakav drugi »Jedermann«, u okviru modernog života, gdje se apoteozira mudrost samozataje i križa. Zahtijevalo je to, dakako, vrlo mnogo i od režije i od mladih glumica. Zadaća je bila teška, ali su je i režija i diletantice riješile da nisu mogle bolje... Najljepše su bile scene križne apoteoze. Nitko to ne zna inscenirati kao časne sestre. Sa zborom blaženika, u sjaju Križne slave zapjevala je čitava dvorana na koncu, stojeći, gromko i oduševljeno »Tebe Boga hvalimo...«[56]

Donosimo čestitku vrhbosanskog nadbiskupa dra Ivana Šarića školi jubilarki: *»Na sutrašnji dan završuje se po dobroti Božjoj ravnih 50 godina otkako je otvorena tadanja viša djevojačka škola, a današnja Ženska građanska škola u Zavodu sv. Josipa u Sarajevu.*

S ponosom može pogledati škola na svoju dugačku prošlost. Katoličkoj Bosni dala je ona na tisuće idealnih kršćanskih majki, djevojaka, učiteljica i redovnica. Postala je pravim ognjištem zvanja i pobožnosti, vrline i velikih misli. Rasadila je po čitavoj našoj zemlji uzvišeno kršćansko shvaćanje žene i njezinih visokih i svetih dužnosti. Bezbroj srdaca živi još i danas od one drage potputbine, što ju je dala u život prosvjetljena ljubav i brižnost dobrih njihovih učiteljica iz Družbe Kćeri Božje ljubavi. Njima je to bila u najplemenitijem smislu škola života; škola ne samo uma, već i srca i karaktera.

Sva se naša katolička javnost u Herceg-Bosni s iskrenom zahvalnošću sjeća danas tih zasluga. I meni je kao njenom vrhovnom predstavniku dužnost, da to ovim putem i svečano konstatiram i izjavim. Kroz moja usta čestita sva Vrhbosanska Nadbiskupija Školi i Zavodu njihov Zlatni Jubilej... Bože daj, da uvijek i u budućnosti sja zlatno sunce Božje milosti i blagoslova nad zlatnom školom-jubilarkom! Neka nam i u buduće bude što je bila i u prošlosti: odgojiteljka idealne i vedre katoličke ženske mladosti!

A za zalog tomu Božjem blagoslovu i toj zaštiti Providnosti podjeljujem školi, nastavnicama i učenicama s osobitim veseljem svoj natpastirski blagoslov.

Ivan, nadbiskup vrhbosanski.«[57]

Ni od Građanske škole nije sačuvana potpuna dokumentacija. Donosimo broj učenica kroz 47 godina, tj. od 1898/99. do 1944/45.

[56] *Katolički tjednik*, 1933.
[57] AVN br. 3045/1933.

Školska godina	broj učenica	Školska godina	broj učenica
1898/99	47	1922/23	153
1899/90	53	1923/24	155
1900/01	65	1924/25	154
1901/02	66	1925/26	133
1902/03	62	1926/27	139
1903/04	59	1927/28	112
1904/05	74	1928/29	97
1905/06	79	1929/30	94
1906/07	82	1930/31	67
1907/08	79	1931/32	93
1908/09	85	1932/33	105
1909/10	99	1933/34	133
1910/11	100	1934/35	124
1911/12	98	1935/36	105
1912/13	122	1936/37	96
1913/14	124	1937/38	100
1914/15	121	1938/39	116
1915/16	189	1939/40	134
1916/17	188	1940/41	119
1917/18	159	1941/42	136
1918/19	228	1942/43	92
1919/20	205	1943/44	114
1920/21	208	1944/45	112
1921/22	210		
		Ukupno	5.485

Ženska učiteljska škola

Kad je Austrija okupirala Bosnu, jedan je od osnovnih problema u vezi školstva bilo pitanje učiteljskog kadra. »U prvim školama postavljeni su za učitelje podoficiri, koji su ušli u Bosnu i Hercegovinu u sastavu okupatorskih vojnih jedinica. Oni su brzo, kao nestručnjaci, uklonjeni iz škole. U školskoj godini 1882/83. otvoren je trogodišnji kurs pod imenom *»Obrazovalište za pomoćne učitelje«*. Kurs nije bio samostalna ustanova, nego je radio u sastavu prve državne osnovne škole.«[58]

I Majka je Franciska vrlo dobro uočila da su Bosni potrebne učiteljske sile. Stoga se svojski zauzela da se u Zavodu sv. Josipa otvori ženska učiteljska škola. Teško je to bilo izvesti, jer su neki odmah na početku nastojali onemogućiti ostvarenje tog pothvata. Pa ipak, Zajedničko ministarstvo financija u Beču svojim aktom (br. 21. 499/I. od *4. X. 1884.*

[58] MITAR PAPIĆ, *Školstvo u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske okupacije (1878—1918)*, Sarajevo 1972, 72.

godine) dozvoljava da se u Zavodu sv. Josipa osnuje ženska učiteljska škola, ali uz napomenu da je mogu pohađati i vanjske učenice.[59] Tim je aktom otvorena *prva učiteljska škola u Bosni i Hercegovini.*

Dvije godine kasnije, kako navodi Papić (str. 72.) u listopadu 1886. godine Naredbom Zemaljske vlade *»Obrazovalište za pomoćne učitelje« pretvoreno je u redovnu učiteljsku školu.* Ta je škola tek 1912. godine dobila zvanični naziv *Muška preparandija* u Sarajevu.

Nastava je na novootvorenoj privatnoj Ženskoj učiteljskoj školi u Zavodu sv. Josipa započela u jesen 1884. godine. Prve učenice, koje su se upisale u tu školu, bile su ove:

sestra M. Ivana Bartoš,
sestra M. Gotharda Böhm,
sestra M. Benjamina Thuma,
Darinka Đurić i
Terezija Šunić.

Po vjeroispovijesti: 4 katolkinje i jedna pravoslavna.

Nadbiskup Stadler imenovao je direktorom škole kanonika dra Antona Bonaventuru Jegliča. On je bio duša te škole sve dok nije 1898. postao knez-biskup ljubljanski. Predavao je na školi i napisao knjigu *Uzgojoslovlje,* koju je Zemaljska vlada u Sarajevu odobrila kao školsku knjigu. Družba nije imala svojih nastavnica, stoga su uz direktora predavale nastavnice iz Zagreba. I školske su knjige pribavljene iz Zagreba.

Program rada privatne Ženske učiteljske škole u Zavodu sv. Josipa bio je usklađen s programom Državne muške učiteljske škole u Sarajevu, samo je mjesto orguljanja i gospodarstva uvedeno sviranje na violini, kućanstvo i vrtlarstvo. I kasnije, tokom svoga djelovanja sve do sticanja prava javnosti kao i sve do konca svoga opstojanja, na Ženskoj učiteljskoj školi Zavoda sv. Josipa radilo se prema službenom programu i naredbama određenim za tu vrstu škola. Trajanje školovanja bilo je također podudarno s onim u Državnoj muškoj učiteljskoj školi. Ono je u početku trajalo tri godine, zatim se školske godine 1900/1901. proširilo na četiri, a školske godine 1929/30. na pet godina. Raspisom Ministarstva prosvjete iz Beograda (br. 82.664/IV. od 1923.) školska je godina podijeljena na tromjesečja.[60]

Sve do godine 1892. učenice su Ženske učiteljske škole Zavoda sv. Josipa polagale ispit zrelosti na svojoj školi. Naredbom Zajedničkog ministarstva financija iz Beča (br. 3109/IV. od 12. IV. 1892. godine) određeno je da one učenice, koje namjeravaju raditi na državnim osnovnim školama, moraju polagati ispit zrelosti na Muškoj učiteljskoj školi, i to

[59] KU, 2
[60] KU, 6

Učiteljska škola, maturantice šk. g. 1912/13.

Učiteljska škola, I. god. šk. g. 1916/17. U najgornjem redu četvrta zdesna Anka Bebić. Ona se ubraja među kandidate za oltar (K. Jurišić, Katalog hrvatskih Božjih ugodnika, Nikola Tavelić (monografija) KS, Zagreb 1971, 214)

pred komisijom sastavljenom od nastavnika te škole.[61] Ta je komisija sama ispitivala i sama ocjenjivala. Kad se jednom zgodom predstojnica Zavoda sv. Josipa usmeno potužila u Beču Ludwigu von Thalloczyu, odjelnom predstojniku u Zajedničkom ministarstvu financija, radi nekih nepravilnosti pri polaganju ispita zrelosti, on je obećao da će to urediti.[62] I doista! Godine 1906. Zemaljska je vlada u Sarajevu odredila (spisom br. 81.861/I. od svibnja 1906.) da ispitnu komisiju na ispitu zrelosti sačinjavaju zajedno profesori Državne muške učiteljske škole i časne sestre nastavnice Učiteljske škole Zavoda sv. Josipa.[63] Oni će sporazumno odlučivati o ocjenama koje se unose u maturalnu diplomu.

Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu u Sarajevu dala je godine 1909. (br. 11.133/I. od 20. I.) program ispita zrelosti iz realnih predmeta (matematika, fizika i dr.) Otada su učiteljske pripravnice krajem trećeg godišta polagale maturu iz realnih predmeta, a krajem četvrtog godišta iz pedagogije, hrvatskog i njemačkog jezika.[64]

Nakon položenog ispita zrelosti učiteljske su pripravnice postale pomoćne učiteljice na osnovnim školama. Poslije dvije godine rada stekle su pravo da polažu definitivu na Državnoj muškoj učiteljskoj školi pred istom komisijom, pred kojom su polagali i oni kandidati koji su završili školovanje u Državnoj muškoj učiteljskoj školi. Poslije položene definitive postale su stalne učiteljice.

Uprava Ženske učiteljske škole Zavoda sv. Josipa u više je navrata slala molbe Zemaljskoj vladi Bosne i Hercegovine da školi podijeli *pravo javnosti.* Očekivalo se povoljno rješenje budući da su svi nadzornici škole prigodom inspekcija bili vrlo zadovoljni postignutim uspjehom učenica i jer se jasno vidjelo koliko su se trudile njihove nastavnice, samo da im učenice budu jednom uzorne radnice na polju prosvjete.

Zemaljska je vlada s druge strane primala molbe i sugestije da otvori državnu žensku učiteljsku školu u Sarajevu. Tako je sarajevsko *»Srpsko kulturno društvo Prosvjeta«* uputilo molbu Zemaljskoj vladi 20. XII. 1908. da otvori u Sarajevu državnu žensku učiteljsku školu. Svoju molbu potkrepljuje tim da su Bosni potrebne učiteljske sile, pa da stoga *»Prosvjeta«* šalje svoje stipendistice u Karlovac na preparandiju, no kad bi u Sarajevu bila takva škola, tad bi »Prosvjeta« mogla stipendirati veći broj učenica... »Prosvjeta« se nada da će Zemaljska vlada što prije otvoriti državnu žensku učiteljsku školu u Sarajevu, pa makar i uz materijalne žrtve. Molbu su potpisali predsjednik »Prosvjete« dr. N. Srškić i tajnik S. Popović.[65]

---

[61] Arhiv Bosne i Hercegovine (dalje ABiH), br. 3109/IV od 12. IV. 1892.
[62] KZ, knj. I. 44.
[63] KU, 4.
[64] KU, 4.
[65] ABiH, br. 167. 303/I—Ha od 28. XII. 1908.

Učiteljska škola, I. godište šk. g. 1922/23.

Ženska učiteljska škola prilikom 50. obljetnice Zavoda sv. Josipa

Bilo je još nekih koji su i prije »Prosvjete« tražili od Zemaljske vlade da osnuje državnu žensku učiteljsku školu u Sarajevu, ali Zemaljska vlada nije pristajala na te zahtjeve i to je obrazložila u »Izvještaju o upravi Bosne i Hercegovine, 1906« na strani 175. ovako: »Napošljetku neka je i to spomenuto, da se još ne pokazuje potreba za osnivanje državne ženske preparandije i to s razloga, što se potreba u ženskijem učiteljskijem snagam za bosansko-hercegovačke osnovne škole za dugo vremena unaprijed može podmiriti iz ove privatne učiteljske škole, o kojoj je bila riječ«.[66]

Mitar Papić u svojoj knjizi »*Školstvo u Bosni i Hercegovini*« ovako piše o Ženskoj učiteljskoj školi Zavoda sv. Josipa: »Ova je škola u stvari sve do rata — od 1884. do 1914. — predstavljala jedini domaći izvor ženskog nastavničkog kadra, koji je bio naročito poželjan za rad u ženskim osnovnim školama i u ženskim odjeljenjima mješovitih škola«.[67]

Zemaljska je vlada za Bosnu i Hercegovinu ipak osnovala državnu žensku učiteljsku školu u Sarajevu 21. VIII. 1911. godine. Tako je Sarajevo imalo i mušku i žensku državnu učiteljsku školu, i to do godine 1914/15, kad je Muška učiteljska škola premještena u Derventu.[68] Te iste godine otvorila je Zemaljska vlada za Bosnu i Hercegovinu zaseban konvikt za učenice Državne učiteljske škole i smjestila ga u Zavod sv. Josipa.[69] Časne sestre su vodile konvikt i vršile u njemu nadzor.

Učenice Državne učiteljske škole imale su znatne pogodnosti pred učenicama privatne Učiteljske škole Zavoda sv. Josipa. Učenice iz državne škole imale su besplatno školovanje, školske knjige, a siromašne su još primale i stipendiju.

Čim je u Sarajevu otvorena *Državna ženska učiteljska škola,* ponovno je, uprava Ženske učiteljske škole Zavoda sv. Josipa uputila Zemaljskoj vladi Bosne i Hercegovine molbu da toj školi podijeli pravo javnosti. Zemaljska je vlada tad odredila profesora *Viktora Pogačnika,* direktora Više djevojačke škole u Sarajevu, da obavi detaljnu inspekciju na Ženskoj učiteljskoj školi Zavoda sv. Josipa. Inspekcija je trajala od 25. XI. do 15. XII. 1911. godine.[70] Inspektor je u svom izvještaju Zemaljskoj vladi izjavio svoje zadovoljstvo ne samo poradi znanja učenica, nego i radi načina predavanja na vježbaoni iste Učiteljske škole, u što su ih tako dobro uputile njihove nastavnice. Izvještaj profesora Pogačnika potvrdio je da Ženska učiteljska škola Zavoda sv. Josipa treba dobiti pravo javnosti.

---

[66] V. bilj. 58, str. 52.
[67] Isto.
[68] ABiH, br. 8596 od 23. VIII. 1915.
[69] ABiH, br. 9166 od 22. VII. 1915.
[70] KU, 5.

Zemaljska vlada u Sarajevu u svom aktu (br. 2677 od 22. II. 1912. god.) upućenom Zajedničkom ministarstvu financija u Beču *ističe da je davanje prava javnosti toj Učiteljskoj školi u neku ruku znak zahvalnosti, što je besplatno dala državi velik broj učiteljica.*[71]

Zajedničko ministarstvo financija u Beču izdalo je 15. III. 1912. dekret, kojim se *podjeljuje pravo javnosti* Ženskoj učiteljskoj školi Zavoda sv. Josipa. Dekret je potpisao odjelni predsjednik Ministarstva financija u Beču Ludwig v. Thalloczy. Na to je slijedio *akt Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu u Sarajevu (br. 63.697/2/I. od 19. III. 1912.) kojim se Ženskoj učiteljskoj školi Zavoda sv. Josipa u Sarajevu podjeljuje pravo javnosti.*[72]

Kad je tri mjeseca kasnije ministar financija iz Beča *Bilinski* uz ostale sarajevske ustanove posjetio i Zavod sv. Josipa, upućene su mu riječi zahvalnosti za podijeljeno pravo javnosti Učiteljskoj školi. Ministar je dobrodušno odgovorio: »Zašto vam se ne bi dalo? Ta vi ste to zaslužile!«[73]

Iste godine održan je ispit zrelosti u Zavodu sv. Josipa. Prisustvovali su mu: izaslanik Zemaljske vlade Bosne i Hercegovine savjetnik *Schäffer* i izaslanik Vrhbosanskog nadbiskupskog ordinarijata *Stjepan Hadrović*. Ispit je trajao od 3. do 19. lipnja, a pristupila mu je 21 maturantica, i to:

Albrecht, Aurelija, kat. iz Travnika
Blagojević, Milica, pravosl. iz Bijeljine
Cezner, Leopoldina, kat. iz Zenice
Cezner, Ljubica, kat. iz Zenice
Filipović, Ljubica, kat. iz Jajca
Gollob, Olga, kat. iz Zenice
Lukas, s. Vincencija, kat. iz Sarajeva
Mazan, Zora, kat. iz Trebinja
Mitrović, Milena, pravosl. iz Sarajeva
Prpić, Zora, kat. iz Knežina
Rizzo, Marija, kat. iz Mostara
Salaćanin, Marija, pravosl. iz Tuzle
Salom, Simha, žid. iz Sarajeva
Samardžija, Vidoslava, pravosl. iz Sarajeva
Sašić, Olga, kat. iz Sarajeva
Sećkar, Magdalena, kat. iz Bijeljine
Strojny, Cecilija, kat. iz Uloga
Strutynska, Natalija, kat. iz Bugojna

[71] ABiH, br. 2677 od 22. II. 1912.
[72] KU, 5.
[73] KZ, knj. I, 165.

Šabelić, Anka, kat. iz Konjica
Vukanović, Angelina, pravosl. iz Banja Luke
Vulić, Jelka, pravosl. iz Bosanskog Broda.

Do kraja austrijske okupacije rad se na školi odvijao ustaljenim redom. Očekivalo bi se da će se taj rad bez teškoća i trzavica nastaviti u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca. Naprotiv! Tada je tek započela prava borba za opstanak škole. Donosimo samo najvažnije odluke Ministarstva prosvjete iz Beograda usmjerene na likvidaciju Ženske učiteljske škole Zavoda sv. Josipa:

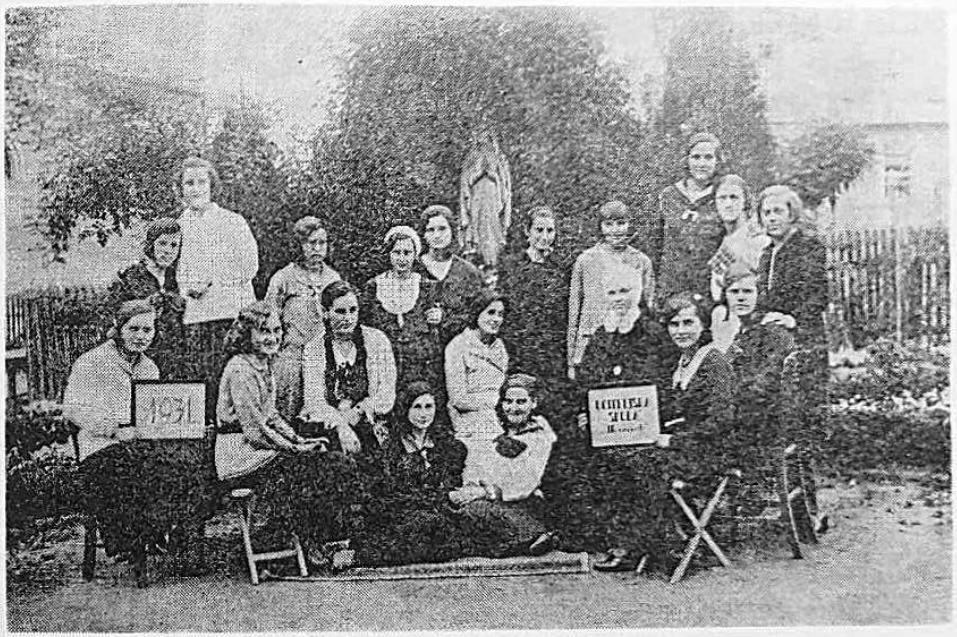

Učiteljska škola II. g. 1931. god. I one su ponijele sa sobom lik Gospe Lurdske

— 1924. Pokrajinska uprava javlja 18. IV. 1924. da se Učiteljskoj školi Zavoda sv. Josipa oduzima pravo javnosti. Na intervenciju odluka je povučena.

— 1925. Odlučeno je da se likvidiraju sve konfesionalne učiteljske škole u državi tako da se od školske godine 1925/26. do 1927/28. ne smiju više upisivati učenice u I. razred. — Akt ON br. 48.896 od 31. VII. 1925.[74] *Tu je odluku poništio novi ministar prosvjete Stjepan Radić.*[75]

[74] AVN, br. 1474 od 23. VIII. 1925.
[75] KZ, knj. III, 59.

— 1927. Određeno je da se u I. razred smije upisati samo 30 učenica.[76] U Učiteljsku školu Zavoda sv. Josipa upisalo ih se već 108, pa je Ministarstvo tražilo da se prekobrojne učenice otpuste.[77]

Deputacija građana grada Sarajeva otputovala je u Beograd 24. X. Ministar je povukao odluku 27. XI. i sve upisane učenice ostale su u školi.

— 1928. Traži se hitna izmjena nastavnica uz napomenu da u učiteljskoj školi mogu predavati samo profesori.[78]

Škola je namjestila honorarne profesore.[79]

U toj teškoj situaciji i tjeskobi kćerima Božje ljubavi nije ponestalo snage i elana da riješe taj problem, odnosno da udovolje gore spomenutom zahtjevu.

Provincijalno starješinstvo i uprava Zavoda sv. Josipa u Sarajevu sve od godine 1929. pa do 1945. upućivala je dvije po dvije, a neko vrijeme i po tri sestre u Zagreb da na Filozofskom fakultetu završe studij. Prema postojećim propisima uvjet za upis na fakultet bio je završena gimnazija, jedino se na pedagošku skupinu predmeta moglo upisati sa završenom učiteljskom školom. Zato sestrama učiteljicama i nastavnicama nije preostalo drugo, nego da se uz svoj redoviti rad u školi prihvate učenja i polaganja svih razreda gimnazije od I. do VIII. Tek nakon položene mature na sarajevskoj Državnoj gimnaziji odlazile su sestre u Zagreb, upisivale se na fakultet i završavale studij slavistike, germanistike, povijesti i matematike s ostalim sporednim predmetima. Nije potrebno isticati koliki su trud i napor uložile dotične sestre da postignu profesorsko zvanje. Te sestre, kao i one sestre koje su na fakultetu završile pedagošku grupu predmeta, Muzičku akademiju ili Višu pedagošku školu znatno su pridonijele kvaliteti nastavničkog kadra i školstva uopće u tom periodu rada.

— 1930. Određeno je da profesori državnih škola ne smiju predavati na konfesionalnim školama.[80]

— 1931. Ukida se tečaj za odgojiteljice dječjih zabavišta pri Učiteljskoj školi Zavoda sv. Josipa.[81]

— 1932. Učiteljskoj školi Zavoda sv. Josipa oduzima se pravo javnosti. Zauzimanjem svih biskupa okupljenih tada na Euharistijskom kongresu u Sarajevu tu je odluku Ministarstvo poništilo. Škola je ponovno dobila pravo javnosti aktom SN br. 17.466 od 11. VI. 1932.[82] »Tako je uspjelo, da se očuva od likvidacije najstarija bosansko-hercegovačka preparandija.

[76] KZ, knji, III, 85.
[77] KZ, knj. III, 87.
[78] KD, knj. VII, 146.
[79] KZ, knj. III, 120.
[80] KZ, knj. III, 146.
[81] KZ, knj. IV, 11.
[82] KD, knj. VII, 204.

Dozvola za upis u školu ograničena je na 15 učenica-internistica; nastojanja da se dozvoli upis i vanjskim učenicama, nisu — barem do sada — uspjela. Uz vrhbosanskog Ordinarija, Napredak i druga hrvatska i katolička društva najviše se ima zahvaliti preuzv. g. zagrebačkom nadbiskupu dru Baueru da je i ove godine toliko zaslužni zavod mogao nastaviti svojim radom. Sijedom zagrebačkom Natpastiru neće vrhbosanski katolici te ljubavi zaboraviti« (V r h b o s n a, god. L, br. 10—11, str. 254, 1932).

— 1933. Traži se hitna izmjena nastavničkih lica, premda se približava kraj školske godine. Nastavu treba da preuzmu profesori. Na podnesenu žalbu Ministarstvo prosvjete je odobrilo da nastavnice mogu predavati do kraja školske godine, ali će se za diplomski ispit odrediti vanjski profesori koji će sačinjavati ispitnu komisiju.[83]

— 1934. Na temelju tih i takvih postupaka Ordinarijat vrhbosanske nadbiskupije u Sarajevu upozorio je Predsjedništvo biskupskih konferencija u Zagrebu« ... da su naše konfesionalne učiteljske škole via facti na rubu propasti i pred likvidacijom«. Među ostalim Ordinarijat sa svoje strane preporuča da se od Ministarstva prosvjete zatraži za narednu školsku godinu upis u I. razred bez ikakvih ograničenja.[84]

— 1935. Svojim aktom SN br. 33136 od 24. VIII. 1935. Ministarstvo prosvjete iz Beograda javlja da se u I. razred učiteljskih škola može primiti samo onoliko kandidatkinja, koliko je potrebno za državne škole. Ujedno se od Zavoda traži neka javi koliko svojih redovničkih kandidatkinja može upisati u I. razred. Ujedno upozorava da svaka od njih mora potpisati revers da po završetku školovanja neće reflektirati na državnu službu.

Uprava Zavoda odgovara Ministarstvu da se nakon 51 godine rada na Učiteljskoj školi ne može odreći svoje misije da i dalje odgaja ne samo redovničke učiteljske sile, nego i vanjske, te traži dozvolu upisa za 5 redovničkih i 25 vanjskih učenica.[85]

Ministarstvo prosvjete odgovara svojim aktom SN br. 36362 od 14. IX. 1935. da molbu Zavoda ne može odobriti. I tako se te godine nije otvorio I. razred.

— 1936. Ministarstvo prosvjete odbilo je molbu Zavoda sv. Josipa da se u I. razred Učiteljske škole mogu upisati učenice. Ministarstvo se poziva na to, što ni prošle godine nije bilo I. razreda.

Vrhbosanski nadbiskup Ivan Šarić zauzeo se kod ministra prosvjete Dobrivoja Stoševića za pozitivno rješenje molbe Zavoda.[86] I sarajevski Hrvati-katolici okupljeni u 12 društava, a pod vodstvom Hrvatskog kultur-

[83] KU, 94.
[84] KU, 104 i 113.
[85] Arhiv Ženske učiteljske škole Zavoda sv. Josipa, br 103/35. od 1. IX. 1935.
[86] AVN, br. 1674. od 2. IX. 1936.

nog društva »Napredak«, održali su svoj protestni sastanak. Snažan je govor izrekao kanonik dr. Čedomil Čekada. Poslan je protestni akt Ministarskom savjetu u Beograd, a protestni brzojavi knezu Pavlu, ministru prosvjete D. Stoševiću, ministru unutrašnjih poslova dru A. Korošču i ministru saobraćaja M. Spahi.[87] *Sve to, a pogotovo uporno zalaganje zagrebačkog nadbiskupa dra Antuna Bauera, koji u svojem brzojavu ističe: »Ovo smatrajte mojom stvari. Ja neću mirovati, dok ne uspijem. To vas moli 80-godišnji starac« — učinilo je da je Ministarstvo popustilo. Svojim aktom SN br. 36101 od 29. IX. 1936. godine odobrilo je upis za 15 redovničkih kandidatkinja.*[88]

Od 1937. do 1940. godine Ministarstvo prosvjete određivalo je koliko se redovničkih, a koliko vanjskih učiteljskih pripravnica smije upisati u I. razred, i to uz obavezu da svaka od njih potpiše revers da nakon završenog školovanja neće reflektirati na državnu službu. Osim toga Ministarstvo je svake godine slalo svoga izaslanika da prisustvuje prijemnom ispitu.

Punih je, dakle, *15 godina* trajala borba za opstanak Učiteljske škole Zavoda sv. Josipa. Trebalo je izvanredne snage da se u takvim tjeskobama i kušnjama mogla ipak nastava normalno odvijati. Radilo se, pregaralo i zazivalo Božju pomoć, a nije izostala ni intervencija Crkve ni građana.

Javnosti su bili vrlo dobro poznati svi pokušaji i nastojanja da se likvidira Ženska učiteljska škola Zavoda sv. Josipa, pa ipak niti jedne školske godine nije se dogodilo da se ne bi prijavio lijep broj učenica za I. razred. Već sama ta činjenica najbolje govori da je škola u javnosti uživala povjerenje i ugled.

Prilikom 50. obljetnice Zavoda sv. Josipa u svojoj se čestitki nadbiskup Ivan Šarić između ostalog osvrće na Učiteljsku školu Zavoda i ovako o njoj piše:

»No, jednim je djelom zadužila Družba i našu nadbiskupiju i svu katoličku Bosnu na način upravo providencijalan. To je Družbina Ženska učiteljska škola u Zavodu sv. Josipa. S neobičnom dalekovidnošću riješila je ona tim jedan od najvažnijih katoličkih kulturnih problema. Dala nam je u život jednu generaciju učiteljica odgojenih u atmosferi kršćanskog idealizma i žive vjere u Boga. Po čitavoj su se zemlji one rasule, da presađuju ono Božje cvijeće, što je naraslo u cvatnom vrtu samostanskih škola. I samo Bog zna, koliko je nježnih djetinjskih duša na taj način ožareno zrakama iz samostanskog svetišta.«[89]

[87] Arhiv Hrvatskog kulturnog društva *»Napredak«*, br. 4 od 4. IX. 1936.
[88] *KU*, 172.
[89] AVN, br. 1214 od 29. IV. 1933.

Prigodom zlatnog jubileja Zavoda (29. IV. 1933) sarajevski je *Jugoslavenski list* uz ostalo napisao i ovo: »Nema nikakve ekskluzivnosti u njihovom radu: vjerska je tolerantnost tolika da bi na njoj mogao pozavidjeti svaki svjetovni zavod.« Tom je zgodom izjavila novinaru dugogodišnja predstojnica Zavoda sv. Josipa *sestra M. Leonila Šimić;* »Ne pravi se kod nas nikakva razlika među djecom. Nama su sva djeca jednako draga, pa im pri odgajanju poklanjamo jednako ljubavi.«

I bivše učenice Zavoda imale su što reći o svojoj školi i svojim nastavnicama. Jedna od njih objavila je svoje misli u *Katoličkom tjedniku* pod naslovom: *»Nakon sviju«*. Ona piše:

»Nedavna, rijetka proslava ovog uvaženog i simpatičnog Zavoda izmamila je mnogima toplu riječ priznanja. Sad nakon svega i sviju htjele bismo da progovorimo koju još i mi — njihove bivše učenice. Mi, koje smo u tom toplom gnijezdu proboravile lijep niz godina. Mi, koje smo u Zavodu stekle ono najvrednije što danas posjedujemo. Intelektualni, pa moralni odgoj u skladu s načelima vjere. Sve mi cijenimo to blago. Cijenimo i poštujemo one, koje nam dušu naoružaše jakim štitom, imajući pred očima borbu, za koju svaka buduća učiteljica mora da se spremi. Cijenimo i volimo dom u kojem nam je sve to pruženo. Kad bismo mogle, obuhvatile bismo jednim zagrljajem svoj dragi bivši dom, gdje smo uvijek srdačno dočekane, susretane i otpraćune. Jer materinska ljubav zavodskih nastavnica spram svojih bivših učenica nikad ne iščezava. A ta je ljubav ljubavlju i izvraćana. Ona je stalna veza između Zavoda i njegovih učenica. Te ne briše ni vrijeme ni udaljenost. Ona ih privlači i čini da ne izblijede one svijetle uspomene odatle ponesene. Zato je i zahvalnost i poštivanje učenica spram svoga Zavoda bilo uvijek veliko i jako. A sjećanje na nj ugodno i slatko. To se moglo uočiti i prigodom ove zavodske proslave, kad su i najstarije zavodske učenice dolazile da srdačno čestitaju dragim jubilarkama. A nas naša zahvalnost — prigodom ovog jubileja — nuka na toplu i iskrenu molitvu za dug opstanak i još bolji budući razvitak i napredak našeg dragog Zavoda.

Bivša zavodska učenica.«[90]

Školski inspektori i predsjednici ispitnih komisija imali su također riječi priznanja i pohvale za rad u ovoj školi. Donosimo ove primjere izvađene iz kronike Zavoda i kronike Učiteljske škole.

Godine 1926. predsjedao je maturi *dr. Veselin Čajkanović*, sveučilišni profesor iz Beograda. Na kraju mature održao je mladim učiteljicama kratak nagovor i među ostalim rekao i ovo: *»Nisam znao da u našoj državi postoji ovako odličan Zavod, gde devojke primaju najizvrsnije i sve-*

[90] *KU*, 109.

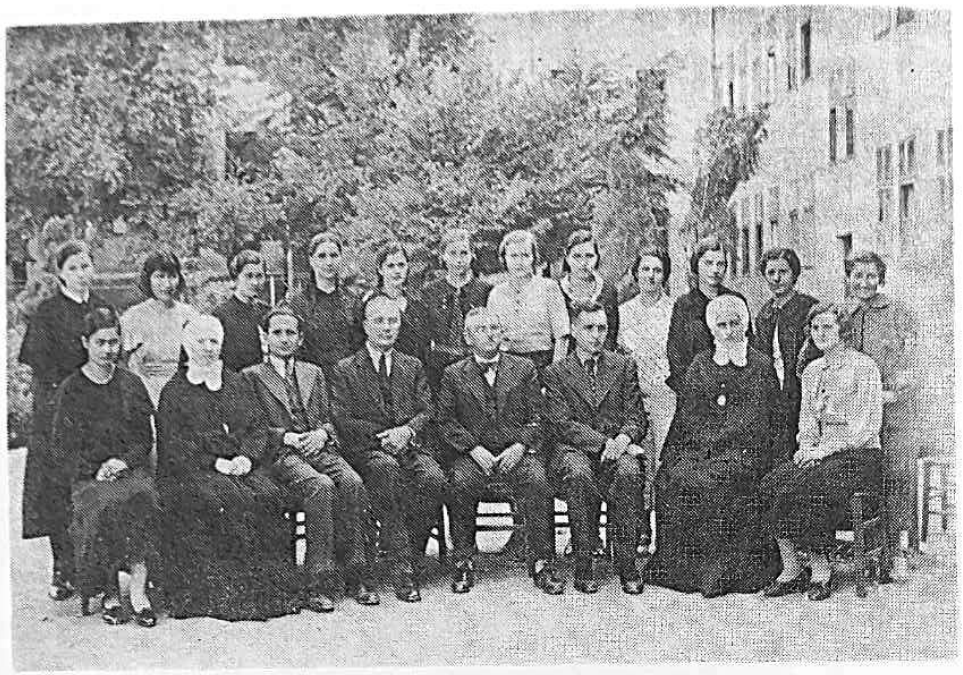

Učiteljska škola, velika matura šk. g. 1935/36.

Učiteljska škola, velika matura šk. g. 1942/43.

stranije vaspitanje ... Ostajte vazda odane i zahvalne svojim sestrama nastavnicama od kojih ste primile toliko dobra, koje ćete, eto, u svet poneti.«[91]

U lipnju godine 1931. nakon završene mature u sarajevskom je dnevnom tisku objavljeno ovo: »Vlada je ove godine poslala kao predsjednika i inspektora vanrednog pedagoga i čovjeka u osobi *dra Vladimira Ćorovića*. G. inspektor je sam rukovodio skoro čitavu maturu i imao je prilike da se lično, i u pojedinosti, uvjeri o solidnom znanju učenica kao i o radu nastavnica. *Izrazio je da je zadivljen upravo nad ovim i da je ovo jedna od najboljih škola koje je posjetio«.*[92]

Profesor Đoko Kovačević, načelnik Prosvjetnog odjeljenja Kraljevske banske uprave Drinske banovine u Sarajevu, nekoliko je puta predsjedao maturi u Zavodu sv. Josipa. Godine 1934. ove je riječi uputio mladim učiteljicama: »Običaj je da se učiteljskim kandidatima iza završnih ispita dadu pobude za njihov novi život i požrtvovan rad. *Ja nemam šta da kažem, tek jedino: Idite i odgajajte onako, kako ste vi odgajane. Radite onako, kako se ovdje radilo. Žrtvujte se onako, kako se ovdje žrtvuju časne sestre — i vi ćete ispuniti svoju zadaću.«*[93]

Profesor užičke gimnazije *Julija Vasilić* poslana je 10. VI. 1937. godine od Ministarstva prosvjete iz Beograda da na Učiteljskoj školi Zavoda sv. Josipa inspicira I. razred, tada jedini na toj školi. Prisustvovala je ispitivanju iz svih predmeta. Zadivilo ju je solidno znanje učenica i neumoran rad nastavnica.[94]

Ženska učiteljska škola u Zavodu sv. Josipa radila je bez prekida sve od 1884. godine pa do kraja II. svjetskog rata (1945.). Dakle, punih 6 decenija. Unatoč iznesenoj borbi za opstanak te Učiteljske škole i borbi za održavanjem kontinuiteta rada i obuke, školom su ipak nesmetano prolazili naraštaji mladih učiteljskih kandidatica i svršenih učiteljica. Na žalost, ne posjedujemo cjelovitu dokumentaciju o polaznicama te škole. Donosimo stoga ono čime raspolažemo ovim redoslijedom:

1. Statistiku brojčanog stanja polaznica škole prema vjeroispovijesti, a gdje ti podaci manjkaju, donesen je samo ukupan broj učenica za dotičnu godinu.
2. Statistiku brojčanog stanja učiteljskih pripravnica koje su položile ispit zrelosti, i to za svaku školsku godinu.
3. Popis mjesta rođenja učenica Učiteljske škole Zavoda sv. Josipa.

---

[91] *KZ*, knj. III, 65.
[92] *KU*, 64.
[93] *KU*, 136.
[94] *KU*, 176.

1. STATISTIKA POLAZNICA PREMA VJEROISPOVIJESTI

Red. broj	Šk. godina	katol.	pravosl.	protest.	žid.	muslim.	svega
1.	1884/85	4	1	—	—	—	5
2.	1885/86	9	1	—	—	—	10
3.	1886/87	12	2	—	—	—	14
4.	1887/88	12	1	—	—	—	13
5.	1888/89	8	1	—	—	—	9
6.	1889/90	8	—	—	—	—	8
7.	1890/91	7	2	—	—	—	9
8.	1891/92	6	2	—	—	—	8
9.	1892/93	12	—	—	—	—	12
10.	1893/94	13	4	—	—	—	17
11.	1894/95	5	1	—	—	—	6
12.	1895/96	19	2	1	1	—	23
13.	1896/97	27	7	1	3	—	38
14.	1887/98	43	6	1	5	—	55
15.	1898/99	42	6	—	5	—	53
16.	1899/900	65	9	—	4	—	78
17.	1900/01	74	18	—	7	—	99
18.	1901/02	75	23	—	6	—	104
19.	1902/03	44	17	—	6	—	67
20.	1903/04	63	15	—	5	—	83
21.	1904/05	63	14	—	4	—	81
22.	1905/06	50	12	—	4	—	66
23.	1906/07	61	19	—	3	—	83
24.	1907/08	60	14	—	5	—	79
25.	1908/09	59	13	—	8	—	80
26.	1909/10	63	19	—	7	—	89
27.	1910/11	61	16	—	4	—	81
28.	1911/12	80	12	1	1	—	94
29.	1912/13						94
30.	1913/14						108
31.	1914/15						102
32.	1915/16						95
33.	1916/17						140
34.	1917/18						78
35.	1918/19						84
36.	1919/20	80	6	—	4	—	90
37.	1920/21	66	5	—	3	—	74
38.	1921/22	100	6	—	8	—	114
39.	1922/23	139	4	—	8	—	151
40.	1923/24						160
41.	1924/25						169
42.	1925/26	113	—	—	1	2	116
43.	1926/27	130	—	—	2	4	136
44.	1927/28	147	6	—	2	4	159
45.	1928/29	169	4	—	1	1	175
46.	1929/30	147	4	—	1	—	152
47.	1930/31	112	2	—	1	—	115
48.	1931/32	104	7	—	1	1	113
49.	1932/33	77	8	—	1	—	86
50.	1933/34	50	—	—	—	1	51
51.	1934/35	31	—	—	—	1	32
52.	1935/36	16	—	—	—	—	16
53.	1936/37	12	—	—	—	—	12
54.	1937/38	19	—	—	—	—	19
55.	1938/39	25	2	—	—	1	28
56.	1939/40	46	3	—	—	1	50
57.	1940/41	74	7	—	—	1	82
58.	1941/42	105	—	—	—	—	105
59.	1942/43	104	—	—	—	1	105
60.	1943/44	100	—	—	—	1	101
61.	1944/45	101	3	—	—	5	109

Podaci od rednog broja 1 — 13 uzeti su iz arhiva Zavoda sv. Josipa, Sarajevo,
14 — 28 uzeti su iz Istorijskog arhiva BiH, Sarajevo
29 — 32 uzeti su iz Pejanović, *Srednje i stručne škole BiH*
33 — 61 uzeti su iz arhiva Zavoda sv. Josipa, Sarajevo.

Učiteljska škola šk. god. 1933/34. Cjelodnevna obuka iz crtanja na vrelu Bosne.

2. STATISTIKA UČITELJSKIH PRIPRAVNICA KOJE SU POLOŽILE ISPIT ZRELOSTI

Školske godine — nakon završenog III. godišta		broj
1.	od 1887—1894	20
2.	1895	8
3.	1896	4
4.	1897	nema podatka
5.	1898	17
6.	1899	11
7.	1900	14
8,	1901	20
9.	1902	36
10.	1903	nije bilo ispita, produžena škola na 4 godišta
11.	1904	21
12.	1905	22
13.	1906	11
14.	1907	14
15.	1908	17
16.	1909	16
17.	1910	18
18.	1911	18
19.	1912	21
20.	1913	19
21.	1914	6
22.	1915	nema
23.	1916	podataka
24.	1917	24
25.	1918	22
26.	1919	nije bilo ispita
27.	1920	46
28.	1921	41
29.	1922	18
30.	1923	21
31.	1924	31
32.	1925	25
33.	1926	32
34.	1927	28
35.	1928.	23
36.	1929	25
37.	1930	nije bilo ispita, produžena škola na 5 godišta
38.	1931	31
39.	1932	28
40.	1934	24
41.	1934	17
42.	1935	16
43.	1936	16
44.	1937	
45.	1938	nije bilo ispita zbog provođenja likvidacije ove škole
46.	1939	
47.	1940	8
48.	1941	6
— nakon završenog IV. godišta		
49.	1942	5
50.	1943	17
51.	1944	13
	Ukupno	830

Podatak pod rednim brojem 1 uzet je iz Pejanović, *Srednje i stručne škole BiH*

Podaci od rednog broja 2 — 18 uzeti su iz *Godišnjih izvještaja Muške učiteljske škole u Sarajevu*

Podaci od rednog broja 19 — 51 uzeti su iz arhiva Zavoda sv. Josipa, Sarajevo.

Ranije je već bilo govora da su od godine 1887. do 1892. učenice polagale ispit zrelosti na svojoj školi, tj. u Zavodu sv. Josipa, a od 1892. do 1911. na Muškoj učiteljskoj školi u Sarajevu. Kad je Učiteljska škola Zavoda sv. Josipa dobila pravo javnosti, tad su se opet ispiti zrelosti polagali na toj školi.

3. POPIS MJESTA ROĐENJA UČENICA UČITELJSKE ŠKOLE SV. JOSIPA:

Iz Bosne i Hercegovine:

Banjaluka
Bihać
Bijeljina
Bosanska Kostajnica
Bosanska Krupa
Bosanski Brod
Bosanski Šamac
Brčko
Breza
Bugojno
Busovača
Cazin
Derventa
Dubica
Foča
Glamoč
Jajce
Knežina
Konjic
Kozluk
Kraljeva Sutjeska
Kreševo
Livno
Lukavac
Ljubuški
Mostar
Nevesinje
Odžak
Oštrelj
Pale
Prnjavor
Sanski Most
Sarajevo
Srebrnica
Stolac
Široki Brijeg
Tremošnica
Travnik
Trebinje
Tuzla
Ulog
Uskoplje
Vareš
Visoko
Višegrad
Zenica
Zvornik

Iz ostalih naših krajeva:

Bač
Baška Voda
Biškupec
Bjelovar
Blato n/Korčuli
Bol
Brusje
Carevdar
Desinić
Donja Stubica
Dol
Drniš
Drežnik
Dubrovnik
Đakovo
Đurđevac
Ferdinandovac
Garešnica
Gora k/Petrinje
Grižane
Grobnik
Herceg-Novi
Hreljin
Hvar

Ilok
Imotski
Ivanić-Kloštar
Ivankovo
Jelsa
Kaštel-Novi
Kaštel-Štafilić
Komin
Komiža
Komletinci
Korčula
Kotor
Krapina
Krčedina
Kućište
Ludbreg
Makarska
Metković
Milna
Mitrovica
Molin
Našice
Nijemci
Novi Vinodol
Osijek
Otok
Petrinja
Petrovac
Petrovaradin
Pleternica
Pitve
Požega
Praznice
Privlaka
Punat
Radovljica
Ravna Gora
Ruski Krstur
Selca
Semič
Senj
Sibinj
Slavonski Brod
Slunj
Split
Srb
Sremski Karlovci
Starigrad
Strizivojna
Ston
Subotica
Sućuraj
Supetar
Sv. Nedjelja
Svilno
Svirče
Šibenik
Šid
Tomašinci
Trogir
Trsat
Udbina
Varaždin
Velika Kikinda
Velika Pisanica
Viganj
Vinkovci
Vis
Virje
Vrbanj
Vrginmost
Zadar
Zagreb
Zdenčina
Zelina
Zemun
Žrnovo
Županja

Iz tog se popisa mjestâ vidi da su Učiteljsku školu Zavoda sv. Josipa pohađale učenice iz raznih strana naše domovine, iz *više od 150 mjesta*.

Učiteljska škola, II. god. šk. g. 1932/33. Na vrhu Trebevića (1629 m) umoru ni traga! I kao da još i danas iz daljine odzvanja jeka njihova smijeha i povika iz sveg grla

Od toga otpada *na Bosnu i Hercegovinu jedna trećina, a dvije trećine na ostale krajeve*. Zanimljivo je da su neke učenice došle u Sarajevo da u Zavodu sv. Josipa pohađaju Učiteljsku školu, iako je u njihovom mjestu ili u bližoj okolici postojala učiteljska škola.

Tečaj za odgojiteljice u dječjem zabavištu

Pri Učiteljskoj školi Zavoda sv. Josipa postojao je i zabavišni tečaj, u kojem su se za svoj budući rad osposobljavale odgojiteljice predškolske djece.

Odobrenjem Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu (broj 129.867/V — 3 od 24. lipnja 1913.) otvoren je taj tečaj. Nesmetano je radio sve do 15. III. 1931. Toga je dana direktor Državne učiteljske škole u Sarajevu Stevo Marković telefonski obavijestio upravu Zavoda sv. Josipa da se naredbom Ministarstva prosvjete u Beogradu otvara zabavišni tečaj u Državnoj učiteljskoj školi u Sarajevu, a istovremeno se ukida takav tečaj pri Učiteljskoj školi Zavoda sv. Josipa. Tu je vijest istoga dana objavio i sarajevski *Jugoslavenski list*.[95]

Nekoliko dana kasnije Kraljevska banska uprava Drinske banovine u Sarajevu (br. 10221/31 od 17. III. 1931.) javlja Zavodu sv. Josipa da se pri Državnoj učiteljskoj školi otvara »*Privremeni državni tečaj za zabavilje*« i dodaje u spisu: »Izvolite obavijestiti bivše učenice ukinutog tečaja za zabavilje pri Vašem zavodu da se prijave direktoru državnog tečaja.«[96]

Predstojnica Zavoda sv. Josipa obratila se na to brzojavno Ministarstvu prosvjete u Beogradu s molbom da onih 30 učenica, koje su u Zavodu počele tečaj, mogu ga u njemu i završiti. Ministarstvo to nije odobrilo. Načelnik Prosvjetnog odjeljenja u Sarajevu telefonskim putem javlja to upravi Zavoda i ujedno naglašava da se učenice tečaja odmah pošalju u Državnu učiteljsku školu, jer inače neće više biti primljene.[97]

Odobrenjem Ministarstva narodne prosvjete u Zagrebu (br. 56.335/41 od 10. X. 1941.) otvoren je opet dvogodišnji zabavišni tečaj pri Učiteljskoj školi Zavoda sv. Josipa. Prijavilo se 27 učenica, a naknadno još 5. Od toga je bilo 30 katolkinja i 2 muslimanke. Prijemnom je ispitu predsjedao *Pavao Tvrtković*, nadstojnik Odsjeka za srednje škole u Sarajevu. Završnom ispitu 20. VII. 1942. predsjedao je *dr. Matija Lopac*, direktor II. državne gimnazije u Sarajevu.[98]

Za ostale godine rada u tom tečaju nedostaje dokumentacija.

Trgovački tečaj

Kćeri Božje ljubavi su poput svoje Utemeljiteljice bile osjetljive i tankoćutne na bilo svoga vremena. Uz brigu za osnovno školovanje i školovanje ženske mladeži za buduće učiteljice mislile su i na one djevojke, kojima nije bilo omogućeno da redovitim putem steknu srednjoškolsku naobrazbu.

Administrativni aparat na teritoriju Bosne i Hercegovine za vrijeme austrijske uprave, naročito poslije aneksije, trebao je sve više kvalificiranog kadra za razne vrste poslova na svim područjima političkoga, ekonomskog i društvenog života. U Kronici Zavoda sv. Josipa (knj. I. str. 212) stoji zapisano da su »trgovački tečajevi za djevojke sve više maha preuzimali u austrijskim zemljama. U Sarajevu još nije bilo niti jednoga. Predstojnica Zavoda odlučila je u prosincu 1913. da svoje nastavnice osposobi za vođenje takvog tečaja. Stoga je činovnik Zemaljske banke *Schnauz*, stručnjak za takve predmete, dolazio 3 puta tjedno u Zavod i podučavao sestre. Nije se gledalo na velike materijalne žrtve, jer se znalo da će takav tečaj biti od vrlo velike pomoći mnogim djevojkama«.

Godine 1917. otvoren je u Zavodu sv. Josipa trgovački tečaj.[99] U tečaju su se predavali ovi predmeti:

nauka o vjeri,
hrvatsko-srpski jezik,
njemački jezik,
zemljopis,
povijest,
račun,
knjigovodstvo,
korespondencija,
kontoarske radnje,
nauka o trgovini, obrtu i zakonima,
kaligrafija,
stenografija,
daktilografija;

neobavezni su bili ovi predmeti:

talijanski jezik,
francuski jezik,
prostoručno crtanje.

STATISTIKA POLAZNICA TEČAJA PREMA VJEROISPOVIJESTI

školska godina	katol.	pravoslav.	žid.	svega
1917/18	10	—	1	11
1918/19	18	2	5	25
1919/20	13	—	7	20
Ukupno	41	2	13	56

Tečaj je prestao s radom 1920. godine.

[95] *KU*, 47.
[96] *KU*, 48.
[97] *KU*, 49.
[98] *KU*, 206 i 208.

[99] Akt Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu, br. 149. 718/1917. V—2 od 19. VIII. 1917.

Ženska stručna škola

Program Ženske stručne škole omogućavao je učenicama da nauče krojiti i šiti rublje i haljine, zatim da znadu izrađivati razne vrste ručnih radova, te da steknu vještinu u tim poslovima.

Škola je *otvorena godine 1929.* odobrenjem Ministarstva za trgovinu i industriju u Beogradu (br. 1411/1929. od 2. IV. 1929.). Školska je nastava bila uređena prema programu stručnih škola, a u smislu rješenja istog Ministarstva (br. 6028/VII. od 19. III. 1929.). Započela je radom u rujnu 1929. godine, a imala je dva pripravna i tri stručna razreda. Na školi su predavale nastavnice s odgovarajućom spremom za te škole. Predmete opće naobrazbe predavale su nastavnice Ženske građanske škole Zavoda sv. Josipa.

U stručnoj školi predavali su se ovi predmeti:

vjeronauk,
hrvatsko-srpski jezik,
povijest,
zemljopis,
račun,
stručni i praktični rad,
crtanje krojeva,
poznavanje materijala,
kućanstvo,
nauka o zdravlju,
ručni rad i narodni vez.

Ženska stručna škola godine 1942.

STATISTIKA UČENICA ŽENSKE STRUČNE ŠKOLE PREMA VJEROISPOVIJESTI

Školska godina	katol.	pravoslav.	žid.	muslim.	svega
1929/30	10	2	3	—	15
1930/31	2	3	3	—	8
1931/32	6	—	4	—	10
1932/33	11	1	1	—	13
1933/34	32	4	3	—	39
1934/35	32	5	4	—	41
1935/36	35	10	4	—	49
1936/37	38	3	1	—	42
1937/38	38	9	1	—	48
1938/39	42	3	2	—	47
1939/40	42	8	2	1	53
1940/41	28	1	2	—	31
1941/42	**37**	**3**	—	—	40
1942/43	25	2	—	—	27
1943/44	21	2	—	—	23
1944/45	26	4	1	4	35
Ukupno	425	60	31	5	521

Izložba ručnih radova škola Zavoda sv. Josipa g. 1932.

Uredbom Narodne Vlade Bosne i Hercegovine od 25. maja 1945. članom 2, a koja je 6. juna 1945. objavljena u Službenom listu, br. 2, str. 15, ukinute su sve privatne škole na teritoriju Bosne i Hercegovine.

30.

Na osnovu ovlaštenja Narodne Vlade Bosne i Hercegovine od 25 maja 1945 propisujem

UREDBU

O UKIDANJU PRIVATNIH ŠKOLA NA TERITORIJI BOSNE I HERCEGOVINE

Čl. 1

Na teritoriji Bosne i Hercegovine mogu postojati samo državne škole.

Čl. 2

Sve privatne škole koje su do sada djelovale na teritoriji Bosne i Hercegovine ukidaju se.

Čl. 3

Učenici ukinutih privatnih škola mogu se upisati u odgovarajuće razrede istovrsnih državnih škola.

Čl. 4

Ukoliko ne postoje istovrsne državne škole, Ministar prosvjete odlučiće, u koju će se školu moći upisati učenici ukinute privatne škole.

Čl. 5

Ukoliko se nastavni plan i program ukinutih privatnih škola razlikuju od plana i programa državnih škola u koje se upisuju učenici, Ministar prosvjete odlučiće o polaganju dopunskog ispita.

Čl. 6

Svjedočanstva koja su izdana učenicima privatnih škola za vrijeme okupacije, podliježu propisima Uredbe o postupku sa srednjoškolskim svjedočanstvima redovnih i privatnih učenika, univerzitetskim diplomama, ispitima i semestrima stečenim za vrijeme okupacije.

Čl. 7

Pod propise ove Uredbe ne potpadaju privatne škole sa vjerskim nastavnim programom koje odobri Ministar prosvjete.

Čl. 8

Ova uredba stupa na snagu danom obnarodovanja u »Službenom listu« Bosne i Hercegovine.

Sarajevo, 6 juna 1945.

Ministar prosvjete:
Anto Babić, s. r.

Uredba o ukidanju privatnih škola na teritoriju Bosne i Hercegovine

Izložba ručnih radova

Krajem svake školske godine priređena je u Zavodu sv. Josipa izložba ručnih radova i crtarija svih škola u Zavodu. Te su izložbe bile vidljiv dokaz šta su sve marne i spretne ruke učenika i učenica izvele prema programu rada, a pod vodstvom svojih nastavnica tokom jedne školske godine. Sarajevski se tisak uvijek osvrnuo na te izložbe. Izdvojit ćemo samo jednu od tih reportaža.

Dopisnik *Jugoslavenskog lista* ovako je prikazao izložbu krajem školske godine 1932: »... Već na prvi pogled može se reći, da je kod učenica ovoga Zavoda razvijen smisao za praktičan rad, što najbolje svjedoče one dvije sobe bogato ispunjene njihovim radovima. Svi se ti radovi ističu raznolikošću građe i bogatstvom primijenjenih narodnih i umjetnih motiva. U prvoj sobi izloženi su samo ručni radovi, od kojih neki zadivljuju. Već pri ulazu upada u oči precizno izrađeni gobelin koji predstavlja Zavod sv. Josipa s crkvom, a rad je učenica *Tonke Pogarčić* i *Barice Govednik*. Stolovi i zidovi ukrašeni su zastorima, stolnjacima, miljeima, ćilimima i mnogobrojnim sitnim radovima, izrađenim što u bijelom na platnu, što u narodnom vezu vunom, svilom i dr., a ima i radova u modernom vezu.

Izložba ručnih radova škola Zavoda sv. Josipa g. 1932.

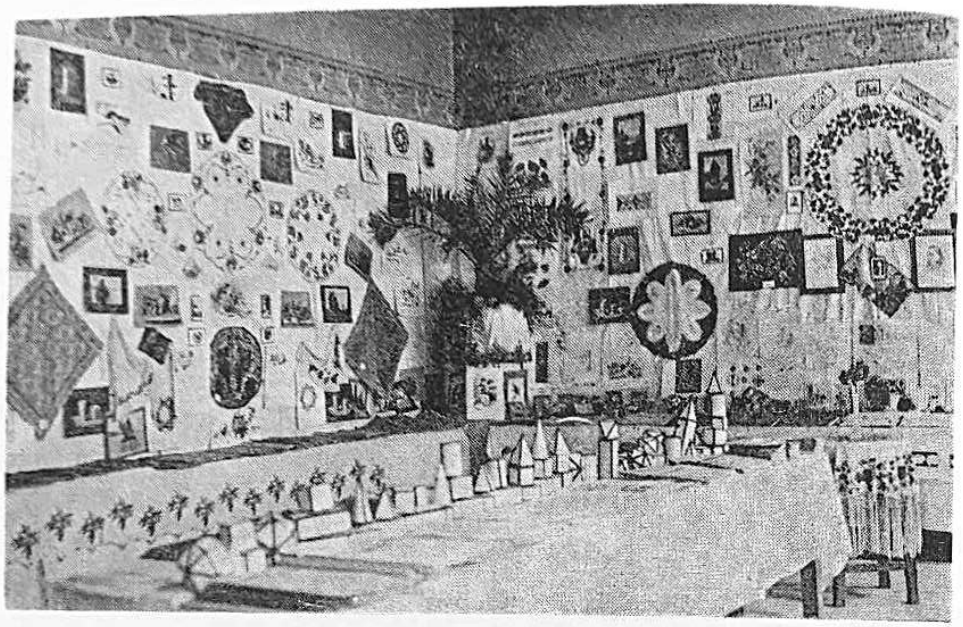

Izložba ručnih radova škola Zavoda sv. Josipa g. 1932.

Naročito je mnogo zastupan narodni vez, i to bosanski, pećki i dalmatinski. Pored već spomenutog gobelina istaknuti je napose ona dva lijepa stolnjaka u modernom vezu učenica *Pogarčić, Govednik* i *Jajić* kao i onaj u narodnom *Kosovke Lemajić*. Ne manje se doimlju i stolnjaci u bijelo vezenim s ubrusima učenica *Mutić* i *Pogarčić*. I na svim drugim radovima počevši od onih najjednostavnijih do najkompliciranijih primjećuje se velika točnost, preciznost i spretnost.

Iako možda manje ljepote, ali više zanimljivosti pruža nam druga soba ispunjena radovima od onih najmanjih pa do najstarijih, od zabavišta do zadnjeg tečaja preparandije. Ti su radovi najbolji dokaz da se u toj školi udovoljava tendenciji da se djeci uz teoretsko znanje daje što više zgode za praktičan rad. Tu su razni drveni predmeti ukrašeni narodnim motivima, koji su plod fantazije, pa akvareli, slikarije uljenim bojama, kredom i pastelom na crnom papiru i mnogi reljef-radovi. Od izloženih predmeta najviše se ističu množinom i ljepotom radovi učenica III. tečaja, među kojima oni učenica: *Topić, Ruso* i *Paviše*. Izložen je velik broj crtarija, teka, albuma, herbarija, geometrijskih likova, što sve govori o marljivosti učenika i učenica kroz ovu školsku godinu.

Ova izložba učenica rukovođena nastojanjem sestara ovoga zavoda je najevidentniji dokaz koliko je njihova aktivnost i nastojanje da pored teo-

retskog znanja bude kod svih učenica i smisao za praktičnost, da odgajaju u njima ljubav za rad i za ono što je naše, narodno.«[100]

Vrijedno je spomena i to da su učenice Učiteljske škole Zavoda sv. Josipa svoje radove izlagale dvaput na svjetskim izložbama, i to u *svibnju 1896.* godine na *milenijskoj izložbi u Budimpešti* po odredbi Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu,[101] a godine *1900. na Svjetskoj izložbi u Parizu.*[102]

Predavanja i akademije

U okviru školskog programa svi su historijski dani i svi spomen-dani naših velikih i zaslužnih ljudi proslavljani zajednički. Svi đaci, od Osnovne škole pa do Učiteljske, sastali bi se u školskoj dvorani i svaka je škola izvela po koju točku programa.

Uz redovita predavanja predviđena školskim programom na ove dane: *Dan mira, Dan štednje, Dan suzbijanja tuberkuloze, Dan protiv alkoholizma,* bilo je i spomen-dana, obljetnica i jubileja. Tako su se slavili: sv. *Ćiril i Metod, sv. Sava, Ruđer Bošković, Josip Juraj Strossmayer, August Šenoa, Silvije Strahimir Kranjčević, Anton Prešern, Nikola Tesla, 100-*

Izložba ručnih radova škola Zavoda sv. Josipa g. 1932.

[100] KU, 83.
[101] KD, knj. IV. 187.
[102] LJUBOJE DLUSTUS, *Studija i dojmovi sa svjetske izložbe u Parizu 1900*, Sarajevo 1906, 90.

-obljetnica Ilirskog pokreta i hrvatske himne »Lijepe naše«, Dan ujedinjenja i dr. Neka su predavanja održale nastavnice, a neka učenice Učiteljske škole.

Na dan pogibije Petra Zrinskog i Franje Krste Frankopana (30. travnja), školska je mladež Zavoda najprije pribivila zadušnicama u katedrali, a zatim bi se u školskoj dvorani redovito održala akademija na spomen hrvatskih mučenika.

Dramske izvedbe

Velika je odgojna vrijednost dramske djelatnosti. Upravo zbog toga nije bilo lako niti jednostavno upravi Zavoda i njezinom nastavničkom osoblju pronaći i odabrati odgovarajuće teme i sadržaje.

Učenice su Zavoda svake godine nekoliko puta u svojoj školskoj dvorani, a u izvanrednim prilikama u kazalištu, izvodile razne igrokaze. Prema prigodama odabirali su se igrokazi svečani, ozbiljni, zabavni i šaljivi. Daleko bi nas odvelo da se na svaku izvedbu posebno osvrnemo. Prema zapisima iz kronika izdvojit ćemo samo one, koje su se u vremenskom rasponu između dva rata posebno istakle i sadržajem i izvedbom.

Izvođenje pojedinih igrokaza, osobito onih izvanrednih, tražilo je i od učenica i od sestara velike i dugotrajne napore i žrtve. U pripremama je uvijek bilo angažirano i više sestara iz ostalih djelatnosti samostanske zajednice. U tim i takvim zgodama došli su do izražaja i oni skriveni talenti u kreiranju kulisa, ukrašavanju pozornice, odabiranju i šivanju odgovarajućih kostima i svih drugih detalja. Upravo su neiscrpne i nedostižne bile u tom pogledu: *sestre Lujza Reif, Atalina Zupan, Rolanda Jauernik, Leticija Zovko i Augustina Labaš.* A bilo je i pravo umijeće iz veoma skromnih materijalnih sredstava ostvariti sve ono, što je bilo potrebno za dobar uspjeh dotične priredbe. Nagrada za uloženi trud nije nikad izostala. Nju su doživjele i primile »glumice« odmah po završetku izvedbe, a preko njih i sva samostanska zajednica. A sutradan bi se redovito pojavile na novinskim stupcima reportaže s izrazima pohvale. Može se reći da je svaka priredba, a pogotovo ona značajnijeg sadržaja, bila uvijek događaj za cijelu samostansku zajednicu.

Od predstava s religioznim sadržajem izvedene su među ostalim i ove: *Mesija pobjeđuje, Mjesto milosti, Madona u šumi, Stabat Mater, Djevica među ljiljanima, Sestre Dizme, Silvija vestalinka.* Po dubini sadržaja i vrlo uspjeloj izvedbi posebno ističemo ove: Calderon, *Tajna sv. mise;* Fiala, *Sunce svijeta;* Calderon-Soljačić-Šarić, *Tajna sv. mise;* Eckerskorn, *Mysterium crucis.*

Na izvedbu djela *Mysterium crucis* već smo se osvrnuli u vezi s jubilarnom proslavom Ženske građanske škole Zavoda. Ostaje nam samo da pogledamo što su kritičari napisali prigodom izvedbe djela *Sunce svijeta* i *Tajna sv. mise.* Obje su kritike objavljene u *Katoličkom tjedniku.*

U narodnom pozorištu prikazana je 16. V. 1932. mistično-alegorijska igra *Sunce svijeta* u 5 dramskih slika. U *Katoličkom tjedniku* (21. V. 1932.) kritičar bilježi da je to bio doživljaj prvoga reda i nastavlja: »U sugestivnim su slikama prikazani davni simboli i sličnosti s presvetom Euharistijom u religijama starih naroda, a naročito u vjeri izabranog Božjeg naroda, Izraela . . . Na koncu smo ugledali u nekoliko lijepih slika uzetih iz Evanđelja realizaciju božanskih obećanja i simbola: ustanovljenje presv. Euharistije u cenakulu Zadnje večere. Igra zahtijeva neobično živu inscenaciju, a izbacuje na pozornicu masu osoba, koje je sve trebalo različito kostimirati. Obim je zahtjevima udovoljeno u punoj mjeri. Scene su koji put frapirale svojom snagom, a kostimi su bili ukusni i raznoliki i historijski vjerni. Iziskivalo je to bez sumnje ogroman trud. I igra diletantica bila je općenito na visini. Glavne momente drame pratio je orkestar vojne glazbe, koji je ujedno ispunio vrijeme između pojedinih točaka. Sve u svemu svečana akademija Zavoda sv. Josipa bila je dostojan prilog k zlatnom jubileju Vrhbosanske dijeceze sa strane Zavoda i škola, kojima upravljaju Kćeri Božje Ljubavi. Čast im i hvala!«

Izvedbi su prisustvovali crkveni dostojanstvenici, mnogi svećenici, zatim *ban* Drinske banovine *Velimir Popović* i brojni ugledni građani. Kazalište je bilo puno do posljednjeg mjesta.

Samo 15 dana kasnije uvečer 3. VI. 1932. pred punom dvoranom Narodnog pozorišta izvele su učenice građanske i učiteljske škole Zavoda *Tajnu sv. mise,* vrlo uspjelu predstavu velikog Španjolca Calderona de la Barca, upotpunjenu ulomcima iz *Mise* prof. Marka Soljačića i recitacijama pjesničkog ciklusa *Missa Poetica* od Ivana Ev. Šarića. Gluma se razvijala na podlozi misnog obreda od Confiteora do Ite missa est. Zavodski je zbor odlično pjevao »*Kyrie*« i »*Gloria*« od Köstingera, a predstavljači su recitirali »*Credo*« i pjesnički »*Pater noster*«. Sve se svršilo mističkom pričešću. U sredini je bio oltar s golim križem, sa strane anđeli i 12 pokajnika, predstavnika grešnog roda ljudskog. Nosioci misne ideje bili su anđeo-đakon i anđeo-poddakon. Sav je oltar bio obasjan diskretnim električnim svjetlom. Nekoliko žarkih plamenova davalo je oltaru i pozornici čaroban, nadprirodni karakter. »Ljepši se komad za ovu zgodu — kako navodi *Vrhbosna* u broju 6. te godine — nije mogao izabrati. Bio je to najbolji završetak drugoga kongresnog dana«. *Katolički tjednik* u svom broju od 12. VI. 1932. ističe: »Izvedba je bila besprijekorna. Pjevački zbor uz pratnju orkestra vojne glazbe sjajno je riješio svoju zadaću i mnogo pridonio

cjelokupnom efektu stvari. Publika je bila očarana i ganuta. Bio je to religiozni doživljaj prvoga reda. Na koncu je cijela dvorana zajedno sa zborom iza scene otpjevala zanosni Tebe Boga hvalimo!«

Od djelâ s historijskim motivom izdvajamo ove: M. Ogrizović, *Nepoznat;* M. N, Ribarić, *Naši mučenici* i J. Waibl, *Regina orientis.*

Ogrizović je u drami *Nepoznat* vrlo zorno prikazao tužnu sudbinu Vatroslava Lisinskog, najboljeg kompozitora ilirskog pokreta. Učenice Učiteljske škole Zavoda odlično su izvele komad u velikoj školskoj dvorani na opće zadovoljstvo publike. Dobro su se uživile u prilike u kojima je živio i patio Lisinski.

Ribarićev igrokaz *Naši mučenici* izvele su učenice na školskoj akademiji Zavoda u čast hrvatskih mučenika Petra Zrinskog i Franje Krste Frankopana.

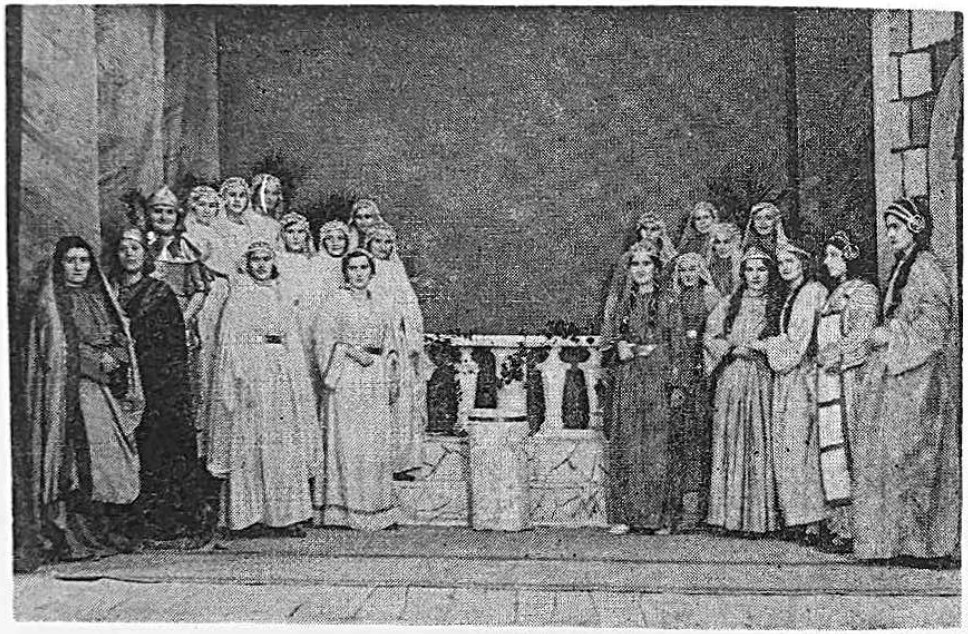

Izvedba drame »Regina orientis«

Treće djelo uzeto je iz povijesti Istoka. Opisuje se propast lijepog grada Palmyre, čije se ruševine i danas vide, i njegove kraljice Zenobije, prozvane »Regina orientis«. Maturantice Učiteljske škole Zavoda izvanredno su dobro odigrale taj komad 7., 8. i 15. prosinca 1935. u Sarajevu i 6., 7. i 8. ožujka 1936. u Tuzli. Sažet sadržaj je ovaj: Zenobija, kraljica Istoka, hrabro se borila protiv Rimljana koji su zavojevali na nju. Ali, kad je pošla k Perzijancima da zamoli od njih pomoć, uhvate je neprijatelji

i odvedu u Rim, a lijepi grad Palmyru razore do temelja. U Rimu je Zenobiji mlada careva kći Dionizija uzvratila onu ljubav, koju je kraljica iskazala njoj, kad je kao ropkinja bila dovedena u Palmyru.

Kritičari su pisali o »briljantnom uspjehu« te drame. U *Katoličkom tjedniku* (22. XII. 1935.) pisalo je: »Izvedba je veoma uspjela u svakom pogledu. Način odigravanja, odijela i scenarij zadovoljili su publiku u najvećoj mjeri. Sve su diletantice upravo glumački izvele svoje uloge... Izvedba će ovog komada ostati svima, koji su ga gledali, u trajnoj uspomeni, tim više što se već odavna nije davao sličan igrokaz pogledom na ljepotu sadržaja i umjetničko odigravanje.«

I tuzlanski kritičar hvali igru. On uz ostalo piše: »Ukusan scenarij, bogati kostimi bez sumnje su mnogo pridonijeli uspjehu igre. Ali je i svaka diletantica tako vješto odigrala svoju ulogu, da nam je bilo žao, što se

Duet »Madame Pompadour«

svakim činom igra približavala kraju. Napeto, s interesom i sa simpatijama pratili smo vještu igru Zenobije, koja je i kao kraljica i glumica sve nadvisila.«

Osim navedenih ozbiljnih igrokaza bilo je i onih koji su se izvodili na *Majčin dan,* tako npr. Sulzberger: *Majčino srce;* Bernstein: *Sjećanje na majku;* Ribarić: *Majka;* S. N.: *Kad će mama doći?*

I šaljivo-zabavni komadi po uspjehu nisu zaostali za njima. Unosili su u publiku raspoloženje, smijeh, pa čak i suze smijeha. Puno je bilo takvih predstava, a odigravala su ih djeca iz zabavišta, učenici i učenice Osnovne škole, a također učenice Ženske građanske i Učiteljske škole. Sva bi se školska mladež iskazala svake godine o pokladama. Građani su i kod tih predstava ispunili veliku školsku dvoranu sve do zadnjeg mjesta. Izvedbe su se davale po dva i po tri puta.

Teško je izdvojiti iz mnoštva šaljivih predstava one ponajbolje. Među njih svakako spadaju ove: *Dame kod moka kave, Stipo i Manda, Lutke od porculana, Začarane gusle, Poštanska tajna, Djeca pustare, Prihvatilo je* i dr.

Igrokaz *Prihvatilo je* sve je nadvisio o pokladama godine 1936. I njega su izvele maturantice. Svojim su ulogama unijele studentski humor u tihu bosansku šumu kroz koju su odjekivali zvuci njihovih gitara. Buran aplauz bio je očit znak priznanja brojne publike.

Glazbene i ritmičke priredbe

Pjevački zborovi Osnovne, Građanske i Učiteljske škole više su puta nastupali tokom školske godine. Bile su to vedre točke u programima akademija, glazbenih i ritmičkih priredaba.

Na crkvenom koncertu održanom u sarajevskoj katedrali 14. I. 1932. u okviru jubilarne proslave Vrhbosanske nadbiskupije posebno se istakao zbor Zavoda sv. Josipa skladbom: *Christus natus est nobis* od Melvila. Tom je točkom efektno otvoren spomenuti koncert. Kritičar u *Katoličkom tjedniku* ovako piše: »... A izvedba? Posebno nas obradovala, posebno iznenadila. Svako grlo kao da je isklesano. Harmonium otmjeno, polirano, majstorski naviješta pastoralni motiv. Misao svoju povjerava solo-sopranu, koji dolično vodi k vrhuncu. O taj solo sopran! Pjevao je tako smiono, gipko, lagano, nježno, nasmijano-drago, pobožno (op. aut.: solo pjevala s. M. Anđela Strujić)... Vanredno odmjeren tempo cijeloga komada, naročito intonacija glasova potvrđuje veliku ambiciju, spremu i sposobnost ženskog zbora Zavoda sv. Josipa.«[103]

[103] KU, 71.

Plesačice »Baleta«, učenice I. godišta Učiteljske škole šk. god. 1931/32.

Ritmička izvedba »Žetelice«, učenice III. g. Učiteljske škole šk. g. 1932/33.

I na akademijama *Papina dana* nastupao je taj zbor istaknutim kompozicijama. Tako od Pflegera: *Pjene se valovi . . .*, od Melvila: *Tu es Petrus*, od Rosattia: *Papina himna*. Na akademiji prigodom Papina dana (11. II. 1935.) točku programa Zavoda sv. Josipa izveo je zbor Osnovne škole. Otpjevali su skladbu: »Ti si, Petre, čvrsta stijena . . .« od s. M. Leticije Zovko. Svojom vedrinom i zvonkim dječjim glasovima unijeli su pravo osvježenje i oduševljenje među publiku.

Na priredbama *Crvenoga križa* također su učestvovale učiteljske pripravnice. Tako su 8. II. 1931. otpjevale duet: *Madame Pompadour* od M. Penschela. Sarajevski *Jugoslavenski list* pisao je o tome ovako: »Urnebesnim aplauzom pozdravljena je vokalna točka koju su graciozno i vanredno lijepo izvele učiteljske pripravnice Zavoda sv. Josipa gospođice *Ljerka Poljak* i *Marija Kovač*.«[104] Iste godine (13. XII.) također na akademiji Crvenoga križa učiteljske su pripravnice odigrale operetu: *Čajanka prije 100 godina* od Riharda Thiela.

Zajedno s muzičkim davale su se i ritmičke priredbe. Na njima su nastupali učenici i učenice svih škola Zavoda. Na priredbi 11. VI. 1933. osobitu su pozornost svratile na sebe učenice IV. razreda Osnovne škole izvedbom *Već su laste doletjele*. Građanska je škola tada izvela vježbu *Angelina vodu lila*, ali kruna je svih nastupa bio *Dalmatinski šajkaš*, što su ga odigrale učenice Učiteljske škole.[105]

Ritmički nastup krajem šk. god. 1942/43; Ž. građanska škola II. r.

[104] *KU*, 44.
[105] *KU*, 113.

Ne možemo ovdje nabrajati sve ono što se davalo u školskoj dvorani Zavoda sv. Josipa. Sarajlije su dobro znale da su priredbe Zavoda sv. Josipa glazbene ili zabavne, šaljive ili ozbiljne — uvijek na visini. Zato je školska dvorana bila kod svih priredaba puna posjetilaca.

U službi škole

Godišnji školski izvještaj

Uprava Ženske učiteljske škole Zavoda sv. Josipa izdavala je krajem školske godine *Godišnji izvještaj za Učiteljsku školu i Vježbaonu*. Izvještaj je sadržavao:

Kratak historijat škole.
Nastavnički zbor,
Izvadak iz kronike dotične školske godine,
Popis školskih knjiga,
Pismeni zadaci iz srpskohrvatskog jezika,
Škola i dom,
Školski vrt,
Školska knjižnica i zbirke,
Popis učenika i učenica Vježbaone s oznakom uspjeha,
Statistički pregled: broj učenica, učenice po vjeroispovijesti, narodnosti, uspjehu, vladanju, starosti i zanimanju roditelja,
Popis učenika i učenica Vježbaone s oznakom uspjeha,
Statistički pregled kao i kod Učiteljske škole,
Obavijesti učenicama.

Ženska građanska škola Zavoda sv. Josipa također je izdavala svoj *Godišnji izvještaj*.

Knjižnica

Knjižnica je imala 5.516 knjiga. Bila je uređena po strukama.

Zbirke učila

1. Zbirka za zemljopis

Imala je 53 zemljopisne karte, od kojih 46 na platnu i 9 na papiru. Osim toga 22 zemljopisne slike, 11 albuma, 4 velika atlasa, 5 globusa, 1 horizont s koordinatama, 2 telurija.

2. Zbirka za povijest

U toj su zbirci bile 2 velike zidne karte na platnu i 24 povjesničke slike.

3. Zbirka za fiziku

U njoj su bili ovi aparati: Za opća svojstva tjelesa 10, za mehaniku krutih tjelesa 21, za hidrostatiku 15, za toplinu 13, za magnetizam i elektricitet 31, za aerostatiku 13, za akustiku 14, za optiku 46.

4. Zbirka za kemiju

Ova je zbirka brojila 85 kemikalija i sve sprave za kemijske pokuse.

5. Zbirka za zoologiju i botaniku

U njoj su bila za antropologiju 4 prirodna preparata, 8 modela, 4 anatomske slike, 2 albuma slika; za zoologiju 17 preparata u alkoholu, 48 suhih preparata, 76 punjena primjerka, 146 zooloških slika i 8 albuma; za botaniku: 38 slika, 49 modela, 2 mikroskopa i 4 albuma.

6. Zbirka za mineralogiju

Imala je 193 kutije minerala i manji broj uzoraka raznih vrsta stijena, 6 predstavnika kristalnih sistema od žice, 2 kutije kristalnih modela od ljepenke i 2 albuma za mineralogiju i geologiju.

7. Zbirka za crtanje

Imala je 44 modela od sadre, 180 raznih plodova, 67 zemljanih posuda, 30 likova za perspektivu, 700 predložaka, 64 pomoćne knjige i 1 pantograf.

8. Zbirka za gimnastiku

Sadržavala je: 60 palica, 56 čunjeva, 32 bućice, 16 reketa i lopta, dasku za skakanje u dalj, 1 stajalo za skok u vis, 1 paralele, 1 ljestve za penjanje i 1 karike.

9. Zbirka za glazbu

Imala je: 9 glasovira, 2 harmonija, 14 tamburica, 1 berde, 1 violu, 6 violina, 1 mandolinu, 2 čela, 1 kontrabas, 4 bubnja, 4 defa, 1 triangel i zvonca. Zbirka je posjedovala bogat izbor skladba i rukoveta narodnih pjesama za sviranje i pjevanje.[106]

[106] *Godišnji izvještaj Ženske učiteljske škole i Vježbaone za šk. god. 1935/36,* Sarajevo 1936, 23.

Izvanškolske djelatnosti u Zavodu Sv. Josipa

U dosadašnjim je poglavljima prikazano djelovanje u Zavodu sv. Josipa kako su to tražili život i programi škola. Tu se uz školu uvijek živjelo još za nešto drugo: za društvo, za misije, za razna prigodna slavlja, akademije i predstave.

Marijine kongregacije

U zavodu, koji ima tako lijepu Gospinu crkvu, nije ni moglo drugačije biti, nego da se u njemu razvije i posebno štovanje i ljubav prema Bl. Dj. Mariji. Ta se pobožnost očitovala u crkvi svake subote, a u mjesecima svibnju i listopadu, posvećenim Mariji, i svakog dana. U tom su se štovanju posebno istakle članice Marijine kongregacije. U Zavodu je bilo 5 Marijinih kongregacija, i to:

Građanske škole — osnovana 8. XII. 1884. godine[107]
Učiteljske škole — osnovana 10. X. 1897. godine[108]
Učiteljica — osnovana 8. XI. 1903. godine[109]
Građanka — osnovana 1905. godine.[110]
Kućnih pomoćnica — osnovana 1900. godine[111]

Marijina kongregacija kućnih pomoćnica (1928.)

[107] KZ, knj. I, 93.
[108] KZ, knj. I, 71.
[109] KZ, knj. I, 19.
[110] KZ, knj. I. 39.
[111] KZ, knj. I, 53.

Marijina kongregacija Građanske škole *prva je kongregacija na tlu Bosne*, a prezes joj je bio dr. Anton Bonaventura Jeglič.

Marijine su kongregacije imale svoje redovite sastanke i priredbe. Na dnevnom su redu bila predavanja, recitacije, dogovori o karitativnom djelovanju i sl. Primanje novih članica uvijek se svečano proslavilo a isto tako i jubileji svake pojedine kongregacije.

Kongregacija Učiteljica sastajala se jednom mjesečno. Iza predavanja redovito se razvila zanimljiva debata o doživljajima proteklog mjeseca.

Kućne su se pomoćnice sastajale svake nedjelje poslije podne. Za njih se sve od početka brinula *sestra M. Riharda Spanyol*. Imala je poseban osjećaj i pedagoški takt u odgajanju kućnih pomoćnica. Bila im je druga majka, i to sve do svoje duboke starosti. Njihovim je sastancima prisustvovala još jedna sestra, koja im je svirala i s njima pjevala. Od vremena do vremena uvježbala bi s njima neki ozbiljni ili šaljivi igrokaz.

Kad su sve Marijine kongregacije grada Sarajeva priredile svečanu akademiju 14. svibnja 1931. u spomen 1.500. obljetnice Efeškog sabora, tad su članice Marijine kongregacije učiteljskih pripravnica Zavoda na opće zadovoljstvo otpjevale pjesmu *Pojte, pojte, drobne ptice*... od Stanka Premrla.[112]

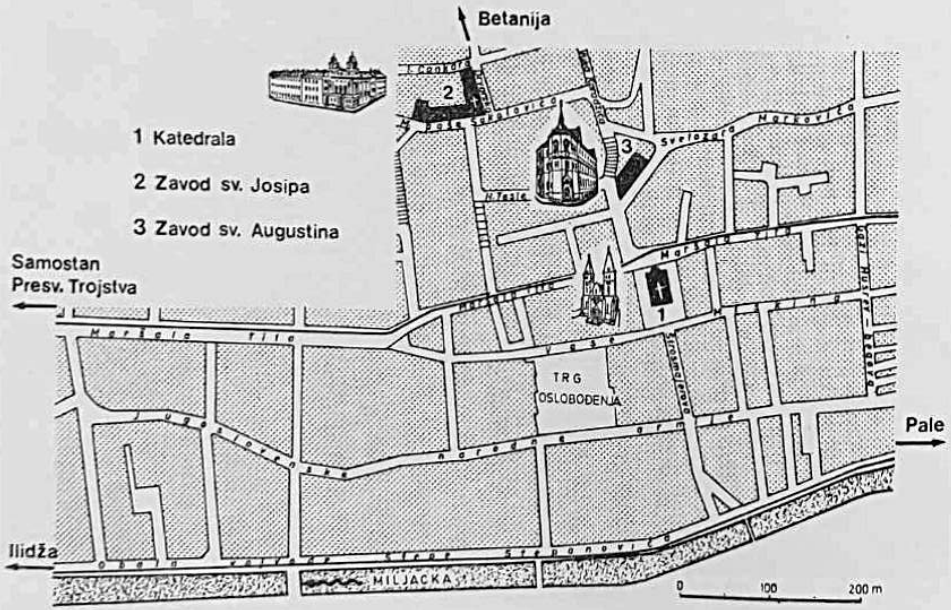

Bivši Zavod sv. Josipa i Zavod sv. Augustina na planu grada Sarajeva. Uspinjanjem po označenim stepenicama stiže se iz središta grada na Banjski brijeg

[112] KU, 54.

I onim najmlađim u okviru odgojno-obrazovne djelatnosti Zavoda sv. Josipa, tj. đacima Osnovne škole, trebala je tada, pa i kroz cijeli život, trajna zaštita i pomoć nebeske Majke. Tako su mislile sestre učiteljice i *dr. Dragutin Čelik* kasnije banjalučki biskup čuveni revnitelj za našu katoličku mladež. Njihovim zajedničkim zalaganjem i nastojanjem okupila su se djeca Osnovne škole u društvo *Marijin Vrtić*, koje je osnovano na Svijećnicu 1921. godine.

Skoro punih 25 godina prolazili su Marijinim vrtićem naraštaji jedan za drugim ostavljajući za sobom drage uspomene sačuvane u zapisnicima njihovih sastanaka. U njima je sadržan rad Vrtića protkan štovanjem i ljubavlju prema nebeskoj Majci, a popraćen brojnim poticajima za dobro vladanje, učenje, brigom za siromahe, misionare i nizom drugih oblika kršćanske dobrotvornosti.

Sačuvana knjiga *»Zapisnik Marijina vrtića«* upravo je mala riznica vrijednih podataka od osnutka Vrtića, pa sve do 4. IV. 1936. kada je zapisnikom toga datuma ispunjena njezina zadnja stranica. Nadasve se je vrijedno ovom zgodom osvrnuti na 10. obljetnicu postojanja Vrtića. Neka nam zapisničarka, tajnica društva Štefica Matijević, sama nešto kaže o svrsi Vrtića, njegovom vodstvu, proslavi obljetnice kao i o tome što je *Katolički tjednik* o tome zabilježio.

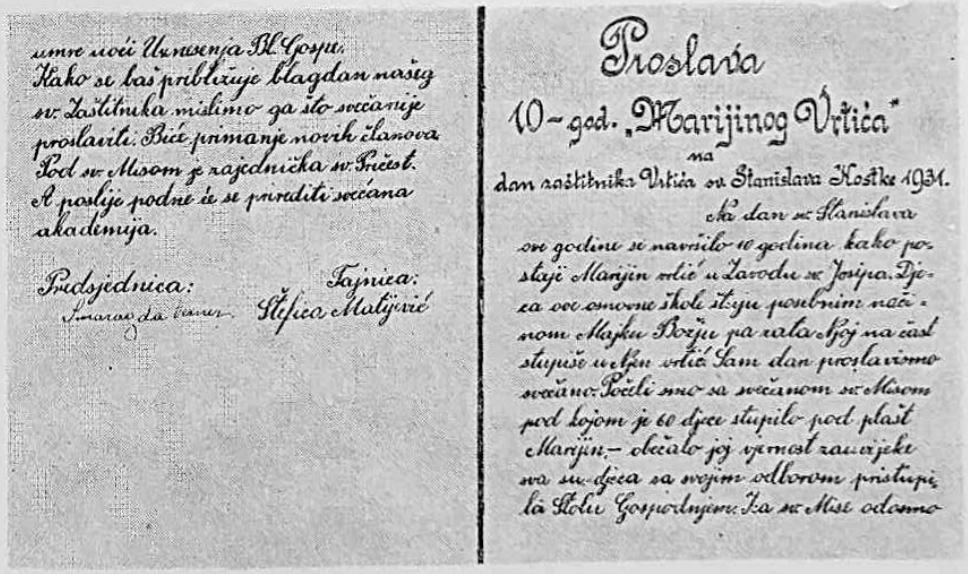
umre uoći Uznesenja Bl. Gospe.
Kako se baš približuje blagdan našeg sv. Zaštitnika mislimo ga što svečanije proslaviti. Biće primanje novih članova. Pod sv. Misom je zajednička sv. Prečest. A poslije podne će se prirediti svečana akademija.

Predsjednica: Smaragda Vener
Tajnica: Štefica Matijević

Proslava
10-god. „Marijinog Vrtića"
na
dan zaštitnika Vrtića sv. Stanislava Kostke 1931.
Na dan sv. Stanislava ove godine se navršilo 10 godina kako postaji Marijin vrtić u Zavodu sv. Josipa. Djeca ove osnovne škole štuju posebnim načinom Majku Božju pa zato Njoj na čast stupiše u Njen vrtić. Sam dan proslavismo svečano. Počeli smo sa svečanom sv. Misom pod kojom je 60 djece stupilo pod plašt Marijin, – obećalo joj vjernost zauvijeke sva su djeca sa svojim odborom pristupila Stolu Gospodnjem. Iza sv. Mise odosmo

Zapisnik o proslavi 10. obljetnice Marijina vrtića (1931.)

...na zajednički zajutrak. Poslije podne u 4h davana je vrlo lijepa predstava. Zapravo 3 predstave. Jedna prigodna, druga misijska a treća je bila »Nazaretski zdenac«. Bilo je i pjevanje i više deklamacija. Proslavi je prisustvovao iz blago-

naklonosti vrhbosanski nadbiskup Dr. Ivan Šarić i mnogi drugi svećenici među njima začetnik Marijinog vrtića Dr. Dragutin Čelik. Proslavu je počastila svojim dolaskom č.s. predstojnica Leonila i č.s. Darija pomagačica Dr. Čelika u nastojanju njegovom da se osnuje i za djecu društvo kao što je Marijina kongregacija za velike, gdje će posebnim načinom štovati Majku Božju. U prigodnoj predstavici smo se zahvalili Preuzvišenom gospodinu Nadbiskupu što je odobrio zamisao Dr. Čelika i č.s. Darije te nam dao to društvo u kojem dobivamo velike milosti. Zamolili smo Preuzvišenog da se s nama fotografira i tako da imamo uspomenu na taj veliki dan. Preuzvišeni se u svojoj dobroti rado odazvao molbi sa svojim tajnikom vlč. g. Franjom Kralikom. Cijelu ovu svečanost rukovodila je dobra naša č.s. Stanislava. Evo šta piše ugledni katolički sarajevski list »Katolički tjednik« u broju 47 od 12. studenog 1931.

Sarajevo: Priredba »Marijina vrtića«. U prošlom broju našeg lista donijeli sma program akademije, što su je članovi i članice Marijina vrtića u Zavodu sv. Josipa priredili o desetgodišnjici svoga društva. Mali priređivači izveli su sve točke svoje raznolike i dražesne priredbe vrlo vješto. Oni su je znali i praktično iskoristiti. Dvojica najmanjih zašli su među publiku i s malim šupljim »crnčićem« ubirali priloge za misije. — Akademiju su svojim prisustvom počastili mnogi ugledni gosti, među njima vrhbosanski nadbiskup dr. Ivan Šarić. — Marijinu vrtiću od srca želimo, da još mnogo godina cvate i miriši na čast Bogu i nebeskoj Majci.«

S obustavom nastave u privatnim školama na osnovi čl. 2. Uredbe o ukidanju privatnih škola na teritoriju Bosne i Hercegovine (6. VI. 1945.) prestala je i djelatnost svih Marijinih kongregacija.

Katoličke misije

Izrazitu ljubav prema katoličkim misijama pokazala je sva školska mladež Zavoda sv. Josipa, od onih najmanjih do najviših.

U Sarajevu se redovito svake godine održavao u mjesecu listopadu *Misijski dan*. Ponajviše zauzimanjem sarajevskih bogoslova priređivane su misijske izložbe i predavanja. Zavod sv. Josipa rado je učestvovao u programima i tim je zgodama ustupao svoju školsku dvoranu i druge prostorije.

Misijske akademije imale su bogate programe. Predavanja, koja su katkada bila popraćena skioptikonskim prikazivanjima, držali su koji put sami misionari, naši sunarodnjaci *(S. Mlakić, S. Tvrtković, A. Vizjak, A. Gabrić)*, a inače drugi svećenici *(dr. A. Gahs, dr. A. Wolf, dr. A. Buljan, o. T. Marković)*.

Sarajevski bogoslovi uz suradnju ostalih katoličkih društava priredili su 28. V. 1929. misijsku izložbu koja je trajala 4 dana. Prihod od te izložbe bio je namijenjen o. Serafinu Tvrtkoviću, koji se te godine spremao u Afriku za misionara. Istovremeno s tom izložbom održavala su se u školskoj dvorani misijska predavanja, a učenice Građanske škole Zavoda vrlo su uspjelo izvele predstavu *Od kolibe do kolibe.*[113]

Druga velika misijska izložba bila je također u dvorani Zavoda od 10. do 17. prosinca 1933. Posjetioci izložbe, pa tako i sve učenice Zavoda,

[113] *Kronika* građanske škole Zavoda sv. Josipa (dalje KG), str. 9.

Marijin vrtić — s proslave 10. obljetnice 1931. godine

Misijski igrokaz »Od kolibe do kolibe« (1928.)

upoznale su tada kulturu istočnih naroda, njihove običaje, religiju, poeziju i arhitekturu. Izložba kao i predavanja *o. Antuna Vizjaka* snažno su djelovala na sve prisutne.

Koliko su se za misije oduševili mališani iz Osnovne škole Zavoda, vidi se po tome što je u svakom razredu bio izabran jedan povjerenik, koji je revno skupljao priloge za misije. Velika je radost bila, kad se skupilo toliko novaca, da se moglo otkupiti jedno crnačko dijete (kumstvo). U kronici Osnovne škole Zavoda (str. 37) čuva se pismo misionara o. Serafina Tvrtkovića kojim se zahvaljuje »malim misionarima na poslanom novcu za otkup crne braće u Africi«. On među ostalim piše: »To me je silno obveselilo videći kako vi radite za misije i kako vi ljubite i volite svoju crnu braću. Čim vaša kumčad budu pokrštena, ja ću vam poslati njihovu sliku. Radite i dalje za misije i budite moji pomoćnici, pa ćete tako postati mali misionari za žarku Afriku.«

Učiteljske pripravnice Zavoda davale su 2. II. 1931. u zavodskoj školskoj dvorani priredbu u korist misija, na kojoj su odlično odigrale igrokaz *Novi bog* s dirljivim motivima iz prvih kršćanskih vremena. Iza predstave bila je vrlo zanimljiva tombola u korist misija.[114]

Učenice Građanske škole Zavoda izvele su igrokaz *Cvijet s Karmela* prigodom misijske akademije 20. X. 1940.[115]

Svake godine, pa i za vrijeme rata, obavljale su se zajedničke molitve za misije i održavala se predavanja.

Katolička akcija

Poslije I. svjetskog rata i mladež Zavoda sv. Josipa uključila se u *Hrvatski katolički pokret*, što ga je zasnovao krčki biskup dr. Antun Mahnić. »Tu se radilo za Boga, za Krista, za dobro naroda, za Crkvu, za vjernost Papi i Rimu, za očuvanje vjere, za obranu kršćanskih moralnih načela u privatnom i javnom životu.«[116]

Hrvatska katolička đačka mladež shvatila je želju biskupa Mahnića. U svoje je orlovske redove primila i mladež ostalih staleža. Pogotovo iza orlovskog sleta u Mariboru godine 1920. stale su se na tlu Hrvatske okupljati zdrave katoličke snage. A kad je *papa Pio XI.* godine 1922. u svojoj enciklici *Ubi arcano Dei* donio direktive Katoličke akcije, tad je Orlovstvo postalo snažnom granom te akcije radeći na tome da svojim odgojnim ciljevima i vanjskom akcijom poradi na tome da se po Kristovim načelima živi i radi i u privatnom i u javnom životu. Tjelovježba, vanjski nastupi i sletovi bili su samo pomagalo te obnove. Geslo orlovske organizacije bilo je: *Žrtva — Euharistija — Apostolat.*

[114] *KU*, 43.
[115] *KG*, 99.
[116] BOŽIDAR NAGY, *Primjedbe na članak »Kakvi su Hrvati katolici« od dr. T. Sagi-Bunića*, Kana, XII/1981, 1, 47.

Kad su godine 1929. na teritoriju Jugoslavije ukinuta sva gimnastička društva, tad je ta odluka pogodila i orlovsku organizaciju. Ali, već 1930. niče nova organizacija: *križarska.* I ona je radila potpuno prema načelima *Katoličke akcije* i bila je izvan svih političkih stranaka.

I školska mladež Zavoda sv. Josipa uklopila se najprije u orlovsku, a zatim u križarsku organizaciju. Snažan društveni život zastrujio je Zavodom. Tu su se redovito održavali sastanci i tečajevi. Orlice su nastupale na sletovima u zemlji (Šibenik, Požega, Sarajevo i dr.) i u inozemstvu (Brno, Prag).

Po načelima orlovske i križarske organizacije odgojile su se u Zavodu sv. Josipa mnoge djevojke, majke, učiteljice. Sve su one svoje duhovno blago prenosile na mlade naraštaje. Osim toga u tim su redovima nicala i redovnička zvanja.

U čestitki nadbiskupa Ivana Šarića Zavodu sv. Josipa prigodom jubileja stoji i ovo: *»A kad je došla Katolička akcija, opet su se Kćeri Božje ljubavi našle uz hijerarhiju, da joj pomognu. Pokazale su začudan smisao za organiziran katolički kulturni rad. I odmah su svim katoličkim organizacijama otvorile svoje domove, svoje škole, svoje dvorane i crkve. a jubilarac Zavod sv. Josipa tu je prednjačio. On je postao pravi Katolički dom. Što je još od početka bio ženskim kongregacijama, sad je postao organizacijama Katoličke akcije.«*[117]

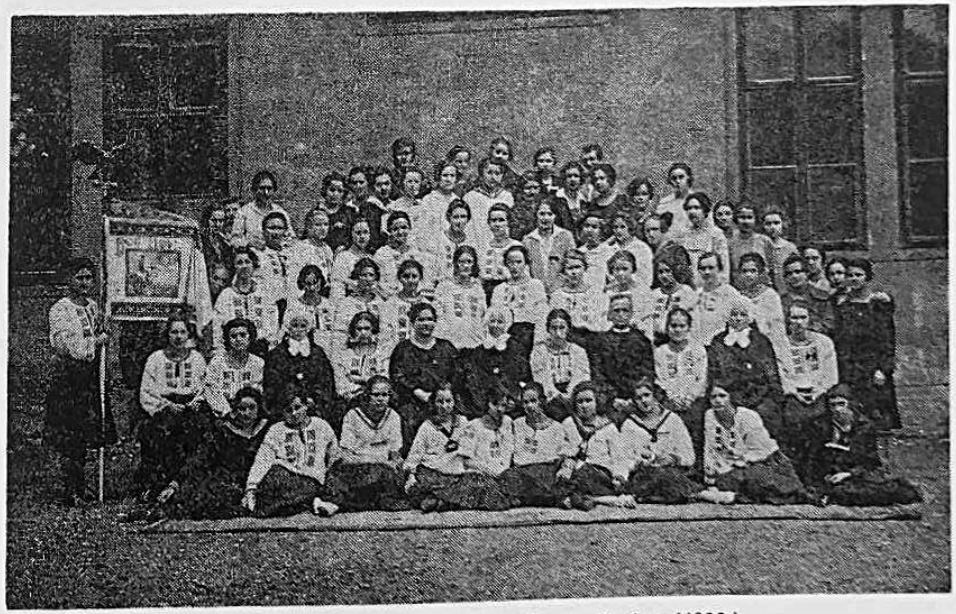

Orlice Učiteljske škole Zavoda sv. Josipa (1923.)

[117] AVN, br. 1214/33. od 29. IV. 1933.

Zavod sv. Josipa od prvog dana svoga postojanja počeo je karitativno djelovati. To se očitovalo na razne načine. Nemoguće je sve te načine opisivati. Izdvajamo samo neke od njih:

Čim je sagrađena zgrada Marijina zavoda u Sarajevu, odmah je tu *smješteno 20 siromašnih djevojčica,* koje je Zavod besplatno školovao. Njihov se broj prema prilikama i povećavao. Bilo je teških dana i godina, ali je sirotište ostalo dokle su i kćeri Božje ljubavi bile tu (do 1949. godine).

*

Prema *Zapamćenjima* sestre M. Ivane Radić i zapisima u školskim upisnicama prvih godina Osnovne škole Zavoda sv. Josipa zna se, da je velik broj siromašne djece iz *Latinluka* — kako se onda zvala katolička sarajevska gradska četvrt podno Bistrika — dolazio u školu na Banjski brijeg. Školska je obuka bila dvokratna, a mnoga su djeca ostajala i preko podne u školi. Već kod upisa đaka u školu sestre su zapisivale u rubriku za napomene u glavnom imeniku: »moli ručak«, »sirotica«, »nema cipela«, »moli knjige« i slično. Sva su ta djeca dobivala od sestara topli obrok i ostalo što im je trebalo.

I za ovaj rad našlo se uvijek vremena

*

Sve su škole Zavoda *pomagale siromašnim đacima.* Svake godine o Božiću darivala su se siromašna djeca. Premda je školarina bila minimalna, ipak su od plaćanja školarine bila oproštena sva siromašna djeca.

I roditeljima s brojnom djecom Zavod je išao na ruku u pogledu školarine. Predstojnica Zavoda s. M. Leonila Šimić uvijek je isticala: *»Mi smo tu radi djece, a nisu djeca radi nas.«*

*

Zavod je također prigrlio *kućne pomoćnice i radnice.* Njihov je broj rastao kako se Sarajevo širilo nakon okupacije. Već smo ranije spomenuli da su *im vrata Zavoda* bila uvijek otvorena.

Sestre su besplatno držale tim djevojkama *analfabetski tečaj,* jer je bilo malo onih koje su prije imale priliku da nauče čitati i pisati. Briga sestara za djevojke išla je i dalje. Godine 1900. otvoren je u Zavodu *besplatan tečaj ručnoga rada* za djevojke bez razlike vjere. Stoga su sestre po preporuci nadbiskupa dra Josipa Stadlera posjetile sarajevskog *metropolitu Mandića* i zamolile ga neka pravoslavnim djevojkama zaposlenim u tvornici duhana preporuči da pohađaju taj tečaj. Na tečaj je došlo 20 pravoslavnih djevojaka.[118]

*

Marijina kongregacija učiteljskih pripravnica osnovala je za vrijeme I. svjetskog rata sekciju za pomaganje siromašne djece.

*

U mjesecu rujnu 1915. godine preuzele su sestre Zavoda sv. Josipa novo polje rada. Sarajevsko dobrotvorno društvo gospođa osnovalo je *Dječji dom* za djecu rezervista koji su primljeni u vojsku. Majke te djece zaposlile su se, a djeca su bila prepuštena ulici. Zemaljska je vlada ustupila zgradu gdje se smjestio Dom. U nj su se primala djeca bez obzira na vjeru, dob i spol. Neka su od njih dolazila samo preko dana, a neka su stalno boravila u Domu. Bilo je tu 100—150 djece. Dom je prestao s radom 1920.[119]

*

Iz samostanske se kuhinje *danomice dijelila hrana siromasima,* a kad je 1931. godine bila u Sarajevu strašna zima, tad je Nadbiskupija financirala da se u Zavodu otvori posebna kuhinja za sirotinju. U jednoj se prostoriji Zavoda besplatno dijelio objed siromasima.[120]

---

[118] ABiH, br. 474/1900.
[119] KD, knj. VI, 233.
[120] KZ, knj. IV, 38.

U vrijeme teške ekonomske krize u proljeće 1932. nedjelja 10. travnja proglašena je *Nedjeljom hitne pomoći.* Skupljali su se razni prilozi u novcu i naravi. Učenici i učenice Zavoda revno su učestvovale u toj dobrotvornoj akciji. Vrlo je dirljiv bio čin siromašnog đaka Z. A., sina kućne pomoćnice, koji je kao svoj obol donio 3 kg brašna i 4 kg krumpira.[121]

Godine 1942. u mjesecu travnju otvorena je u Zavodu *kuhinja za najsiromašnije đake Zavoda.*[122]

*

U ožujku 1944. *njemačka je vojska evakuirala s otoka Brača velik broj muškaraca od 14 do 70 godina.* Njihov je privremeni logor bio na Alipašinom Mostu kraj Sarajeva. Govorilo se da će biti otpremljeni na rad u Sloveniju. Neki su se od njih sjetili da sestre u Supetru i Milni imaju svoju središnjicu u Zavodu sv. Josipa, pa su došli i zamolili da im se ustupi koji kutić. Primljeno ih je najprije 20, a onda je broj sve više rastao dok se nije udvostručio. U Zavodu za njih više nije bilo mjesta, zato su neki bili smješteni u Bogoslovskom sjemeništu, a neki na zavodskoj ekonomiji »Betanija«. Bijedni evakuirci tu su se duševno i djelesno okrijepili. U njihovoj je prehrani pomagao i Crveni križ.

Dne 4. travnja počeli su se vraćati u grupama u Split, da *»bar izdaleka gledaju svoj Brač«.* Na odlasku iz Zavoda svi su bili duboko ganuti. Zahvaljivali su kratko, ali snažno, a neki su kroz suze govorili: *»Našli smo ovde jubav i mir!«* Posljednji od njih, stari *Jere Hržić* otputovao je u Split 7. IV. Od radosti što mu je omogućeno da i on može otputovati, rekao je jednoj sestri: *»Bog Vam daj zdravja! Kud gòd hodìla, šenìca za Vámi rodìla!«*[123]

*

Bilo je i vedrih primjera *usluge kršćanske ljubavi.* Tako je na primjer Hrvatsko kulturno društvo *»Napredak«* zamolilo upravu Zavoda da može u zavodskom dvorištu i vrtu počastiti svoje goste, seljake, koji su 4. VI. 1937. došli u Sarajevo na *Ćirilo-metodsku proslavu.* Neobično je lijepo bilo vidjeti skupinu od 200 seljaka u narodnoj nošnji. Igrali su, svirali i pjevali narodne pjesme. Posluživale su ih učenice Zavoda.[124]

*

Tko bi mogao sve nabrojiti? Mnoga će dobra djela zauvijek ostati ljudima nepoznata, no ona su zapisana u Knjizi života.

[121] **Kronika osnovne škole Zavoda sv. Josipa u Sarajevu,** str. 17.
[122] *Isto,* 119.
[123] *KZ,* knj. V, 76—78.
[124] *KZ,* knj. IV, 177.

Euharistijski kongres u Sarajevu

Za 50-obljetnicu Vrhbosanske nadbiskupije upriličen je u Sarajevu Euharistijski kongres od 2. do 5. lipnja 1932. Organizacija kongresa i cjelokupna izvedba bila je na visini. Prisutno je bilo 20 biskupa i mnoštvo vjernika sa svih strana domovine. Ne možemo se upuštati u potanje prikazivanje kongresa, ali ćemo ukratko navesti glavne točke programa.

Prvog dana (četvrtak 2. VI.) bio je u podne doček papinskog nuncija *preuzv. g. Hermenegilda Pellegrinettija,* a poslije podne u 5 sati u katedrali svečano otvorenje kongresa. Odlično je pjevao sarajevski katedralni zbor Sv. Cecilije, a inauguralnu je propovijed izrekao nadbiskup Ivan Šarić.

Navečer u 8 sati zasjala je fasada katedrale u mnoštvu svjetla. Osvijetljene su bile i druge crkve i katolički zavodi. Iluminacija je bila svake večeri do 10 sati, a zadnjeg dana kongresa do ponoći. Prvog dana navečer održan je u katedrali koncert zagrebačkog staroslavenskog zbora *Sv. Ćiril i Metod* pod vodstvom maestra Komarevskog.

Drugog dana (3. VI.) vidjela se lijepa, sva bijela procesija naše drage djece. Pratile je dvije jake glazbe. U 7 sati ujutro zaputilo se 1.200 djece i 20 malih prvopričesnika u golem vrt Zavoda sv. Josipa, gdje je

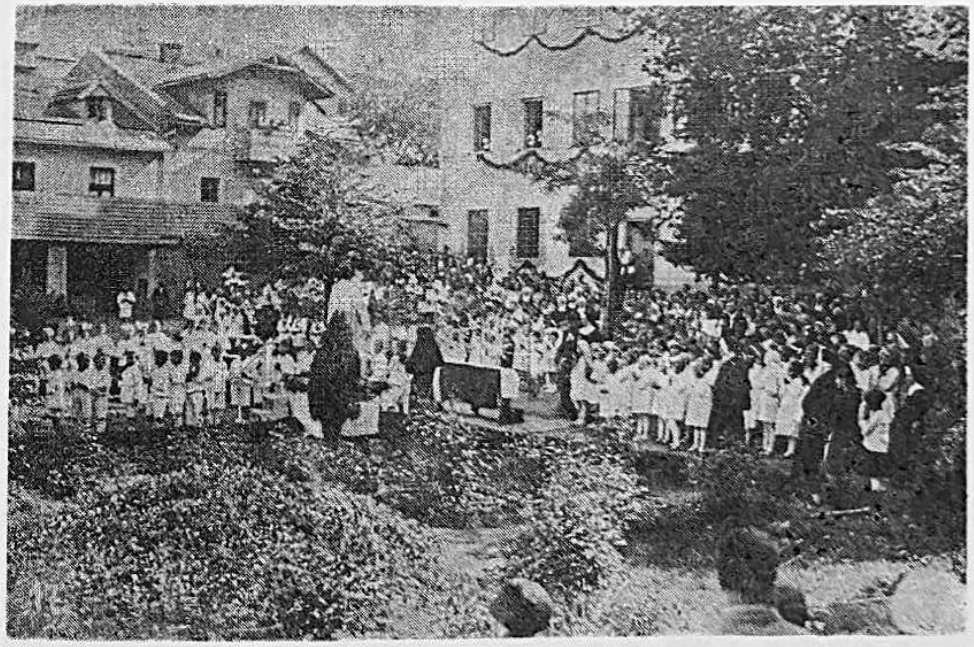

Drugog dana Euharistijskog kongresa u Sarajevu slavilo je sv. misu u vrtu Zavoda sv. Josipa 1.200 djece i 20 prvopričesnika. Slavlje je predvodio apostolski nuncij Msgr. Hermenegildo Pellegrinetti

g. Nuncij podijelio prvu sv. pričest prvopričesnicima, a drugi su mu svećenici pomogli dijeliti sv. pričest ostaloj djeci. Vrt je bio pun djece, njihovih roditelja i gostiju. I tu se očitovalo da su dječje svečanosti najdirljivije.

Istovremeno su u sarajevskim crkvama bile sv. mise za pojedine skupine mladeži. U 9 sati u dupko punoj katedrali održana je grko-katolička arhijerijska služba na čelu s vladikom *drom Dionizijem Njaradijem* uz asistenciju brojnih grko-katoličkih svećenika. Pjevao je zbor Sv. Ćirila i Metoda. I liturgija i propovijed vladike i staroslovensko pjevanje ostavili su dubok i trajan dojam na sve prisutne.

U 11 sati prije podne toga dana otkriven je na zidu poviše grobnice *spomenik nadbiskupu Stadleru* iz bijelog kararskog mramora. Izradio ga je hrvatski kipar *Marin Studin*. Zbor sarajevskih bogoslova otpjevao je od Stanka Premrla efektnu kompoziciju *Nadbiskupu Stadleru*. Nakon toga održao je govor nadbiskup Šarić, u kojem je ocrtao lik svoga predšasnika, prvoga vrhbosanskog nadbiskupa, koji je svim srcem ljubio svoje vjernike. Zatim je s mnogo pijetata govorio zagrebački nadbiskup *dr Antun Bauer* o svom bivšem profesoru dru Josipu Stadleru.

Poslije podne toga dana održano je u Narodnom pozorištu zborovanje. Bilo je vrlo dobro posjećeno. Direktor gimnazije *Mijo Poljak* u ime pripravnog odbora pozdravio je prisutne i pozvao ih da budu junaci svoje vjere i češći sudionici kod Stola Gospodnjega.

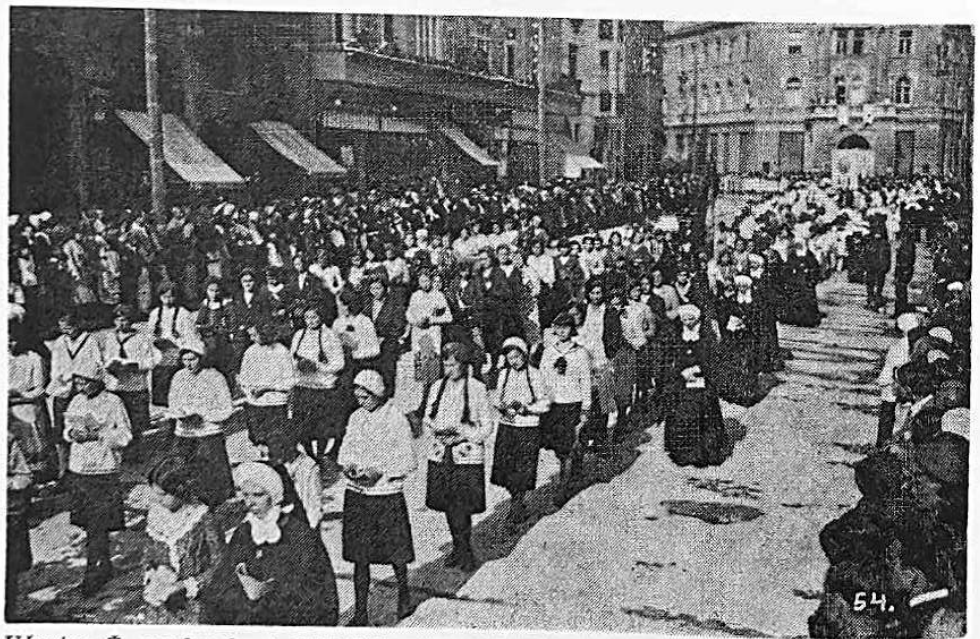

Učenice Ž. građanske i Učiteljske škole Zavoda sv. Josipa u teoforičnoj procesiji

Msgr. Hermenegildo Pellegrinetti okružen prvopričesnicima

Pontifikalna sv. misa pred katedralom četvrtog dana Kongresa

U 8 sati navečer izvele su u Narodnom pozorištu učenice Zavoda sv. Josipa *Tajnu sv. mise*, o kojoj je već bilo govora.

Trećeg dana (4. VI.), održana je u pozorištu akademija Križara, a zatim je slijedio posjet banu Drinske banovine *gosp. Velimiru Popoviću*. Toga dana ujutro otvorena je u dvorani Zavoda sv. Josipa *izložba crkvenog ruha*. Marne ruke sestara i učenica izradile su mnoštvo predmeta na platnu i na svili. Navečer je bila u nadbiskupskom dvorištu *podoknica*, a u 12 sati *ponoćka* u sarajevskim crkvama.

A onda nešto »što je zaustavljalo dah... bjelina djetinjih duša...«

Četvrtog dana (5. VI.) g. Nuncij služio je pred katedralom pontifikalnu sv. misu. Hrvatsko pjevačko društvo *»Trebević«* na sveopće zadovoljstvo izvelo je prekrasnu misu od *Noëla Daurosa*, organiste iz Lurda. On je tu misu komponirao u čast jubileja ukazanja Gospe Lurdske. Velikim zborom dirigirao je *g. Demetar*. Prisutni su ostali fascinirani slušajući preko 100 najelitnijih pjevača uz pratnju 30 instrumenata. Pjevala je elita sarajevskog *»Trebevića«* uz pomoć basista bogoslova i soprana i altova učenica Učiteljske škole Zavoda sv. Josipa. Svirala je vojna glazba.

Istoga dana poslije podne razvila se teoforična procesija koja je sat i četvrt prolazila sarajevskim ulicama. U četvororedu išla su djeca, mladež, gospođe, gospoda, seljaci u narodnim nošnjama, redovnici i redovnice, svećenici i biskupi. U povorci je sviralo 9 glazba. Učenice Zavoda sv. Josipa nosile su razne transparente i simbole vjere i presv. Euharistije. O tome

Vrhbosna (god. XLVI, br. 6, str. 149, god. 1932) piše ovako: »A onda nešto, što je zaustavljalo dah i misli skretalo samo na jedno, na ono jedno, što je danas okupilo oko sebe sve nas; simboli Euharistije, klasje, grožđe, kalež, križ, trnova kruna, čavli, trstika, Srce Božjeg Sina; a to nosi bjelina bijelih djetinjih duša, praćena u svetom zanosu anđelima u plavim nebeskim bojama, s anđeoskim harfama i pozaunama u ruci...« Mnogi su tada izjavili, da je procesija bila vrhunac svega. Presv. Otajstvo nosio je najprije zagrebački nadbiskup Antun Bauer, zatim nuncij H. Pellegrinetti, a onda sarajevski nadbiskup Ivan Šarić. Kongres je završen pred katedralom pjevanjem zahvalnice *Tebe Boga hvalimo*, zatim *Do nebesa* i *Lijepom našom*.

Osvrćući se na kongres *Katolički tjednik* uz ostalo napisao je i ovo: »Mladež je dala signaturu sarajevskom Kongresu. Sve male, ali važne i sa 100 žrtava skopčane službe uzela je na sebe katolička mladež, a osobito ona iz katoličkih organizacija. A tko nam je odgojio ovu mladež? Naši zavodi, naše sestre. Ali i inače, pola je Kongresa njihova. Bez naših zavoda ne bi Sarajevo imalo svojih crkava, svoga lijepog pjevanja, svojih iskićenih oltara, a Kongres bi mu bio jednoličan. Ne bi bilo one divote od zajedničke dječje pričesti, onoga anđeoskog sjaja bijele dječje povorke pred Presvetim, one nebeske vizije na pozornici pod *»Tajnom sv. mise«*. Samo sestre mogu ovako što izvesti, govorio je svijet, a govorili su i svećenici. I upravo je tako.«[125]

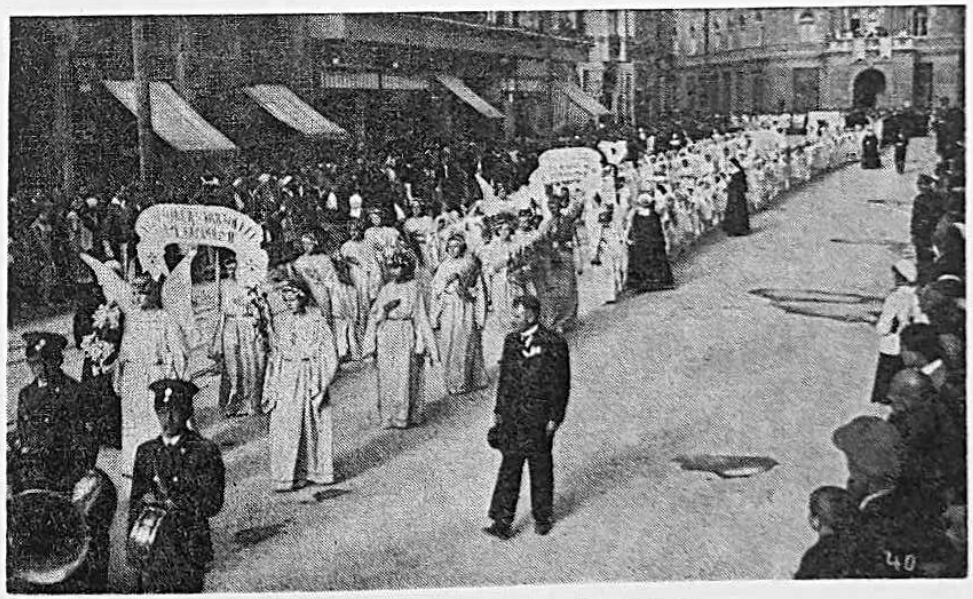

»... misli skretale... na simbole Euharistije...«

[125] *Katolički tjednik*, VIII/1932, br. 25 od 19. VI. 1932.

2. Ostale redovničke zajednice

Samostan BETANIJA kraj Sarajeva

Osnovan 1882.

Majka Franciska nije osnivala samo prosvjetno-karitativne ustanove, nego i ekonomije koje će materijalno pomagati te ustanove. Tako je za pomoć Zavodu sv. Josipa osnovala ekonomiju *Betanija.*

U mjesecu lipnju 1882. Majka je neumorno tražila u okolici Sarajeva neku pogodnu ekonomiju. Hodala je po 6 sati dnevno, i to po slabim putovima. Morala je prelaziti preko potoka i plotova. Navečer se preumorna vraćala kući. Konačno joj je oko palo na jednu ekonomiju s malom kućom u Slatini pokraj Sarajeva. Slatina ima vrlo povoljan položaj i klimu blažu od sarajevske. Nakon dugih i mučnih pregovora s vlasnikom sklopljena je prodaja. Majka je taj posjed prozvala *Betanija.* Taj je naziv danas ušao u urbanistički plan grada Sarajeva.

Već 18. srpnja 1882. počela je na Betaniji gradnja kuće i gospodarske zgrade. Blagoslov je kuće obavio 1. X. iste godine nadbiskup Stadler. Uređena je i mala kapelica.

Jedan je sluga iz Breitenfurta kraj Beča dotjerao na Betaniju jednog bika, četiri krave i jedno tele. To je bila osnova budućoj velikoj ekonomiji, koja je kasnije brojila po 25 krava, 40 svinja i 4 konja.

Sestre su na Betaniji neumorno radile od zore do mraka. Krčile su šumu i šikaru, sadile voćke, obrađivale polja, kopale, kosile i radile u stajama. Uz kuću su uredile velik vrt. Svojim su znojem obilno natopile tu zemlju. Časna Majka Utemeljiteljica im u svom pismu od 6. II. 1888. savjetuje: »Svake večeri zajednički se posavjetujte šta ćete drugoga dana raditi«. Kad se povećao broj sestara, kuća je postala pretijesna, stoga je 1903. sagrađena nova kuća i uz nju kapelica. Blagoslov je obavio banjalučki biskup *fra Marijan Marković,* velik prijatelj Družbe, koji se iskreno radovao svakom njenom pothvatu. Otkako je na Betaniji sagrađena nova kuća, boravilo je tu 12 do 14 sestara. Osim toga tu se uvijek našlo mjesta za koju bolesnu sestru ili za onu kojoj je bio potreban oporavak na blagoj klimi.

U kapelici je svakog jutra u 6 i po sati bila sv. misa. Po neke su svećenike išla kola u grad, a neki su voljeli pješačiti. Nije bilo lako po svakakvom vremenu prevaliti oko 6 kilometara do Betanije. Između nekoliko svećenika, koji su dolazili na Betaniju, treba posebno spomenuti isusovca *patra Emila Springera,* profesora sarajevske bogoslovije. Unatoč već poodmakloj životnoj dobi 17 je godina svakog jutra pješačio do Betanije. Kad je dolazio iz bogoslovije, trebalo mu je skoro jedan sat, a kad je dolazio s isusovačke vile, koja je bila na podnožju Trebevića, tad je

morao pješačiti više od dva sata. Jednog je zimskog jutra gusti snijeg zameo put prema Betaniji, pa su sestre poslale slugu sa saonicama da pođe ususret patru i doveze ga. No, pater nije odustajao od svoga svagdanjeg običaja. Rekao je sluzi neka vozi pred njim i prti put, a on je za njim pješice gazio snijeg u visokim čizmama, u kojima je hodao i zimi i ljeti. Poslije sv. mise za jutarnju gimnastiku, pater je cijepao drva ili kosio travu.

Sestre u Betaniji

Na Betaniji je 1939. i 1940. proveo svoj dvomjesečni ljetni odmor i oporavak blažene uspomene *o. fra Ante Antić,* tada magister klerika u Makarskoj. On je zračio svojom dobrotom i svojim skromnim likom. Sestrama su u trajnoj uspomeni ostali ti dani, posebno njegove riječi u propovijedima, duhovnim nagovorima i sv. ispovijedi. Fra Antinom krhkom zdravlju prijao je mir i blaga priroda Betanije, a sestre su bile sretne što u njihovoj sredini boravi tako krepostan svećenik-redovnik. On je s mnogo pažnje i osjećaja pratio naporan rad sestara, pa kad su one rano ujutro kosile travu blagoslivljao ih je s prozora svoje sobe.

Na Betaniji je bilo od početka uređeno groblje za sestre s područja Sarajeva. Tu 83 sestre čekaju uskrsnuće. Među njima je i *sestra M. Luka Liegnitz.* Preminula je 30. ožujka 1890. godine. Bila je vratarica u Zavodu *sv. Josipa.* Posebno se iskazala djelima ljubavi prema sirotinji bez obzira

na vjeru. I dan-danas njezin grob pohađaju i katolici i inovjerci i mole je da im pomogne u njihovim potrebama. Na grobu ostavljaju napisane zahvalnice za uslišanja.

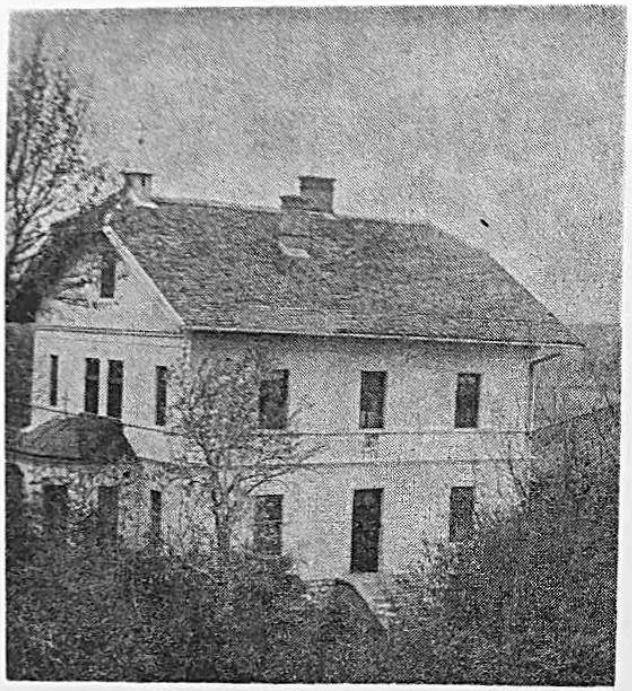

Samostan Betanija kraj Sarajeva

Tako su sestre na Betaniji boravile i radile sve do godine 1947. Poslije II. svjetskog rata Okružna agrarna komisija u Sarajevu (ARIK) svojim aktom (br. 141/46 od 4. V. 1946.) odredila je eksproprijaciju zemljišnog posjeda samostana Betanija. Žalba uložena 10. V. 1946. odbijena je od iste komisije (br. 14.258/46 od 4. VI. 1946.). Nakon toga je Ministarstvo poljoprivrede i stočarstva NR BiH, Odjeljenje za agrarnu reformu i kolonizaciju svojim dopisom (br. 30606 od 11. XII. 1946.) donijelo rješenje kojim se poništava odluka Okružne agrarne komisije u Sarajevu (ARIK br. 141 kao i br. 14258) s tim da će se provesti nova agrarna rasprava na kojoj će se obuhvatiti cjelokupan posjed Družbe Kćeri Božje ljubavi na teritoriju Jugoslavije. Godine 1947. dana 27. I. (br. 990/47) isto Ministarstvo donosi odluku o oduzimanju zemljišta i cjelokupnog živog i mrtvog poljoprivrednog inventara, koje je vlasništvo Družbe Kćeri Božje ljubavi. I tako je utrnuto svjetlo u kapelici pred Presvetim, sestre su potražile utočište u samostanskoj zajednici Zavoda sv. Josipa.

Zavod KRALJICE SV. KRUNICE u Tuzli

Osnovan 1883.

Tuzla je drugi važan centar djelovanja Družbe Kćeri Božje ljubavi u našoj domovini. Do osnivanja Zavoda u tom kraju došlo je na preporuku nadbiskupa Stadlera i civilnog adlatusa baruna Nikolića. Oni su Majci Franciski prigodom njenog boravka u Sarajevu u jesen 1883. prikazali Tuzlu kao vrlo pogodno tlo za djelovanje sestara. Tuzla je najveće okružno mjesto u Bosni, pred njom je velika budućnost. Tu su slana vrela, solane i rudnik ugljena. Klima je blaža od sarajevske, a tuzlanska okolica obiluje voćem i povrćem.

Majka je prihvatila njihov savjet. U okružnici od 25. X. 1883. piše sestrama: »Svako osnivanje u Bosni smatrajmo misijskom postajom, a sestre, koje su na to djelovanje pozvane i tamo poslane, neka to smatraju velikom milošću od Gospodina.« U kronici Družbe čitamo da je Majka otputovala u Tuzlu 11. listopada 1883.[126] Pratili su je kanonik dr. Anton Jeglič i sarajevska predstojnica sestra M. Augustina d'Armaille. Dolazak je sestara u Tuzlu pobudio pravu senzaciju u gradu. Mnogi do tada nisu nikada vidjeli katoličkih redovnica.

Zavod Kraljice sv. krunice u Tuzli

[126] *KD*, knj. II, 215—217.

Nakon male mature u Zavodu Kraljice sv. krunice šk. g. 1928/29.

Prvopričesnici Zavoda Kraljice sv. krunice šk. g. 1929/30.

Sestre su vrlo lijepo primili: tuzlanski župnik *fra Stjepan Ikić*, okružni predstojnik *Horowitz*, kotarski predstojnik *von Wiener Welten* i načelnik grada. Svi su oni obećali svestranu pomoć, samo da sestre dođu i otvore školu, jer je u Tuzli postojala samo jedna škola (za đake pravoslavne vjere).

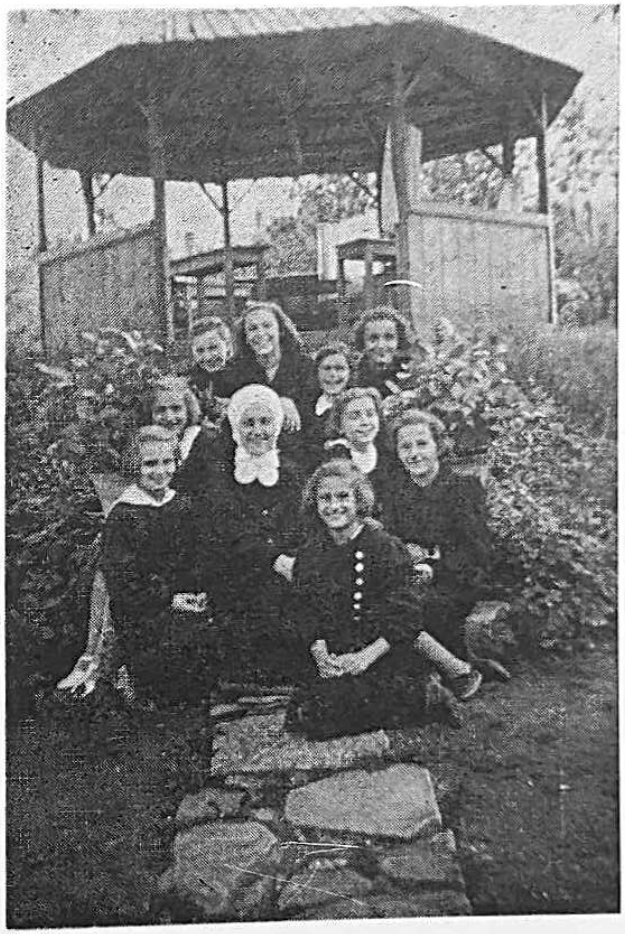

Konviktice zavoda poslije obuke u veselom predahu šk. g. 1938/39.

Zajedničko Ministarstvo financija u Beču, u kojem je nakon okupacije postojao poseban odjel za upravu Bosne i Hercegovine, odobrilo je otvaranje škole u Tuzli. Već 3. prosinca otputovale su iz Beča 3 sestre, a 2 iz Sarajeva. Stigle su u Tuzlu 5. prosinca. Općina je ustupila kuću u kojoj će biti škola. Sestre su se smjestile u omanjoj iznajmljenoj kući. Dana *17. prosinca 1883.* otvorena je osnovna škola s hrvatskim i njemačkim odjeljenjima. U Tuzlu je doselilo dosta obitelji iz austrijskih pokrajina, pa je za njihovu djecu bila neophodno potrebna njemačka škola.

Euharistijski kongres u Tuzli 1939. U teoforičnoj procesiji učenici i učenice Zavoda u bjelini sa simbolima vjere i Euharistije

Đaka je pridolazilo sve više. Trebalo je misliti na veću školsku zgradu. Kad se prikupilo nešto sredstava, počela je gradnja. Na blagoslov temeljnog kamena (17. travnja 1888.) došla je iz Beča Majka Franciska. Na gradilištu se okupio velik broj prisutnih: školska djeca, radnici i građani bez razlike vjere. Župnik *fra Franjo Komadanović* služio je sv. misu i održao prigodan govor. Potakao je radnike da sve sile ulože kako bi zgrada bila što prije gotova. Gradnju je vodio bečki ing. Greger, koji je gradio državne zgrade u Tuzli.

Majka Franciska je ponovno došla u Tuzlu 21. lipnja 1888. Radovala se što gradnja dobro napreduje.[127] Zgrada je dovršena 25. listopada iste godine. Dr. Anton Jeglič obavio je blagoslov Zavoda Kraljice sv. krunice uz prisustvo Majke Franciske, crkvenih i svjetovnih vlasti, građana i školske djece.[128] Zgrada je bila lijepa i funkcionalna. Iza nje se prostiralo dvorište i vrlo velik i lijep vrt. Tako je nastao Zavod Kraljice sv. krunice. Na II. katu zgrade ukusno je uređena kućna kapelica posvećena Srcu Isusovu.

U Zavodu je postojalo *dječje zabavište, osnovna škola s hrvatskim i njemačkim odjeljenjima,* a 1888. otvorena je i *Viša djevojačka škola s njemačkim nastavnim jezikom. Dobila je pravo javnosti 1915. godine.*

[127] *KD*, knj. III, 123.
[128] *Isto*, 133.

Tek što se navršilo prvo desetljeće rada u novoj školskoj zgradi, trebalo je pomišljati na dogradnju, jer je broj đaka sve više rastao. Godine 1902. dograđeno je jedno krilo zgrade. Gradnju je vodio sarajevski građevni poduzetnik *Ludwig Jungwirth.* Sad je bilo dovoljno prostora, pa je 1904. otvoren I. razred *hrvatske Više djevojačke škole.*

Odlukom Narodnog Vijeća Srba, Hrvata i Slovenaca u Bosni i Hercegovini u Sarajevu (br. 256.290/VIII-3 od 27. studenog 1918.) ukinute su sve škole s njemačkim nastavnim jezikom.[129] Tako su i u Zavodu Kraljice sv. krunice obustavile rad Osnovna škola i Viša djevojačka škola s njemačkim nastavnim jezikom. Tad je većina učenica prešla u školu s hrvatskim nastavnim jezikom. Sve sestre učiteljice i nastavnice, koje su desetljećima revno djelovale u Tuzli na njemačkim školama, teška su srca ostavile Bosnu i odselile neke u Austriju, a neke u Čehoslovačku.[130]

Dne 1. IX. 1924. Viša djevojačka škola Zavoda Kraljice sv. krunice postala je *Građanska škola trgovačkog smjera.*[131] Prva je mala matura održana od 22. do 27. lipnja 1925. pod predsjedanjem izaslanika Ministarstva prosvete iz Beograda *Rade Peleša,* školskog nadzornika iz Tuzle. Uspjeh je bio vrlo dobar.[132] On je i kasnije dva puta inspicirao školu i predsjedao na maloj maturi. Godine 1927. rekao je: »Uvjerio sam se da sestre savjesno rade u školi.« I drugi su inspektori također izrazili svoje zadovoljstvo (*S. Pavičić, Đ. Vacković, Đ. Petrović, S. Kaluđerčić, I. Mihić, P. Romić, B. Marčić* i *A. Barišić*). Inspektor Ante Barišić nakon obavljene inspekcije 1931. g. čestitao je na dobrim nastavničkim silama i njihovu radu i zaželio da škola ostane na onom stupnju, na kojem ju je i našao.[133]

U Zavodu Kraljice sv. krunice otvorena je godine 1936. *Ženska stručna škola.* Uz školu je postojala i *radionica ručnog rada.* Od godine 1930. pa dalje teške su dane proživljavale konfesionalne škole. Ni tuzlanske nisu bile pošteđene. Na temelju nekih zastrašujućih izjava učenice Osnovne škole nakon završenog IV. razreda gotovo su listom odlazile u gimnaziju.

U rujnu 1931. Ministarstvo prosvjete iz Beograda odredilo je da sve učiteljice Osnovne škole, od najstarije do najmlađe, trebaju zatražiti od Ministarstva prosvjete dozvolu da mogu vršiti učiteljsku službu. Dotadašnji certifikati izdani od Nadbiskupskog ordinarijata u Sarajevu nisu više vrijedili.

Sve škole Zavoda Kraljice sv. krunice poduzimale su prema nastavnom planu školske izlete. Đaci Osnovne škole upoznavali su znamenitosti Tuzle i okolnih mjesta, kao i ljepote tuzlanskog kraja. Nastavnice Građanske škole vodile su svoje učenice i na dalje ekskurzije po domovini.

[129] ABiH, br. 256. 290/VIII—3 od 27. XI. 1918.
[130] *Kronika* Zavoda Kraljice sv. krunice u Tuzli (dalje KT), knj. I, 31.
[131] *KT*, knj. I, 47.
[132] *KT*, knj. I, 49.
[133] *KT*, knj. I, 96.

Tokom svih godina postojanja Zavoda sestre su podučavale u glazbi i stranim jezicima.

Poslije II. svjetskog rata, kako je već spomenuto, godine 1945. ukinute su sve privatne škole na teritoraju Bosne i Hercegovine, pa tako i ove u Zavodu Kraljice sv. krunice u Tuzli.

Sva nastojanja da se u Tuzli pronađe dokumentacija školâ, koje su bile i radile u Zavodu Kraljice sv. krunice, ostala su zasad bez vidnog uspjeha. Školska je zgrada stradala za vrijeme II. svjetskog rata od bombardiranja. o čemu će biti govora kasnije; zatim su se u zavodskoj zgradi nakon rata izmijenile dvije škole i konačno zavodskoj zgradi danas nema ni traga. Srušena je, jer se upravo nalazila u potresnoj A-zoni, odnosno u zoni tonjenja tla u Tuzli. Podaci kojima raspolažemo skupljeni su u Sarajevu:

1. Đ. *Pejanović* u svojoj knjizi *Srednje i stručne škole u Bosni i Hercegovini* (Sarajevo 1953.) na strani 119—120 navodi broj učenica Više djevojačke škole s njemačkim nastavnim jezikom u Zavodu Kraljice sv. krunice, i to:

1902/3	učenica	34	1909/10	„	39
1903/4	„	32	1910/11	„	42
1904/5	„	46	1911/12	„	50
1905/6	„	70	1912/13	„	59
1906/7	„	71	1913/14	„	51
1907/8	„	66	1914/15	„	28
1908/9	„	72	1915/16	„	43

2. Također Pejanović na strani 116 navodi podatke Više djevojačke škole s hrvatsko-srpskim nastavnim jezikom u istom Zavodu:

1912/13	učenica	39
1913/14	„	36
1914/15	„	34
1915/16	„	45

3. Na zahtjev Narodnog Vijeća SHS u Bosni i Hercegovini, Sarajevo, dostavio je Zavod Kraljice sv. krunice izvještaj o učiteljicama i nastavnicama Osnovne i Više djevojačke škole kao i broj upisanih učenica početkom školske godine 1918/19. razvrstan prema vjeroispovijestima učenica.[134] Na temelju tog izvještaja sastavljena je ova tabela:

[134] ABiH, br. 252. 594/18 od 18. XI. 1918.

Broj	Naziv škole	Nastavni jezik	Broj upisanih đaka po vjeri katol.	pravoslav.	žid.	evang.	musl.	Svega
1.	Osnovna	hrvatski	91	19	12	—	2	124
	škola	njemački	79	3	25	1	1	109
2.	Viša djevo-	hrvatski	35	3	2	—	—	40
	jačka škola	njemački	24	—	11	—	—	35
		Ukupno	229	25	50	1	3	308

4. 1922/23 učenica 52 — Arhiv Vrhbosanske nadbiskupije, Sarajevo br. 2180 od 12. XII. 1923.

5. 1925/26 učenica 35 u prvom razredu — Kućna kronika Tuzle, str. 50[r].

6. 1929/30 učenica 54 — Pejanović.

7. 1930/31 učenica 58 — *Narodno Jedinstvo,* almanah-kalendar, Sarajevo.

8. 1931/32 učenica 52 — Pejanović.

1938/35	„	54	„
1935/36	„	66	„
1936/37	„	54	„
1937/38	„	58	„
1938/39	„	52	„
1939/40	„	50	„

9. U arhivu školske dokumentacije Zavoda sv. Josipa u Sarajevu sačuvana je kopija dopisa Zavoda Kraljice sv. krunice iz Tuzle (br. 19/42. od 31. VIII. 1942.), kojim se Nadbiskupski vrhbosanski ordinarijat u Sarajevu obavještava o brojnom stanju učenika i učenica školske godine 1940/41 i 1941/42. Iza tog dopisa donosimo ove podatke:[135]

Šk. godina	zabavište	osnovna škola	građan. škola	stručna škola	djevoj. internat	dječački internat	siročadi
1940/41	46	176	46	29	11	14	3
1941/42	76	245	32	25	8	14	4
Ukupno	122	421	78	54	19	28	7

Zavod Kraljice sv. krunice imao je sve od svog početka *internat za učenice.* Godine 1938. otvoren je također *internat za dječake,* stipendiste Hrvatskog kulturnog društva *Napredak.*[136] Internat su vodile sestre. Taj

[135] Arhiv Zavoda sv. Josipa, br. 19/42. od 31. VIII. 1942.
[136] AMBROZIJE BENKOVIĆ, *Tuzlansko područje negda i sada,* Vinkovci 1971, 264.

je internat bio smješten u susjednoj prizemnici, koju su sestre kupile 1914. U njoj je dotada stanovao pravoslavni metropolit *Hilarion Radonić*.

Od prvih početaka svoga postojanja Zavod Kraljice sv. krunice čvrsto se uklopio u župu sv. Petra i Pavla u Tuzli. Župna crkva i Zavod bila su dva usko povezana centra oko kojeg se odvijao katolički život Tuzle. U svemu što se u župi poduzimalo revno su učestvovale svojim radom kćeri Božje ljubavi, bilo one same, bilo s učenicama svojih škola.

Kad je staru župnu crkvu trebalo rušiti, tad je 27. X. 1890. župnik *fra Ivo Grubišić* izvijestio o tome Vrhbosanski ordinarijat i ujedno naveo da on i kapelan slave sv. misu u kapeli časnih sestara.[137] A otkada je 1893. sagrađena nova crkva, pa sve do zadnjeg dana svoga boravka u Tuzli, sestre su u njoj radile, čistile je i kitile, brinule se za crkveno ruho, vodile crkveno sviranje i pjevanje. Godine 1927. popravljala se župna crkva, pa je Zavod opet širom otvorio svoja vrata i svoju kapelicu svećenicima i vjernicima.[138]

Svake je godine procesija malih prvopričesnika na čelu sa svojim katehetom kretala iz Zavoda kroz Tuzlu do župne crkve. U toj su crkvi školska djeca svake nedjelje obavljala svoju vjersku dužnost. Zbor Građanske škole Zavoda redovito je pjevao kod pučke mise.

Nije bilo procesije, a da je djeca nisu uljepšala svojom prisutnošću. Osim redovite *tjelovske procesije* neobično su lijepe bile one na svršetku pučkih misija 1925, zatim 1928. kad su stigla crkvena zvona, kao i procesija prigodom Euharistijskog kongresa u Tuzli godine 1938. Tad su školska djeca Zavoda nosila svete simbole u teoforičnoj procesiji.

Ni dolazak nadbiskupa prigodom krizme, ni mlade mise nisu prošle bez učešća zavodskih učenika i učenica. Kite cvijeća u njihovim rukama, srdačna pozdravna riječ i skladna pjesma svakoga su oduševile. Tako je u zavodskoj kapeli čitao mladu sv. misu 25. III. 1922. *dr. Dragan Dujmušić*.[139] Bivši učenik ovoga Zavoda *Viktor Baier* iz Kreke služio je u župnoj crkvi mladu misu 2. III. 1930. Od Zavoda do župne crkve pratila ga je povorka učenica u bjelini. Mnoštvo svijeta čekalo je mladomisnika pred crkvom, a pozdravila ga je jedna zavodska učenica. Poslije sv. mise u iskićenoj dvorani Zavoda priređen je objed za uzvanike. Poslije podne održale su kongreganistice akademiju u čast mladomisnika.[140]

Zavod je učinio sve što je znao i mogao za dobro i napredak vjerskog života u tuzlanskoj župi. Župnici, oci franjevci, svi odreda bili su veliki prijatelji Zavoda. To se često iskazalo, a ponajviše onda kad je Zavod proživljavao teške dane kušnje.

[137] *Isto*, 251.
[138] *KT*, II, 61.
[139] BENKOVIĆ, n. dj., 268.
[140] *KT*, II, 82.

Kćeri Božje ljubavi u Tuzli bile su povezane i sa susjednim župama. I njima su pritjecale u pomoć kad je god zatrebalo. Učenice Zavoda davale su 1926. u Lukavcu priredbu u korist gradnje nove župne crkve u tom industrijskom mjestu.

U Zavodu Kraljice sv. krunice vodio se društveni život. Tu su postojale *tri Marijine kongregacije:* za učenice Više djevojačke škole (osnovana 1896.),[141] gospođice i građanke. Svoje su sastanke održavale u Zavodu. Za njih, a također za ostale građanke pa i građane, održavale su se povremeno *duhovne konferencije* pod vodstvom kojeg gosta-svećenika. Te su konferencije uvijek bile posjećene iznad očekivanja. Čak su i inovjerci dolazili na ta predavanja.

Katolička akcija imala je u Zavodu svoje ogranke. Radilo se revno i s velikim oduševljenjem.

Prigodom spomen-dana naših velikana i važnih događaja naše povijesti u školskoj su se dvorani održavale akademije, u kojima je sudjelovala sva školska mladež Zavoda. Osim toga nekoliko puta godišnje učenici i učenice Zavoda obradovali su Tuzlake svojim priredbama. Građani su im vrlo rado i u velikom broju prisustvovali. Znali su da će program biti izveden na njihovo veliko zadovoljstvo. Ipak, prema kritikama, vidi se da im je priredba na *Majčin dan* bila najdraža. Redovito se održavala u velikoj dvorani *Hrvatskoga doma.* Roditelji su bili ganuti i razdragani gledajući svoju djecu, mališane iz zabavišta, Osnovne škole i učenice Građanske škole.

Ne možemo ipak, a da ne spomenemo posebno izvedbu igrokaza *Mysterium crucis* od Ekerskorna, koja se davala 5. IV. 1929. Tuzlaci su tada posebno čestitali Zavodu na onako uspjeloj izvedbi. Isti je komad davala škola i u susjednom Lukavcu.

Zbor Građanske škole istakao se na glazbenim priredbama u Zavodu i na prigodnim proslavama u *Hrvatskom domu.*

Karitativno djelovanje Zavoda očitovalo se ne samo u pomaganju i darivanju siromašnih učenika i učenica, nego i u svakoj zgodi koju je kršćanska i bratska ljubav tražila. Tako su sestre od 1909. do 1914. radile kao bolničarke u tuzlanskom sanatoriju dra Riste Jeremića.[142] Osim toga ista je ta ljubav tražila za vrijeme rata i žrtve mladih života sestara, i to ne samo iz Zavoda Kraljice sv. krunice u Tuzli, nego i iz šire zajednice Družbe Kćeri Božje ljubavi. U kronici Zavoda Kraljice sv. krunice zapisano je i to da je u prosincu 1914. godine upućeno šest sestara kćeri Božje ljubavi iz Budimpešte u Zvornik da preuzmu dvorbu oboljelih vojnika od tifusa. One su ih uz velike žrtve i odricanja dvorile. *Sestra M. Serena*

[141] BENKOVIĆ, *n. dj.*, 275.
[142] *KD*, knj. VI, 1.

Kovacs zarazila se. Prevezena je u Tuzlu. Sva nastojanja liječnika da je spase ostala su uzaludna. Preminula je 7. I. 1915. u Tuzli.

Istovremeno u tuzlanskoj vojnoj bolnici na *Gradini* četiri tuzlanske sestre dvorile su ranjenike i bolesnike. *Sestra M. Mamerta Schweikert* oboljela je od tifusa i umrla 18. III. 1915. Treća žrtva bila je 24-godišnja *sestra M. Armanda Henry,* koja je u službi bolničarke oboljela od tuberkuloze pluća i završila svoj mladi život 9. VIII. 1915.[143] U kronici stoji i to zapisano da su sestre i izvan Tuzle u vojnim bolnicama dvorile ranjenike i bolesnike, npr. u Vinkovcima, Mitrovici i dr.

»Naša Fricika«, ljekarica s. M. Friderika Brožek

Tuzlanske su sestre imale još jedno blagotvorno polje rada, naime, *liječenje narodnim lijekovima.* Odmah na početku osnivanja u Tuzlu su poslali poglavari i *sestru M. Frideriku Brožek,* kao kap mladu ali bolježljivu sestru. Sestra je na vlastitu inicijativu počela sakupljati ljekovito bilje po okolnim brežuljcima i poljima. Sušila ga, kuhala i tim se čajevima posve izliječila. Tad je i druge počela liječiti od raznih bolesti. Glas o tome brzo se pročuo. Nije skoro bilo dana, a da joj ne bi netko došao po lijek. Sestra je u samostanu vršila službu vratarice, pa su se pogotovo na

[143] KT, knj. I, 19.

pazarne dane (tjedni sajam) redali kod vrata »pacijenti« iz susjednih sela. Sestra Fricika, kako su je svi od milja zvali, sama je sabirala trave, sušila ih i spremala u velike limenke i tako osnovala vlastitu ljekarnu. Godine 1920. doselio je preko puta Zavoda pravi liječnik, *dr Dragan Bučić,* koji je sestru Friciku vrlo poštivao. Više se puta navraćao k njoj i cijenio njezino umijeće. Znao je reći ponekom pacijentu: »Ja vam više ne mogu pomoći, ali tu preko puta ima bolji doktor od mene. Otiđite mu!«

Sestra Friderika doživjela je 96 godina. Njezina uvijek vedra narav i ljekovite trave pomogle su joj da je u Družbi proživjela 72 godine. Sestre, koje su joj pomagale u službi vratarice, naučile su od nje kako se i kada bere ljekovito bilje, kako se suši i pohranjuje, te kojim se travama liječe pojedine bolesti.

Zavod Kraljice sv. krunice proslavio je svoj zlatni jubilej u jesen 1933. godine. Šta je taj Zavod značio za Tuzlu, najbolje se ogledava u jubilarnoj čestitki nadbiskupa Ivana Šarića. Donosimo neke odlomke iz nje:

»... Lani je i opet ove godine proslavilo katoličko Sarajevo zlatni jubilej kuće i škole-matice u Zavodu sv. Josipa. A sad eto, Bogu hvala, dolazi na red i drugo veliko središte, uz koje su najjače povezana nastojanja i žrtve Družbe Kćeri Božje Ljubavi u Bosni, naša Tuzla.

Ja u pojedinosti ne ulazim. Naši ljudi u Tuzli znadu bolje, što je za njihov grad, za moral i pobožnost njihova ženskog svijeta, za procvat njihova

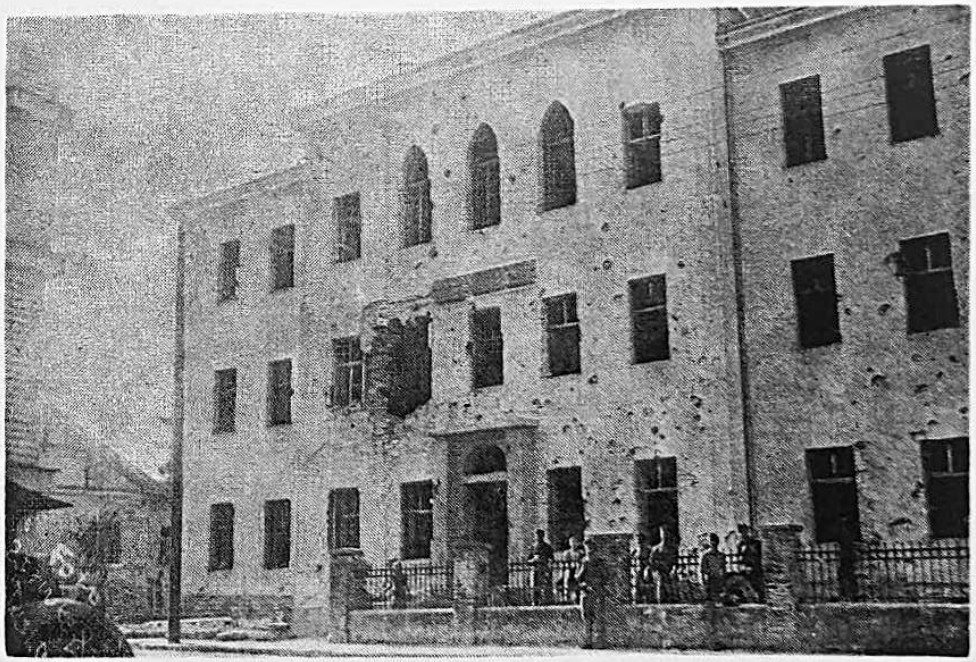

Zavod Kraljice sv. krunice nakon bombardiranja 15. VIII. 1944.

obiteljskog života, za organizirani katolički rad među mladeži, a za red i ljepotu njihove crkve, za istinsku kulturu uma i srca u njihovom gradu, značilo ovih 5 decenija djelovanja časnih sestara u njihovoj sredini. Oni će to sigurno ovih dana i izreći glasno i iskreno. Ja samo to znam, da u Sarajevo o tome radu dolaze samo glasovi hvale i najljepših priznanja. A znam i to, da je pozicija časnih sestara u Tuzli još istaknutija i odgovornija nego i u Sarajevu. U Sarajevu ima dosta katoličkih zavoda; u Tuzli je sve na Zavodu Kraljice sv. Krunice. U Sarajevu imaju sestre iza sebe sve centralne snage bosanskog katolicizma; u Tuzli su na periferiji, gdje su poteškoće veće, a vrela najtanja. Pa ako su se Kćeri Božje Ljubavi uza sve to tako časno istakle, njihov je rad dostojan dvostrukog priznanja.

Dvorište Zavoda nakon bombardiranja 15. VIII. 1944. god.

Meni je kao Nadbiskupu dužnost, da im to priznanje ovim putem javno odam. U ime Katoličke Crkve, u ime Vrhbosanske Nadbiskupije, u ime svega našeg katoličkog hrvatskog puka u Herceg-Bosni.«[144]

Upravo Zavod Kraljice sv. krunice, koji je mnoga dobra djela učinio u vremenskom rasponu od 65 godina, doživio je tužan svršetak. Za vrijeme II. svjetskog rata pratili su ga teški dani. Žestoke su se borbe vodile oko Tuzle. Razne su se vojske izmjenjivale u gradu. Zauzimale su zgradu Zavoda. Škole su bile zatvorene. Sestre su se prihvaćale raznih poslova. Lijepa zgrada Zavoda stradala je prigodom bombardiranja Tuzle 15. VIII. 1944. U 9 sati ujutro jedna je bomba pala direktno na zgradu Zavoda, a druga u dvorište. Šteta je bila neprocjenjiva. Krov posve uništen, prozori izbačeni, vrata razvaljena. U kapelici se klupe raspale. Kako se ni s ulice ni s dvorišta nisu mogla zatvoriti ulazna vrata samostana, sestre su se po cijele noći izmjenjivale na straži. U toj bezizlaznoj situaciji predstojnica kuće *sestra M. Terezija Žagar,* puna duha Božjega, neprestano je zahvaljivala Bogu što nikoja od sestara nije stradala prigodom bombardiranja.

Detalj geografske karte tuzlanskog kraja s Majevicom

[144] AVN, br. 3046/33. od 29. XI. 1933.

Ona je nastojala da zgradu koliko je moguće popravi, da bi u mjesecu rujnu mogla početi nastava u školi.

Poslije rata u zgradu je najprije uselila Državna učiteljska škola, a kasnije gimnazija. Sestre su preselile u malu susjednu prizemnicu, ali ne zadugo. *Dne 3. VII. 1949.* došao je nalog da se u roku od 24 sata isele s teritorija Tuzle. Uzele su najnužnije stvari i otišle na Breške, 15 km daleko od Tuzle. No, ni tu nisu mogle dugo ostati.

Zgrada nekadašnjeg Zavoda Kraljice sv. krunice posvema je napuštena 1968. godine radi potresa i tonjenja tla. Godine 1969. nije od nje ostao ni kamen na kamenu. Prema odluci Gradske općine srušena je do temelja. Na poravnatom zemljištu podignute su za socijalno ugrožene i za mentalno zaostalu djecu montažne zgrade, a pred njima se uzdiže osam vitih jablanova.

Samostan EMAUS na Breškama

Osnovan 1884.

Breške leže na južnim obroncima Majevice, 15 km daleko od Tuzle. O postanku brežačke župe piše *Vrhbosna:*[145] »Ova je župa u XVII. stoljeću pod imenom »*Dragunja*« (današnja filialka udaljena od Brešaka jedan i po sat) obstojala. Ali budući je na domaku toga vieka, radi okrutnih progonstva, većina mjesnoga puka ujedno sa župnikom pribjeglo u Slavoniju, to je onda ova župa kao filialka pripadala D. Tuzlanskoj župi, sve do godine 1823. S početka je župnik stanovao u Lipnici koja buduć je od ostalih sela znatno bila udaljena, godine 1838. župski se stan kao na središte u Breške prenese, a godine 1839. proglasi se župom. Crkva je blagoslovena 1890.«

Prigodom prvog posjeta Tuzli Majka Franciska nije mogla odoljeti molbi brežačkoga župnika *fra Franje Franjkovića*, da dođe i vidi Breške, pa tu osnuje samostan i školu. Tako se ona 13. listopada 1883. uputi na Breške u pratnji kanonika dra Antona Jegliča i jedne sestre. Put je bio vrlo loš. Na pola udaljenosti do Brežaka dočeka ih župnik sa skupinom seljaka-konjanika, koji su ih preko polja i livada dopratili na Breške. Tu ih je čekao velik broj seljanka. Ne može se opisati to oduševljenje i radost. Majka Franciska je bila očarana tim spontanim i iskrenim dočekom. U svojoj okružnici od 25. X. 1883. piše: »U Breškama su nam priredili doček koji nećemo nikada zaboraviti.« Nakon toga Majka je odmah obećala da će poslati sestre.

[145] Vrhbosna, IV/1890, str. 290—291.

Posredovanjem tuzlanskog kotarskog predstojnika *von Wiener Weltena* Družba je kupila na Breškama 19 jutara zemlje za 650 forinti. Bilo je to 17. X. 1883. Zajedničko Ministarstvo financija u Beču obavijestilo je Generalat Družbe 12. XII. 1883. da dozvoljava otvaranje škole u Tuzli i na Breškama, te da država ujedno dariva Družbi na Breškama neobrađeno zemljište *Miladiju* i *Miriće*, što iznosi oko 30 jutara, a graniči sa zemljištem što ga je Družba kupila.[146]

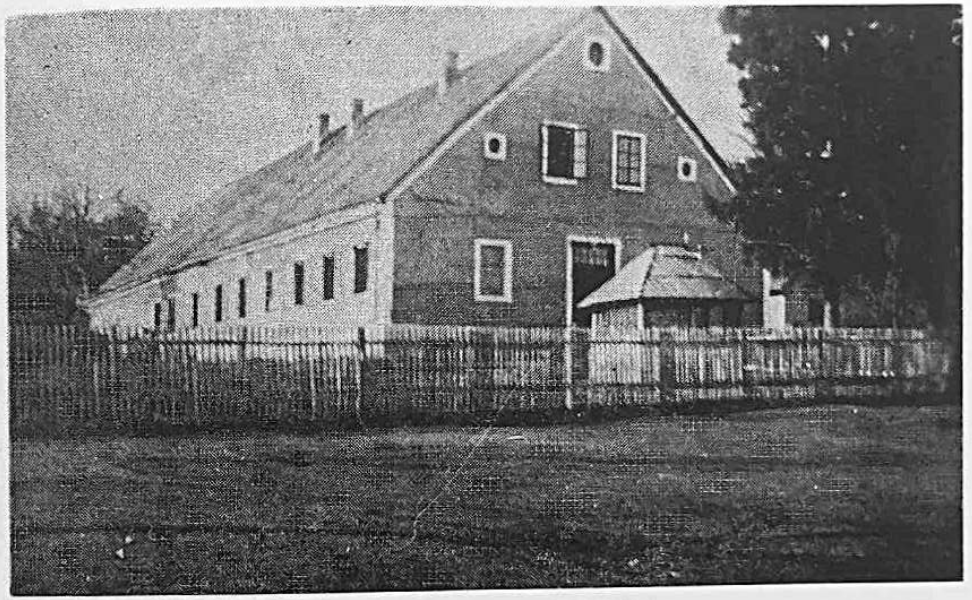

Samostan Emaus na Breškama

Majka Franciska ponovno je došla na Breške 28. II. 1884. Pratili su je kanonik Jeglić i dvije sestre. Neki je seljak na Breškama ustupio svoju siromašnu kolibu sestrama da tu stanuju dok se ne sagradi samostan. Sestre su to siromaštvo radosna srca prihvatile. Bile su pune dobre volje i pripravnosti na žrtvu. Iz Austrije su stigla dvojica sluga, koji će sestrama pomagati krčiti zemljište i obrađivati tlo. Majka Franciska je odredila gdje će se graditi samostan i škola, a gdje gospodarske zgrade. Temeljni je kamen položen 17. travnja 1884. Brežački je župnik to vrlo svečano obavio. Narodnom veselju nikad kraja.[147]

U mjesecu srpnju gradnja je dogotovljena. Upravo je te godine nadbiskup Stadler krizmao u tuzlanskom dekanatu, pa je 17. VII. prigodom krizme na Breškama obavio i blagoslov samostana *Emaus*.[148]

[146] *KD*, knj. II, 221.
[147] *Isto*, 232.
[148] *Isto*, 244.

Na dolazak sestara na Breške ovako se osvrnuo kroničar brežačke župe na str. 2: »G. 1884. dođoše Kćeri božje ljubavi i tu se nastaniše — kupiv zemlju i kuću su načinile, u istoj otvorile su školu za djecu i mušku i žensku, i podučavaju do 4-og razreda uključivo. Kuću Sestara blagoslovijo Presvitli G. Nadb: 17. jula iste godine — 1884. — A kapelu na sveta tri Kralja blagoslovio Župnik 1885.«

I godine 1892. kroničar spominje Kćeri Božje ljubavi na strani. 3. Stigao je, naime, iz Graza u Tuzlu naručeni oltar za brežačku župnu crkvu. On piše: »Sutri dan oltar privuku Sestre ovdašnje bezplatno na svojim kolima — ob mea beneficia.«

Župna crkva na Breškama

Brežački je župnik godine 1893. posredovanjem časne Majke Kćeri Božje ljubavi nabavio u Beču *harmonij za crkvu*. U kronici župe na strani 5. zabilježio je ovo: »... Prvi puta isti Harmonium prosvira u vrijeme pučke s. Mise na 2. Aprila 1893. s pucnjavom običnih topova koji su prija nabavljenih — Istu s. Misu po običaju pjevao i odslužio Župnik mjesta, a Časne sestre ovdašnje i iz D. Tuzle, jesu krasno pjevale u latinskom jeziku; Slideći dan 3/IV. Misu je odslužio Vel. otac Fra Ilija Ilijić duhov. pomoćnik mjesta, a iste Sestre pjevale su hrvatski s. Misu, kojoj je jednoj i drugoj prisustvovala Č. Majka Franciska, i Sestra Augustina Predstojnica iz Sarajeva.«

Brežačka je *Osnovna škola počela radom odmah u rujnu 1884.* To je tada bila jedina škola u čitavom onom kraju. Pohađali su je đaci iz 8 sela, i to iz katoličkih sela: Breške, Obodnica, Dokanj, Lipnica, Donja Dragunja i Gornja Dragunja; iz pravoslavnog sela Crno Blato i muslimanskog Turska Obodnica. Neka su od tih sela tako udaljena da treba po 2—3 sata pješačiti od njih do Brežaka.

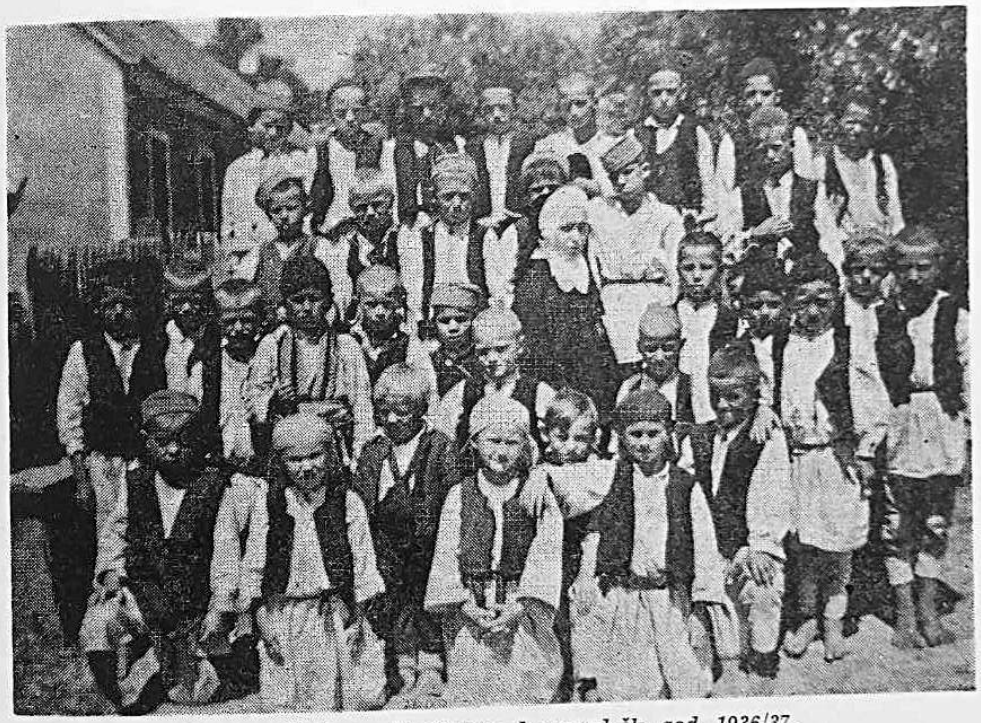

Osnovna škola na Breškama, I. razred šk. god. 1936/37.

Majka Franciska je posebno voljela brežačke đake i o Božiću ih darivala. O tome u Kronici Družbe ovako piše: »Na Breškama su đaci obradovali časnu Majku. Njih 163 na broju! Vrlo marljivo uče. Dolaze u školu iz daljine 3 sata hoda, i to po svakakvom vremenu.«[149]

Ne samo udaljenosti selâ od škole nego i slabi i loši putovi bez sumnje su bili još teža okolnost za brežačke školarce. Najteže je bilo za jesenskih kišnih dana, sniježnih bespuća i u proljeće kad se stao otapati snijeg.

[149] Isto, 277.

Brežački su đaci tada morali dvaput dnevno prelaziti preko razlivenih potoka, mnogih lokava i hodati po raskvašenoj ilovači i mekoti. A kad bi za kišnih dana došli u školu, s njihovih se glava, skromnog odijela i obuće cijedila voda. Trebalo je tada najprije poredati u polukrug oko peći njihove gunjiće da se osuše do odlaska kući. A za vrijeme obuke — što nije bio rijedak slučaj — našla bi se glavica kojeg prvoškolarca na klupi, zaspao bi. Tà kako i ne bi, dug je i prenaporan bio taj i takav put do škole za tog mališana. Ali zato su proljeća bila lijepa ne samo po majevačkim proplancima, nego i u samoj školi. Osim razgovora, ugođaja i doživljaja posebno treba spomenuti stol sestre učiteljice. Na njemu bi se prije obuke našlo mnoštvo kitica proljetnog cvijeća ubranog toga jutra usput idući u školu.

Velika udaljenost selâ od škole bila je također razlog zašto su seljaci malo ženske djece slali u školu. U sva četiri razreda znalo ih je biti jedva desetak, ali je zato dječaka bilo 120 do 140. Prva su dva razreda bila najposjećenija. Već u trećem razredu znatno bi opao broj đaka. Neki su očevi bili zadovoljni da im sinovi znadu čitati, pisati i računati. Trebali su oni njih u svojim domaćinstvima.

Školski je nadzornik redovito inspicirao školu i uvijek je bio vrlo zadovoljan postignutim uspjesima.

Prigodom proslave 50. obljetnice brežačkog samostana i škole (godine 1934) pozvani su na proslavu i tuzlanski građani. Lijep se broj odazvao pozivu. Svi su bili vrlo iznenađeni onako dobro izvedenim programom. Bilo je tu deklamacija, pjesama, gimnastičkih vježba i jedan igrokaz. Većina djece nikad nije bila u Tuzli, niti je vidjela neki igrokaz, pa ipak svi su se uživjeli u svoje uloge i vrlo ih dobro odigrali. Iznenađeni su bili i roditelji djece.

Za II. svjetskog rata neko je vrijeme obuka bila obustavljena, jer je vojska zauzela školske prostorije. Školske godine 1945/46. državne su učiteljske sile preuzele brežačku školu, u kojoj su kćeri Božje ljubavi uspješno djelovale punu 61 godinu.

Prema dokumentaciji Osnovne škole na Breškama, koju su vodile kćeri Božje ljubavi, a koja se sada čuva u Osnovnoj školi »Ivan Marković -Irac« na Breškama, školu je u razdoblju od 1905. do 1936. pohađalo 1.776 učenika (Glavni imenik, inv. br. 4). Od godine 1936. do 1945/46. školu je pohađao 1.401 učenik. Ukupno od 1905. do 1945. bilo je 2.177 učenika. Dokumentacija škole od njezina osnutka (1884.) pa do 1905. nije sačuvana.

Dosta se sestara učiteljica izmijenilo na Breškama. Nekoliko je njih u brežačkoj župi ostalo u trajnoj uspomeni. Svojom se ljubavlju za taj priprosti puk posebno istakla *sestra M. Cvjetka Nadarević*. Njezin stric, fra Florijan Nadarević, dok je bio župnik u Tremošnici, sâm je podučavao

svoju dobru i darovitu sinovku, a onda ju je odveo u Sarajevo na Banjski brijeg. Tu je u Zavodu sv. Josipa završila učiteljsku školu, a zatim stupila u Družbu. U jesen 1900. premještena je na Breške. Punih 11 godina s tim je narodom dijelila sve dobro i zlo. Volio je narod svoju Cvjetku. Dugo su je seljaci spominjali i po njoj su čak vrijeme računali. Govorili bi: *prije Cvjetke, za Cvjetke, poslije Cvjetke.*

U Kronici Zavoda sv. Josipa čitamo: »Dne 18. ožujka preminula je na Breškama od teške upale pluća s. M. Cvjetka Nadarević, prva među učiteljicama Bosankama, koja je službovala na Breškama. Izvanredno je dobro pripravljala svoje đake za život. Seljacima na Breškama i okolici bila je savjetnica, osobito u slučajevima bolesti. Njena je riječ u narodu više vrijedila negoli župnikova. Proći će dosta vremena, dok se opet nađe na Breškama sestra, koja će se u ulozi seoske učiteljice tako dobro snaći kako se snašla naša draga pokojnica. Ona je zaista tu svoju dužnost vršila svim srcem.«[150]

Osim sestre Cvjetke narod je dugo pamtio *herojsku ljubav* učiteljice *sestre M. Vjekoslave Prešern*. Kad je za prvoga svjetskog rata po selima na obroncima Majevice harala kolera, tad je sestra Vjekoslava uz opasnost vlastitog života, nadljudskom snagom na svojim leđima prenašala zaražene u jednu seljačku kuću, u taj na brzinu uređeni lazaret, i tu ih dvorila. U tom joj je bila desna ruka *sestra M. Dragutina Pajer*. Nakon nekog vremena vlast je poslala liječnika i jednu bolničarku. Ni jedno od njih četvoro nije se zarazilo, ali su se do kraja iscrpli i glada nagladovali. Narod je pričao da je sestra Vjekoslava i mrtve iznosila. I danas se u selu Obodnici zna za *groblje od kolere*. O sestri Vjekoslavi pisano je u *Glasu koncila* i u ljubljanskom *Delu*.[151]

U brežačkom je samostanu bilo gotovo redovito 12 sestara, od toga su bile dvije učiteljice. Sestra *M. Vigberta Kroviorz* i *s. M. Petrina Fridl* cijeli su svoj redovnički vijek provele u radu na ekonomiji na Breškama. Došle su ravno iz Matice u Beču kratko nakon osnutka samostana Emaus. Umrle su poslije II. svjetskog rata neposredno pred definitivni odlazak sestara sa Brežaka. Počivaju na brežačkom groblju.

Brežačke su sestre živjele i radile za svoju crkvu i za svoj narod. Župnu crkvu, koja je bila tik uz samostan, one su redile, kitile i čistile. Sestra sakristanka bila je ujedno i zvonar. Sestre su se brinule za crkveno ruho i rublje. U Kronici brežačke župe na str. 29. zabilježeno je: »Dne 25. III. 1938. naređeno je prakaraturima da donesu misna ruha sa selâ čč. sestrama na pranje i popravak, što je i učinjeno.« Također su sestre vodile u crkvi sviranje i pjevanje.

[150] KZ, knj. I, 121—122.
[151] Glas koncila, XIX/1980, 3; Delo, 14. X. 1970. (Ljubljana).

Rad sestara na gospodarstvu bio je seljacima uzor. Osim toga one su danima i tjednima sa svojim volovima orale oranice po rasutim majevičkim selima i kosile su travu po livadama. Išle su tako sestre na ruku svima koji iz bilo kojih razloga nisu mogli sami obaviti taj posao. To su u prvom redu bile siromašne obitelji, zatim domaćinstva bez muške snage (udovice, i u vrijeme I. i II. svjetskog rata) kao i svi drugi koji nisu imali svoju zapregu, volove ili konje. Protuusluga je bila vrlo jednostavna — u principu besplatna za sve siromašne i nemoćne, — a ako je i moglo biti riječi o nekoj nagodbi, tad bi se radilo o uzvratu rada na sestarskom gospodarstvu ili konkretno pokošeno sijeno napola. Sestre su, nadalje, ljekovitim biljem liječile bolesnike bez razlike vjere. Pohađale su bolesne po selima. Pritjecale su u pomoć u hitnim nezgodama oko stoke i liječile oboljelu stoku. I liječnik i veterinar daleko su bili od rasutih sela po obroncima Majevice. Sestre su također na dulje ili kraće vrijeme primale na stan i hranu jednog ili dva siromašna dječaka — školarca. Upravo je nemoguće sve nabrojiti, sagledati doseg i granice, a kamoli sve opisati, što je požrtvovna ljubav sestara učinila seljacima tokom tolikih desetljeća na užem i širem brežačkom području.

Državna *Osnovna škola* na Breškama započela je s radom školske godine 1945/46. *u prostorijama samostana.* Na taj su način sestre bile prikraćene na vlastitom stambenom prostoru. Još je veća tjeskoba nastala, kad su sestre iz Josipovca i iz Zavoda Kraljice sv. krunice morale napustiti Tuzlu, pa su se sklonile kod svojih sestara na Breškama, o čemu je već bilo govora. Među tim pridošlim sestrama bilo je nekoliko sestara starica i bolesnica.

I nakon II. svjetskog rata brežačke su sestre nastavile s radom na svom posjedu i s karitativnim radom u narodu. Osim toga *s. M. Irena Hočevar* i *s. M. Marcelija Dujmović* pune su tri godine radile za brežačku zadrugu *»Brazda«*. Samostanskim su konjima i volovima prevozile robu iz Tuzle i Kreke i obratno (ugljen, suhe šljive i ostalo). U tako složenim i teškim životnim okolnostima za redovničke osobe, unatoč svoj dobroj volji i želji da sačuvaju ovu samostansku oazu na majevičkim brežuljcima, sestre nisu mogle dalje raditi niti ostati na Breškama. Nakon 67 godina boravka i djelovanja na Breškama sestre su morale napustiti samostansku zgradu 1. ožujka 1950.

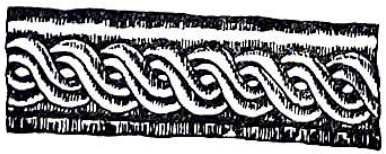

Samostan JOSIPOVAC kraj Tuzle

Osnovan 1885.

Bosanska se vlada uvjerila da sestre uzorno vode svoje ekonomije na Betaniji i Breškama, zato je 1885. darovala Družbi zemljište *Dragoželj* 25 minuta udaljeno od Tuzle prema Simin-Hanu. Zemlja je bila dobra, ali zapuštena i obrasla grmljem i korovom. Mnogo su se sestre namučile, dok su iskrčile tlo i obradile ga. Nakon napornoga rada uvijek su se navečer pješice vraćale u Tuzlu, jer nisu inače imale gdje da prenoće.

Kad je u proljeće 1886. Majka Franciska posjetila Tuzlu, tad je našla već trećinu zemljišta Dragoželj obrađenu i vrt uređen i zasađen. Tu je ekonomiju prozvala *Josipovac*. Poželjela je da i ta ekonomija, poput Betanije i Brežaka, bude uzorno gospodarstvo. *Josipovac* je materijalno pomagao Zavod Kraljice sv. krunice u Tuzli.

Gradnja je samostana *Josipovac započela 29. svibnja 1886.* i dovršena je već 6. rujna iste godine. Tad je obavljen blagoslov samostana, kojemu je prisustvovala i Majka Franciska. Svidio joj se uređaj samostana. Na toj je ekonomiji radilo 10—11 sestara.

Sestre su i na Josipovcu imale kućnu kapelicu, a svećenik bi im dolazio iz Tuzle. Nedaleko je samostana sestarsko *groblje,* na kojem počivaju sestre koje su preminule u Tuzli i na Josipovcu.

Odlukom Ministarstva poljoprivrede i stočarstva NR BiH, Odjeljenje za agrarnu reformu i kolonizaciju (br. 990/47 od 27. I. 1947.) ekonomija Josipovac nakon 62 godine postojanja postala je državno vlasništvo. Sestre su otišle na Breške u samostan Emaus. Odvele su sa sobom 4 krave, 1 tele i dva konja, a od ostalog inventara uzele su samo kola.

Zavod SV. AUGUSTINA u Sarajevu

Osnovan 1893.

Zavod sv. Augustina u Sarajevu *zadnji je pothvat Majke Franciske u Bosni.* O ostvarenju toga djela piše sestrama u okružnici od 1. svibnja 1893. ovako:

»Već smo godinama iznajmljivale kuću nekog Židova, u kojoj su sestre držale I. i II. razred njemačke osnovne škole, dnevni boravak i dječje zabavište, jer je Zavod sv. Josipa postao pretijesan. Osim toga mališanima je bilo teško zimi i ljeti penjati se na brdo na kojemu je Zavod sv. Josipa. Da nam spomenuta kuća i lijepo gradilište ne bi izmaklo, kupile smo oboje za 10.500 forinti. Kupnja je vrlo povoljna, jer kuća i gradilište leže na lijepom mjestu, upravo nasuprot katedrale. Vlasnik nam je od spomenute svote poklonio 1.500 forinti. Ta je kuća radi ovogodišnje

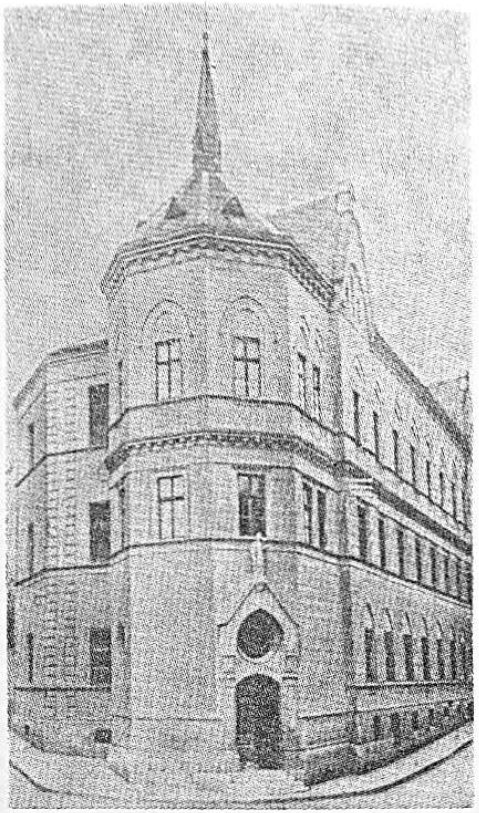

Zavod sv. Augustina

jake zime tako oštećena, pa smo je morali srušiti, da bi sagradile novi zavod u kojem će se smjestiti cijela njemačka škola i 14 sestara. Zgrada će biti vrlo velika, a škola će se otvoriti već polovicom rujna. Novi će se samostan zvati: *Zavod sv. Augustina*... Čvrstim pouzdanjem u Boga sklopile smo s graditeljem ugovor. Gradnja će odmah započeti.«[152]

Gradnja je lijepo napredovala. Majka Franciska je zadnji put došla u Sarajevo u mjesecu listopadu 1893. Zavod sv. Augustina bio je skoro dovršen. Za blagoslov Zavoda određen je dan *15. studenoga 1893.* Kako Utemeljiteljica nije mogla do toga datuma boraviti u Sarajevu, odvela je iz Zavoda sv. Josipa 17 sestara koje će u Zavodu sv. Augustina preuzeti rad. Dovela ih u jednu sobu Zavoda sv. Augustina i tu ih majčinski svjetovala i bodrila neka u tako lijepom Zavodu rade Bogu na slavu revno i savjesno.

Kad je Zavod sv. Augustina bio potpuno uređen, preseljeno je u nj iz Zavoda sv. Josipa njemačko *dječje zabavište, osnovna škola, dnevni boravak i viša djevojačka škola.* Broj djece u tim školama tako je rastao, da

[152] AD

Dječje zabavište u Zavodu sv. Augustina (1927.)

Osnovna škola I. razred 1927/28.

se već godine 1905. moralo pristupiti dogradnji Zavoda. Godine 1916. otvoren je *licej*, a 1917. jednogodišnji *trgovački tečaj*. Te su škole pohađala uglavnom djeca austrijskih obitelji, doseljenih u Sarajevo poslije okupacije.

Poslije I. svjetskog rata *ukinute su sve škole s njemačkim i mađarskim nastavnim jezikom*, i to odlukom Narodnog Vijeća SHS za Bosnu i Hercegovinu (br. 256.290/VIII-3 od 27. XI. 1918.). Odmah se obustavio rad u tim školama. Svi đaci polaznici upućeni su da se prijave u državne škole. Tako je bilo i sa školama Zavoda sv. Augustina. Sestre učiteljice i nastavnice napustile su Sarajevo i nakon mnogo godina vratile se u svoju domovinu: Austriju ili Čehoslovačku. No, domaće su sestre na hrvatskom nastavnom jeziku odmah nastavile s radom u *Osnovnoj školi i dječjem zabavištu* Zavoda sv. Augustina.

Nedostaje dokumentacija Zavoda sv. Augustina od godine 1893. do 1918. Samo se u Arhivu Bosne i Hercegovine u Sarajevu čuva spis br. 258.849 od 29. XI. 1918, u kojem su navedena imena svih đaka Zavoda sv. Augustina od školske godine 1918/19. Iz toga donosimo ovo:

U *Osnovnoj školi* bilo je đaka 321 s materinskim jezikom:

hrvatsko-srpskim	53
njemačkim	153
španjolskim	86
ostalim	29
Ukupno	321

U *Višoj djevojačkoj školi* bilo je 169 učenica s materinskim jezikom:

hrvatsko-srpskim	22
njemačkim	100
španjolskim	37
ostalim	10
Ukupno	169

U I. i II. razredu *Liceja* bilo je 59 učenica s materinskim jezikom:

hrvatsko-srpskim	2
njemačkim	49
španjolskim	3
ostalim	5
Ukupno	59

U *Trgovačkom tečaju* bilo je 28 polaznica s materinskim jezikom:

njemačkim	20
španjolskim	3
ostalim	5
Ukupno	28

U Istorijskom arhivu u Sarajevu sačuvana je ova dokumentacija Osnovne škole Zavoda sv. Augustina:

1. Glavni imenik od 1920. do 1935. godine s brojem upisanih učenika i učenica 581,

2. Glavni imenik od 1935. do 1944. godine s brojem upisanih učenika i učenica 1.109,

3. Razrednice za sva 4 razreda,

4. Razrednice samo od pojedinih razreda.

Ad 3: BROJČANO STANJE UČENIKA I UČENICA PREMA VJEROISPOVIJESTI U KOMPLETNO SAČUVANIM RAZREDNICIMA:

Školska godina	katol.	pravosl.	žid.	musl.	druge	svega
1918/19	115	—	70	—	17	202
1926/27	72	6	13	1	3	95
1927/28	94	5	16	2	4	121
1928/29	96	8	10	1	1	116
1929/30	108	6	10	—	1	125
1931/32	124	4	13	6	1	148
1932/33	123	9	8	3	4	147
1933/34	120	8	10	2	4	144
1934/35	122	7	9	—	2	140
1935/36	148	5	8	—	4	165
1936/37	138	4	9	1	2	154
1937/38	149	3	7	1	—	160
1938/39	146	8	1	—	—	155
1939/40	117	5	—	—	—	122
1940/41	93	5	3	3	2	106
1941/42	134	19	—	29	1	183
1942/43	143	24	—	27	1	195
1943/44	122	14	—	24	11	171
1944/45	126	67	—	81	—	274
Ukupno	2.290	207	187	181	58	2.923

Ad 4: BROJČANO STANJE UČENIKA I UČENICA PREMA VJEROISPOVIJESTI IZ RAZREDNICA POJEDINIH RAZREDA:

Školska godina	razred	katol.	pravosl.	žid.	musl.	druge	svega
1919/20	II	43	1	15	—	6	65
	III	45	—	20	—	6	71
	IV	28	—	21	—	3	52
1920/21	II	43	—	20	—	6	69
	III	47	1	17	—	5	70
	IV	33	—	20	—	6	59
1921/22	II	42	3	14	—	—	59
	III	26	2	21	—	—	49
1925/26	IV	18	—	2	1	—	21
	Ukupno	325	7	150	1	32	515

U dječjem zabavištu bilo je oko 50 mališana. U svim prigodnim crkvenim i školskim priredbama, jubilejima i slično, o kojima je već bilo govora u poglavlju o Zavodu sv. Josipa, sudjelovala je u programu također i Osnovna škola Zavoda sv. Augustina. Manje priredbe, kao Majčin dan i razni historijski spomen-dani, koji su bili u programu školske nastave, odvijali su se u velikoj dvorani Zavoda sv. Augustina. Nedjeljom i blagdanom pribivala je školska mladež sv. misi u lijepoj kućnoj kapeli Zavoda.

U Zavodu je uvijek boravilo najmanje 20 sestara. Osim djelovanja u školi sestre su također podučavale u glazbi i stranim jezicima. S tim u vezi primila je Uprava Zavoda sv. Augustina od Vlade Narodnog Vijeća SHS za Bosnu i Hercegovinu na svoj dopis ovaj odgovor: »Dopušta se privatno obučavanje u stranim jezicima i glazbi, ali s napomenom da to podučavanje ima samo karakter instrukcija i da se na osnovi toga dotičnim djevojkama ne mogu izdavati nikakva svjedočanstva ni potvrde o pohađanju tih instrukcija, pa ni za privatnu svrhu.«[153]

Sestre su se uzdržavale također pletenjem i šivanjem. Nakon osnivanja *Jugoslavenske provincije Družbe Kćeri Božje ljubavi* godine 1919. smješten je u Zavod sv. Augustina novicijat Provincije, u kojem je ostao sve do 1938, kad je premješten u Zavod sv. Josipa. Broj novakinja kretao se u prosjeku između 10 do 15.

Odmah poslije I. svjetskog rata smješten je u Zavodu *konvikt Katarina Zrinska* za stipendistice Hrvatskog kulturnog društva *Napredak*. U tom su Zavodu našle također stare, bolesne i osamljene gospođe svoj dom.

[153] Vlada Narodnog Vijeća br. 271.316/VIII—2 od 26. XII. 1918. — ABiH.

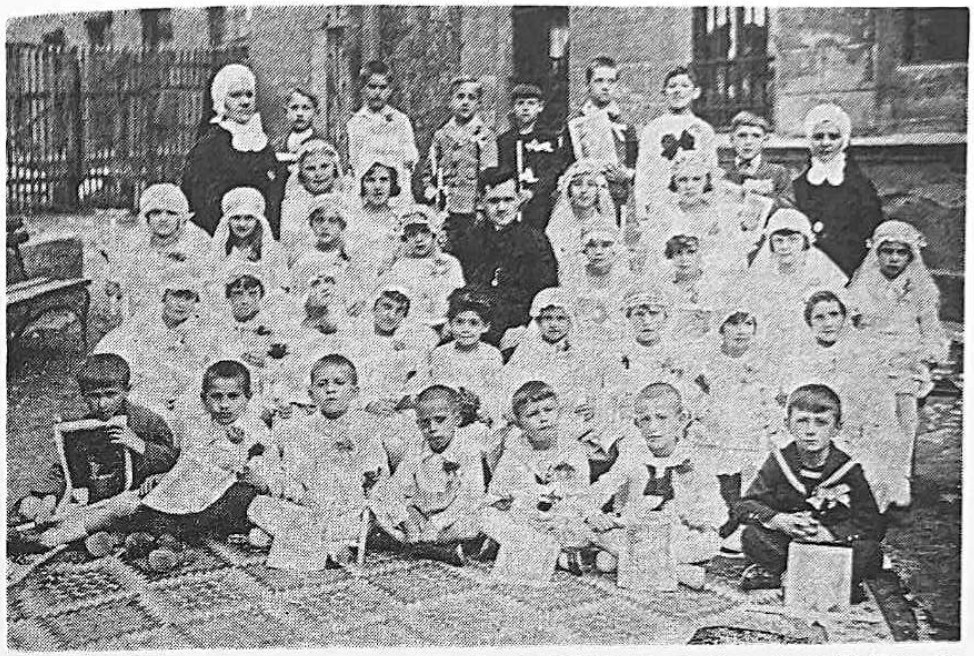

Prvopričesnici u Zavodu sv. Augustina šk. g. 1929/30. sa svojim vjeroučiteljem dr. Smiljanom Čekadom, kasnije skopskim biskupom, a zatim vrhbosanskim nadbiskupom u Sarajevu

Osnovna škola II. razred šk. g. 1933/34.

Marijina kongregacija gospoda održavala je u ovom Zavodu svoje sastanke. I *Oltarsko društvo gospoda* sastajalo se svakog tjedna jedno cijelo poslije podne. Gospođe su tu besplatno izrađivale crkveno ruho za siromašne crkve.

Zavod sv. Augustina nakon I. svjetskog rata izgubio je svoju prvotnu svrhu koju mu je namijenila Majka Utemeljiteljica da, naime, doseljenim njemačkim obiteljima nakon okupacije Bosne pomogne u odgoju i obrazovanju njihove djece. Osnutkom Kraljevine SHS u novonastalim društveno-političkim prilikama Zavod sv. Augustina nastavio je s radom u Osnovnoj školi, ali prema programu nastave državnih škola na teritoriju Bosne i Hercegovine. Prema iznesenoj nepotpunoj dokumentaciji Osnovne škole toga Zavoda razabire se da se radilo o velikom broju polaznika i Osnovne škole i dječjeg zabavišta. I ta je škola, poput ostalih privatnih škola u Bosni i Hercegovini, ukinuta 6. VI. 1945. godine, i to nakon 52 godine svoga odgojno-obrazovnog djelovanja.

Samostan STJEPANOVAC u Legradu

Osnovan 1893.

Povijest samostana *Stjepanovac* u Legradu razlikuje se od povijesti ostalih filijala Družbe Kćeri Božje ljubavi u našoj domovini. Ona ne sadrži samo izvještaj o djelovanju sestara u tom međimurskom pograničnom mjestu, nego i njihovu borbu da održe svoje pozicije unatoč napadajima i neprijateljskim pothvatima, osobito u razdoblju od 1919. do 1941. godine.

Katolička crkvena općina u Legradu na čelu sa župnikom Matijom Gado odlučila je da u svoju novosagrađenu kuću pozove redovnice koje će držati dječje zabavište i pučku školu za djevojčice. U Legradu je već postojala *evangelička škola*. Župnik je pozvao kćeri Božje ljubavi. Došle su dvije sestre, izaslanice Družbe, da sve vide i o svemu se dogovore.

Majka Utemeljiteljica u svojoj okružnici od 1. V. 1893. ovako izvještava sestre: »Na povratku iz Bosne uputila sam se 11. IV. sa sestrom Borgijom u Legrad da razgledamo kuću, u koju bi trebale 20. listopada useliti naše sestre. Samostan će se zvati: *Stjepanovac*. Kuća je vrlo lijepa, a ima i prostran vrt. Općina će plaćati sestre učiteljice. Djelokrug će biti velik. Sestre će voditi pučku školu za djevojčice, školu za ručni rad i dječje zabavište, a osim toga preuzet će također I.i II. razred pučke škole za dječake (III. i IV. razred vodi učitelj u zasebnoj zgradi). Ugovor je potpisan 15. IV. 1893.«

Sedam sestara određenih za Legrad otputovalo je 20. listopada.[154] Narod ih je oduševljeno primio. U podne 24. listopada stigla je i Majka Ute-

[154] *Kronika* samostana »Stjepanovac« u Legradu (dalje KL) 20. IX. 1893.

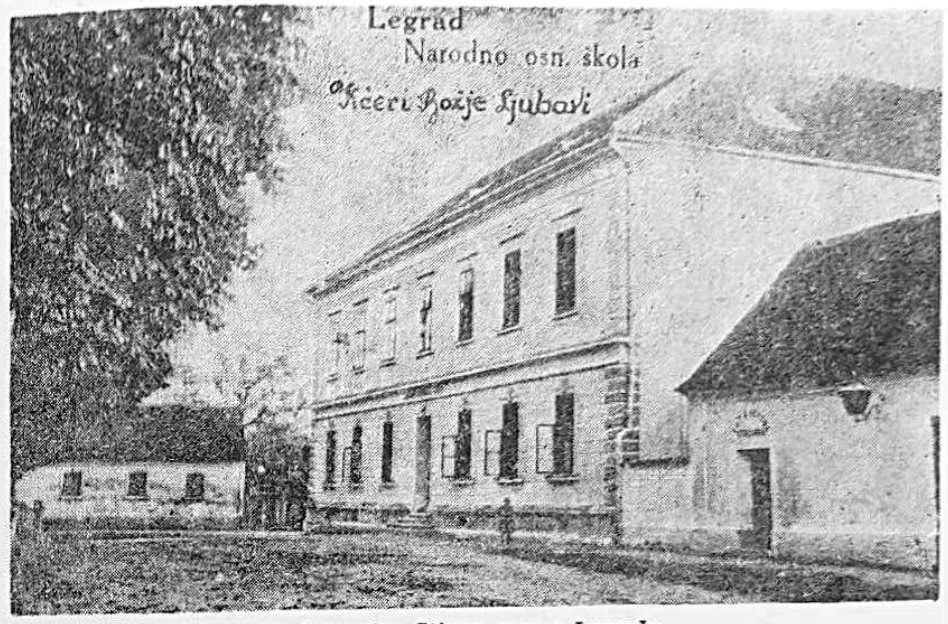

Samostan Stjepanovac u Legradu

Osnovna škola u samostanu Stjepanovac u Legradu, prvi razred šk. god. 1927/28.

meljiteljica u pratnji svojih dviju asistentica. Sutradan ujutro odvila se procesija iz župne crkve prema samostanu. Samostan je bio vrlo lijepo uređen. Nakon blagoslova kapelice i samostana slijedilo je prvo euharistijsko slavlje. Cijela je svečanost bila vrlo jednostavna, ali lijepa. Majka Utemeljiteljica bila je osobito ganuta. Točno prije 25 godina na taj dan došla je u Beč da osnuje Družbu. Sjećajuci se mudroga Božjeg vodstva i obilja primljenih milosti u minulih 25 godina, nije mogla kod sv. mise suzdržati suze zahvalnice.[155]

Blagoslov kapelice i legradskog samostana zadnji je kome je pribivala Majka Utemeljiteljica. Ubrzo nakon toga shrvala ju je neizlječiva bolest, a smrt je dokrajčila njezino blagotvorno djelovanje *14. IV. 1894.*

Sestre su u Legradu vrlo dobro i uspješno radile na vjerskom, prosvjetnom i nacionalnom polju. U dječjim su dušama ustrajno izgrađivale čvrste temelje vjere. To je bilo vrlo važno za Međimurje, gdje su uz katolike živjeli i evangelici. Pomno su pripravljale djecu na prvu sv. pričest i sv. potvrdu. Aktivno su sudjelovale u svim crkvenim svečanostima, vodile crkveno pjevanje, surađivale u priredbama *katoličkih društava:* Društvo Srca Isusova, Treći red sv. Franje, Katolička akcija.

Velik broj djece pohađao je dječje zabavište, školu za ručni rad i pučku školu. U pojedinim je razredima bilo i do 80 polaznika. Osim redovitog rada u školi i opetovnici sestre su na radost i zadovoljstvo građana priređivale sa svojim đacima po nekoliko puta godišnje vrlo uspjele proslave na važne povijesne spomen-dane, a zatim prigodne akademije i predstave. O tome su pisale i *Međimurske novine* (5. IV. 1922.).

Mađari i mađaroni svojski su radili na tome da pučanstvo Međimurja odnarode. U *Međimurskim novinama* čitamo: »Političke su prilike pogodovale tome da se hrvatska svijest u narodu uguši. To su spriječile časne sestre učiteljice Kćeri Božje Ljubavi . . . Godine 1897. bile su tužene, da šire hrvatsku misao, pa je došao veliki župan grof Ladislav Janković sa podžupanom i školskim nadzornikom, da vode istragu protiv časnih sestara. Škola je bila u uzornom redu, pa je istraga povoljno svršila za časne sestre.«[156] Sestre su u nacionalnom duhu djelovale ne samo prije 15. siječnja 1919. kad je Međimurje pripojeno Hrvatskoj, nego i poslije toga datuma. Samo se po sebi razumije da im je taj rad bio mnogo teži prije pripojenja, negoli kasnije kad je jačanje narodne svijesti bilo zagarantirano i nastavnim planom. No, u životu i djelovanju legradskih sestara, kako to često u životu biva, izmjenjivali su se sunce i oblaci. Upravo onda kad su se suncu nadale, nadvili su se oblaci. Kad je Međimurje potpalo pod Kraljevinu Jugoslaviju, tad sestre više nisu mogle biti upraviteljice škole.

[155] *KL*, 22.
[156] Međimurske novine, 5. IV. 1922.

Ministarstvo prosvjete u Beogradu imenovalo je drugoga za upravitelja škole. Isto Ministarstvo, Odjeljenje za osnovne škole, donijelo je odluku (br. ON, 41588 od 31. VII. 1925.) da se časne sestre učiteljice ne mogu postavljati, niti premještati, jer »njih postavlja i premješta njihovo nadstojništvo. One se po svom polaženju nalaze pod starateljstvom, pa po čl. 4 Činovničkog zakona ne mogu postati državni činovnici«.[157] Na tu odluku Ministarstva prosvjete slijedile su žalbe, a onda inspekcije, pa su sestre i dalje nastavile s radom u školi.

Tko je god posjetio legradsku školu uvjerio se o vrlo uspješnom radu sestara. Veliki župan varaždinski i povjerenik za Međimurje *Juraj Gašparac* bio je vrlo zadovoljan posjetom školi 29. III. 1922, pa je uz ostalo rekao sestrama: »Radit ću na tome da dobijete plaću koja doista odgovara vašem neumornom i požrtvovnom radu, kojim se žrtvujete za odgoj povjerene vam mladeži.«[158]

Županijski školski nadzornici, svi redom, odlično su ocijenili rad sestara u školi. Kad je 1925. na maturi u čakovačkoj učiteljskoj školi bio izaslanik Ministarstva prosvjete *dr. Nikola M. Popović,* sveučilišni profesor u Beogradu, čuo je sve najbolje o legradskoj školi i odlučio da se sam o tome uvjeri. Posjetio je sve razrede škole, a u III. razredu zatražio je od nastavnice neka ispituje iz gradiva hrvatskoga jezika i srpske povijesti. Bio je iznenađen i zadovoljan odličnim odgovorima učenica. U *»Spomen-knjigu* škole zapisao je: »Posetio danas ovu školu i uverio se lično o pravilnom i rodoljubivom radu svih nastavnica«.[159]

No, uspješan rad sestara ipak je nekome smetao. Taj je netko zacijelo bio inicijator ovakvih postupaka:

— Školski je odbor na svojoj sjednici 18. XII. 1927. odlučio da svakoj sestri učiteljici ustegne jedan hvat drva. Uložena je žalba. Veliki župan iz Maribora odredio je da se ta odluka školskog odbora poništi, jer se protivi sklopljenom ugovoru od prije.[160] Legrad je, naime, administrativno potpadao pod mariborsku županiju.

— Općinski je odbor 10. III. 1929. donio odluku da se časnim sestrama oduzme škola, a mjesto njih da se namjeste državne sile. Odluka je usmeno i pismeno opozvana već 14. III. iste godine.[161]

— Dne 21. VI. 1929. optužene su sestre da podučavaju djecu »u mađarskom i klerikalnom duhu«. Formirana je komisija od 4 člana koja je izvršila istragu. Sve je prošlo u prilog sestara.[162]

[157] Ministarstvo prosvjete, Beograd, O. N. 41588 od 31. VII. 1925.
[158] *KL*, 5.
[159] *KL*, 59—60.
[160] *KL*, 80.
[161] *KL*, 87.
[162] *KL*, 90.

— Upravitelj legradske škole osobno je zatražio na Ministarstvu prosvjete u Beogradu dne 11. XII. 1934. da se mjesto jedne sestre postavi vanjska učiteljica, koja bi ujedno radila u »Sokolu«. Ministarstvo je taj prijedlog odbilo.[163]

— Nakon toga što su bezuspješni ostali svi pokušaji da se sestre maknu iz škole, težište je napadaja prešlo na zgradu samostana *Stjepanovac*, u kojemu su bili smješteni oni razredi što su ih vodile sestre. Upravitelj je na svoju ruku odlučio da u jednoj govornici samostana smjesti svoj razred, a u drugoj školsku kancelariju. Toj su se odluci usprotivile ne samo sestre, nego i školski odbornici i građani ističući da ta zgrada nije državno vlasništvo nego crkveno. Legrađani su unatoč ljutoj zimi danju i noću čuvali stražu oko samostana, da ne bi upravitelj silom ostvario ono što je naumio. Ali, upravitelj se nije dao ničim smesti. Otišao je u Koprivnicu 14. I. 1935. i u gruntovnici uspio da crkvenu zgradu prenese na školsku općinu. Legradski *župnik Franjo Kiš* uporno je branio prava Crkve i sestara. Okružni sud u Varaždinu donio je presudu prema kojoj je školska zgrada, u kojoj poučavaju časne sestre, »rimokatolička zgrada«, te da je Kotarski sud u Prelogu na prijedlog školskog upravitelja iz Legrada i sreskog načelnika iz Koprivnice tu zgradu protuzakonito i bez znanja vlasnika, rimokatoličkog župnika u Legradu, prenio na školsku općinu.[164]

Godine 1941. buknuo je II. svjetski rat, nastale su nove političke prilike, izmijenile se državne granice. Međimurje je pripojeno Mađarskoj. Nastupila je smjena sestara. Iz Budimpešte su stigle sestre Mađarice, iste redovničke zajednice, i preuzele samostan i školu sa svim inventarom. Župnik *Karlo Gruber* oprostio se od sestara Hrvatica pod nedjeljnom sv. misom 10. VIII. 1941. Srdačno im zahvalio u svoje ime i u ime svih legradskih župljana na svemu što su *tokom decenija nesebično i revno djelovale na dobro sv. Crkve i Legrađana.*[165]

Kad je uminuo ratni vihor, Međimurje je opet vraćeno zemlji-matici. Državna je vlast u Legradu preuzela samostan. Sestre otada ne rade u školi. One su se povukle u Dom presv. Srca u Koprivnici. Otamo su se više puta navraćale u Legrad da vide ima li ikakve nade da se opet vrate u to mjesto, u kojem su pet desetljeća uspješno djelovale. Ništa nisu postigle, pa ni onda kad su iznajmile privatan stan. Istom u svibnju 1946. došla je u Legrad dugogodišnja tamošnja učiteljica *sestra M. Mihovila Perne* i tu ostala. Zamolili su je Legrađani da im djecu pripravi za prvu sv. pričest. Za njom se vratilo još nekoliko sestara, a Legrađani su ih vrlo gostoljubivo primili. Oko zabavišne učiteljice *sestre M. Magde*

[163] *KL*, 125.
[164] *KL*, 146.
[165] *KL*, 192.

Crkveni pjevački zbor — »pevci« — u Legradu (1936.)

Priprava djece na prvu sv. pričest (1958.), jedan od brojnih pokušaja da se kćeri Božje ljubavi vrate u svoj samostan u Legradu, ostao je bez uspjeha

Kamenar brzo se okupilo stotinjak mališana i ona je počela s njima raditi, ali ne zadugo![166] Već 11. II. 1948. stiže naredba od Kotarskog odbora da se dječje zabavište zatvori. Tom su naredbom bile najviše pogođene legradske majke. One se nisu mogle pomiriti s mišlju da njihovi mališani neće više moći ići u zabavište sestri Magdi, pa su Kotarskom odboru uložile žalbu, ali bez uspjeha.[167]

U kasnu jesen 1947. župnik je ustupio sestrama četiri prostorije na I. katu župnog stana. Sestre su vodile svoje zasebno kućanstvo, a izdržavale su se svojim radom. Katehizirale su, vodile crkveni zbor i brinule se za čistoću crkve. Bavile su se također ručnim pletenjem, a rado su se odazivale kad bi ih netko pozvao k bolesniku ili umirućem.

U srpnju 1960. došao je u Legrad novi župnik i prilike su se u župnom stanu izmijenile. Redovnički su poglavari pozvali sestre neka *napuste Legrad.* To su i učinile *24. X. 1960.* I tako je Legrad ostao bez svojih časnih sestara koje su u razdoblju od *67 godina* učinile Legrađanima mnoga znana i neznana dobra djela.

Otkako su sestre došle u Legrad, pa do zadnjeg dana, izmijenilo se tu dosta sestara učiteljica koje su odgojile desetke generacija Legrađana. No ne bi bilo pravo da ovaj prikaz završimo, a da se bar letimično ne osvrnemo na rad *sestre M. Venerande Vertin,* koja je sve od 1893. do 1935. djelovala u Legradu, a zatim je otišla u Koprivnicu. Njezinim je zaslugama podignut *Dom presvetoga Srca.* Ogromne je žrtve podnijela za vrijeme gradnje tog samostana. Do zadnjeg je časa radila za Boga, za naš narod i na dobro Družbe. Preminula je mirno, bez borbe i bez smrtne suze 24. II. 1937. u Koprivnici.

Anonimni je Legrađanin u objavljenom nekrologu *(Hrvatska straža,* 7. III. 1937.) uz ostalo napisao i ovo: »... Sestra Veneranda Vertin je punih 30 godina djelovala u Legradu kao učiteljica i kao predstojnica samostana. U Legradu je ostavila najljepšu snagu svoga života i odgojila gotovo sav današnji legradski naraštaj. Svojim materinskim načinom u školi i izvan nje, ne samo sa svojim učenicima, nego i sa svakim s kim bi dolazila u doticaj, oduševila je sav Legrad, Poštivali su je i ljubili kao svoju majku, a ta ljubav nije ohladila ni onda, kad više nije službovala ondje... Narodna svijest Legrađana sigurno je zasluga i pokojne sestre Venerande, koja je već u mađariziranoj školi legradskoj širila duh narodnosti — nije se toga bojala ni pod mađarskim pritiskom — a za prevrata je tako rekavši preko noći pretvorila školu u hrvatsku. Mnogo je radila, mnogo je trpjela. Ljubila je Boga i mladež. Ljubila je svoju Družbu i ta ju je ljubav gonila da se

[166] *KL,* 202.
[167] *KL,* 203.

žrtvuje — doslovno rečeno — sve do kraja. Sprovod je bio 25. uz veliko sudjelovanje članova i članica vjerskih društava, a dopješačili su i Legrađani, da počaste svoju dugogodišnju duhovnu majku.«[168]

Samostan ANTUNOVAC na Ilidži

Osnovan 1907.

Na Ilidži, poznatom lječilištu kraj Sarajeva, kupile su sestre Zavoda sv. Augustina godine 1907. kuću s vrtom i poljem. Nakana je bila da tu dolaze sestre na odmor i oporavak te da se u ilidžanskim sumpornim kupkama liječe one kojima je to potrebno.[169] Tu su pogodnost, naravno, koristile ne samo sestre Zavoda sv. Augustina, nego također i sestre drugih zavoda i samostana Družbe. Dolazili su tu i bolesni svećenici, što je sestrama dobro došlo, jer su onda imale sv. misu u svojoj kućnoj kapelici. U toj je kući stalno boravilo 5 sestara. Plodovima iz svog vrta i polja pomagale su one sestrama Zavoda sv. Augustina.

I samostan *Antunovac* pao je pod udar agrarne reforme aktom ARIK br. 990 od 27. I. 1947. *Sestre su 5. II. 1947. morale napustiti Antunovac.*

Samostan MARIJIN DOM na Palama

Osnovan 1911.

Uprava Zavoda sv. Josipa u Sarajevu kupila je 1911. godine uz vrlo povoljne uvjete na Palama kraj Sarajeva (nadmorska visina 900 m) vilu u tirolskom stilu i veliki kompleks dobro uređene crnogorične šume. Kuća je prozvana *Marijin dom.* Uz nju je dograđena kapelica na čast *Majke Divne.* Sestre su se vrlo radovale kad bi im došao neki svećenik da tu provede odmor ili oporavak. Tad je u kućnoj kapelici danomice bila sv. misa. Na Palama je stalno boravilo 5 do 6 sestara, a uz njih je uvijek bila i po koja sestra na duljem ili kraćem oporavku. Za ljetnih mjeseci boravile su tu naizmjenice sestre nastavnice iz Zavoda sv. Josipa, da na svježem gorskom zraku steknu snage za rad u novoj školskoj godini.

Pale su po svome položaju bile vrlo prikladne za jednodnevne izlete u svako godišnje doba. Školska mladež sv. Josipa vrlo je rado dolazila na Pale da tu na šumovitim proplancima provede dan u igri i pjesmi.

Desetak metara dalje od vile sagrađena je od drvene građe kuća u kojoj je bila smještena *osnovna škola.* Po dvije sestre iz Zavoda sv. Josipa dolazile su za vrijeme I. svjetskog rata i tu su držale obuku. Radi

[168] Hrvatska straža, IX/1937, 54.
[169] *MFL,* 310.

malog broja polaznika razredi su bili kombinirani. Na žalost od školske dokumentacije sačuvana je samo ona od školske godine 1918/19, iz koje saznajemo da je te godine u tri razreda upisano đaka 52, i to prema vjeroispovijesti:

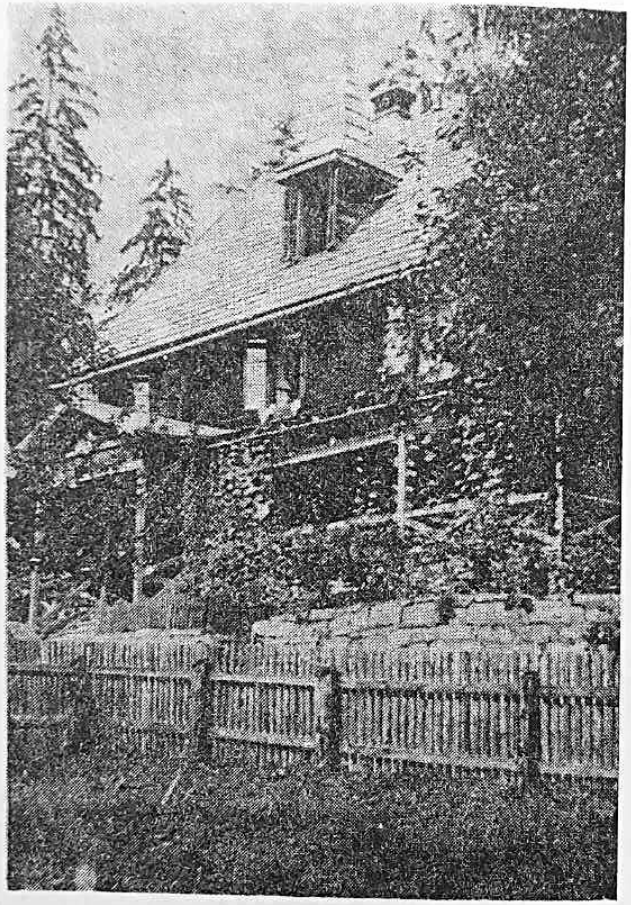

Marijin dom na Palama

šk. god. 1918/19.	katol.	pravosl.	muslim.	svega
I. razred	4	17	1	22
II. razred	4	4	—	8
III. razred	15	6	1	22
Ukupno	23	27	2	52

Što se tiče uzdržavanja te škole sačuvan je dopis Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu br. 53.573 od 27. XII. 1917, kojim se Zavodu sv.

Paljanske mučenice
Gore: s. M. Berchmana Leidenix i s. M. Krizina Bojanc
U sredini: s. M. Jula Ivanišević
Dolje: s. M. Antonija Fabjan i s. M. Bernadeta Banja

Josipa u Sarajevu podjeljuje jednokratna novčana pomoć od 1.800 kruna za samostansku osnovnu školu na Palama.

Marijin dom bio je poznat radi svojih dobrih djela. Sestre su pomagale potrebnima i bolesnima bez razlike vjere, a posebno svojim susjedima pravoslavcima kao i svima koji bi pokucali na njihova vrata. Stoga je ta kuća i prozvana *»gostinjac siromahâ«*.

Tako je bilo sve do kasne jeseni 1941. Tad se na Palama svake noći čulo puškaranje. Svjetovano je sestrama da se povuku u Sarajevo. No, one su to odbijale. Govorile su, da se nemaju čega bojati, jer nisu nikada nikome ništa na žao učinile. No, u predvečerje 11. prosinca četnici su opkolili kuću, uz veliku buku i pucnjavu provalili u nju. Kuću su opljačkali i zapalili, a sestre su s još nekim stanovnicima Pala odveli preko Romanije do Sjetline.

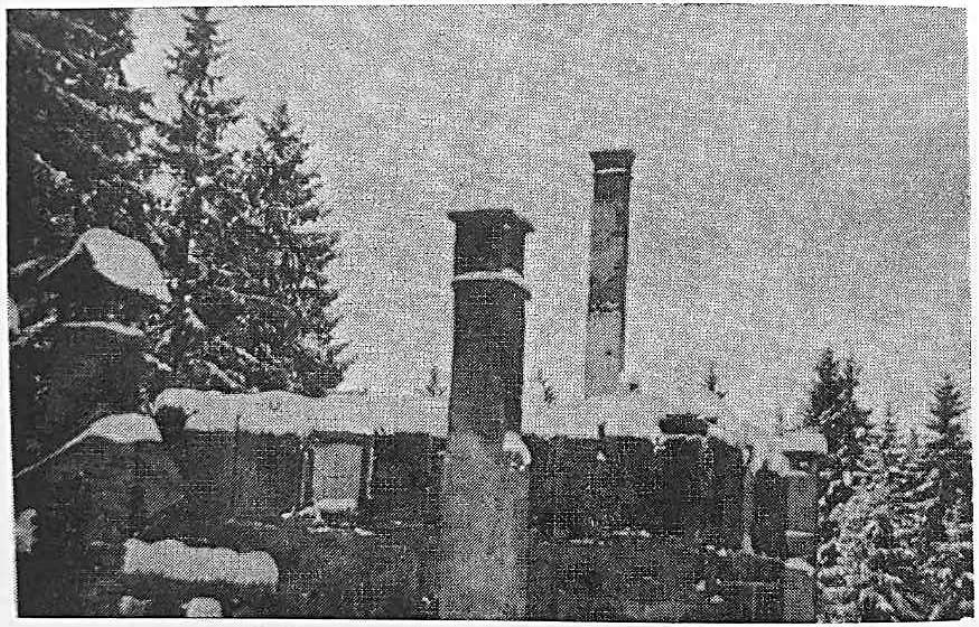

Marijin dom nakon kobne večeri 11. XII. 1941.

Odvedene su ove sestre: *s. Jula Ivanišević*, predstojnica (48 g.), *s. M. Berchmana Leidenix* (76), *s. M. Krizina Bojanc* (56), *s. M. Antonija Fabjan* (34) i *s. M. Bernadeta Banja* (29). Osim sestara odveli su iz kuće i slovenskog svećenika-književnika *Franju Ksv. Meška*, koji je neko vrijeme boravio na oporavku kod sestara. Njega su četnici brzo pustili i on se preko Srbije vratio u Sloveniju. Opisao je taj događaj u crtici *»Križev pot«*.[170]

[170] KSAVER MEŠKO, *Izabrano delo*, knj. IV, Križev pot, Celje 1959.

Četnici su sestre i ostale zarobljenike gonili dalje po jakoj studeni i snijegu do Goražde, a staricu sestru Berchmanu ostavili su u Sjetlini. U Goraždi su sestre zatvorili u sobu na II. katu kasarne. U noći je nekoliko pijanih četnika došlo u sobu sestara sa zlom nakanom, a one svjesne teške situacije poskakale su kroz prozor da obrane svoje djevičanstvo. Četnici su ih na to pred kasarnom kraj Drine mučili, zaklali i bacili u Drinu.[171] Starica s. Berchmana ubijena je u šumi blizu Sjetline. Tako ni jedna od njih 5 nema svoga groba.

Paljanske su sestre na mnoga dobra djela, koja su godinama vršile, *stavile pečat svoje krvi.*

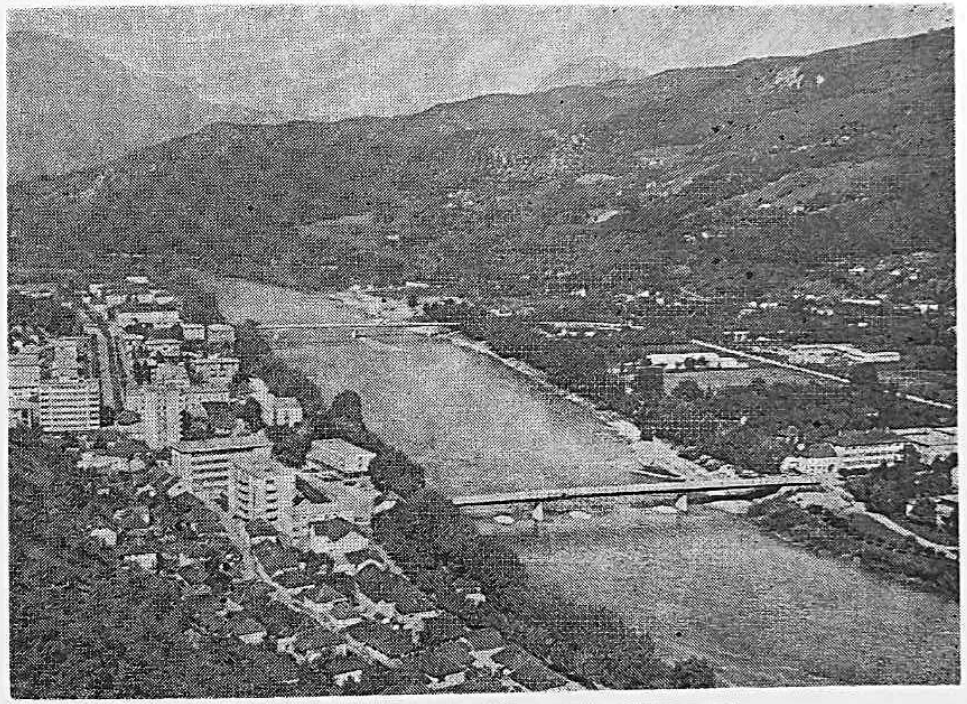

Goradže, mjesto mučeničke smrti sestara s Pala

[171] KRUNOSLAV DRAGANOVIĆ, *Hrvatske biskupije*, Croatia sacra, XI—XII/1943, 20—21; Ž. K. *Bijele djevice u krvavoj Drini*, Glas koncila, X/1971, 6, 11—12; KARLO JURIŠIĆ, *Katalog hrvatskih Božjih ugodnika*, Nikola Tavelić prvi hrvatski svetac, KS, Zagreb 1971, 214; ALOJZIJA CARATAN, *Prikaz prosvjetno karitativnog rada Družbe »Kćeri Božje ljubavi« u našoj domovini*, Kačić, XI/1979, 27.

Samostan MAJKE MILOSRĐA u Supetru

Osnovan 1922.

Supetar je administrativno središte otoka Brača. Leži na sjevernoj strani otoka. Tu uspijeva vinova loza, maslina, voće i povrće. Mjesto ima lijepu plažu i dobro je razvijen turizam. Autobusna veza postoji sa svim naseljima na otoku, a sa Splitom je uspostavljena veza trajektom.

Supetar je staro naselje. Ima tu i nalazišta iz antičkog doba. Župna je crkva sagrađena godine 1733, a proširena je 1887. Ima u njoj slikâ, djela domaćih baroknih majstora. Na groblju uz nekoliko umjetničkih spomenika, što ih je izradio Supetranin *Ivan Rendić*, postoji i mauzolej porodice Petrinović, rad *Tome Rosandića*.

Supetar: u prednjem je planu križićem na krovu označen samostan Majke milosrđa

Početkom mjeseca ožujka 1922. godine primilo je Poglavarstvo Družbe Kćeri Božje ljubavi u Sarajevu poziv supetarskog župnika *don Mihe Pušića*, da sestre preuzmu kuću u Supetru, koja je testamentom određena da se u njoj otvori dječje zabavište i tečaj za šivanje i ručni rad. Kad se provincijalna glavarica *M. Gotharda Böhm* na licu mjesta uvjerila da su uvjeti dobri, prihvatila je ponudu. Tadašnji je hvarski biskup *msgr*

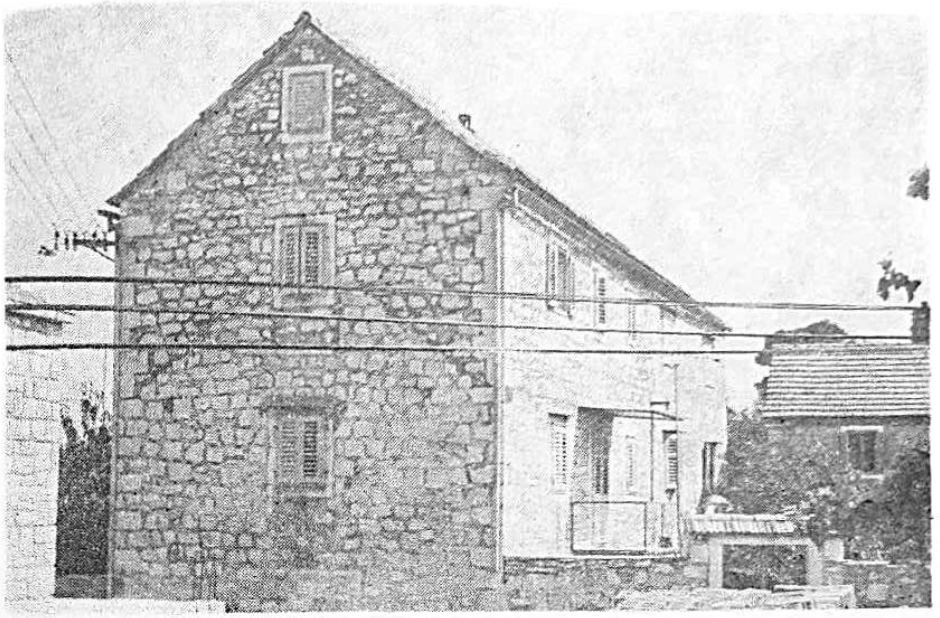

Samostan Majke milosrđa u Supetru na Braču

Prva sv. pričest u supetarskoj župnoj crkvi (u donjem desnom uglu sestra M. Dubravka Mohorić, katehistica)

Luka Papafava 30. IV. 1922. dozvolio da sestre mogu useliti. Svečano su ih dočekali don Miho Pušić i župnik iz Dola *don Jakov Matulić* s mnogo naroda. *Tako je osnovan prvi samostan Družbe Kćeri Božje ljubavi na teritoriju južne Hrvatske.*

Vrlo je mnogo trebalo uložiti i novca i truda da se kuća uredi i prilagodi svrsi za koju je određena. U tom im je mnogo pomogao *ing. Rudolf Baldazar.* Svaki je kutić u kući i u vrtu znao najbolje iskoristiti. Sestrama je tada mnogo materijalno pomagao župnik don Miho Pušić i dobre supetarske obitelji. Sestre su vrlo lijepo radile i u dječjem zabavištu i u tečaju za šivanje i ručni rad, pa su mještani bili s njima vrlo zadovoljni. Svi su bili pripravni da im pomognu: općinski sudski činovnici, nastavnici i ostali mještani.

Sestre su u toj kući ostale sve do 1950. godine, kad je državna vlast oduzela tu kuću. Sestre su tada preselile u kuću kraj crkve, koju je Družba baštinila od svoje pok. članice *sestre M. Agneze Beović.* Uz novčanu pomoć Karitasa ta je kuća popravljena i adaptirana za samostan.

Supetarske su sestre uvijek u prvom redu živjele za crkvu. I danas su one sakristanke, uređuju crkvu, vode crkveni zbor i sviraju u crkvi, katehiziraju, raspačavaju katolički tisak i povremeno davaju s djecom razne priredbe. To biva osobito uz neke blagdane i izvanredne zgode u župi, kao prva sv. pričest, potvrda, misije, proslava blagdana Srca Isusova i sv. Viktora. U župi je vrlo omiljela proslava *Dana zahvalnosti našim majkama,* koja se održava u mjesecu svibnju.

Važan apostolat sestara u Supetru bio je od samih početaka *briga za sirote, stare, bolesne i umiruće.* I danas je tako. U tome je osobito prednjačila dugogodišnja supetarska predstojnica *sestra M. Lujza Reif,* Čehinja.

Sestre danas podučavaju u glazbi i pletu, dvore bolesne i umiruće u njihovim domovima i u bolnici. Mrtve uređuju za ukop. Sestre također skupljaju rabljenu odjeću i obuću, i poštom otpremaju potrebnima.

Lijepo uređena samostanska kapelica služi prema potrebi kao filijala župne crkve. Djelovanje se sestara nije ograničilo samo na supetarsku župu. One su rado s ostalim župljanima pribivale proslavama, hodočašćima i jubilejima bilo na otoku bilo na kopnu. Tako su pohodile Solin, Sinj, Trogir, Nin i dr. Sudjelovale su i kod proslave 800. obljetnice župne crkve u Gornjem Humcu na Braču godine 1978.

Kad govorimo o Supetru treba posebno spomenuti da su u samostanu Družbe Kćeri Božje ljubavi svoje zadnje godine života provele *posljednje bračke »picokare«,* koje su po odluci Crkve iz Murvica na Braču preselile u Supetar. Bile su to *tete Katica Cvetak i Marica Stanić.* Sad počivaju u grobnici što ju je obitelj Petrinović darovala kćerima Božje Ljubavi.[172]

[172] Podaci uzeti iz kućne kronike.

Supetarske su sestre usko povezane sa svojim susestrama na otoku Braču i s onima u Splitu. Hvale je vrijedna bila inicijativa da se 19. VI. 1980. sve predstojnice samostana kćeri Božje ljubavi na teritoriju južne Hrvatske sastanu u Supetru, kao najstarijoj kući Družbe u tom kraju. Iza sv. mise predstojnicama je *don Slobodan Štambuk* održao predavanje: »Što meni govori sv. Benedikt: kao kćeri Božje ljubavi i kao predstojnici?«

Već punih 60 godina kćeri Božje ljubavi žive i dijele sve dobro i zlo sa župom i župljanima Supetra.

Dom PRESVETOG SRCA u Koprivnici

Osnovan 1925.

Koprivnica, grad gornje Podravine, leži na raskršću podravskog puta i puta koji vodi od Drave prema Zagrebu. Sam položaj znatno je utjecao na razvoj toga grada.

Koprivnica je bila već od godine 1356. kraljevski slobodni grad. Prije II. svjetskog rata to se mjesto ubrajalo među veća trgovačka središta u Hrvatskoj, a poslije rata razvilo se u mjestu veliko industrijsko prehrambeno poduzeće »Podravka«. Danas je Koprivnica upravni, kulturni i zdravstveni centar za grad i njegovo zalede.

Gradska župna crkva sv. Nikole potječe iz 17. stoljeća. Stari franjevački samostan s crkvom sv. Ante Padovanskog dovršen je također u 17. stoljeću.

Družba Kćeri Božje ljubavi sagradila je godine 1925. *svoj prvi samostan na teritoriju sjeverne Hrvatske* u Koprivnici, i nazvala ga: *Dom presvetog Srca.* Do osnivanja toga doma došlo je stoga, što su kćeri Božje ljubavi iz Legrada više puta poslom dolazile u Koprivnicu, pa su tim zgodama priželjkivale da otvore tu dječje zabavište. Govorile su o tome i s nekim gospođama, članicama *Materinskog društva.* Gospođe su tim planom bile oduševljene. U rujnu 1923. uputilo je Materinsko društvo iz Koprivnice molbu Provincijalnom starješinstvu Družbe u Sarajevo, da bi sestre otvorile dječje zabavište u Koprivnici. Molbu je potpisalo 30 gospođa.[173] Iste je godine i Općinsko poglavarstvo Koprivnice iz vlastite pobude poslalo Provincijalnom starješinstvu izjavu da neće braniti osnivanje dječjeg zabavišta u Koprivnici. Mjesni župnik *Juraj Špoljar* također je živo želio da sestre dođu, jer je u to vrijeme sve više maha preuzimao starokatolički pokret u tom kraju. Mnoge su ugledne obitelji ostavile vjeru svojih otaca i prihvatile starokatoličku.[174]

[173] *Kronika* Doma presv. Srca u Koprivnici (dalje KK), knj. I, str. 2.
[174] KP, knj. I, 65.

Poglavarstvo je Družbe odgovorilo da bi sestre mogle otvoriti dječje zabavište u proljeće iduće godine. Gospođe iz Materinskog društva nisu bile time zadovoljne. Bojale su se da bi odgađanjem ta akcija mogla propasti. Poglavarstvo je tada pristalo i već 2. prosinca 1923. počeo je upis u dječje zabavište.[175] Najprije se upisalo 38 djece, a zatim se broj povećao na 60. Zabavište se smjestilo u Katoličkom domu, a sestre u privatnom stanu. Već uoči Badnjaka održana je prva priredba s dječicom iz zabavišta. Uspjeh je bio vrlo dobar, a roditelji sretni i zadovoljni.

Kad se broj djece popeo na 70, tad su prostorije u Katoličkom domu postale pretijesne. Sestre su pomišljale na to, da sagrade kuću u kojoj bi mogao biti i internat za učenice koje pohađaju gimnaziju. Taj su plan podržali građani, ali još više novi *župnik Stjepan Pavunić,* zatim gimnazijski kateheta *dr. Matija Markov* i franjevački gvardijan *fra Kornelije Kopčić.* Državna je vlast odobrila molbu za skupljanje milodara u tu svrhu. *Papa Pio XI.* darovao je za gradnju 80.000 dinara. Grad je besplatno ustupio gradilište (40x40 m^2), ali uz uvjet da se za gradnju upotrijebi materijal iz gradske ciglane, te da radnici i obrtnici budu domaći ljudi. Tako je i bilo. Jedino je graditelj *Valentin Cella* bio iz Zagreba. Plan je izradio sarajevski arhitekt *Karlo Pařik.*

Gradnja je započela 11. rujna 1924. Župnik Stjepan Pavunić blagoslovio je temeljni kamen. Kuća je došla pod krov 29. studenog, što se svečano proslavilo. *Godine 1925. na dan 31. srpnja sestre su radosno uselile u svoju kuću.* Blagoslov Doma presv. Srca obavio je 12. rujna 1925. koprivnički župnik uz asistenciju katehete dra Matije Markova. Kućna je kapelica posvećena Srcu Isusovu. Prvoj sv. misi u kapelici prisustvovali su uz graditelja Valentina Cellu i svi obrtnici koji su s njim surađivali oko uređenja novoga doma.

Godine 1929. na dan 22. kolovoza postavljen je na pročelju zgrade kip Srca Isusova visok dva metra. Bio je to dar graditelja doma Valentina Celle, u Zagrebu a izradio ga je kipar *V. Frais.*[176] Kip je težak 757 kg. Trebalo je 16 ljudi da ga dignu, smjeste u udubinu i učvrste. Poslije toga slijedila je posveta Srcu Isusovu i onda mala svečanost. Prisutni su bili svećenici, zatim dobročinitelji doma i susjedi, koji su pogotovo u prve i najteže dane bili sestrama pri ruci.

U Domu je redovito bilo 11 do 12 sestara. Prva je predstojnica bila *sestra M. Leonora Vurnik,* dugogodišnja nastavnica Ženske učiteljske škole u Zavodu sv. Josipa u Sarajevu i predstojnica istoga Zavoda. Ona je samo 9 mjeseci boravila u Koprivnici, ali je mnogo učinila na slavu Božju i dobro naroda. Premještena je tada u hrvatsku župu u Rankinu, Pa, USA.

[175] *KK,* knj. I, 3.
[176] *Isto,* 48.

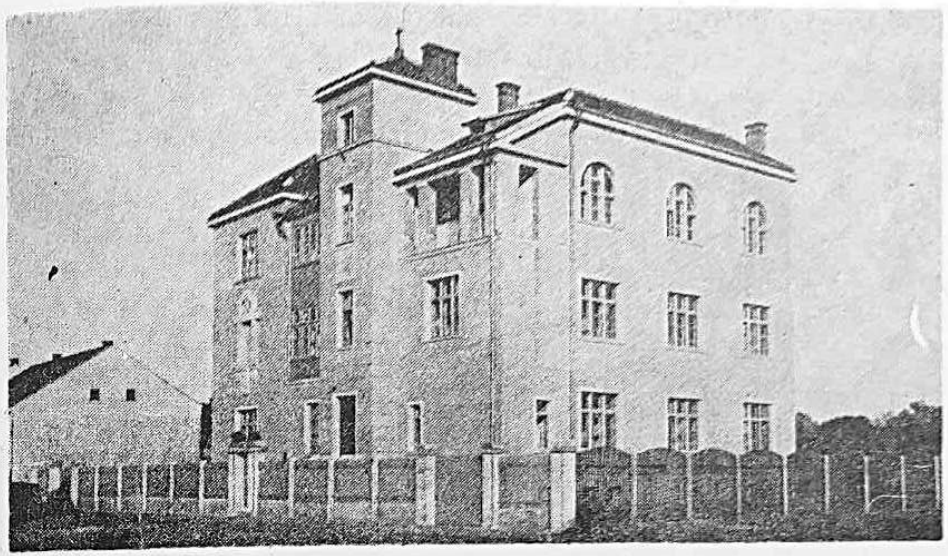

Dom presv. Srca u Koprivnici

U Domu presv. Srca nastavilo se s radom u dječjem zabavištu. Redovito su se davale priredbe za sv. Nikolu, Božić, poklade, Majčin dan i na kraju školske godine. Sestre su uputile molbu Ministarstvu prosvjete u Beograd da mogu *otvoriti osnovnu školu,* ali je molba odbijena 19. veljače 1929. godine.[177]

Ženski svijet koprivničkog kraja vrlo rado izrađuje razne vrste ručnih radova. Otvorena je stoga u Domu *radionica ručnih radova.* U njoj se neprestano odvijao promet. Za vrlo uspjelu izložbu ručnih radova u mjesecu listopadu 1929. godine dobio je Dom u znak priznanja diplomu od Osječke upravne oblasti.[178]

U Domu je otvoren *internat* za učenice koje pohađaju državnu gimnaziju. Direktor koprivničke gimnazije *Dragutin Galijan* i profesor *Bogdan Babić* proveli su prema naređenju Ministarstva prosvjete iz Beograda inspekciju u Domu presv. Srca da se uvjere odgovaraju li prostorije internata zdravstvenim i higijenskim zahtjevima. Direktor Galijan tom se zgodom vrlo pohvalno izrazio.[179] Rekao je da one učenice, koje stanuju u internatu kod sestara, postižu mnogo bolje uspjehe negoli ostale.

No, takav odnos uprave gimnazije prema učenicama internata nije dugo potrajao. Novi je direktor svakom zgodom i pred roditeljima i pred profesorima pokazivao svoju nesklonost prema internatu. To se odražavalo i na ocjenama učenica.[180]

[177] *Isto,* 57.
[178] *Isto,* 70.
[179] *Isto,* 87.
[180] *Isto,* 200.

U Koprivnici je bio osnovan crkveni pjevački zbor za sve gimnazijalke pod vodstvom sestre koja je i inače vodila crkveno pjevanje u župnoj crkvi. Duhovni stol iz Zagreba poslao je upravi Doma presv. Srca pohvalno pismo, što sestre besplatno podučavaju gimnazijalke u crkvenom pjevanju. Sestre su i inače podučavale u glazbi i stranim jezicima.

Polaznici privatne poduke u glazbi (1928.)

Između dva rata dvaput je bio *Euharistijski kongres* u Koprivnici (6. i 7. kolovoza 1927. i 7. i 8. kolovoza 1937.). Oba su kongresa uspjela iznad očekivanja. Zagrebački nadbiskup *Antun Bauer* predvodio je I. kongres. Drugom su pribivala trojica biskupa, a vodio je zagrebački pomoćni biskup *Alojzije Stepinac*. Trideset okolnih župa sudjelovalo je kod kongresa. Mnoštvo je svijeta prisustvovalo procesijama, zborovanjima, klanjanju u crkvama i pasionskim igrama. Sestre iz Doma imale su zadatak da priprave djecu na prvu sv. pričest i da s njima sudjeluju u teoforičnoj procesiji. U toj su procesiji prvopričesnici i ostala djeca nosila simbolične znakove i zastavice. Dom je tom zgodom bio posebno ukrašen i rasvijetljen. Prigodom I. kongresa ugostio je Dom 600 osoba, a kod II. je ukonačio 300 osoba i još nekoliko svećenika.[181]

[181] *Isto*, 36—37, 206—209.

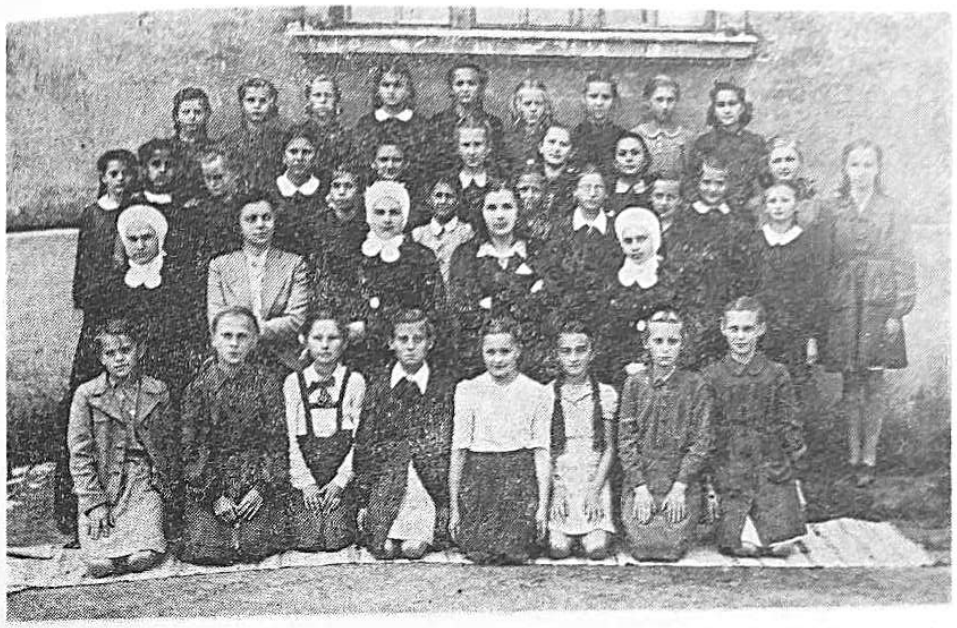

Ženska gimnazija s pravom javnosti u Domu presv. Srca u Koprivnici, I. razr. šk. god. 1942/43.

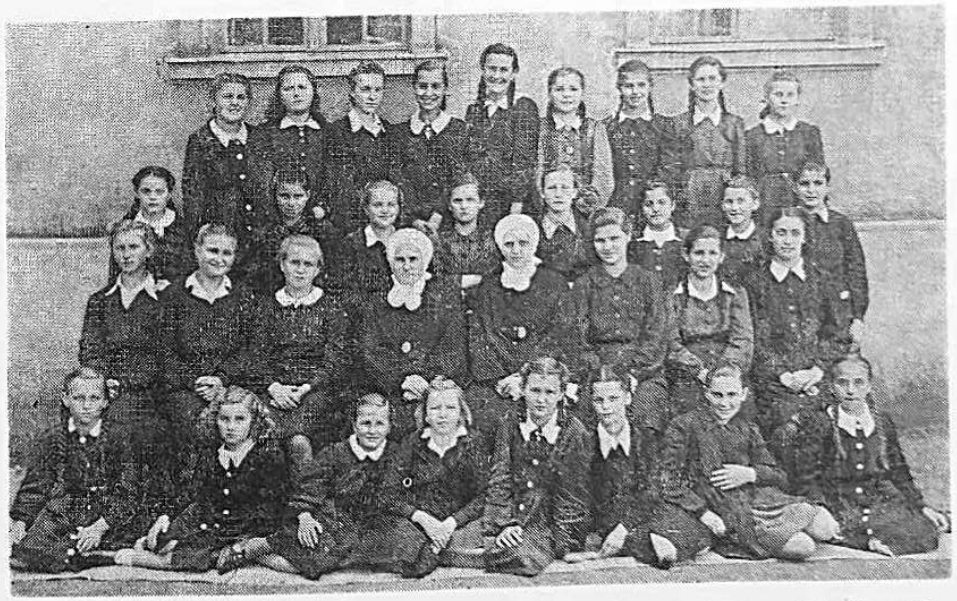

Konviktice, učenice Ženske gimnazije Doma presv. Srca, I.—III. razreda šk. god. 1943/44.

U ožujku 1930. kupile su sestre u neposrednoj blizini Doma (Basaričekova 15) malu prizemnicu, u koju su smjestile nekoliko siromašnih djevojčica koje su pohađale osnovnu školu.[182] U toj je prizemnici sve od 11. rujna 1934. stanovao stari i bolesni svećenik *Franjo Pavlak*, veliki dobročinitelj Doma presv. Srca. Preminuo je 8 II. 1947.

U srpnju 1941. Ministarstvo narodne prosvjete iz Zagreba odobrilo je otvaranje *Ženske realne gimnazije* u Koprivnici u Domu presv. Srca. Direktorom škole imenovana je *prof. sestra M. Anđela Strujić*. Godine 1943. upisalo se toliko učenica, da se morala otvoriti paralelka. I broj internatkinja vrlo se povećao. Škola je uživala ugled. Kad je godine 1943. vojska zauzela Koprivnicu, neko je vrijeme u ovoj gimnaziji bila nastava obustavljena.

Ratne teškoće nisu ni Koprivnicu poštedjele, a niti Dom presv. Srca. U 8 sati navečer 17. siječnja 1945. prigodom bombardiranja grada jedna je bomba pogodila kut Doma i nanijela velike štete. Sva su stakla na kući bila razbijena, crepovi popucali, kuća puna kršja i prašine.[183]

Poslije II. svjetskog rata došlo je naređenje od vlasti da se u Dom smjesti Državna osnovna škola, jer je njezina zgrada potpuno razrušena. U mjesecu rujnu obavljen je upis u gimnaziju sestara, ali već 6. listopada ta se gimnazija ukida s tim da se arhiv preda Državnoj gimnaziji u Koprivnici. Iz te su škole dobiveni ovi podaci o broju učenica prema vjeroispovijesti u Privatnoj ženskoj realnoj gimnaziji Doma presv. Srca:

Školska godina	razred	katol.	grkokat.	pravosl.	svega
1942/43	I.	68	—	1	69
	II.	41	—	1	43
1943/44	I.	56	—	—	56
	II.	51	—	1	52
	III.	34	—	1	35
1944/45	I.	65	1	2	68
	II.	54	1	2	57
	III.	52	—	2	54
	IV.	34	—	1	35
	Ukupno	455	2	11	468

[182] *Isto*, 70.
[183] *KK*, knj. II, 2.

Uprava Državne gimnazije očekivala je da će sestre profesorice doći predavati na toj gimnaziji, ali redovnički poglavari nisu to dozvolili. Sestrama je tada zabranjeno držanje internata i tako im je od tadašnjih djelatnosti ostalo nadalje samo dječje zabavište.

Gradski narodni odbor Koprivnice svojim aktom (br. 11827/48 od 29. IX. 1948.) naređuje da sestre isele iz Doma presv. Srca, jer će se tu smjestiti internat gimnazije. Određeno je da sestre presele u Katolički dom, u kojem su bile prazne tri sobe u prizemlju i dvije na I. katu. To je bilo premalo za 20 sestara. Uložena je žalba odbijena. Jedino što je Gradski odbor u toj situaciji učinio za sestre bilo je to, da je iz male prizemnice u Basaričekovoj 15 iselio stanare, da bi sestre mogle te prostorije koristiti. Malo kasnije grad je oduzeo sestrama i one 3 prostorije u prizemlju Katoličkog doma, pa su tako neke od sestara morale stalno napustiti Koprivnicu.

Godine 1953. u Dom presv. Srca uselila je Poljoprivredna škola. U zamjenu za dio sestarskoga vrta upravitelj škole dao je sestrama pola rali zemlje iza bolnice.[184]

Komisija za nacionalizaciju pri Narodnom odboru općine Koprivnica nacionalizirala je Dom presv. Srca svojim aktom 75/59 od 19. VII. 1959. Žalba je odbijena i prvostepeno je rješenje u cijelosti provedeno. Zgrada je prešla u državnu imovinu. Tim završava povijest Doma presv. Srca u Koprivnici, iz kojeg su tolike učenice, internatkinje i djeca mnogo dobra ponijela u život.

U neposrednoj blizini sestara u Basaričekovoj 15 sagrađena je godine 1960. zgrada za zdravstveno osoblje. Tom su zgodom sestrama oduzete sve gospodarske zgrade i komad vrta koji je pripadao kući. Ponuđena je minimalna odšteta, koja nije prihvaćena.

Godine 1960. sestre su ponovno poduzele mjere da im se vrati Dom-presv. Srca. Molba je upućena GNO Koprivnica. Prošla je kroz sve instancije i opet je odbijena. Kao razlog navodi se, da grad nema podesne zgrade za Omladinski dom, a taj se sada nalazi u bivšem Domu presv. Srca. Sestre su i dalje ostale skučene u maloj prizemnici, gdje i danas žive. Nakon svih gubitaka one nisu klonule, nego su se posvetile karitativnom i socijalnom djelovanju. Pohađaju bolesne i umiruće, nemoćne i stare osobe. Osim toga jedna sestra vodi u župnoj crkvi pjevački zbor.

Gvardijan franjevačkog samostana u Koprivnici *fra Gaudioz Glavnik* zamolio je da u njihov samostan dodu dvije sestre, koje će se brinuti za red i čistoću crkve i crkvenog ruha i ujedno će voditi kućanstvo. Taj je prijedlog prihvaćen 1945. godine.[185] Sestre koje otada rade u tom franje-

[184] *Isto*, 4.
[185] *Isto*, 4

vačkom samostanu spadaju pod zajednicu sestara u Basaričekovoj ulici 15. U izmjenjenim poslijeratnim prilikama u samostanu u Koprivnici boravi prosječno 6 do 7 sestara.

Samostan SV. MALE TEREZIJE u Milni

Osnovan 1926.

Milna je naselje na zapadnoj obali otoka Brača. Prema Hektorovićevu »*Ribanju*« tu su nekoć bili samo pastirski stanovi, od kojih se u XVII. st. razvilo mjesto Milna. Od svih luka na otoku Braču najbolja je milnarska, a dijeli se na prostranu vanjsku i malu, plitku unutrašnju luku. Milnari se uglavnom bave brodogradnjom i ribarstvom. Ponajviše popravljaju drvene brodove, rijetko kada prave nove. Ribarstvom se bave od davnine. Godine 1947. osnovana je tu Ribarska zadruga, jedna od posljednjih u južnoj Hrvatskoj. Milna ima lijepe male uvale i pješčane plaže, pogodne za razvoj turizma.

Barokna crkva u mjestu sagrađena je godine 1783. U njoj ima baroknih slika nepoznatog mletačkog majstora, među kojima se posebno ističe oltarna slika *Navještenje Marijino.*

Milnari su poslije I. svjetskog rata često poslom odlazili u Supetar. Navraćali su se i k sestrama i promatrali njihov rad. Poželjeli su da one i k njima dođu. Uputili su stoga godine 1925. Provincijalnom starješinstvu Družbe Kćeri Božje ljubavi u Sarajevu pismenu molbu. Radi pomanjkanja sila i financijskih teškoća molba je odbijena. Ali godine 1926. došao je u Milnu novi župnik, *don Ante Marušić,* koji nije mirovao, dok nije dobio sestre. Općina je ustupila zgradu »*Javne dobrotvornosti*« i još nadogradila dvoranu za dječje zabavište. Kuća je imala krasan položaj u šumici tik uz more. Kad su se poglavari Družbe o svemu uvjerili, obećali su da će poslati sestre. I bilo je tako 26. I. 1927.

Župnik je pomagao sestrama nabaviti namještaj. Kućni se inventar povećavao i darovima Milnara koji žive u Americi. Uređena je i lijepa kapelica na čast sv. Terezije od Djeteta Isusa. Blagoslovljena je 9. ožujka, dakle upravo na imendan blagopokojne Majke Utemeljiteljice Franciske Lechner, koja se vrlo radovala kad se god u njenoj Družbi *povećavao broj tabernakula.*

Prvom je predstojnicom imenovana dotadašnja supetarska predstojnica *sestra M. Lujza Reif.* Imala je ne samo mnogo iskustva kao poglavarica, nego je bila i izvanredna voditeljica dječjeg zabavišta, a imala je osim toga veliko srce za sirotinju i bolesnike.

Sestara je u toj kući bilo obično 5 do 6. Glavna im je briga bila rad u službi Crkve. Svoju su lijepu župnu crkvu čistile i redale. Vodile su

crkveni zbor i svirale na orguljama. Nije bilo ni blagdana, ni crkvene svečanosti a da one nisu sudjelovale u pripremama. Nastojale su da sve bude što bolje i što ljepše. Prigodom biskupovog pohoda, mlade mise i sličnih svečanosti crkveni se četveroglasni zbor pod podstvom sestre *M. Vjekoslave Prešern* posebno iskazivao. Ona je vodila i milnarsku limenu glazbu. Glazbari su mogli dolaziti na vježbe samo navečer, pa je ona žrtvovala i dio svoga počinka, iako je bila slaba zdravlja.

Sestre su revno surađivale sa svojim župnikom, ali se nisu ograničile samo na Milnu. Prale su i glačale tjelesnike za još 12 crkava na otoku Braču. Tu je i *misijski duh* bio vrlo aktivan. O Cvjetnici su sestre slale na tisuće maslinovih grančica u gradove da se prodaju u korist misija.

Odmah nakon dolaska sestre su se posvetile djeci, sirotinji i bolesnicima. Upis u zabavište počeo je 6. II. 1927. Najprije se upisalo 45 mališana, a zatim se broj popeo na 60, pa na 80. Više od trećine djece besplatno je pohađalo zabavište. Dosta je bilo posla sa živom i otvorenom milnarskom djecom. Ali i lijepo je bilo raditi s njima. Nekoliko puta na godinu sestre bi pozvale roditelje i mještane da dođu na priredbu, na kojoj su djeca deklamirala, pjevala i predstavljala. Milnari su bili sretni gledajući i slušajući svoju djecu. Školski je nadzornik svake godine pohađao dječje zabavište i uvijek je bio vrlo zadovoljan s radom.

Općina Drniš povjerila je sestrama na odgoj dvije male sirote djevojčice. Plaćala je za njih minimalnu pristojbu. Kasnije se broj sirotica i povećao. Bilo ih je iz Splita, Pirovca i Dugog Sela. Godine 1929. *Javna dobrotvornost* predala je sestrama kuhinju za 130 siromašne djece a kasnije za 150. U jesen 1941. sestre su preuzele i školsku kuhinju. Općina je 1942. g. otvorila obdanište *Malu školu* za 110 djece, a vodstvo i brigu za njih povjerila sestrama. Kad godine 1943. nisu na Brač stizali brodovi radi blokade otoka, tad je zavladala glad i sestre, kao i sav ostali narod, brale su po poljima i putovima divlje zelje. Istom polovicom svibnja stigla je hrana. Sestre su odlazile na kopno i prosile hranu za Milnu.

I s odraslim djevojčicama i djevojkama radile su sestre u *radionici šivanja i ručnog rada,* koju su otvorile 15. IX. 1927. Upisalo se 25 učenica. Za uređenje radione posebno su zaslužne gospođe *Agneza Aras,* predsjednica milnarske Ženske zadruge, i gospođa *Marija Svarčić.* Od 4. do 21. veljače 1929. održan je u prostorijama dječjeg zabavišta Singerov tečaj za šivanje. Takav se tečaj ponovio i u jesen iste godine.

Za vrijeme II. svjetskog rata kuća je bila jako oštećena prigodom bombardiranja. Nakon rata (3. III. 1946.) vojska je zauzela prostorije dječjeg zabavišta i odredila sestrama neka isele. Crkvena se uprava pobrinula za sestre. Dobile su učiteljev stan, koji je bio demoliran i trebalo ga je najprije popraviti. Uređena je u njemu i kapelica. Sestre su bile vrlo za-

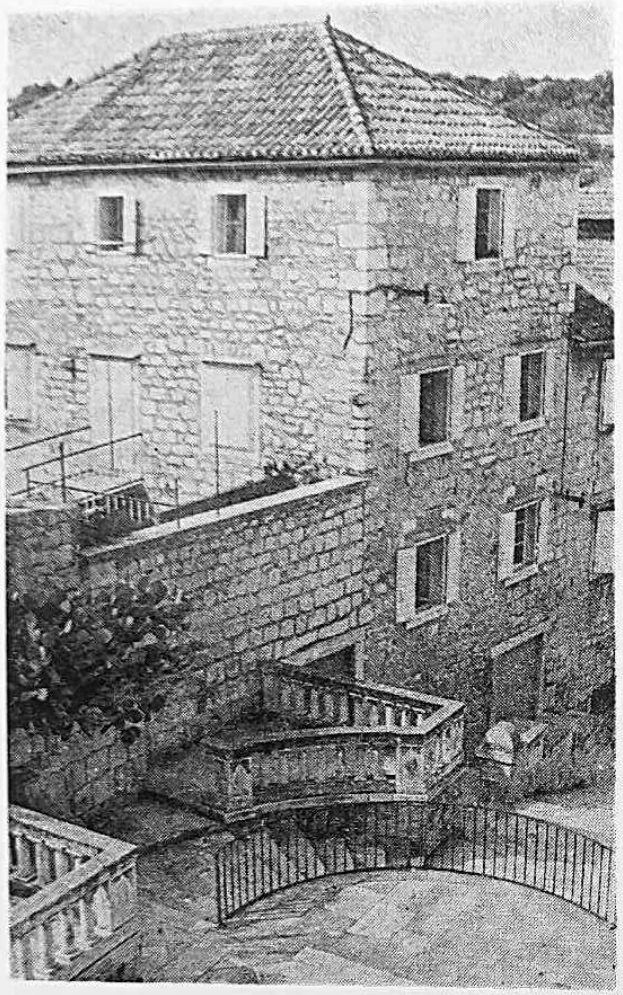

Samostan sv. Male Terezije u Milni na Braču

hvalne župniku *don Petru Rudanu* i *don Stipi Bonačiću*, koji su se tom zgodom posebno zauzeli za njih. Ali, zbog razvitka turizma sestre nisu mogle ostati u tom stanu. Stoga su godine 1963. kupile kuću od gospođe Scaruco i uselile u nju. I tu je trebalo najprije prostorije adaptirati za samostan.

Sad sestre više nemaju ni dječjeg zabavišta ni sirotišta. Posvetili su se radu za Crkvu, sirotinju i bolesnike. Sestra katehistica poučava djecu od I. do IV. razreda i pripravlja ih na prvu sv. pričest, također vodi crkvene zborove: dječji i za odrasle. Osim toga podučava u glazbi. S djecom uvježbava recitacije i predstave za razne prigode. Sestre spremaju i kite crkvu, brinu se za crkveno ruho. Ukoliko im prostor u kući dozvoljava primaju na stan i opskrbu bolesnice i starice. Sad imaju 6 bolesnica. Sestre također posjećuju bolesne u mjestu i donose im hranu, ako je potrebno. Pred njihovim je očima kao uzor lik pokojne *sestre M. Vjekoslave Prešern*, koja je dugi niz godina djelovala u Milni.[186] Prigodom 25- obljetnice njezine smrti objavio je Glas koncila u br. 3 od 10. II. 1980. nekrolog iz pera milnarskoga župnika don Stipe Bonačića pod naslovom: *Ne umire koji umre tako.* Iz tog nekrologa donosimo ovo:

S. M. Vjekoslava Prešern

»... Sestra Vjekoslava je Milnu smatrala drugim rodnim krajem. U njoj je uz prekide proboravila gotovo 20 godina... Jutro 14. siječnja 1944. godine ostalo je trajno u sjećanju svih stanovnika Milne. Izdaleka čuje se zvuk motora. U luku ulaze njemački invazioni brodovi. Nigdje nikoga nema. Zbog straha čitavo se mjesto našlo u crkvi na okupu pri jednom sprovodu. Nastao žamor u crkvi i pitanje kako krenuti prema groblju, a brodovi pred crkvom. Odjednom, bez oklijevanja i promišljanja, sestra Vjekoslava posve sama kao Judita, hrabro i odvažno, poznavajući dobro njemački jezik, pođe na obalu ususret komandantu i vojsci.

Ovaj usupnut pojavom žene i redovnice, upita gdje su komunisti i partizani. Hladnim, ali odlučnim tonom ona odgovori: Milna je mirno mjesto, komunista nema, a ljudi koji su još u mjestu sabrali su se u crkvi da mirno pokopaju mrtvaca i sada krećemo prema groblju.

Komandant iznenađen tim odgovorom, mrko je pogleda i prijetećim glasom reče: »Kad bismo mi znali da nas varate, ovdje bismo vas odmah strijeljali.« Nakon takvog nastupa sprovod je krenuo mirno prema groblju.

[186] To je ona ista sestra o kojoj je bilo govora na str. 125.

Nijemci su kasnije iz svojih utvrđenih baza na Braču u patrolama obilazili otok. Da bi spriječila premetačinu i pljačku sumnjivih lica, Vjekoslava je sa sestrama skupljala i skrivala u samostanu obrtnički alat i ribarske mreže. Tim činom izložila je i sebe i samostan velikoj opasnosti... Čim bi čula da je soldateska na svoju ruku nešto opljačkala, a živad i stoka su bili stalno na udaru, protestirala bi i kod nadležnih intervenirala s uspjehom. Napominjemo da su je i patrole, a i sam komandant, vodili sa sobom po mjestu kao taoca u slučaju kakvoga gerilskog napada...

Društvima Katoličke akcije davala je kulturni smjer. Osnovala je odličan mješoviti zbor... Davala je satove francuskog, njemačkog jezika, klavira i violine, a limenoj glazbi Gospe od Karmela posvećivala je osobitu brigu u odsutnosti prigodnog maestra. Satovima ručnog rada obogaćenog narodnim vezom na misnom i oltarnom ruhu oplemenila je mnoge ruke.

Ta sveobuhvatna djelatnost, ma koliko opsežna bila, ipak je ostala u sjeni one velike djelatnosti i brige majke ubogih, sirota i bolesnika.

Kad bi mrtvi njeni štićenici mogli ustati i progovoriti, digao bi se na noge veoma velik broj onih kojima je u oskudnim godinama iz samostana pod redovničkim plaštem nosila tople lonce i lončiće da ih ugrije i svojom rukom nahrani. U tom broju redali bi se i oni za koje je po gradovima i u mjestu skupljala odjeću i obuću da ih otpremi u bolnicu. Svjedočili bi, nije nas stid priznati, i ušljivi kojima je kosu čistila, noge poput Gospodina prala...

Uistinu nije nikakav slučaj da je Vjekoslavino životno djelo naišlo na odjek u ljubljanskom DELU od 14. listopada 1970. god. u podlisku pod naslovom SPOMIN — POGUMA SLOVENKA NA BRAČU. V MILNI SO ŠE ŽIVI SPOMINI NA GORENJKO VJEKOSLAVO IN NJENO POŽRTVOVALNO SKRB ZA PREBIVALSTVO.

Posljednju godinu života, iscrpljena svim mogućim dobrim djelima i brigom za čovjeka bez razlike, običavala mi je često ponavljati doslovno riječi: »Velečasni, ja bih voljela umrijeti, jer više ne mogu ništa raditi, postala sam suvišna. Željela bih umrijeti u ovoj jubilarnoj Marijinoj godini.«

Ovaj je život zamijenila vječnim 8. studenog 1954. godine. Sprovodu je prisustvovalo čitavo mjesto. Glazbari dviju limenih glazba prije rata, ujedinjene u jednu nakon rata, iako idejno podvojeni, prvi put zajednički nastupiše i u znak zahvalnosti odsviraše joj na groblju posmrtni marš.

Da oživimo uspomenu na njeno životno djelo i predamo ga mlađoj generaciji Milne, komemorirali smo u prvu nedjelju studenoga 1979. godine nad grobom 25. obljetnicu njene smrti s molitvom, polaganjem skromnog lovor-vijenca, prigodnom pjesmom njenih pjevačica i govorom...«

Doista, možemo ponoviti s don Stipom Bonaćićem: *»Ne umire koji umre tako«!* Lik sestre Vjekoslave bio je i ostaje svima kćerima Božje ljubavi svijetli uzor požrtvovne ljubavi za brata čovjeka.

Evakuacija otoka Brača 1944. godine

U siječnju 1944. godine partizani su evakuirali otok Brač. S ostalim stanovništvom odveli su 1. siječnja i četiri kćeri Božje ljubavi: iz Supetra *sestru M. Terezinu Werner,* predstojnicu, i *sestru M. Meinradu Wleklo,* a iz Milne *sestru M. Anu Filipić i sestru M. Filipinu Romac* i šest djevojčica iz sirotišta milnarskog samostana. Sve evakuirano stanovništvo prebačeno je najprije na otok Vis, a onda u Bari u Italiju. Na odlasku iz Milne sestra predstojnica Vjekoslava Prešern posebno je sestrama preporučila neka čuvaju djevojčice. To je i bilo ono radi čega se sestra Ana nije mogla odvojiti od djevojčica, dok su ostale tri sestre u Bariju uspjele da se izdvoje i nakon nekog vremena krenu u Rim.

Sestra Ana je s djevojčicama i ostalim narodom putovala do Egipta kamo su stigli 14. veljače. Smjestili su se u logoru *El Shatt* na Sueskom kanalu. Iz pisma sestre Ane od 19. III. 1944. donosimo ove pojedinosti:

»Ovdje nas ima 12.000. Stanujemo u šatorima po 20. Hranu primamo zajednički, imamo dobro i dovoljno. Imamo, hvala Bogu, tri svećenika i svakoga dana tri sv. mise. To nam je utjeha i nada u bolju budućnost, jer ljudi ovdje rado idu na sv. misu. Djeca su dobra i zdrava su. Poslije podne molimo krunicu da nam dragi Bog pomogne da se čim prije vratimo u našu milu domovinu.«

Sestra Ana se s djevojčicama vratila u Milnu 5. V. 1945. nakon godinu i četiri mjeseca izbivanja.

Poduzetan duh sestre Terezine nije ni u Rimu mirovao. Ono je ona bila utrla put osnivanjima u Engleskoj (1914.) i u Brazilu (1920.) nakon čega se opet vratila u Bosnu. I sada je pomoću dobrotvora uspjela u Grottaferrati kraj Rima otvoriti dječje sirotište. Nije ni slutila kakve će posljedice imati za Družbu to njezino skromno osnivanje. Družba je, naime, 1947. kupila u Grattaferrati prostranu kuću s velikim vrtom. U tu su kuću najprije preselila djeca, a kad je kuća adaptirana smjestio se u njoj Generalat Družbe koji je 1. XII. 1968. preselio iz Beča, kako smo to već ranije spomenuli.

Samostan SV. KRIŽA u Petrinji

Osnovan 1928.

Za vrijeme turskih navalnih ratova Hasan-paša Predojević podigao je 1592. godine Petrinju nasuprot utvrđenom Sisku. On je poginuo kod Siska 1593. godine, a s njim i nekoliko tisuća najbolje turske vojske. Hrvati su 1594. i 1595. zauzeli Hrastovicu i Petrinju.

Župna crkva u Petrinji posvećena je sv. Lovri, mučeniku. Sagrađena je 1780, a obnovljena 1912. godine. Župa se prvi put spominje godine 1653.[187]

Na sveopću želju građana petrinjski je župnik *Mihovil Razum* pozvao kćeri Božje ljubavi da otvore u Petrinji dječje zabavište. I došle su 19. svibnja 1928. tri sestre među njima voditeljica zabavišta *sestra M. Simoneta Sladić*.[188] Sestre su uselile u skroman stan, što im ga je ustupila *Maca Stanišić*, slijepa od svoje 12. godine. Ona je stanovala u jednoj sobi, a drugu je dala sestrama. Kao uzvrat za to sestre su je hranile. One su tu živjele u vrlo skromnim prilikama.

Dječje se zabavište smjestilo u prostorijama Hrvatskog doma. Odmah prvoga dana upisalo se 50 djece, a kasnije se taj broj još znatno povećao. Iz mjesnih se novina vidi kako su građani zadovoljni radom sestara. Profesor pedagogije na petrinjskoj Učiteljskoj školi ovako piše u *Jedinstvu* 14. IV. 1929: »Naš je grad bio dugo vremena bez dečjeg zabavišta i svi smo osećali veliku potrebu za takvom jednom ustanovom za naše male. Konačno su prošle godine otvorile časne sestre »Božje ljubavi« dečje zabavište. Velika je to dobit za naše malo mesto. Zabavište je već jednom priredilo jednu kućnu zabavicu, koja je vrlo uspela. Čestitamo upraviteljici zabavišta na vanrednom uspehu što ga je dosad postigla. Želimo da tako dalje nastavi na veselje naše dečice i zadovoljstvo roditelja.«[189]

Nastupom nove školske godine 1929/30. počele su sestre davati pouke u glazbi. Sestra sviračica ujedno je preuzela crkveno pjevanje. Tad su sestre dobile stan u Hrvatskom domu, gdje im je bilo i zabavište. Ne smijemo zaboraviti na to, da su sestrama u njihovim najtežim prvim danima mnogo pomogle časne sestre milosrdnice, koje su radile u petrinjskoj bolnici i u ubožnici. Njihova je dobrota i susretljivost zapisana u kronici petrinjskog samostana, ali još više vrijedi to, što je upisana u Knjizi života.

Godine 1929. osnovale su sestre *Marijin vrtić* za djevojčice osnovne škole. Svakog su se tjedna održavali sastanci s predavanjem, recitacijama i pjevanjem. Više od 60 djevojčica revno je pohađalo te sastanke i učestvovalo u programu.

[187] *Sematizam*, 77
[188] KD, knj. VIII, 37.
[189] Jedinstvo, 14. IV. 1929.

Kad je prigodom proslave Papina dana godine 1933. došlo do patriotskih ovacija, tad su sestre, ni krive, ni dužne, morale seliti iz Doma. Dječje su zabavište smjestile u iznajmljenu privatnu kuću. Školski nadzornik nije bio s tim zadovoljan, jer su prostorije bile pretijesne. Sestre su ipak nastavile s radom i davale priredbe o sv. Nikoli, Božiću, o pokladama, Majčinom danu i krajem školske godine. U zabavištu se bez prekida radilo i za vrijeme II. svjetskog rata. Poslije rata državna je vlast obustavila taj rad.

Djeca iz zabavišta samostana Sv. križa u Petrinji izvode na priredbi točke »petrinjske lutkice« i »petrinjsko cvijeće«

Gospođa *Amalija Filjak* darovala je sestrama kuću u gradskom predjelu Kaniža. Sestre su uselile u nju u siječnju 1934. Na poticaj župnika Razuma pokrenuta je akcija da se sagradi *Katolički dom*, u kojem bi se održavali sastanci i priredbe, gdje bi se smjestilo i dječje zabavište. Župnik nije bio za to da se išta započne graditi prije negoli se skupi čitava potrebna svota. To je bilo na štetu cijele stvari. Dom se nije sagradio.

Godine 1947. dvije su sestre preuzele brigu za crkvu. One su vodile i kućanstvo u župnom stanu. Stanovale su u tzv. *Zvonariji*, kući uz crkvu u kojoj je dotada stanovao zvonar. Pokraj Zvonarije bila je mala kuća s dvije sobe, kuhinjom i nusprostorijama, a iza nje se prostirao velik vrt od 800 četvornih hvati. Vlasnik toga posjeda bio je dr. Josip Nemec. On

je taj posjed prodao sestrama 12. XII. 1964, a one su prodale svoju kuću u Kaniži i dobivenim novcem platile malu kuću s vrtom. S odobrenjem Konzervatorskog zavoda iz Zagreba sestre su uz Zvonariju sagradile jednokatnu kuću, u kojoj sada stanuju.

Među sestrama koje su djelovale u Petrinji treba posebno spomenuti sviračicu *sestru M. Adelhardu Bohdalek*. Ona je unatoč svojim godinama i krhkom zdravlju svake nedjelje odlazila u *Malu Goricu*, 5 km daleko od Petrinje, da ondje svira pučku misu. Bilo je to od godine 1950. pa sve do 1966. Po svakakvom je vremenu pješačila 14 godina, a samo se dvije zadnje godine vozila autobusom. Poslije njezine smrti sestre više nisu trebale ići u Malu Goricu.

Godine 1968. susjedna je župa *Hrastovica* ostala bez župnika, pa je njom upravljao petrinjski župnik. Tad su i sestre preuzele spremanje župne crkve i crkveno pjevanje.

Kad se 1968. navršilo 50 godina od dolaska kćeri Božje ljubavi u Petrinju, upriličena je lijepa proslava u kojoj su sudjelovala i djeca i župljani. Dotada su sestre povremeno zamjenjivale župnika kod kateheze, a otada su počele stalno katehizirati. Najprije su preuzele predškolsku djecu, a onda 4 razreda osnovne škole. S tim djelokrugom opet su se obnovile priredbe, a zatim su počele vjeronaučne olimpijade i rad za katoličke misije.

No, ne samo djeca nego su i starije osobe također briga sestara. Pohađaju ih, a po potrebi dvore one koji nikoga svoga nemaju.

U razdoblju od 50 godina sestre su se u Petrinji suživile sa župom i župljanima. Rade revno na slavu Božju i dobro bližnjih.

Samostan ANĐELA ČUVARA u Križevcima

Osnovan 1928.

Križevci leže na jugoistočnom prigorju planine Kalnika. Grad se spominje potkraj 12. stoljeća. Odlukom kralja Bele IV. g. 1253. Križevci su postali privilegirana općina, u kojoj su se održavali sabori slavonskih staleža. Mjesto je bilo podijeljeno na gornji, donji i unutarnji grad. Po naređenju kralja Žigmunda unutarnji je grad utvrđen. Još i danas postoje ostaci od utvrda pačetvorinasta oblika koje su na uglovima bile pojačane bastionima.[190] Od godine 1801. u Križevcima je sijelo grkokatoličke biskupije.

»U historijskom gradu Križevcima od spomenika crkvene umjetnosti na prvom mjestu dolazi *crkva sv. Križa*. Nekada je to bila župna crkva i

[190] Enciklopedija Jugoslavije, s. v. Križevci.

po njoj je grad dobio ime. U povijesnim izvorima crkva se spominje od godine 1326 ... U unutrašnjosti crkve na triumfalnom je luku slikar *Oton Iveković* naslikao *Krvavi sabor križevački:* historijski događaj, kad je kralj Žigmund g. 1397. dao na saboru u Križevcima pobiti vođe hrvatskog otpora. U toj se crkvi nalazi glavni oltar sv. Križa od mramora, djelo *Francesca Robbe* iz g. 1756. Taj je oltar bio u zagrebačkoj katedrali prije njezine restauracije i smatrao se najljepšim oltarom u katedrali, a svakako je najuspjelije djelo kipara Robbe. *Grkokatolička katedrala* ima vrijedan ikonostas, koji su oslikali: *Celestin Medović, Ivan Tišov i Bela Čikoš-Sesia.*«[191]

Danas su Križevci poljoprivredno-industrijski grad (mesna industrija, industrija građevnog materijala i čeličnih konstrukcija). Mjesto leži na željezničkoj pruzi Zagreb—Koprivnica—Osijek.

Kad su se kćeri Božje ljubavi već udomile u Koprivnici, odlučile su da u tom kraju prošire svoj djelokrug. Stoga je koprivnička predstojnica otišla u Križevce da izvidi prilike i od vlasti dobije dozvolu za otvaranje dječjeg zabavišta. Zapreke nije bilo. Dana 3. listopada 1928. god. došle su dvije sestre iz koprivničkog samostana, a kasnije su im se pridružile još dvije. Smjestile su se u prizemlju kurije generalnog vikara *dra Dane Šaja-*

Samostan Anđela čuvara u Križevcima

[191] A. IVANDIJA-D. KEČKEMET, *Crkvena umjetnost Hrvatske*, Zagreb, 1971, Sjeverozapadna Hrvatska.

tovića, svoga velikog prijatelja i dobrotvora. Kad god bi on imao malo slobodnog vremena, sestrama bi održao duhovni nagovor.

Sestre su tu otvorile zabavište i odmah počele raditi s djecom. Više su puta godišnje raznim vrlo uspjelim priredbama obradovale roditelje djece i ostale građane. Radile su i s mladeži u duhu katoličke akcije. Osim toga posjećivale su bolesne i umiruće.

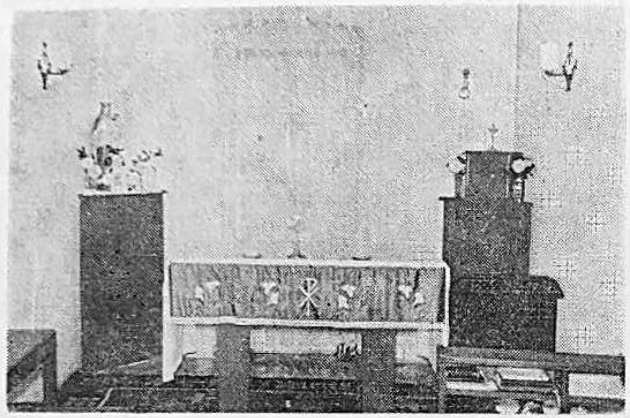

Samostanska kapelica u Križevcima

U Križevcima je 15. i 16. kolovoza 1931. održan *Euharistijski* kongres. Skupilo se tu oko 20.000 vjernika. Mnogi su došli iz okolnih mjesta, a ostali iz Zagreba, Žumberka, Bačke i Bosne. Tom su zgodom sestre pripravile malu djecu na prvu sv. pričest. Brizi sestara bila je povjerena također prigodna kongresna priredba, djeca i mladež u teoforičnoj procesiji. Za procesiju su sestre izradile razne simbole, koje su djeca i mladež nosila. Jedna je skupina nosila harfe, druga klasje žita, treća grožđe i slično, a na kraju su išle djevice sa zapaljenim uljanicama u rukama. Više od dva mjeseca vježbale su sestre s djecom i mladeži program za kongresnu priredbu, koja je vrlo uspjelo izvedena u Hrvatskom domu.

Za vrijeme dijeljenja sv. potvrde 20. VI. 1936. generalni je vikar Šajatović doveo svoga gosta nadbiskupa koadjutora *Alojzija Stepinca* k našim sestrama. Tad je nadbiskup uputio sestrama nekoliko toplih riječi, bodrio ih i posebno im preporučio odgoj male djece.

Za vrijeme objeda u velikoj dvorani prišlo je nadbiskupu 5 malih dječaka iz zabavišta obučenih kao ministranti. Pozdravili su svoga nadbiskupa prigodnom deklamacijom. Zamolili su ga ujedno neka moli za njih da budu jednom dobri svećenici.[192]

[192] KD, knj. VII, 254.

Punih su deset godina dvorile sestre bolesnu *učiteljicu Vjekoslavu Matijević*. Poslije njezine smrti (1938) sestre su preselile u njezinu kuću. Popravile su je i u njoj uredile kapelicu. Kuća je prozvana: *Samostan Anđela čuvara.*

Kćeri Božje ljubavi radile su u zabavištu sve do godine 1947, kad je zabavište prešlo u državne ruke. Iako je taj potez bio težak za sestre, one su i nadalje ostale u Križevcima i snalazile se u novim prilikama. Skromnim sredstvima i u novim okolnostima izlazile su u susret svima koji su bili u nekoj potrebi ili nevolji. Pripremale su hranu svećenicima koji nisu imali svoga domaćinstva, spremale stanove nekim obiteljima, plele su i šivale.

Danas u samostanu Anđela čuvara ima 7 sestara. Dvije su slaboga zdravlja, a dvije su već u poodmakloj dobi. One su nakon II. svjetskog rata došle iz Bosne, kad su kćeri Božje ljubavi morale napustiti svoje samostane i ekonomije.

Sestre se izdržavaju radom svojih ruku, pletu, obrađuju svoj vrt i podučavaju u glazbi. Povremeno sviraju i vode pjevanje na župnoj filijali u Ravenu. Ovoj redovničkoj zajednici pripadaju i dvije sestre koje rade na župnom dvoru u blizini samostana.

Domaćinska škola u Zagrebu

Zagrebačko društvo gospođa *Kolo domaćica* imalo je u Zagrebu svoju Domaćinsku školu koja je uživala velik ugled. Broj se učenica, internatkinja i školskih odjeljenja iz godine u godinu sve više povećavao. Škola se kasnije razvila u *Učiteljsku domaćinsku četvorogodišnju školu.*

Odbornice *Kola domaćica* uputile su molbu Provincijalnom poglavarstvu Kćeri Božje ljubavi u Sarajevu, da bi sestre surađivale s njima u Domaćinskoj školi kao nastavnice, odgojiteljice i voditeljice pojedinih službi. Poglavarstvo je poziv prihvatilo i sestre su počele s radom šk. godine 1928/29.

Uz Učiteljsku školu Kolo domaćica je osnovalo također jednogodišnji, a kasnije dvogodišnji tečaj za seoske djevojke, koje su tu sticale vještinu u svim kućnim poslovima i tako se osposobile za vrsne kućne pomoćnice. Djevojke su imale u školi svoju posebnu uniformu. Odgojiteljica i nastavnica tih djevojaka bila je uvijek jedna od sestara.

Godine 1940. osnovalo je Kolo domaćica i svoju *ekonomiju na Stupniku* kraj Zagreba, koju su također vodile sestre.

Poslije II. svjetskog rata ukinute su sve privatne škole, pa tako i ta Domaćinska škola, a tim je ujedno prestao i rad sestara u toj školi.

Polaznice tečaja za kućne pomoćnice u Domaćinskoj školi u Zagrebu

Svećenički dom SALVATOR u Dubrovniku

Osnovan 1932.

Župna crkva sv. Mihajla na Lapadu, uz koju se nalazi staro groblje dubrovačkih gospara, što ga je Ivo Vojnović tako lijepo opjevao u svom sonetu *Na Mihalju,* prvi se put spominje godine 1290.

Vrhbosanski je kaptol godine 1932. kupio za oporavak svećenika mali hotel *»Madeira«* na Lapadu i prozvao ga *Salvator.* Iste godine (8. XII.) po želji vrhbosanskog nadbiskupa Ivana Šarića stigle su na Lapad kćeri Božje ljubavi da preuzmu vodstvo doma. Dom je vrlo lijepo uređen, ima malu ali ukusnu kućnu kapelicu. Oko kuće je vrt pun povrća i cvijeća. Prije rata dolazili su u Salvator na odmor svećenici ne samo iz Vrhbosanske nadbiskupije, i cijele države, nego su česti bili također gosti iz inozemstva. Položaj kuće, mir, čistoća, red, pred kućom razgranate palme, a posvuda cvijeće, sve je to pogodovalo onima, koji su bježali od gradske buke. I sâm se nadbiskup često tu navraćao u pratnji svojih gostiju svećenika.

Sestre su otvorile na Lapadu *dječje zabavište,* koje je radilo sve do 1945. Poslije rata smještene su u prizemlje zgrade tri obitelji, pa je stoga ostalo samo malo prostora za goste, a da ni ne spominjemo da su kućni mir i red bili narušeni. Vrlo teško i u velikim vremenskim razmacima te su obitelji napuštale Salvator. Zadnja je odselila 5. VIII. 1975.

Kad je bilo više prostora, tad su sestre tu držale i po koju kandidaticu. Sestre su godine 1960. otvorile radionicu crkvenog ruha, jer im je to bilo potrebno za uzdržavanje. Od godine 1963. katehiziraju u lapadskoj župi, pripravljaju djecu na prvu sv. pričest, vode crkveno pjevanje i uređuju župnu crkvu. Od početka djelovanja u župi sestre su vodile kućanstvo nekim župnicima.

Svećenički dom Salvator u Dubrovniku

Sestre se bave i karitativnim radom. Posjećuju bolesne, osamljene i stare osobe. Pospremaju im stan i nabave što treba. O blagdanima pripravljaju ih na primanje sv. sakramenata.

Godine 1967. renovirana je župna crkva sv. Mihajla. Tada je bilo i za sestre mnogo posla. I Salvator je renoviran 1971.

Sestre iz Salvatora ne rade samo za lapadsku župu. One besplatno pomažu i u susjednim župama: *Pločice, Dubravka, Svarče, Lisac, Ošlje, Pridvorje* i *Mokošica.* Tamo redovito odlaze po dvije sestre i urede sve što treba. — Svećenici se rado navraćaju u Salvator na konačište i hranu.

Skupa sa župljanima sestre su odlazile na hodočašća u zemlji i u inozemstvu.

Dom biskupa JOSIPA LANGA u Zagrebu

Osnovan 1934.

Nekadašnje učenice biskupa *dra Josipa Langa* na uspomenu i u znak zahvalnosti prema svome profesoru i duhovnom vođi, a pod vodstvom *dra Milana Beluhana*, župnika sv. Marije u Zagrebu, osnovale su *Dom biskupa Langa* u Zagrebu, na Prilazu Đure Deželića br. 7. Sjednici Odbora za gradnju Doma, (29. VIII. 1934.) prisustvovala je i generalna glavarica Družbe Kćeri Božje ljubavi *Majka M. Kostka Bauer*. Odlučeno je tada da se vodstvo Doma povjeri kćerima Božje ljubavi, što je vrlo rado prihvaćeno, jer je predviđeni djelokrug Doma potpuno odgovarao jednoj od glavnih svrha Družbe.

S prvom predstojnicom *sestrom M. Arkanđelom Idžaković*, dotadašnjom nastavnicom Ženske učiteljske škole u Zavodu sv. Josipa u Sarajevu, došle su u Dom četiri sestre *10. X. 1934.* Sve su se odmah prihvatile posla. Zagrebački nadbiskup *Antun Bauer blagoslovio je Dom 4. XI. 1934. godine.*

U Domu su *besplatno stanovale kućne pomoćnice*, koje nisu imale službe, ili su bile slabe nakon bolesti. Ostajale su u Domu onoliko, koliko im je bilo potrebno. Za vrijeme njihova boravka u Domu sestre su ih upućivale u sve kućne poslove, a osim toga odgajale su ih. Svaku su djevojku primale otvorena srca, s mnogo iskrene želje, da joj pomognu.

Sredstva za uzdržavanje Doma pribavljala su se samo vlastitim radom i darovima dobročinitelja. Zagrebački industrijalac *Antun Res* na svoj je trošak uredio praonicu rublja u Domu i nabavio pletaći stroj. Jedna je sestra radila na tom stroju, a djevojke su joj pomagale. Punih 10 godina radila je u praoni rublja *sestra M. Rafaela Blatnik*. Ona je s djevojkama prala crkveno rublje za deset zagrebačkih crkava. Dobivenim prihodom podmirivali su se većim dijelom troškovi za uzdržavanje Doma.

U Domu je uvijek boravilo najmanje dvadesetak djevojaka. Vrata su Doma bila uvijek svima otvorena i tokom jedne godine izmijenilo bi se u Domu skoro tisuću djevojaka. Svrha je Doma bila dobro poznata i zagrebačkoj javnosti i policiji, stoga su više puta doveli u Dom neku djevojku, koju su bespomoćnu našli na kolodvoru ili na ulici. U Domu je radila i služba za zapošljavanje kućnih pomoćnica. Pristojba, koju su gospođe plaćale, išla je u korist Doma.

Dom je pomagao ne samo kućnim pomoćnicama nego i drugima kojima je pomoć bila potrebna. To su u prvom redu bile siromašne *studentice i studenti*. Besplatno im se pralo rublje, a dobivali su prema potrebi i hranu. Za vrijeme rata u Domu su bile smještene i djevojčice koje su bile sklonjene u Zagrebu.

Ta mala oaza, uređena posve prema načelima Majke Franciske Lechner, uspješno je djelovala samo nešto više od jednoga desetljeća. Poslije II. svjetskog rata državna je vlast obustavila rad u Domu.

Kućne pomoćnice i sirotice u Domu biskupa Langa u Zagrebu prihvaćene s mnogo ljubavi i pažnje

Samostan SV. OBITELJI u Postirama

Osnovan 1935.

Postire su mjesto na sjevernoj strani otoka Braća. Nedaleko naselja ima duga dolina u kojoj vrlo dobro uspijeva povrće i voće. Stanovnici se bave poljoprivredom i ribarstvom. U mjestu ima tvornica ribljih konzerva. Mještani se također bave klesarstvom. Postire imaju lijepu pješčanu plažu što pogoduje razvitku turizma.

Mjesto se u povijesti prvi put spominje 1347. godine. U njemu je stara župna crkva iz XVI. stoljeća posvećena sv. Ivanu Krstitelju. Crkva je kasnije restaurirana i od prvotnog je zdanja sačuvana samo utvrđena apsida s puškarnicama. Postire su dale Crkvi 15 svećenika. U srpnju 1981. godine svečano je proslavljena 400. obljetnica župe.

Kćeri Božje ljubavi došle su u Postire godine 1935. Od jedne su gospođe preuzele dječje zabavište. Između prvih sestara treba posebno istaknuti *sestru M. Jelisavu Šaran i sestru M. Salvatoru Schimpach.* Postirani ih se i danas rado sjećaju. Sestra Jelisava je izvanredno dobro radila s djecom u zabavištu, a sestra Salvatora je vodila crkveni zbor i svirala na orguljama. Kao rođena Austrijanka iskoristila je svoje znanje njemačkog jezika da za vrijeme II. svjetskog rata spasava Postirane od Nijemaca, i to često *uz opasnost vlastitog života.* Također je vrlo lijepu uspomenu ostavila i *sestra M. Augustina Labaš.* Izradila je za crkvu nove paramente i oltarnike. Njezine misnice i oltarnici još se i danas cijene kao vrijedna umjetnina.

Postire: križićem na krovu označen je samostan sv. Obitelji

Prije II. svjetskog rata sestre su u Postirama vodile *tečaj šivanja i ručnog rada.* Od godine 1948. preuzele su i katehizaciju predškolske i školske djece. Nadalje, one uređuju crkvu, vode crkveni zbor, a po potrebi i u župi Dol. Raspačavaju katolički tisak. Sestre također pripremaju i izvode s djecom programe prigodom proslava, svečanosti i blagdana, npr. kod mlade sv. mise, prve sv. pričesti, sv. potvrde, za blagdan Gospe od Karmela i sl.

I sestre u Postirama brinu se za stare, bolesne i osamljene osobe. Primile su u svoj samostan *7 starica,* koje svoje zadnje godine i dane života provode pod brižnim okom sestara. Sestre također skupljaju ponošenu odjeću i obuću i poštom razašiljaju je onamo gdje znadu da je sirotinji potrebno.

Godine 1968. preuzele su sestre kućanstvo na župnom dvoru. Bio je tada župnik *don Ante Marušić.* A kad je on stupio u mirovinu, preselio je k svojoj nećakinji, no sestre su ga dvorile i njegovale sve do njegove smrti (1975.). Njegov nasljednik *don Tonči Jelinčić* ima uza se svoju majku i sestru, pa se one brinu za župni dvor.

Od svoga dolaska u Postire kćeri Božje ljubavi nekoliko puta su selile. Od godine 1971. stanuju u kući, koju im je po želji svoga pokojnog muža darovala gospođa *Franka Bižanac.* Kuća je blizu crkve, pa je vrlo pogodna za samostan. Župnik Tonči Jelinčić svake srijede poslije večernje sv. mise dođe k sestrama, izmoli s njima časoslov i održi im zatim tumačenje Sv. pisma.

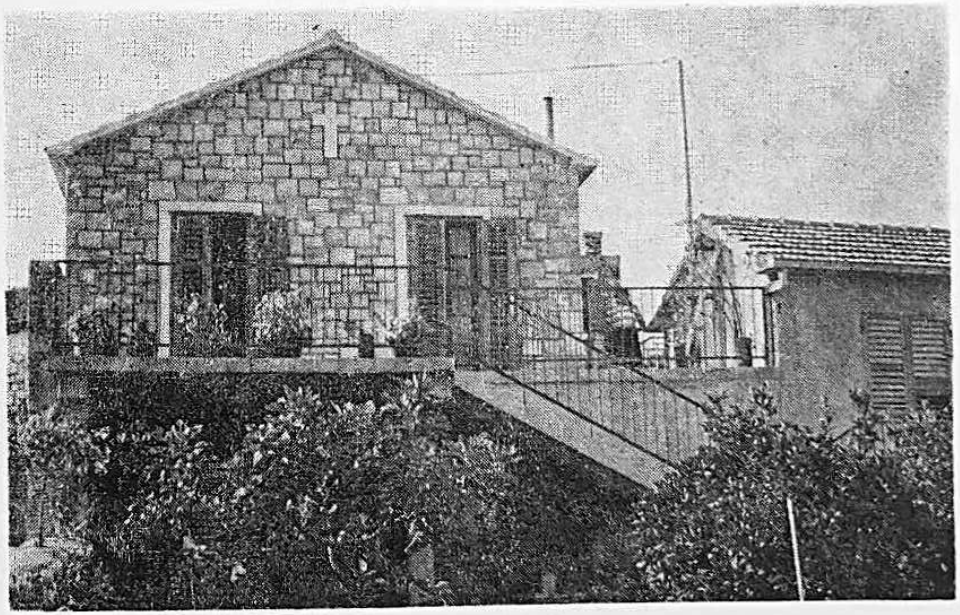

Samostan sv. Obitelji u Postirama na Braču

Godine 1980. u sklopu je samostana blagoslovena *kapelica sv. Josipa.* To je zavjetni dar Postirana. Kad je ratni vihor odveo iz Postira 336 muškaraca, oni su obećali da će podići kapelicu sv. Josipu, ako se sretno kući vrate. Vratili su se i sad su ispunili svoje obećanje. Kapelicu je blagoslovio

biskup Celestin Bezmalinović. Sad je to *»jedna nova oaza šutnje, molitve, sabranja usred Postira«*, kako piše *Bračka Crkva* (god. III, br. 2/81.).

Župljani Postira zajedno su s ostalim vjernicima diljem domovine hodočastili u Rim, Šibenik, Solin, Nin, Jelsu i u Donji Humac (za proslavu 800-obljetnice župe). Prigodom te proslave donesen je na Brač Pralik Gospe od Otoka. Župljanima hodočasnicima uvijek su se pridružile i sestre. U Bračkoj Crkvi piše o sestrama da su »kao temelj koji se ne vidi«. Njihova se prisutnost posvuda osjeća. One su uvijek pripravne da podrže druge, da im pomognu u njihovim bilo duševnim, bilo tjelesnim teškoćama.

Samostan MAJKE DIVNE u Splitu

Osnovan 1937.

Prvi samostan kćeri Božje ljubavi na teritoriju Splitske nadbiskupije osnovan je u samom gradu Splitu.

Inicijal P (f. 198v) iz hrvatsko-glagoljskog misala Hrvoja Vukčića Hrvatinića, bosanskoga vojvode, hrvatskoga bana i hercega grada Splita (oko godine 1404.)

Ono što je u Zagrebu Dom Gospe Lurdske za sjevernu Hrvatsku, to je splitski samostan Majke Divne za južnu Hrvatsku, naime, središte oko kojega se okupljaju kćeri Božje ljubavi. To je i bila prvotna nakana poglavara, kad su odlučili osnovati filijalu u Splitu, koja će u svako doba i u svim prilikama biti otvorena sestrama kad s otoka dolaze u Split.

Ljeti 1937. iznajmile su sestre kuću na Poljičkoj cesti br. 34 i uselile u nju *28. kolovoza* iste godine. Među prvim sestrama toga samostana bila je i *sestra M. Terezina Werner*, koju smo već na ovim stranicama susretali. Tadašnji splitski *biskup dr. Kvirin Klement Bonefačić* radovao se što će kćeri Božje ljubavi biti u onom dijelu grada Splita, gdje još nema sestara.

U svom novom samostanu sestre su najprije otvorile *dječje zabavište*. Imale su i većih planova, ali za njihovo ostvarenje trebalo je i više prostora. Odluka je pala na kuću s lijepim položajem i s dosta prostorija na Marjanskoj cesti br. 9, vlasništvo Zbornog kaptola iz Trogira. Već *19. srpnja 1938.* uselile su u nju. Kasnije je Zborni kaptol ponudio sestrama da kupe kuću u kojoj stanuju. Ponuda je prihvaćena. Godine 1971. kuća je uknjižena u gruntovnici na Družbu Kćeri Božje ljubavi kao samostan Majke Divne. Neumornim zalaganjem sestara i prilozima dobročinitelja izvršeni su u kući zamašni popravci i adaptacije.

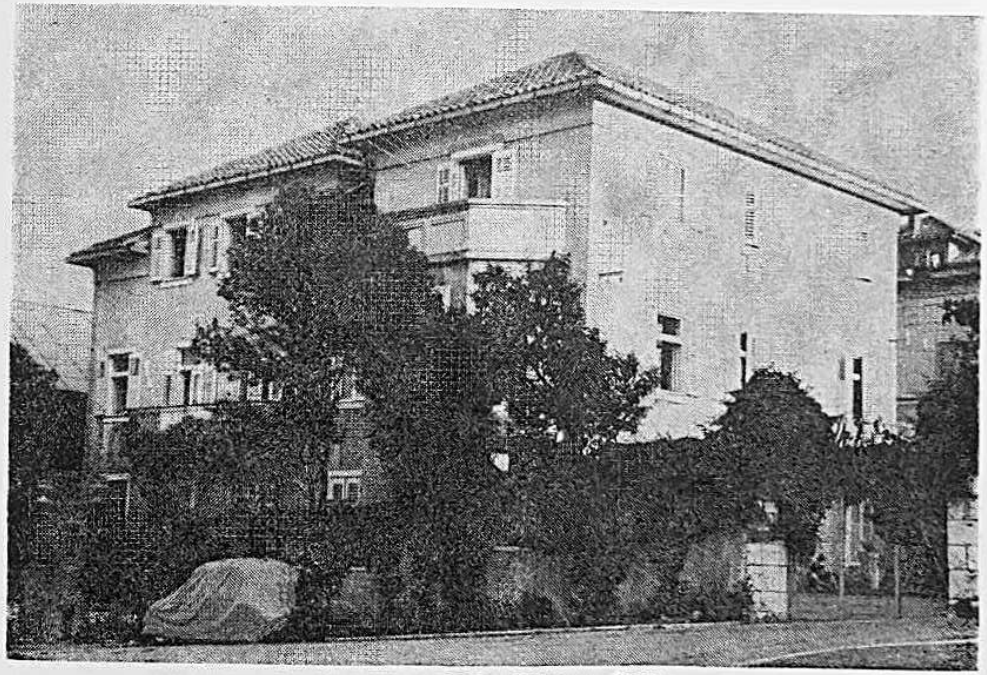

Samostan Majke Divne u Splitu

I za taj dio grada, u kojem su se sestre definitivno smjestile, otvorile su one najprije *dječje zabavište*, a zatim *žensku zanatsku školu*, koja je 1942. ukinuta. Od prvih početaka svoga djelovanja u Splitu sestre su podučavale u glazbi i stranim jezicima. U tom je samostanu uvijek bilo ne-

koliko kandidatica s područja južne Hrvatske. One su u gradu pohađale školu. Na taj je način ova filijala pomagala Provinciji u podizanju podmlatka. To i sada čini. Isto je tako Split pružio pomoć Provinciji, kada je od 1953. do 1960. u tom samostanu bio smješten novicijat.

Poslije rata GNO Split oduzeo je sestrama prostorije u prizemlju samostana i tu otvorio jaslice za malu djecu, no već iduće godine jaslice su otud odselile. U prizemlju su se mijenjali stanari sve do 7. prosinca 1980. godine. Tek otada sestre slobodno raspolažu s tim prostorijama.

Godine 1948. počele su sestre primati na stan, opskrbu i podvorbu *starice, bolesnice i osamljene*. Potrebe su bile velike, a prostor veoma ograničen. Prije nekoliko godina sestre su prihvatile priliku da u Bukovčevoj ulici br. 3 smjeste pet starica. I ondje su sestre trajno s njima, brinu se za njih i dvore ih.

Kćeri Božje ljubavi u samostanu Majke Divne

Uz već navedene djelatnosti sestara u samostanu je otvorena i *radionica za popravljanje crkvenog ruha*. Posla je uvijek bilo na pretek. Posebno su sestrama bile pune ruke rada 1976. prije proslave *1000-obljetnice Gospe od Otoka*, najstarijega Gospina svetišta u Hrvata. Sestre su se spremno odazvale pozivu Odbora za proslavu da sudjeluju u pripremama. Na samoj proslavi prinijele su svoj dar na oltar. Sve okupljeno mnoštvo katoličkog i hrvatskog puka, kao i ugledni gosti iz inozemstva vidjeli su njihov dar: na crkvenim dostojanstvenicima i domaćem svećenstvu zablistale su *63 jednake bijele misnice s emblemom HELENA MATER*. Sestre

su također vrlo uspješno izvele narudžbu za izradu odijela *sinjskih alkara*. Time su one pridonijele svoj obol tom vrlo omiljenom narodnom slavlju u Cetinskoj krajini.

Samostan Majke Divne središnjica je za sestre juniorke koje djeluju u južnoj Hrvatskoj. One se u određenim terminima tu sastaju, prisustvuju predavanjima i ostalom programu posebno za njih priređenom. Ti su susreti sestrama, kako one izjavljuju, uvijek novo osvježenje.

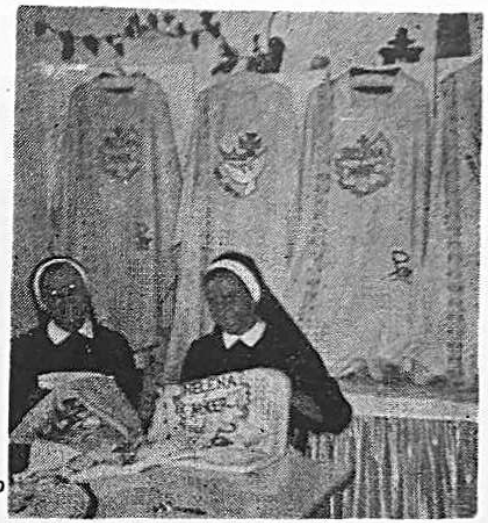

S. M. Emilija Golčić i s. M. Jelena Šašo na djelu ruku svojih

Sestre samostana Majke Divne uvijek imaju priliku da prisustvuju duhovnim tečajevima i predavanjima, kojima je svrha da se redovnički život što više produbi, osvježi i usavrši, kao i to da se što bolje vrši katehetska služba. Zajednički sastanci raznih redovničkih družba u Splitu znatno potpomažu boljem međusobnom poznavanju i zbližavanju. Članice svih redovničkih družba u Splitu zajednički nastupaju prigodom raznih svečanosti i vjerskih priredaba. Tako je npr. bilo prigodom *Dekanatskog euharistijskog kongresa* u Splitu 25. lipnja. 1981. Priredba je tom prilikom vrlo uspjela, pa se *nadbiskup dr. Frano Franić* pohvalno izrazio i s čuđenjem upitao, da li se moralo čekati na Euharistijski kongres da se tako nešto lijepa doživi.

Godine 1975. sestre iz samostana Majke Divne rado su se pridružile ostalim vjernicima grada Splita, pa su s njima zajedno od 30. IV. do 2. V. sudjelovale u proslavi Svete jubilarne godine u Rimu. Godinu dana kasnije, 1976, prisustvovale su u Rimu beatifikaciji našeg sunarodnjaka o. Leopolda Mandića. Hodočastile su također u Lurd 2. VIII. 1977. Godine 1979. pohitile su u Nin 2. rujna na proslavu Branimirove godine, odnosno uspomenu na 1100. obljetnicu pisma Pape Ivana VIII. knezu

Branimiru. Sa župom *Gospe od zdravlja* bile su na proslavi 550. obljetnice postojanja franjevačkog samostana u Karinu, u kojemu već više od 25 godina rade kćeri Božje ljubavi kao domaćice. Godine 1980. hodočastile su bl. o. Leopoldu Mandiću u Osijek, a 7. rujna iste godine Gospi Lurdskoj u Vepric.

I tako se u životu sestara u samostanu Majke Divne izmjenjuju molitva i rad. Grad Split sve se više razvija i širi, a time se sestrama otvaraju prilike i mogućnosti raznolikog rada u vinogradu Gospodnjem.

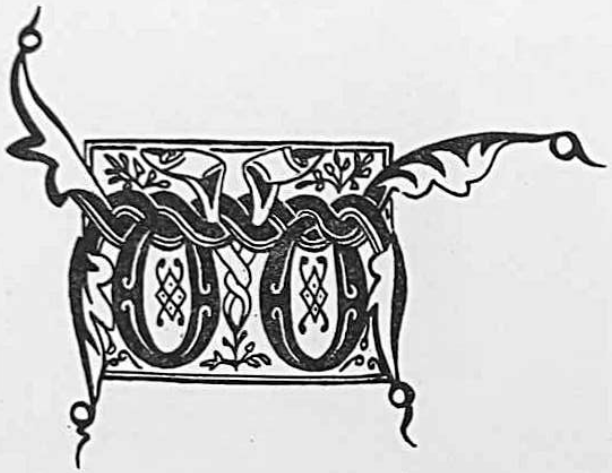

Inicijal Ž (f. 169r) iz hrvatsko-glagoljskoga misala Hrvoja Vukčića Hrvatinića, bosanskoga vojvode, hrvatskoga bana i hercega grada Splita

Dom GOSPE LURDSKE u Zagrebu

Osnovan 1938.

Kćeri Božje ljubavi osnovale su 1938. godine u Zagrebu (Nova ves 16) samostan pod imenom *Dom Gospe Lurdske*. Kuća je u to doba pripadala Zagrebačkom kaptolu, a kasnije je darovana Provinciji.

Prvotna je nakana bila da se u taj Dom smjeste sestre studentice. Ali, ubrzo se ukazala potreba da se tu sklone djevojčice i naučnice koje su dolazile u Zagreb iz raznih krajeva domovine, većinom sa sela, da tu izuče neki zanat. Prve buduće naučnice uputio je u Dom *prof. Bresler*, pročelnik u Ministarstvu socijalne politike u Zagrebu, a zatim su pristizale i ostale. Neke su od njih dolazile u Dom same i molile smještaj. Bila su to većinom djeca bez jednoga ili oba roditelja. Boravile su u Domu i po nekoliko godina, odnosno sve dok ne bi završile zanat ili školu i dok nisu počele same zarađivati svoj kruh. Neke su ostajale u Domu sve do svoje udaje.

Naučnice su učile razne zanate. Bilo je tu i malih djevojčica koje su tek počele pohađati osnovnu školu, da bi zatim nastavile školovanje u nekoj srednjoj, građanskoj ili trgovačkoj školi, a bilo je i onih koje su

dolaskom u Dom nastavile prekinuto školovanje. Poslije završenog zanata naučnice su se zapošljavale prema stečenoj kvalifikaciji, bilo kod privatnih zanatlija bilo u tvornici.

Broj učenica i naučnica u Domu varirao je, ali je uvijek bio velik. Za vrijeme rata bilo ih je i do 100, pa i više. Zadnjih godina rata i sve do 1947. pretežno su u Domu bile učenice. Prostorije Doma u svakom su pogledu bile malene i pretijesne za smještaj tolikog broja djevojčica i djevojaka, naročito u pogledu noćnog počinka. I u toj su tjeskobi sestre Doma nalazile rješenje. Svećenici, koji su stanovali u svojim kurijama u Novoj vesi, išli su na ruku i sestrama i djeci. Dali su na raspolaganje za konačište djece jednu ili dvije sobe. Prihvaćale su ih pod svoj krov i poznate obitelji u susjedstvu. Sestre su također u tu svrhu dobile na raspolaganje jednu staru kuću na Medveščaku. Tjeskoba je također bila i u pogledu mjesta kod blagovanja. Trebalo je čekati na smjene.

Dom Gospe Lurdske prije dogradnje

Ministarstvo socijalne politike u Zagrebu mjesečno je plaćalo za one učenice i naučnice koje je ono smjestilo u Dom. Davalo je pomoć u hrani, a katkad i u tekstilu. Ostala djeca, njih skoro polovica, bila su na brizi sestara, a pristizala je pomoć i od dobročinitelja. One naučnice, koje su počele raditi i zarađivati svoj kruh, a koje su i dalje ostale u Domu, izdvajale su za svoje uzdržavanje dio svoje plaće.

Svakog bi se jutra Dom gotovo ispraznio: djeca bi otišla u školu, a naučnice na zanat, ili rad u tvornici. Poslije podne je opet bilo živo u

Domu. Unatoč ograničenom prostoru *u Domu je vladala srdačna, topla i vedra mladenačka atmosfera.*

Pa ipak, punina vedrog raspoloženja čitave zajednice Doma ponajviše je dolazila do izražaja u raznim kućnim prigodnim priredbama, kao npr. na sv. Nikolu, poklade, na imendane, rođendane i sl. Najveća je slava ipak bila na dan zaštitnice Doma Gospe Lurdske. Cijeli se Dom zajedničkom devetnicom spremao na taj dan. Razaslale bi se pozivnice svim dobročiniteljima i prijateljima Doma, kao i bivšoj *djeci* Doma. A bilo je među tom bivšom domskom djecom i udatih koje su tim zgodama dovodile sa sobom i članove svoje obitelji, naročito svoju dječicu. Majke su željele da svojoj djeci pokažu gdje je to njihova mama provela radosne godine svoga života. Proslava Gospe Lurdske redovito se završavala zajedničkom večerom svih uzvanika. Radi pomanjkanja prostora trebalo je za tu zgodu isprazniti spavaonice. Stoga se te noći, na veliku radost djece, spavalo na podu.

Reljef Gospe Lurdske, zaštitnice Doma, izradila hrvatska akademska kiparica Mila Vod

Ne samo prigodom tih svečanosti, nego i inače u Dom se k djeci rado navraćao *nadbiskup Alojzije Stepinac* u pratnji svoga tajnika *dra Franje Šepera.*

Taj je Dom godinama bio Božja oaza mladenačkog života, Božja košnica. I dosta se dobrih rojeva otisnulo iz njega u život. Sve su sestre s mnogo ljubavi, truda i razumijevanja radile s djecom, no duša je Doma bila »teta Katica« (sestra M. Franciska Dušić), koja je dotada već imala za sobom dugogodišnju praksu u radu na socijalnom polju. Resilo ju je

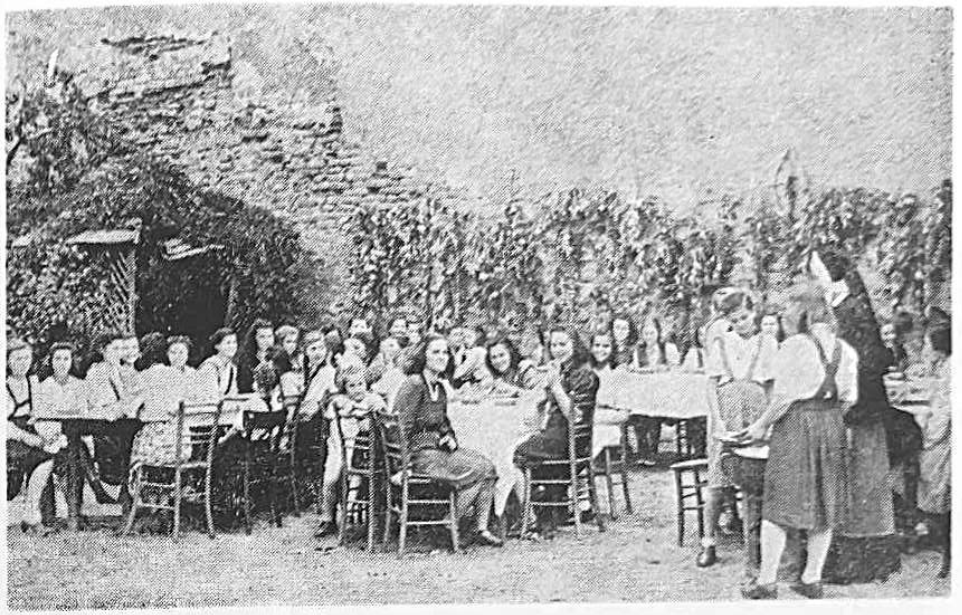

U dvorištu ima dosta mjesta za sve njih; o kad ne bi padalo i kad ne bi bilo studeno!

Dr. Franjo Šeper i »teta Katica« s naučnicama u Domu Gospe Lurdske u Zagrebu godine 1944.

veliko srce i dobro oko. Sve je svoje znanje i umijeće upotrijebila na to da se djeca u Domu osjećaju kao u svojoj kući. Od godine 1938. pa do svibnja 1945. prošlo je kroz Dom 237 naučnica.[193]

Godine 1945. državna je vlast preuzela upravu Doma. Postavljena je komesarica, koja je sve uzela u svoje ruke. Sestre su radile po njezinim odredbama. Poslije dvije godine (1947.) sva su djeca preseljena u državni dom.

Bivše pitomice Doma sa svojom dječicom prigodom čestitanja imendana kardinalu Franji Šeperu (1967.)

Ipak, Dom nije dugo ostao bez svojih djevojčica i učenica. Tu i tamo stizala je po koja od njih iz brojnih i siromašnih obitelji naših sestara, i to iz krajeva i sela gdje nije bilo ni osnovne škole. I među njima je bilo siročadi. I ovu, poslije 1947. godine, brojčano znatno manju zajednicu djevojčica i učenica Doma Gospe Lurdske imao je i dalje u vidu dr. Franjo Šeper. Tradicija prigodnih priredaba, susreti s bivšom *djecom* Doma, sada već mnogim majkama s dječicom, nastavljena je i u tim kasnijim godinama. Veliki njihov prijatelj i dragi gost, nadbiskup Franjo Šeper, a od 1965. godine kardinal, redovito bi se odazvao pozivu djece iz

[193] Arhiv Doma Gospe Lurdske, Zagreb.

Doma Gospe Lurdske, sve dok ga Crkva nije 1968. pozvala na još višu i odgovorniju dužnost pročelnika svete kongregacije za nauk vjere u Rimu.

Smisao i svrha Doma Gospe Lurdske nije dakle ugasnula. To je bilo jasno i hrvatskoj akademskoj kiparici *Mili Vod* kad je taj smisao i svrhu godine 1957. izrazila reljefom koji je prvotno bio na oltaru kapelice u potkrovlju Doma, a danas se nalazi na ulazu u Dom. Reljef prikazuje Gospu Lurdsku u sredini, njoj s desne strane u podnožju je Bernardica s ovčicama, a s lijeve strane prilaze joj djevojčice u pratnji jedne sestre Doma.

Već su na pomolu teški dani i iskušenja redovničkih zajednica kćeri Božje ljubavi u našim krajevima, kada će upravo ovaj Dom Gospe Lurdske preuzeti na sebe tešku i odgovornu dužnost središnje uprave Provincije za teritorij cijele države.

Zavod PRESVETOG TROJSTVA u Novom Sarajevu

Osnovan 1939.

Onaj dio Sarajeva koji se pruža jugozapadno od stare željezničke stanice naselili su većim dijelom željezničari doseljeni iz Hercegovine. Njihove su obitelji bile brojne djecom. Na želju *župnika Ante Alaupovića*, a i samih župljana, sestre su godine 1939. na dan 29. travnja otvorile *dječje zabavište*, koje je bilo smješteno u iznajmljenoj kući. Odmah je bilo upisano 103 djece.

Druge godine (1940) otvorile su sestre i *stručnu školu*. Prostorije su bile skučene, zato se pristupilo gradnji školske zgrade. Kad je godine 1941. dovršena zgrada, tad su sestre otvorile i *osnovnu školu* koju je pohađao vrlo velik broj učenika i učenica. Troškovi za gradnju školske zgrade pokriti su većim dijelom poklonom gospođe *Amalije Skutinske*, nećakinje pok. ljubljanskoga biskupa Antona Bonaventure Jegliča.

Poput ostalih privatnih škola na teritoriju Bosne i Hercegovine i ove su škole obustavile rad godine 1945. Dokumentaciju tih škola, na žalost, ne posjedujemo.

Samostan NAZARET u Zavidovićima

Osnovan 1940.

U Zavidoviće, mjesto drvne industrije, došle su sestre Sv. Križa iz Đakova i sagradile omanju ali lijepu kuću. Djelokrug im nije odgovarao, zato su napustile mjesto, a kuću su prodale kćerima Božje ljubavi, koje su došle 1940. na poziv *župnika Ladislava Buljana*.

Kćeri Božje ljubavi otvorile su najprije *dječje zabavište,* u koje se upisalo više od 50 djece. Nakon toga su otvorile i *Žensku stručnu školu.* Javilo se 35 učenica. Obuku su držale u Katoličkom domu.

Sestre su radile i s mladeži u duhu Katoličke akcije. Nadalje, preuzele su svu brigu za župnu crkvu.

Obuka u Ženskoj stručnoj školi obustavljena je 1945. godine. Sestre su ostale u mjestu sve do 1949. godine.

Samostan BOŽJE PROVIDNOSTI u Benkovcu

Osnovan 1940.

Benkovac je glavno mjesto Ravnih kotara. Leži na raskršću prometnica Zadar—Knin, Obrovac—Biograd i Novigrad—Šibenik. U mjestu je razvijena trgovina i obrt, a u okolici poljoprivreda i vinogradarstvo. Benkovac je dobio ime po starom gradu, što se diže iznad njega a bio je feud begova Benkovića iz Livna. Taj se grad prvi put spominje u jednom izvještaju iz godine 1620.

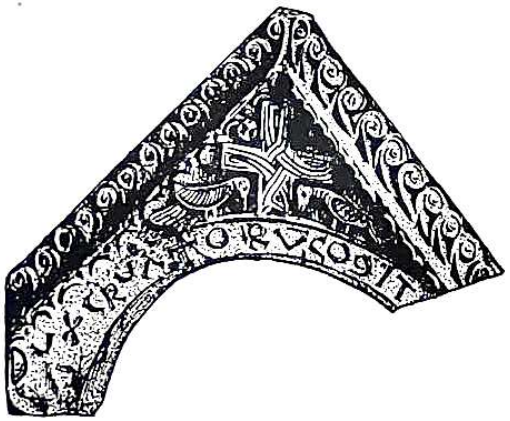

Ulomak oltarne pregrade na kojoj je uklesano DUX CRUATORUM COGIT... nađen u Šopotu kod Benkovca. Kako je na drugom ulomku uklesano ime Branimir, to i ovaj natpis pripada njegovu imenu

Južno od Benkovca kod mjesta *Šopota* našao je *don Mate Klarić* zadužbinu *kneza Branimira,* gdje se u IX. stoljeću prvi put spominje hrvatsko ime uklesano u kamenu. Na jugoistoku od sela Podgrađa nađene su ruševine starog rimskog grada *Asseria.*[194]

Benkovačka župa sv. Ante Padovanskog pripada Zadarskoj nadbiskupiji, a ustanovljena je 1743. Župna je crkva sagrađena 1864, a obnovljena 1962. Posvećena je Porođenju Bl. Dj. Marije. Stanovnici Benkovca po vjeri su katolici i pravoslavci.

[194] Hrvatska enciklopedija, Zagreb 1941, II, s. v. Benkovac.

Kćeri Božje ljubavi došle su u Benkovac godine 1940, i to na poziv tadašnjeg župnika *don Jerka Jurevića.* Sestre su se smjestile u jednokatnoj crkvenoj kući blizu crkve. Brinule su se za red i čistoću crkve, za crkveno ruho i vodile crkveni zbor. Crkva je bila siromašna, stoga su sestre izradile antependije i crkveno rublje. Danas one katehiziraju. Skupljaju djecu na pouku osobito prije prve sv. pričesti. Vrlo je pobudno vidjeti svečanost prve sv. pričesti. Poslije sv. mise zajednički je doručak u lijepo okićenoj prostoriji. Tada dođu i roditelji, rodbina i prijatelji djece.

Župa je posvećena sv. Anti i narod ga posebno štuje. Za njegov blagdan ima mnogo posla u crkvi. Velike su priprave i za blagdan Gospe od anđela i blagdan sv. Paškala.

Mala benkovačka zajednica vjerno se drži preporuke Majke Utemeljiteljice: *Prihvatite svaku priliku da pomognete drugima!* I doista! Njihova su vrata uvijek otvorena svima potrebnima. Tu se navraćaju župnici iz susjednih župa sa svojim željama i potrebama. Ni u kojoj susjednoj župi nema nikakve crkvene svečanosti ili slave, a da sestre ne priskoče u pomoć. Dugi su niz godina odlazile u *Bukovicu,* u mjesto *Kistanje,* na blagdan Gospe od zdravlja da pomognu svećeniku. Sada to više nije potrebno.

Benkovačke su sestre preuzele katehizaciju *u Kruševu* kod Obrovca. Tu ima dosta djece i rado dolaze na pouku.

Druga velika briga sestara jesu *stare, bolesne i osamljene osobe.* Sestre ih posjećuju, dvore i pomažu im nositi križ godina i bolesti. Umiruće pripravljaju na prijelaz u bolji život. Za vrijeme II. svjetskog rata, kad je pučanstvo stradavalo radi slabe opskrbe, sestre su potrebnima pritjecale u pomoć koliko su god mogle. Vodile su i *sirotinjsku kuhinju,* koja se za vrijeme rata zvala *socijalna kuhinja.* Ta je kuhinja nastavila s radom sve do godine 1954.

Benkovačke su sestre držale i *državno dječje zabavište* sve dok ga vlast nije ukinula godine 1945. Sada sestre pletu, šiju i izrađuju ručne radove.

Prigodom 100. obljetnice Družbe Kćeri Božje ljubavi 31. XI. 1968. iz Zadra je došao u Benkovac *nadbiskup Mario Oblak* da uzveliča proslavu, koja se održavala u prepunoj župnoj crkvi. Poslije toga slijedilo je skromno slavlje u krugu sestara.

Sestre iz Benkovca odlaze u Zadar na predavanja, duhovne obnove i prigodne svečanosti. Tu se redovito sastaju s ostalim redovnicama zadarske nadbiskupije. Tako su 1977. učestvovale na proslavi 800. obljetnice dolaska pape Aleksandra III. u Zadar godine 1177. Godine 1979. pribivale su festivalu crkvenih pjevačkih zborova u Zadru pod geslom »Hvalimo

Boga psalmima«. Iste su godine sestre bile i u Karinu da pomognu svojim susestrama prigodom proslave 550. obljetnice dolaska franjevaca u Karin. Zajedno s ostalim župljanima bile su 1976. u Solinu kod Gospe od Otoka, zatim 1979. na nezaboravnoj proslavi Branimirove godine u Ninu, kao i na drugim svečanostima, gdje su se okupljali Hrvati-katolici da proslave velike dane svoje slavne prošlosti.

Dne 7. siječnja 1981. skromno se proslavila *40. obljetnica dolaska kćeri Božje ljubavi u Benkovac*. Sestre su zahvalile Bogu na svemu primljenome dobru i posjetile su grobove svojih pokojnih sestara, koje su radile u Benkovcu i žrtvovale se za veću slavu Božju i dobro bližnjih.

Državni dječji dom u Bedekovčini

(1942.)

Godine 1942. ponuđeno je kćerima Božje ljubavi da preuzmu rad u Državnom domu u Bedekovčini. Ponuda je prihvaćena.

Dom je bio smješten u baroknom dvorcu obitelji Bedeković. Uz dvorac se prostiralo veliko gospodarstvo, vrtovi, polja i vinogradi. Tu je

Djevojčice i djevojke pred Domom u Bedekovčini godine 1944.

Dobro je znati krojiti i šiti...

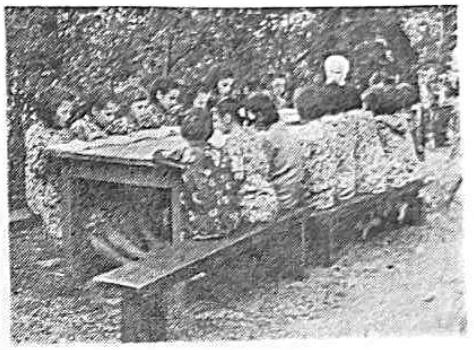

Ugodno je učiti u prirodi...

bilo uređeno prihvatilište za djevojčice i popravilište za djevojke sabrane sa svih strana domovine, skupljene s gradskih ulica i seoskih putova. Jedne je trebalo odgajati, a druge preodgajati. Svrha je bila da i male i velike steknu naviku rada, te jednom uzmognu prihvatiti bolji način života.

Djevojčice su pohađale školu i radile lakše poslove u kući i na gospodarstvu. Djevojke su radile sve kućne i gospodarske poslove. Učile su također krojiti, šiti, plesti na ruke i na pletaće strojeve.

U Domu je bilo oko *100 osoba*, i to *80 pitomica* (broj je varirao), a ostale su bile sestre odgojiteljice i pomoćno osoblje. Sestre su nastojale da u zavodu vlada obiteljska atmosfera.

Sestre su radile u Domu do godine 1945.

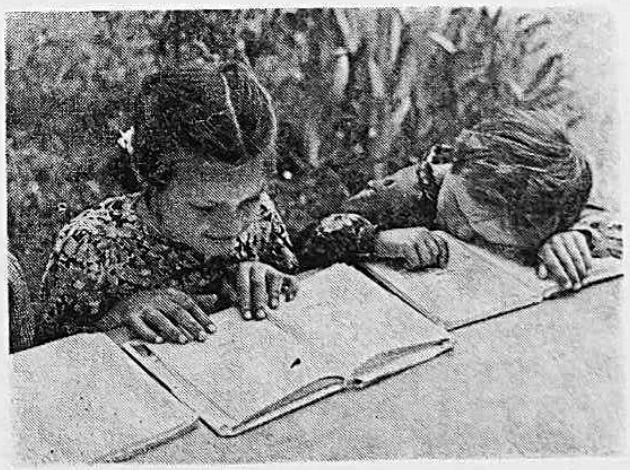

Nad knjigom se može i zaspati...

Samostan IMAKULATE, Zagreb, Nova Ves 5a

Osnovan 1945.

Kad je poslije II. svjetskog rata ukinuta Domaćinska škola u Zagrebu, tad su se sestre, koje su u toj školi radile, našle bez krova i djelokruga. Prebendari Zagrebačkog kaptola ustupili su im smještaj u kuriji u Novoj vesi 5a.

Za rad i posao se sestre nisu morale brinuti, jer je uvijek, a naročito u to poratno vrijeme, bilo potrebnih, bolesnih i bijednih. Sestre su zatim prihvatile pranje, krpanje i šivanje crkvenog rublja za neke zagrebačke crkve. Također su prale i krpale rublje i za zajednice rudovnika, pojedine svećenike, pa i za neke obitelji. Imale su pune ruke posla, pogotovo dok se nisu pojavili strojevi za pranje rublja.

Sestre u samostanu Imakulate osobito su se brinule za *kućne pomoćnice*. Vrata su im te zajednice bila uvijek i u svako doba otvorena, a nedjeljom su se tu redovito okupljale, pogotovo za života *sestre M. Helene Subašić*, koja se za njih brinula kao majka. Broj kućnih pomoćnica je u trajnom opadanju, pa ih danas gotovo i nema.

I onima kojima je prehrana otežana zbog toga što nemaju svoga domaćinstva, kao i onima koji su u krajnjoj oskudici, sestre samostana Imakulate priskočile su u pomoć. To su u prvom redu pojedini svećenici, zatim stare, bolesne i osamljene osobe kao i pojedini siromašni studenti i studentice. Bolesnim i nemoćnim osobama sestre same donose objed.

U dugom nizu proteklih godina (36) otkako postoji ta mala filijala sestre trajno imaju u vidu bolesne, stare i osamljene osobe iz susjednih ulica. Bilo je tu i svećeničkih osoba. Kad je god bila potreba sestre su se našle uz bolesnike i patnike u njihovim zadnjim danima ili časovima života.

U samostanu Imakulate u Novoj vesi 5a ima 8 sestara. Neke su od njih već u poodmakloj dobi i boležljive su. Uslijed nedostatka svojih fizičkih snaga one svojom molitvom i žrtvom mole od Gospodina blagoslov svojoj zajednici, njezinoj tihoj, ali neumornoj djelatnosti u službi brata čovjeka.

Samostan EGIPAT u Zagrebu, Kaptol 31

Osnovan 1945.

Zagrebačka katedrala sa svoja dva vitka zvonika simbol je grada Zagreba. Duga je njezina povijest. Sagrađena je godine 1217. Stradavala je od ratova, požara i potresa. Poslije jakog potresa 1880, koji je nanio mnogo štete Zagrebu i od kojega je stradala i katedrala, restaurirana je

prema nacrtima bečkog arhitekta Schmidta i Nijemca Bolléa. »Tada su na starim donjim katovima sagrađena dva visoka neogotička zvonika, čitava je unutrašnjost dobila nove svodove, uklonjeni su barokni mramorni oltari i crkva je dobila sadašnji izgled unutrašnjosti. Propovjedaonica je pukim slučajem zadržana. Ideja »čistoće stila« nanijela je umjetničkoj vrijednosti katedrale neprocjenjive štete, dok je s tehničke strane restauracija izvedena dobro.«[195]

Zagrebačka katedrala

»Katedrala ima veoma vrijednu riznicu, ne toliko po skupocjenosti materijala, koliko po umjetničkoj kvaliteti predmeta. Zagrebačka je katedrala i nacionalno svetište.«[196] Ona je ne samo crkva, kuća Božja, nego i *spomenik kulture*. U njoj su grobovi hrvatskih velikana.

Kćeri Božje ljubavi preuzele su uređivanje katedrale i rad u sakristiji godine 1945. Tu su najprije radile 2 sestre, a kasnije 4. U njihovu radu nema predaha. *Svaki veliki blagdan i svaki važan događaj odražava se u katedrali i sestrama se podvostručuje briga i posao* One to znaju i s time računaju. Posve su se suživile sa svojom katedralom. U katedrali se danomice služi najmanje trideset sv. misa, a u izvanrednim danima i do 70. Sestre se brinu i za crkveno ruho i rublje.

Zagrebački vjernici vole svoju katedralu. Rado u njoj obavljaju vjerske dužnosti i posjećuju grob kardinala Alojzija Stepinca. Tu donose cvijeće, mole i pale svijeće. Domaći i strani turisti neprestano posjećuju i razgledavaju katedralu.

Uz svoj redoviti posao imaju sestre i izvanrednog posla, npr. u prigodi koncerata koji se održavaju u katedrali. Osim toga dugotrajno po-

[195] V. bilj. 191, Gornja Hrvatska, Zagreb.
[196] *Isto.*

pravljanje krova katedrale i uvođenje centralnog grijanja nametnulo je sestrama mnogo posla. Prigodom uvođenja centralnog grijanja trebalo je svake večeri očistiti katedralu bar toliko da se ujutro može vršiti služba Božja.

Od prvih početaka rada u katedrali sestre su stanovale nasuprot katedrale u prizemlju kurije na Kaptolu broj 4. Bio je to za redovnice vrlo neprikladan stambeni prostor. Posebno je bilo nezgodno po svakakvom vremenu, naročito u zimsko doba, rano ujutro preko trga odlaziti u katedralu i vraćati se iz nje katkada kasno navečer. Toj je njihovoj nevolji doskočio tadašnji zagrebački *nadbiskup Franjo Šeper*. Odredio je, da se prostorije ustanove *NADASVE* adaptiraju za stan sestara. Te su prostorije dio nadbiskupskog dvora i imaju zaseban ulaž. Sestre su tu uselile u rujnu godine 1960. I danas tu stanuju.

Zajednici sestara iz katedrale pripadaju i dvije sestre koje na Kaptolu rade u tajništvu *Biskupske konferencije*.

Samostan PREČISTOG SRCA MARIJINA u Hvaru

Osnovan 1948.

Grad Hvar leži na sjeverozapadnoj strani istoimenog otoka. Klima je izrazito mediteranska. Radi vrlo dobrih klimatskih prilika prozvan je *»hrvatskom Madeirom«*. To je naš najposjećeniji turistički centar. Ljeti ima mnogo turista, a zimi tu borave bolesnici i rekonvalescenti. Vegetacija je vrlo bujna.

Hvar je osnovan kao grčko naselje Dimos. Spominje se već u IV. stoljeću prije Krista. Gradske su zidine podizane stoljećima. Usred grada prostire se najveći trg starih dalmatinskih gradova. Na tom je trgu drevna hvarska *katedrala* posvećena sv. Stjepanu. Građena je u XVI. i XVII. stoljeću. Crkva je bogata starim umjetničkim djelima. Na istom se trgu nalazi i staro *hvarsko kazalište*, jedno od najstarijih u Evropi.[197]

Hvar je rodno mjesto *Hanibala Lucića*, autora *Robinje*, prve hrvatske drame svjetovnog sadržaja. Ispod glavnog oltara u crkvi franjevačkog samostana nalazi se njegov grob. Uz ostale umjetničke vrijednosti koje taj samostan posjeduje, spominjemo samo veliku umjetničku sliku u blagovaonici *Posljednja večera, djelo* mletačke škole.

U neposrednoj blizini *samostana benediktinka* nalazi se *samostan kćeri Božje ljubavi*. Kad se, naime, navršila četvrtina stoljeća kako je supetarski župnik *don Miho Pušić* pozvao sestre na Brač, tad je on isti, kao hvarski biskup, pozvao sestre da dođu u Hvar. Bilo je to *21. lipnja 1948. godine*. Dotadašnji orguljaš katedrale odselio je iz Hvara, pa su sestre odmah mogle useliti u kuću gdje je on stanovao, a koja je inače vlasništvo Stolnoga kaptola. Premda je kuća stara, podesna je za sestre, jer je odijeljena od susjedstva, a nasuprot joj je samostan benediktinka.

[197] *Jadran*, atlas i vodič, izd. Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 21.

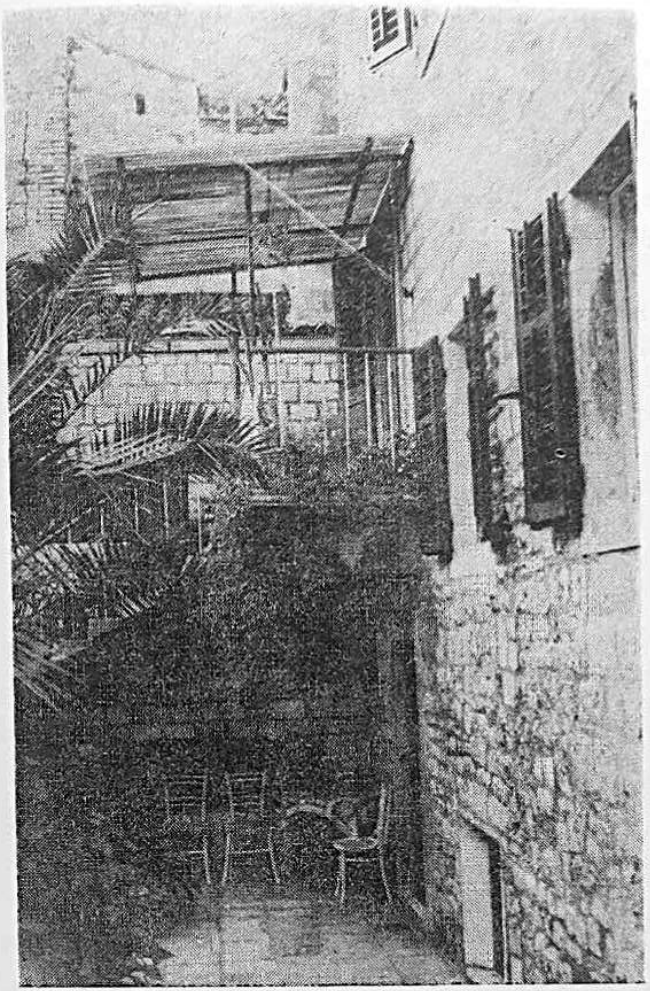

Samostan prečistog Srca Marijina u Hvaru

Poslije 15 godina, sestre su pristupile adaptaciji kuće. To je vrlo dobro uspjelo. Kuća je i nadalje vlasništvo Stolnoga kaptola, ali sestre imaju pravo stanovanja u njoj 50 godina.

Djelovanje sestara u Hvaru raznoliko je. Jedna je sestra sakristanka u katedrali. Radi u sakristiji i brine se za crkveno ruho. Sestra sviračica vodi dva dobra crkvena zbora: dječji zbor i zbor odraslih. Osim redovitih nedjeljnih i blagdanskih misa, na kojima pjevaju ti zborovi, posebno treba spomenuti izvanredne nastupe i glazbene priredbe u katedrali. To su pravi, vrlo uspjeli *crkveni koncerti*. Sestra vodi i »vjeronaučni orke-

star«, koji također nastupa u katedrali. Tko je god imao prilike da čuje kako se u hvarskoj katedrali pjeva i svira, taj se morao samo pohvalno izraziti. Crkvene priredbe u katedrali ne posjećuje samo domaći svijet, nego i turisti. Ista sestra osim toga privatno poučava u glazbi.

Hvarski *biskup Celestin Bezmalinović* uveo je u svoj program *božićnu misu za pravoslavce na njihov Božić*. Svake godine 7. siječnja u 10 sati služi biskup misu za goste pravoslavne vjere, koji se u Hvaru liječe ili provode svoj odmor. Pod tom misom biskup održi kratku propovijed i svima čestita Božić. Pjevački zbor pjeva božićne pjesme. Kod te je mise mnogo oko od ganuća proplakalo. Pravoslavci, koji u to doba borave u Hvaru, jedan drugoga već unaprijed upozorava na tu misu.

Sestre pomažu i u pastorizaciji. Poučavaju u vjeronauku predškolsku i školsku djecu i s njima priređuju prigodne akademije i predstave, koje se prikazuju u velikoj vjeronaučnoj dvorani. Više puta su se i u drugim mjestima otoka Hvara također prikazivale te predstave.

Zajedno sa župljanima i sestre su hodočastile u Rim, Solin, Herceg-Novi, Nin i druga mjesta. Uvijek su se vraćale pune najljepših utisaka.

Kćeri Božje ljubavi brinu se i za svećenike. Jedna je od njih domaćica u kući *don Jure Belića*, župnika i biskupskog vikara. One su dodvorile i svoje dobrotvore: *biskupa Mihu Pušića, don Petra Rudana i don Antu Vrankovića.*

Jedna od glavnih briga kćeri Božje ljubavi u Hvaru jesu stare, nemoćne, bolesne i umiruće osobe. Tko bi nabrojio kolike su dvorile i kolike su pripravile na prijelaz u vječnost, kolike su položile na odar i otpratile do zadnjeg počivališta? U tome je bez sumnje uvijek prednjačila dugogodišnja predstojnica *sestra M. Kornelija Lozić.*

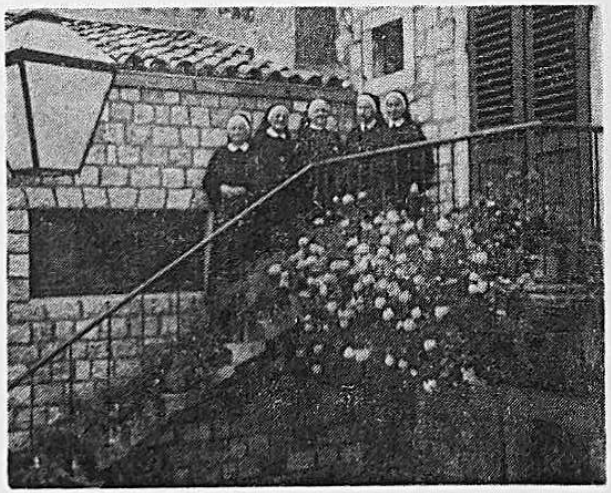

Kćeri Božje ljubavi u Hvaru

U Hvaru, tom glasovitom turističkom mjestu, gdje gosti dolaze tokom cijele godine, sestre imaju dosta posla. Kad je potreba, i one primaju goste, a inače šiju, peru za hotele, zimi izrađuju ručne radove. One svojim radom, molitvom i žrtvom nastoje biti protuteža onome što turizam sam sobom nepovoljna donosi.

B — RAZDOBLJE OD 1949. DO DANAS

1. Redovničke zajednice

Dom GOSPE LURDSKE u Zagrebu — sjedište Provincije

Godine 1949. nastale su velike i duboke promjene u našoj provinciji Družbe Kćeri Božje ljubavi. Tada su sestre na teritoriju Bosne morale napustiti sve svoje samostane i ekonomije, osim samostana Emaus na Breškama kraj Tuzle i njegove ekonomije.

Sestre iz Zavoda sv. Josipa preseljene su iz Sarajeva u stari dio franjevačkog samostana u Fojnici, 56 km daleko od Sarajeva. Taj je dio samostana demoliran za vrijeme rata i takav je do tada ostao. Sestre Zavoda sv. Augustina upućene su u franjevački samostan u Kraljevoj Sutjesci. *U toj se preteškoj situaciji našlo 125 sestara i 15 sestara novakinja.*

Fojnica — stara škola franjevačkog samostana

Samostani na teritoriju Republike Hrvatske nisu mogli prihvatiti toliki broj sestara iz Bosne. I onaj jedan jedini veći samostan (u Koprivnici) bio je nacionaliziran. A u Fojnici se nije moglo niti stanovati, niti

od čega živjeti. Zato su se sestre dozvolom crkvenih i redovničkih poglavara snalazile kako su znale i mogle. Neke su se zaposlile u državnoj službi, a neke se privremeno smjestile kod svoje rodbine. Samo su pojedine sestre primljene pod krov nekih zajednica u Hrvatskoj.

U Fojnici su ostale samo bolesne i nemoćne sestre i one koje će se za njih brinuti. Svega njih desetak. No ubrzo su morale napustiti i taj demolirani dio samostana i smjestiti se u onu staru kuću, u kojoj su franjevci za turskog vremena držali školu. *Nikada kćeri Božje ljubavi neće zaboraviti svestranu bratsku pomoć, koju su im franjevci provincije »Bosne Srebrne« pružili u tim teškim danima i godinama.*

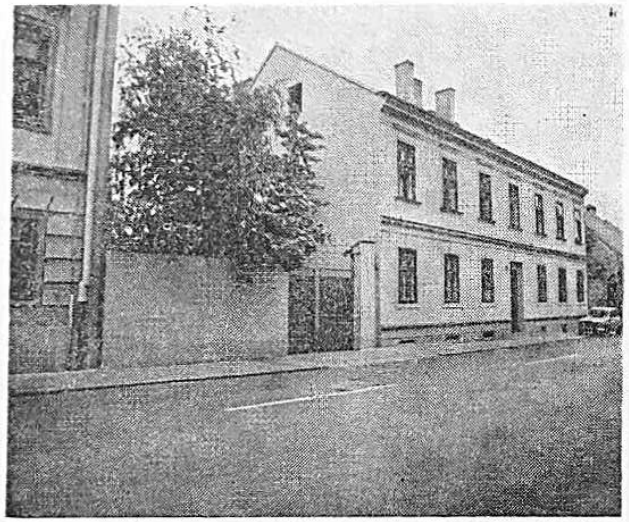

Dom Gospe Lurdske — današnji izgled kuće

Krajem godine 1968. nekoliko je sestara preselilo u župu Rankoviće blizu Travnika. Ostale su se sestre smjestile u drugim zajednicama Provincije. Tom je zgodom ostatak kućnog inventara Zavoda sv. Josipa i preostali sačuvani dio školske dokumentacije istoga Zavoda ponovno vraćen u Sarajevo i smješten na crkveni tavan.

Radi svih tih (ne)prilika sjedište je Provincije preneseno u Zagreb u Dom Gospe Lurdske, Nova ves 16.[198] Dotadašnja provincijalna glavarica *M. Lujza Reif* već je prije iseljenja sestara iz Sarajeva boravila na oporavku u Supetru na Braču. Zdravlje joj u ovim tjeskobnim prilikama nije dopuštalo da i dalje vrši službu provincijalne glavarice. Stoga je imenovana *sestra M. Franciska Dušić,* dotadašnja predstojnica Doma Gospe Lurdske.

[198] Arhiv Zagrebačke nadbiskupije, br. 5054 od 1949. godine.

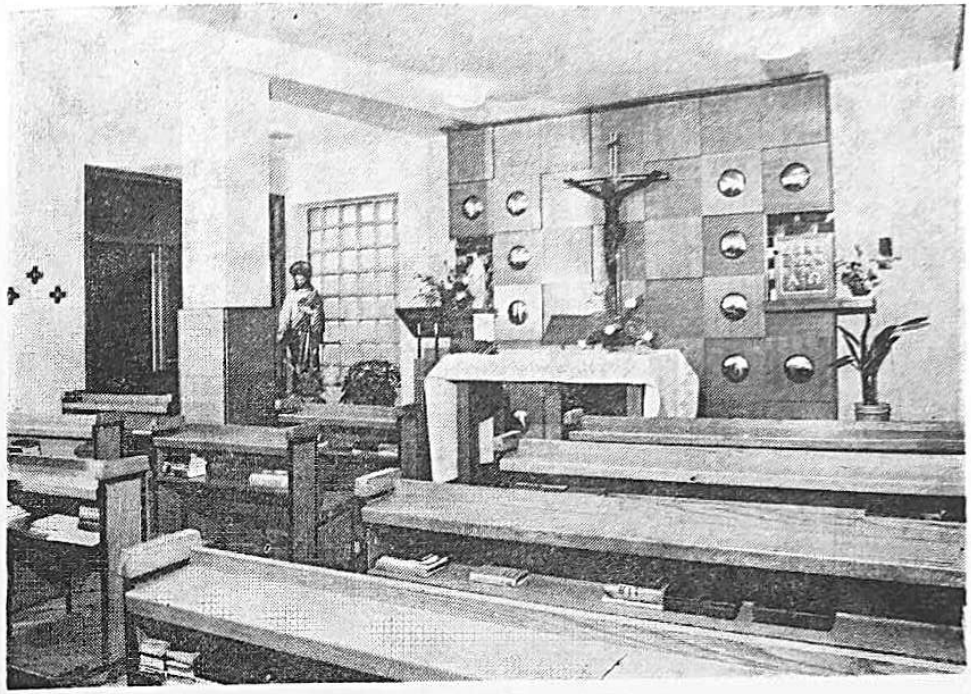

Kapela u Domu Gospe Lurdske

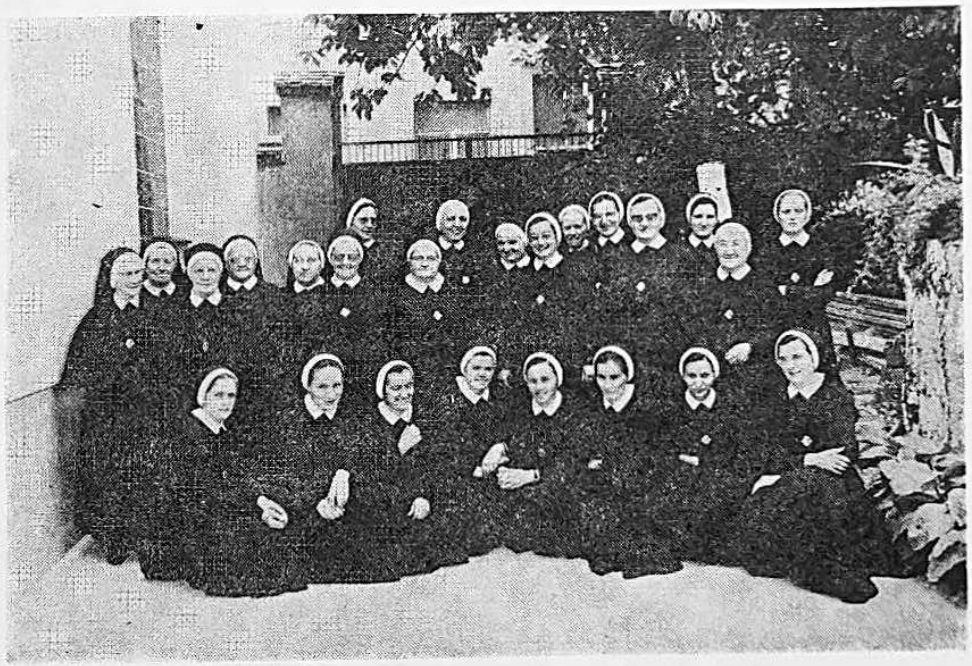

Kćeri Božje ljubavi u Domu Gospe Lurdske (1981.)

U tim izvanrednim prilikama jedno od najtežih problema za Provincijalno starješinstvo bilo je pitanje opstanka i smještaja središnjih služba provincijske uprave: *novicijata, postulata i kandidature*. Tražili su se u tom pogledu savjeti i mišljenja kod crkvenih i redovničkih poglavara drugih zajednica. Bilo je tu raznih pogleda i mišljenja, pa i posve oprečnih. Starješinstvo se provincije ipak odlučilo na to, da održi kontinuitet u primanju novih članova, pa makar se činila bezizlazna tadašnja situacija. Jedan se problem u principu riješio, ali je odmah slijedio drugi, naime smještaj novicijata. Život novicijata s prekidom jedne godine započeo je opet u jezgri prvotne zajednice Zavoda sv. Josipa, tj. u njegovoj tada maloj zajednici u Fojnici. Novicijat je ubrzo premješten u Petrinju. Ni tu nije bio dugog vijeka. Preselio je u Split. Iz Splita je premješten u Brezovicu kraj Zagreba, gdje ostaje 10 godina, dok konačno ne prijeđe u svoj definitivni smještaj, u novosagrađeni samostan u *Granešini* kraj Zagreba.[199]

Kandidatice su sve od početka bile smještene u provincijalnoj kući Doma Gospe Lurdske, samo su neke bile u samostanu Majke Divne u Splitu. Postulantice su sve od početka bile u Domu Gospe Lurdske u Zagrebu.[200]

Provincijalno starješinstvo barem za izvjesno vrijeme nije moglo ništa konkretna učiniti u pogledu smještaja velikog broja sestara, koje su se silom prilika našle izvan svojih samostana. U tom pogledu trebalo se ponajprije pobrinuti za one bolježljive i nemoćne sestre, koje su se našle u toj situaciji. I ono malo osjećaja sigurnosti pod vlastitim krovovima za vrijeme prohujalog rata iščezlo je u samo jednom poslijeratnom danu godine 1949. Onemogućena je s tim i svaka dotadašnja djelatnost sestara i zajednica. Situacija je bila gotovo bezizlazna. Pa ipak, u toj dezorijentaciji, nesigurnosti i materijalnoj oskudici Bog je bio kćerima Božje ljubavi u to doba nevjerojatno bliz sa svojim planom.

U jesen iste godine stiže Provincijalnom starješinstvu poziv iz *Travnika* da sestre, ako mogu, preuzmu rad u Domu staraca. Sama je provincijalna glavarica Franciska Dušić krenula sa sestrama u Travnik. Njezin susret s bolesnim i nemoćnim starcima, uvid i sagledavanje dosega ljudske bijede i nemoći bio joj je dovoljan poticaj i razlog da u skoroj budućnosti predvidi *nove sadržaje i putove u strukturi djelatnosti kćeri Božje ljubavi.* Travnik je bio program i putokaz, prema kojemu je trebalo usmjeriti osposobljavanje sestara za raznolikost djelovanja u vjerskom, stručnom i pastoralnom pogledu jednog te istog poslanja u službi Crkve i čovjeka.

[199] *Kronika* Doma Gospe Lurdske.
[200] *Isto.*

Stoga Majka Franciska sa svojim vijećem započinje prilagođivati djelatnost svojih sestara novim prilikama i vremenima. A ta će ista želja i potreba Crkve biti uskoro izrečena na II. vatikanskom saboru i zapisana u njegovim dokumentima.

Daljnje stranice toga povijesnog puta — drugog razdoblja — pokazat će sva nastojanja kćeri Božje ljubavi u tom pogledu.

Kandidatice i postulantice u Domu Gospe Lurdske (1981.)

Nove prilike u njihovu životu i djelovanju otvarale su i nova polja rada u svim zajednicama, a to je opet iziskivalo i odgovarajuću školsku naobrazbu i kvalifikaciju sestara. Tu su u Domu Gospe Lurdske bile uglavnom smještene sestre studentice, koje su pohađale tečajeve i škole za katehistice, orguljašice, odgojiteljice, medicinske sestre i druga zvanja. Upravo je zbog toga stambeni prostor u Domu postao provincijalnoj upravi još većim problemom. U rješavanju tog pitanja naišlo se na sretan podatak, da naime stambeni objekt Nova ves 16 nije prema postojećem građevnom planu u cijelosti izveden. To je bila olakšavajuća okolnost u izvedbi dogradnje zgrade prema prvotnom planu, i to u lijevom krilu zgrade gledajući s ulice od ulaznih vrata. *Blagoslov temeljnog kamena dogradnje obavio je 3. VIII. 1965. zagrebački nadbiskup Franjo Šeper.* Do-

gradnja je kuće izvršena tokom 1966. u vrijeme kad je provincijalnom glavaricom bila *M. Paula Licul.* Tad je u tom produženom dijelu zgrade u prizemlju uređena i kućna kapelica.

I danas je školovanje sestara trajna briga Provincijskog starješinstva Kćeri Božje ljubavi, a i svih predstojnica redovničkih zajednica širom domovine. U Domu su sestre koje pohađaju: *Katehetski institut* i *Institut za crkvenu glazbu pri Bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, te Odjel za kršćanski nazor na Filozofsko-teološkom institutu Družbe Isusove.* U Sarajevu sestre polaze *Katehetski institut pri Visokoj filozofsko-teološkoj školi,* a u Splitu *Privatnu gimnaziju katehetskog smjera.* Više je sestara već završilo spomenute studije i danas su u službi Crkve i Božjeg naroda.

Ne samo sestre studentice, nego i sve ostale sestre imaju u spomenutim gradovima priliku, da prisustvuju sastancima i tečajevima, u kojima mogu obnoviti ili steći znanje korisno za njihovu službu i njihov duhovni život.

No, za vršenje apostolata nije samo usvajanje znanja glavna i jedina briga redovničkih poglavara u Domu Gospe Lurdske. *Karitativno djelovanje* trajno je prisutno u toj zajednici. U tu su aktivnost uključene također postulantice i kandidatice. One dnevno odnose iz Doma okrepu brojnim siromašnim, bolesnim i osamljenim osobama. Tom prilikom učine im još i koju uslugu i reknu dobru riječ. Siromašni studenti i studentice sami dnevno dolaze po svoj topli obrok i odnose ga. To je u Domu samo jedan od mnogih vidova i prilika služenja onima koji su u nevolji i potrebi, a za svaku su sestru, postulanticu i kandidaticu, permanentna škola u prihvaćanju Božjega poziva za tu službu.

Samostan BL. LEOPOLDA MANDIĆA u Travniku

Osnovan 1949.

Kćeri Božje ljubavi došle su u Travnik u jesen 1949. godine. Travnik je još od godine 1935. imao »Općinski uboški dom«, u kojem je bilo smješteno 30 starih osoba, a zvali su ih: *štićenici.* Poslije II. svjetskog rata broj se štićenika znatno povećao, pa je Dom tražeći veće prostorije morao nekoliko puta seliti. A kad su godine 1947. štićenici Doma staraca u Sarajevu (Ilidža) bili preseljeni u travnički Dom, tad su prostorije toga Doma postale pretijesne. Dom je onda smješten u nekadašnju *Medresu* na ulazu u Travnik. Godine 1948. bilo je u njemu 150 štićenika. Upravitelj Doma *Hakija Alajbegović* odlučio je da pozove kćeri Božje ljubavi da

preuzmu dvorbu staraca. Potaknuo ga je na to službenik Doma *Mile Vukadin,* koji je prije živio na Ilidži i poznavao je časne sestre.

Provincijalna glavarica *M. Franciska Dušić* prihvatila je poziv, ali uz uvjet da sestre mogu nositi svoje redovničko odijelo, jer je to tada u Republici Bosni i Hercegovini bilo zabranjeno. Upravitelj je pristao.

Dana *28. X. 1949.* dopratila je Majka Franciska prve sestre na to veliko socijalno, humanitarno i misijsko polje rada. Bile su to: *s. M. Virginija Mesarić, s. M. Monika Štampalija, s. M. Neda Pušić i s. M. Sebastijana Pintač.* Nakon dva dana stigle su još: *s. M. Darinka Žužul i s. M. Čedomila Todorić.* Njihov je rad u Domu započeo *1. XI. 1949.* Kasnije se broj sestara prema potrebi povećavao.[201]

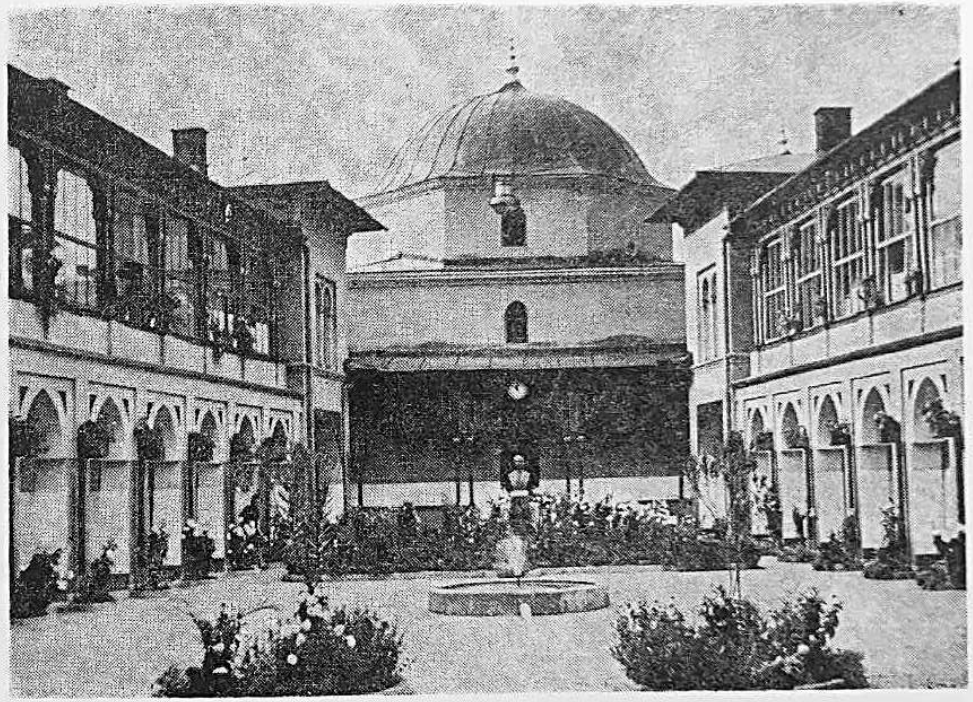

Medresa — prvotni Dom staraca u Travniku

Dom staraca, kako se taj dom donedavna nazivao, bio je u to vrijeme vrlo zapušten. Raspolagalo se s oskudnim sredstvima. Nedostajalo je ne samo dosta toga potrebnoga, nego i najpotrebnijega. Kad se Majka Franciska na licu mjesta osvjedočila o toj vrlo teškoj situaciji, obratila se svojim sestrama ovim riječima: *»Djeco moja, ako tu bijedu ne možete prihvatiti, pođite sa mnom natrag!«* Sestre su odlučno izjavile da ostaju.

[201] Arhiv Socijalno-medicinske ustanove za zaštitu odraslih lica, Travnik.

Zajedničkim će silama nastojati da starcima uljepšaju zadnje dane života i da u njihova ispačena i prezrena srca unesu koliko je god više moguće vedrine i zadovoljstva. I ostale su. Bog im je udijelio ne samo obilje milosti i blagoslova u radu, nego često puta i onu toliko potrebnu nadljudsku snagu da su mogle svladati sve teškoće. *Upravo su te prve sestre ponijele najteži teret rada.*

Dolasku sestara najviše su se radovali štićenici Doma. Kad su uvečer saznali da su stigle časne sestre, koje će ih odsada njegovati i dvoriti, htjeli su pošto-poto da ih još iste večeri vide i pozdrave.

Sestre su se odmah prihvatile posla. Najprije su očistile i uredile štićenike i cijeli Dom. Poslije su se mogle posvetiti njezi staraca, od kojih su mnogi bili ostavljeni i zaboravljeni i od svojih najbližih. Neki među njima shvatili su koliko napora, strpljivosti, razumijevanja, a nadasve ljubavi ulažu sestre iz dana u dan, pa su zato sve svoje patnje prikazivali Bogu za sestre, samo da one ne klonu. Najteži je dio rada pao u dio onim trima sestrama, koje su od 1957. u zasebnoj zgradi, zvanoj *»izolacija«*, dvorile 40 bilo nepokretnih, bilo umobolnih starih osoba. Taj je rad iziskivao izvanrednu strpljivost, razumijevanje, ljubav i budnost. S pravom je Majka Franciska Dušić govorila: *»Travnički je Dom naša misija. Tu su sestre prave misionarke.«*

U prvim danima snalaženja u novoj službi i u novom mjestu obitavanja, i kasnije uvijek, sestrama su priskočile u pomoć dobre travničke katoličke obitelji. I dolački župnik *fra Stanko Karin,* shvatio je svu težinu rada i položaja sestara u Domu, pa je neprestano pronalazio načine kako da im pomogne i čime da ih obraduje.

Poslije napornog rada sa štićenicima Doma sestre su prihvatile knjigu i učile. Polagale su ispite. Njih 11 osposobilo se za medicinske sestre, dvije za više medicinske sestre, jedna je postala laborant i rendgen-tehničar, a dvije imaju tečaj za njegu bolesnika. Ugostiteljsku školu pohađale su 4 sestre i osposobile se za kvalificirane kuharice, pa kao takve vode kuhinju Doma. Među sestrama u Domu bilo je i takvih koje su već došle sa stečenom naobrazbom. Neke od njih nisu bile neposredno vezane za dvorbu staraca, nego su za njih radile u onoj službi, koja im je prema njihovoj profesiji bila dodijeljena (švelja, učiteljica ručnog rada i sl.).

Sestre su često poticale one štićenike i štićenice koje su sposobne za rad, neka se bave ručnim radom. U tome su im i pomagale. Dom je otvorio vlastitu radionicu pod vodstvom *sestre M. Leone Govednik,* učiteljice stručne škole. Počeci su bili skromni. Izrađivali su torbice od najlona, boce i korpice razne veličine ukrašavali su narodnim ukrasima. Kasnije su pleli također odjevne predmete. Dvojica štićenika izrađivala su upravo umjetnički stolne svjetiljke iz volovskih rogova. Te je stvari preuzimala

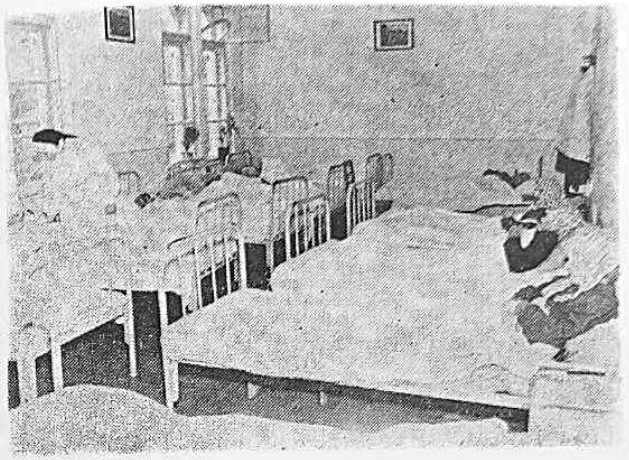

U službi bolesnih, nemoćnih i osamljenih

u prodaju *Kućna radinost* u Sarajevu. Preuzimala je i ženske ručne radove: narodne vezove na panami i etaminu, rasplete, kačkanje, ukrase za stolove. Štićenici su krajem svakoga mjeseca primali đeparac kao nagradu.

Godine 1960. u mjesecu siječnju buknuo je požar u radionici i nanio velike štete.

Rad sestara u Domu još se više povećao kad je 25. X. 1964. otvorena bolnica *»Ryder«*. Godine 1962. putovala je po Bosni Engleskinja *Mrs. Sue Ryder.* Putem prema Travniku desila se nezgoda, iščašila je nogu. Njezin pratilac, republički sekretar za socijalnu politiku *Leon Fliker,* svratio je u Dom da joj tu pruže pomoć. Sve je učinjeno rado, brzo i dobro. Tom je

Ovoj braći u Kristu došle su u pomoć kćeri Božje ljubavi

zgodom Mrs. Ryder upoznala prilike i rad u Domu. Obećala je da će Domu poslati iz Engleske *montažnu bolnicu*. Mrs. Ryder je, naime, poslije II. svjetskog rata osnovala u Engleskoj zakladu, koja u Engleskoj, Poljskoj, Jugoslaviji, Grčkoj i Njemačkoj dijeli pomoć žrtvama rata. Što je obećala to je i učinila. Osobno je prisustvovala otvorenju bolnice »Ryder« koja je bila podignuta u neposrednoj blizini Doma. U nju se smjestilo 60 štićenika, većinom invalida. Sestre su ih njegovale i vježbale s njima te su postigle vidne uspjehe.

Mrs. Ryder otvara »bolnicu Ryder«

Isto onako kako su se iz godine u godinu poboljšavale prilike u Domu, tako je i život štićenika u njemu bivao sve bolji i udobniji. Tome je znatno pridonijela svojim zalaganjem i *sestra M. Maristela Dolenec*, koja je punih 20 godina (1952.—1972.) vršila u Domu službu domaćice, a bila je ujedno i predstojnica sestara.

I kad se više ništa s medicinske strane nije moglo učiniti za ovu umirućU Židovku, sestra je ne ostavlja, bdije i moli za nju

Da se znatno poboljšao život u Domu, nisu to znali samo Travničani, nego i drugi. Glas o tome daleko se proširio. Sa svih strana Bosne stizale su molbe starih, osamljenih i bolesnih osoba da ih prime u Dom. Prostorije bivše Medrese odavna su postale pretijesne. Uprava je Doma odlučila da sagradi *novi dom*, i to na periferiji Travnika, u bivšem selu *Pirota*, a danas sastavnom dijelu grada. Prva zgrada s 90 ležaja dovršena je 1970. godine. Slijedi zatim gradnja triju paviljona, koji su dovršeni do 1976. godine. Posljednji je sagrađen 1979. U svim zgradama zajedno ima 260 ležaja. Površina svih objekata iznosi 3.828 m.^{2} U tom je naselju podignut i *novi paviljon »Ryder«* također dar Mrs. Ryder. U njemu ima 40 ležaja, te tako cijeli *Dom raspolaže s 300 ležaja.*

Novi Dom staraca zove se sada: *Socijalno-medicinska ustanova za zaštitu odraslih lica.* Vrlo je funkcionalno i lijepo uređen. Proslava otvorenja prve zgrade bila je 24. VII. 1971. Svečanosti su prisustvovali mnogi gosti iz Travnika, Sarajeva i drugih mjesta.

Povećani broj staraca zahtijevao je od sestara sve veće zalaganje u poslu i sposobnost da se posao obavlja na što bolji način. Stoga su sestre sudjelovale na stručnim *simpozijima, seminarima i kongresima.*

Sestra M. Radoslava Princip i sestra M. Čedomila Todorić prisustvovale su *Gerontološkom kongresu u Beogradu*, što ga je Gerontološko društvo Srbije organiziralo u Beogradu od 8. do 10. prosinca 1977.

Sestra M. Radoslava Princip i sestra M. Veleslava Nazlić bile su na simpoziju u Dubrovniku od 29. do 31. ožujka 1978. koji je organizirao Savez medicinskih sestara Jugoslavije. Tema simpozija bila je: *O intrahospitalnim infekcijama i o dezinfekciji rublja i posteljine.*

Savez društava medicinskih sestara u Jugoslaviji zakazao je seminar u Dubrovniku od 26. do 28. ožujka 1979. Tema je bila: *Bolnička služba.*

Seminaru su prisustvovale tri sestre: M. Radoslava Princip, M. Čedomila Todorić i M. Mirjana Ljubić.

Obogaćene novim saznanjima sestre su stečena praktična iskustva prenosile i drugim sestrama, koje nisu mogle prisustvovati spomenutim stručnim sastancima.

Stambeni prostor za sestre u starom Domu (Medresi) bio je vrlo skučen. Stoga su poglavari odlučili da smjeste sestre izvan Doma, da se mogu bolje odmoriti i steći snage za daljnji rad. Dugo je trebalo čekati na ostvarenje te odluke. Konačno je *19. III. 1968.* kupljena kuća u Travniku. Izvršene su potrebne adaptacije. Nekoliko je sestara uselilo 4. XII. iste godine u tu kuću, koja nosi ime: *Samostan bl. Leopolda Mandića.* Preostale sestre i dalje su ostale u Domu sve dok uz kupljenu kuću nije dograđena još jedna. U jesen godine 1976. potpuno je riješen stambeni problem sestara. Od 1970. godine imaju one u sklopu samostana i kapelicu na čast bl. Leopolda Mandića.

Slijepi Todor Kopanja sebi i drugima prikraćuje šutnju umornoga života

I u kuhinji sestre služe njima

Punih 19 godina svakog su jutra u 5,30 sati odlazile sestre na sv. misu u dolačku župnu crkvu. Išle su po svakakvom vremenu: kiši, snijegu i poledici. Put u Dolac vodio je preko brda *Ilovače.* Često puta zimi nisu se sestre radi poledice mogle drugačije spustiti do Doma nego u čarapama. Bilo je tu, naravno, i tragičnih i komičnih zgoda.

Kćeri Božje ljubavi pred novim Domom u Piroti (Travnik)

Novi Dom staraca prilično je udaljen od samostana, zato je godine 1972. kupljen kombi kojim se sestre voze na posao i s posla. Osam je sestara položilo vozački ispit.

Godišnji je odmor neophodno potreban svakome radniku, a pogotovo onome koji obavlja naporan i odgovoran posao. Da bi se sestre mogle što bolje duševno i tjelesno odmoriti, kupljena je mala vikendica na Jadranu u Turnju u blizini mjesta Filipjakov. Tu sestre naizmjence u miru i tišini provode svoj godišnji odmor. Osim toga omogućava im se da se priključe raznim hodočašćima i crkvenim proslavama u zemlji ili inozemstvu.

U svom socijalno-karitativnom radu nisu se sestre ograničile samo na Dom staraca. Izvan radnog vremena uvijek pripravno pomažu bolesnicima izvan Doma ne gledajući ni na vjersku, ni na nacionalnu pripadnost. Upravo je u tome svima prednjačila *sestra M. Monika Štampalija.* Nju je u Travniku znalo i malo i veliko. Mnogi su joj se obraćali u svojim teškoćama duševnim i tjelesnim. Ona bi sve njih prihvaćala kao svoju rođenu braću i sestre na onaj svoj jednostavan i neposredan način. Često je kroz šalu spretno rješavala njihove probleme. Svojski se zauzimala za svakoga potrebnoga. Nije gledala tko je tko, činila je sve što je mogla i s ljubavlju bi svakoga ispraćala riječima: *»Bog s tobom, pomogao ti On, a ja što mogu!«* Zato je Travnik i volio svoju sestru Moniku. To se najbolje vidjelo kad je duga, teška i neizlječiva bolest prekinula nit njezina života. Svi su je oplakali. Cijeli se Travnik digao da s mnogo cvijeća i iskrenih suza otprati sestru Moniku do njezina zadnjeg počivališta na dolačkom groblju (2. V. 1980.). Njima se pridružila brojna skupina župljana iz Kaknja na čelu sa svojim župnikom i kapelanom, jer je sestra Monika zadnje godine života provela u Kaknju. I tu je također vršila mnoga djela ljubavi prema bližnjemu.

Travničke sestre, koliko god mogu, u svoje slobodno vrijeme pomažu u susjednim župama. Nisu se ograničile samo na župe: *Travnik, Dolac, Vitez, Rankovići, Bistrica i Kupres,* gdje kćeri Božje ljubavi stalno rade kao katehistice, sviračice i domaćice, nego uvijek rado prihvaćaju poziv iz bližih i daljih seoskih župa da pomognu prigodom raznih svečanosti, npr. mlade sv. mise, prve sv. pričesti, potvrde, crkvenog goda i slično.

Rad kćeri Božje ljubavi u Domu staraca zapažen je i od strane crkvenih i svjetovnih vlasti. Tako je *Radio-Vatikan* dana 28. X. 1979, prigodom *30-obljetnice* dolaska sestara u travnički Dom, cijelu večernju emisiju na hrvatskom jeziku posvetio njima.

I *državne su vlasti odlikovale sestre* za njihov požrtvovan i nesebičan rad. *Sestra M. Monika Štampalija* primila je 1964. *Orden rada sa srebrnim vijencem* kojim ju je odlikovao Predsjednik Republike.

Dana 4. svibnja godine 1977. primile su od Predsjednika Republike *Orden rada sa srebrnim vijencem sestre: M. Radoslava Princip i M. Čedomila Todorić.*

Prilikom otvorenja novoga Doma (24. srpnja 1971.) za svoj su nesebičan rad nagrađene *ručnim satovima sestre: M. Maristela Dolenec, M. Ambrozija Pincolić, M. Sofija Romac, M. Radoslava Princip i M. Čedomila Todorić.*

Sestra M. Augustina Spišić primila je *javno priznanje* za svoj nesebičan rad u ustanovi. To joj je priznanje podijelila Skupština općine Travnik pod br. 01-351/78 od listopada 1978. godine.

Premda sada sestre rade u Domu u mnogo povoljnijim prilikama negoli prvih desetljeća, ipak njihovo djelovanje i sada iziskuje mnoge žrtve i odricanja. One su svjesne da na svom radnom mjestu trebaju riječju i djelom služiti bolnom bratu-čovjeku, a to znači poput svjetiljke svijetliti i izgarati drugima na korist.

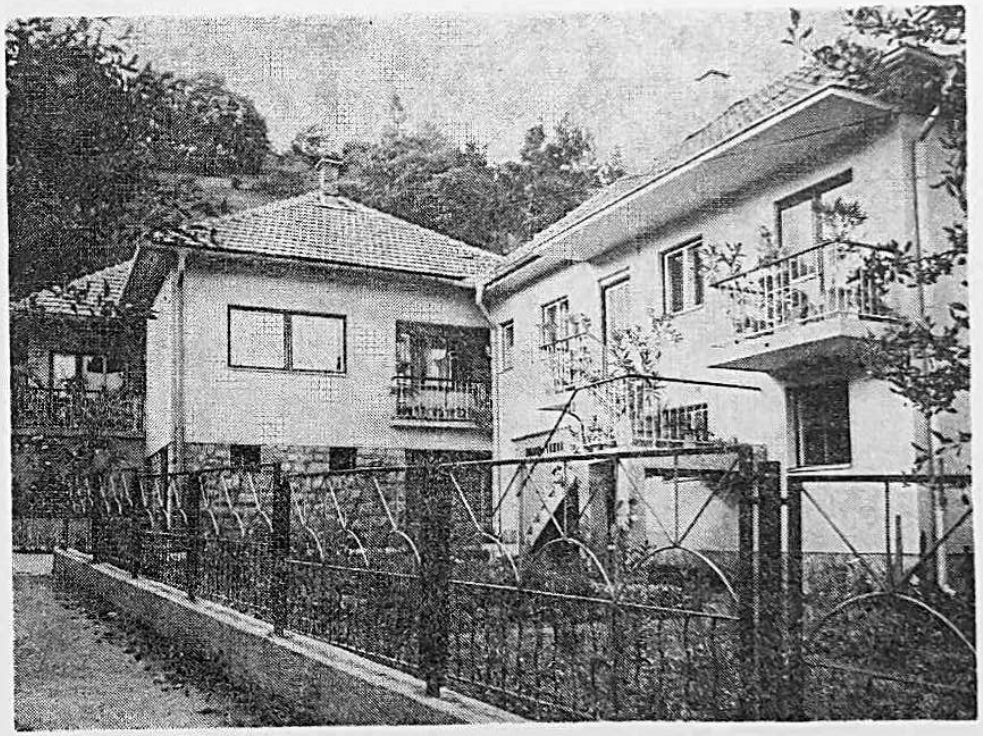

Samostan bl. Leopolda Mandića u Travniku

Samostan SV. ĆIRILA I METODA u Bitolju

Osnovan 1952.

Kćeri Božje ljubavi djeluju na teritoriju Makedonije u *Bitolju*, a na Kosovu u *Binču, Dunavu i Glavičici*. O svakoj od tih redovničkih zajednica bit će zasebno govora. Prije toga osvrnut ćemo se ukratko na povijest Crkve u tim krajevima.

Sudeći po onome što je u povijesti Crkve napisano, nekoć je na teritoriju današnje Makedonije i Kosova bilo nekoliko biskupija. Opravdano se pretpostavlja da je sve tamo od vremena apostola sv. Pavla kršćanstvo vrlo rano prodrlo u te krajeve. To se potvrđuje i činjenicom da su među potpisnicima Nicejskoga sabora iz godine 325. također i imena biskupa koji su stolovali u Scupi (Skoplju) i Stubi. Crkveni pisci spominju kasnije 5 dijeceza s područja Dardanije, kojoj je glavni grad Scupi. U pismu, što su ga dardanski biskupi poslali papi Gelaziju godine 493, nalaze se imena četvorice biskupa. Znak je to »cvatuće Crkve« u tim krajevima. Ali nakon toga došle su provale divljih naroda, koji su za sobom ostavili pustoš. Avari i Slaveni uništili su tadašnju crkvenu organizaciju. Ti su krajevi mijenjali svoje gospodare, a vjera je bila vrlo ugrožena. Od XIII. st. spominju se, istina, neki titularni biskupi, ali se ne može ustanoviti da li su stolovali u dijecezi ili izvan nje. Za vjernike su se tada brinuli kotorski biskupi, a nešto kasnije barski nadbiskupi. Još je teže vrijeme nastupilo dolaskom Turaka, koji su se tu zadržali gotovo 5 stoljeća.

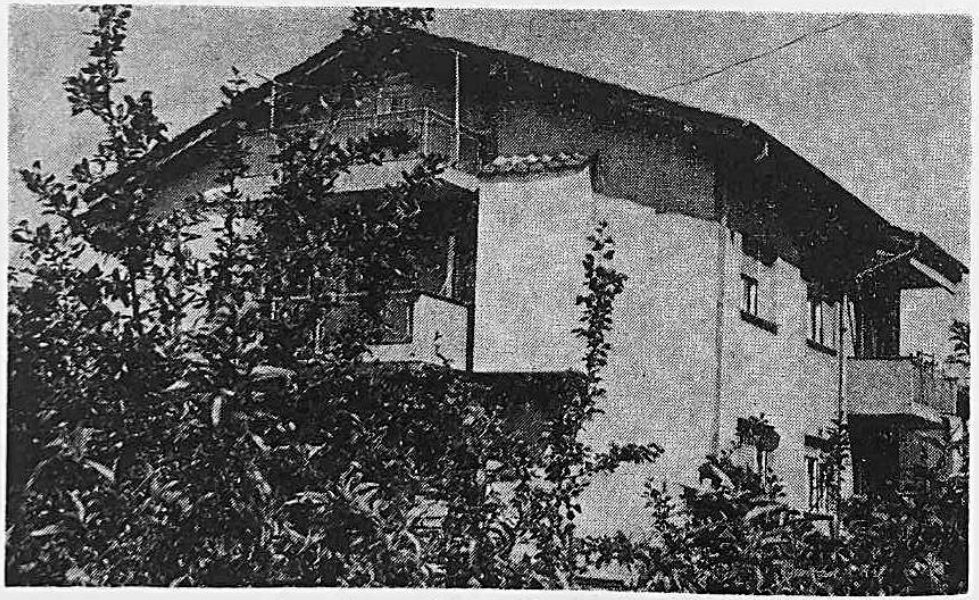

Samostan sv. Ćirila i Metoda u Bitolju

Kongregacija za širenje vjere brinula se i za te krajeve. Papa Pavao V. imenovao je godine 1618. *Petra Katića* biskupom u Prizrenu, a 1647. *Rafaela Levakovića* ohridskim biskupom. Od *Andrije Bogdanija*, koji je od 1656. do 1677. bio nadbiskup u Skoplju, niz skopskih nadbiskupa nije se prekidao sve do naših dana. Oni su uglavnom boravili među svojim vjernicima, ali bilo je slučajeva da su neki zbog turskog zuluma morali napustiti svoje stolno mjesto, kriti se, ili bježati iz biskupije.

Konkordatom sklopljenim godine 1914. između Svete Stolice i Kraljevine Srbije postao je Beograd sijelo nadbiskupije. Otada u Skoplju stoluju biskupi.

O prizrenskoj biskupiji zna se iz povijesnih dokumenata samo to da su *Petar Katić* (1618.) i njegov nasljednik *Franjo Svimirović* (1656.) bili biskupi u Prizrenu. Od godine 1969. u Prizrenu stoluje pomoćni biskup za vjernike albanskoga jezičnog područja.[202]

Bitolj je drevni makedonski grad na rijeci Dragor podno Pelistera, samo 15 km daleko od grčke granice. Nešto južnije od razvalina rimskog grada Herakleje osnovali su Slaveni u XI. stoljeću svoje naselje. Tu je u blizini bio manastir Bukova, pa se smatra da je prema toj manastirskoj obitelji to slavensko mjesto prozvano Bitolj.

Poslije propasti srpskog carstva Turci su zauzeli Bitolj i nazvali ga prema već spomenutom manastiru: Monastir. Pod turskom vlašću grad se sve više razvijao u važan muslimanski vjerski centar s brojnim džamijama i vjerskim školama. Osim toga Bitolj je postao i jak trgovački centar. Otvorenjem željezničke pruge Solun—Bitolj 1894. godine trgovina je poprimila takve razmjere, da je Bitolj po bogatstvu i po broju stanovnika nadmašio Skoplje.

Kad je poslije balkanskih ratova tursko stanovništvo u velikom broju napustilo Bitolj, tad je Skoplje preuzelo prvenstvo u trgovini i broju stanovništva. Makedonski živalj iz okolice Bitolja spustio se tad u grad.

Bitolj je zračnom linijom 700 km daleko od Zagreba. Šta je potaklo kćeri Božje ljubavi da svoju prvu filijalu na tlu SR Makedonije osnuju upravo u Bitolju? Na to pitanje odgovorit će nam Kronika Provincije.

U staru zgradu nekadašnje *turske bolnice* smjestila se 1949. specijalna *bolnica za tuberkulozne*. Ispočetka je u njoj bilo samo 15 do 20 bolesnika. Liječenje je bilo besplatno. Broj bolesnika naglo je rastao. Upravitelj bolnice *dr. Đorđe Pop Andov* svojski je radio na tome da se bolnica što bolje uredi i opskrbi svim potrebnim instrumentima, kako bi se mogle vršiti i operacije pluća. Velika mu je želja bila da za dvorbu bolesnika dobije časne sestre. Rad časnih sestara upoznao je u lječilištu Golnik u Sloveniji, gdje se i sam ranije liječio. Obratio se stoga skopskom biskupu

[202] *Sematizam*, 208—210.

dru Smiljanu Čekadi da mu pomogne ostvariti tu želju. Nekoliko je redovničkih družba odbilo ponudu s motivacijom, da nemaju dovoljno sestara. Tad se biskup obratio Provincijalnom starješinstvu Družbe Kćeri Božje ljubavi u Zagrebu. No, ni tu nije ponuda prihvaćena, jer Družba nema stručno osposobljenih medicinskih sestara. U ponovnoj je ponudi navedeno da dr. Pop Andov ne reflektira na izučene medicinske sestre, nego da *želi samo časne sestre*, a kad mu dođu, on će se pobrinuti za njihovu stručnu izobrazbu. Ponuda je prihvaćena.

Dana *29. prosinca 1951.* odvela je provincijalna glavarica Majka M. Franciska Dušić 5 sestara u Bitolj, a do 1954. poslala je još 9 sestara. Smjestile su se u jednom dijelu bolnice. Odmah na Novu godinu 1952. počele su raditi. Samo je jedna od njih imala praksu u dvorbi bolesnika, a sve su ostale posjedovale samo dobru volju i čvrstu odluku da to nauče. Prihvatile su se svakoga posla: pomagale su kod dvorbe bolesnika, donosile im hranu, hranile ih, spremale su bolesničke sobe, čistile podove i dr. Ništa im nije bilo teško. Bile su zadovoljne i vesele što mogu barem nečim pomoći onim patnicima radi kojih su došle na krajnji jug države. Ustajale su u 4 sata da mogu stići u župnu crkvu na sv. misu koja se služila u 5,15 sati. Radno vrijeme u bolnici trajalo je od 7 do 13 sati, a dežurne su ostajale na svom radnom mjestu 24 sata.

Dr. Đorđe Pop Andov. vrstan liječnik, dobar pedagog i vrlo plemenit čovjek, održao je svoju riječ, školovao je sestre. Na klinikama u Zagrebu i Skoplju sestre su se osposobile za instrumentarke, laborantice, za rad na kirurškom i internom odjelu. Sestre su radile i učile. Bila je to trudna rabota! Trebalo je najprije dobro svladati makedonski jezik i naviknuti se na ćirilsko pismo. Deset je sestara završilo gimnaziju, odnosno srednju medicinsku školu. Da se što bolje usavrše u svojoj struci, sestre su pohađale i simpozije. Tako su s. M. Branka Matošević i s. M. Nives Duspara bile na simpoziju o traumama u Strugi god. 1977. i godine 1979. prisustvovale su simpoziju u Oteševu s. M. Branka Matošević, s. M. Slavica Buljan i s. M. Natalija Šako. Tema je bila »Uloga medicinske sestre u hitnim slučajevima«. Neke su od njih kasnije usljed napornog rada oboljele pa su morale privremeno ili stalno napustiti rad u bolnici. Zamijenile su ih druge sestre.

Bolesnici su vrlo lijepo prihvatili sestre. Poštivali su ih radi njihova požrtvovnog rada, strpljivosti i susretljivosti. Imali su u njih povjerenja. Iznosili bi im svoje teškoće, svoje brige i želje. Mnogi od njih, svjesni svoga beznadnoga zdravstvenog stanja, zamolili bi sestre da budu uz njih u zadnjim časovima života. I tako je jedne godine samo u mjesecu siječnju 27 bolesnika izdahnulo na rukama sestara.

Broj bolesnika je neprestano rastao i popeo se na 450. Bolnička se zgrada morala proširiti, nadograditi i opskrbiti potrebnim namještajem. Dotada je liječenje bilo besplatno, kako smo već spomenuli, no radi velikih troškova u koje je bolnica upala, uprava je zatražila od bolesnika da s malim postotkom učestvuju u troškovima liječenja. Tad su mnogi bolesnici napustili bolnicu, iako nisu ozdravili. Broj pacijenata gotovo se prepolovio. Pao je na 250.

Prigodom katastrofalnog potresa u Skoplju 1963. i u Bitolju se osjetio potres. Tada je bitoljska bolnica dane i noći primala pacijente skopskih bolnica. Radilo se požrtvovno bez predaha i nadčovječnom snagom.

Godine 1971. sagrađena je u Bitolju *nova moderna bolnica*, pa su neke od sestara premještene na rad u tu bolnicu.

Sestra među malim, ali ipak vedrim i raspoloženim bolesnicima

Spomenuli smo već da su sestre u prvo vrijeme bile smještene u jednom dijelu bolnice. Tu su ostale dvije godine. Kad je bolnici zatrebao taj prostor, uprava je za njih iznajmila kuću u blizini, u ulici Toše Daskalota 28. Bila je to vrlo stara i trošna kuća, s više razloga nepogodna za stanovanje. Ipak su sestre izdržale u njoj 5 godina. Uredile su i *kapelicu* na čast *sv. Ćirila i Metoda*. Tek godine 1958. kupile su sestre za sebe kuću također u blizini bolnice. Ta se kuća prema urbanističkom planu morala rušiti. Sestre su primile novčanu naknadu i ujedno građevnu dozvolu da sagrade novu kuću u ulici Sotir Brbovski. Gradnja je započela 6. III. 1974. Sestre su *uselile u novu kuću 5. VIII. 1979.* Kapelica je blagoslovena 16. VIII. iste godine. Cjelokupno bolničko osoblje kao i građani Bitolja tom su zgodom pohodili sestre i obdarili ih u novom naselju.

Sve od prvih dana života i rada u Bitolju sestre žive u vrlo dobrim odnosima s građanima pravoslavne vjere. Prigodom glavnih katoličkih crkvenih blagdana brojni građani dođu sestrama čestitati, a sestre njima

uzvraćaju posjet o njihovim blagdanima. Prigodom posvete nove zgrade pravoslavne metropolije u Bitolju sestre su se odazvale pozivu i pribivale tom svečanom činu.

Godine 1976. proslavile su kćeri Božje ljubavi *25. obljetnicu dolaska u Bitolj.* Skopsko-prizrenski *biskup dr. Joakim Herbut* u pratnji svoga tajnika *don Ante Cirimotića* posjetio ih je tom zgodom i čestitao im. I velik broj građana također je čestitao sestrama i odao im priznanje i zahvalnost.

S. M. Branka Matošević i s. M. Nives Duspara s drugim medicinskim sestrama iz Bitolja na povratku sa simpozija u Strugi (1977.)

Bitoljske se sestre nisu ograničile samo na rad u bolnici. Vrata njihova samostana uvijek su otvorena za sve bolesne, žalosne, siromašne, za svakoga koga neka poteškoća duševna ili tjelesna dovede na njihov prag. Sestre u svoje slobodno vrijeme posjećuju bolesnike, starce i umiruće. Bitoljski župnik *Petar Tošev* prigodom jednog posjeta govorio je sestrama o njihovu apostolatu u Bitolju. Upozorio ih je na to da je Majka Utemeljiteljica Franciska Lechner zacrtala upravo takav apostolat kakvog sada sestre u Bitolju imaju i vrše. Naglasio im je: »Vi možete ovdje mnogo više učiniti negoli ja. Idite svakog dana, tražite duše! Dosta je da vas

ljudi vide na ulicama, u kućama. Vaše im odijelo govori tko ste, kome služite, za koga se borite, za koga duše tražite.« I na kraju im je rekao da je prije nekoliko dana sreo u Skoplju nekog Albanca koji mu je kazao: »Kad je ono bio spor u župi Binać, mi smo rekli župniku da on može ići, samo sestre neka ostanu. Mi ćemo ići na sv. misu u Letnicu, premda je daleko, ali *bez sestara ne možemo biti. One su nama sve!*«

Bitoljske su sestre u svoje slobodne dane proširile djelokrug i izvan Bitolja. Rado su se odazivale molbama što su im stizavale s katoličkih župa. Djelovale su karitativno i misijski. Na taj je način i došlo do osnivanja filijala u *Binču, Dunavu i Glavičici.* No, o tome će biti govora na drugom mjestu.

Program rada sestara u Bitolju znatno podsjeća na rad sestara u Travniku. Svrha im je ista. Interesantno je kolike su razlike u okolnostima njihova djelovanja. Da samo neke od njih napomenemo:

— U bitoljskoj bolnici leže većinom mladi ljudi, koje uništava tuberkuloza i troši živa želja za životom; u Travniku rade sestre s bolesnicima i starcima, koji su već stigli na zadnju stanicu svoga života.

— U Travniku i okolici je pretežno katolički živalj; u Bitolju je pravoslavni.

— Jedne i druge rade u karitativnom, apostolskom i ekumenskom duhu: sestre u Travniku pod zaštitom *bl. Leopolda Mandića,* koji se zavjetom prikazao Bogu kao žrtva za sjedinjenje kršćana; sestre u Bitolju rade pod zaštitom slavenskih apostola *sv. braće Ćirila i Metoda,* koji su radi svoga apostolskog poziva ostavili domovinu i visoki položaj da bi slavenskim narodima donijeli svjetlo Evanđelja na slavenskom jeziku.

— Travnik je polazna stanica za susjedne župe, na kojima stalno djeluju kćeri Božje ljubavi; Bitolj je izvorna točka misijskog i karitativnog djelovanja kćeri Božje ljubavi na Kosovu među Albancima triju vjera.

Samostan SV. JOSIPA u Sarajevu

Osnovan 1882., obnovljen 1958.

Kad su 6. lipnja 1949. godine sestre Zavoda sv. Josipa morale napustiti Sarajevo, tad su četiri sestre ostale *u maloj dvorišnoj prizemnici Zavoda* s ulazom iz Cankareve ulice broj 16. U toj je kući nekoć stanovao sluga Zavoda sv. Josipa. Bilo je tu i spremište za živežne namirnice. U jednoj je prostoriji bila uređena stolarska radionica.

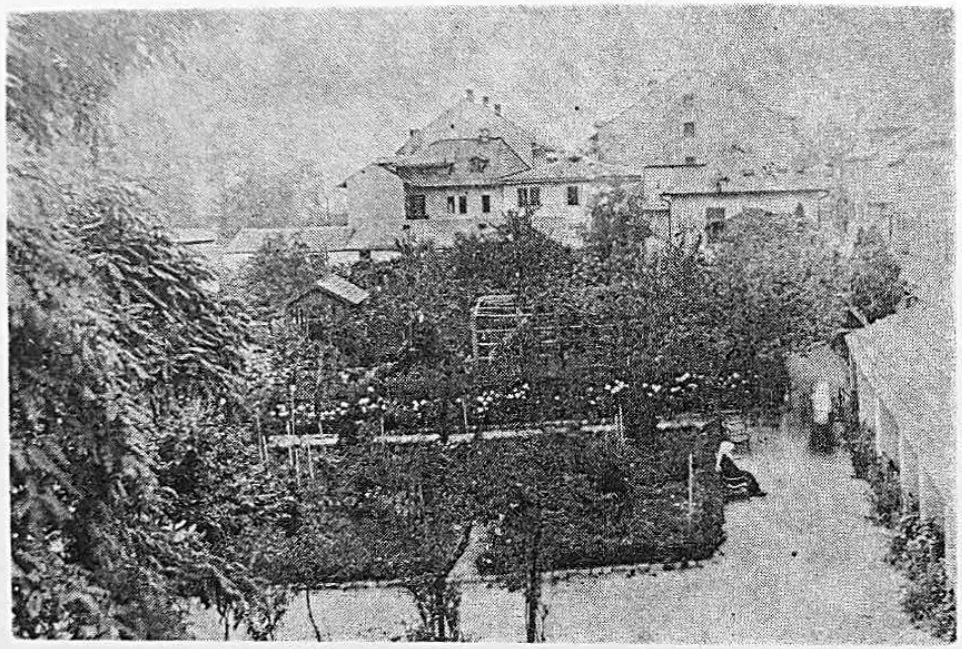

U pozadini dvorišta i vrta Zavoda sv. Josipa križićem na krovu označen je današnji samostan sv. Josipa s ulazom iz Cankarove ulice

Od spomenute 4 sestre jedna je nastavila i dalje spremanje i čišćenje sarajevske katedrale. Druga se posvetila brizi za crkvu Kraljice sv. krunice, u kojoj ni za tren nije ugasilo vječno svjetlo, kao ni svjetlo vjere u Gospodinovu prisutnost, ni nade u zagovor njegove Majke. Treća od sestara zaposlila se u državnoj službi, a četvrta je preuzela ulogu domaćice. Njima su se kasnije pridružile sestre, koje su studirale u Sarajevu. Otvorena je i radionica crkvenog ruha. Uz svoj redoviti svakodnevni posao sestre se brinu za bolesne i osamljene osobe uglavnom na području Banjskog brijega. Nekima od njih dnevno donose topli obrok. I siromašni studenti i studentice znaju da su sestre u svako doba pripravne da pomognu.

Tako je opet obnovljena redovnička zajednica neposredno uz Zavod sv. Josipa — grad na gori — da kao gorušično zrno opet proklija, uzraste i donese svoj rod. I to se malo stado stavilo *pod zaštitu sv. Josipa 9. svibnja 1958. godine.*

Tri kćeri Božje ljubavi zaposlile su se godine 1972. u *Misijskoj centrali* u Sarajevu, gdje i danas rade. Onima koji redovito prate *Radosnu vijest* jasno je šta se sve radi u toj centrali. Dosad je objavljeno više od 100 brojeva *Radosne vijesti,* a to znači neprestano raditi na tom informativnom misijskom listu. Rad stalno teče: prije tiska, za vrijeme tiska i nakon izlaska iz tiska. Sestre obavljaju oko 60% tiskarskih poslova i sav posao oko raspačavanja lista.

Misijska je centrala usko povezana sa svim misionarima, i to ne samo s našim sunarodnjacima, kako bi netko mogao pomisliti, nego i sa svima drugima, kojima je bilo kakva pomoć potrebna. Sve priloge u novcu, hrani, odjeći, obući i lijekovima koji se slijevaju u Centralu s područja cijele naše države (izuzev Sloveniju) treba najprije srediti, razvrstati, zatim pravedno raspodijeliti, da *pomoć ide najprije onima koji su najpotrebniji.* Centrala je stoga stalno u vezi s Papinskim misijskim djelima *(Djela za širenje vjere, Djela sv. Petra apostola za domaći kler i redovnice, Djela sv. Djetinjstva i Papinske misijske zajednice svećenika i redovnica).* Raspoređeni se materijal otprema poštom. I to je briga i posao sestara. Godišnje se otpremi nekoliko stotina paketa.

U Misijskoj centrali vodi se točno *knjigovodstvo financijskih sredstava* koja pristižu iz svih nadbiskupija i biskupija. Taj opsežan posao obavljaju sestre. Takvo poslovanje omogućava da se svake godine može iz Misijske centrale podnijeti *Sv. kongregaciji za evangelizaciju naroda godišnji izvještaj* o financijskom poslovanju, odnosno o onoj moralnoj i financijskoj pomoći misijama, koja je ostvarena tokom jedne godine na području naše države.

Misijska centrala osim toga radi na tome da potiče na *duhovnu pomoć misionarima:* molitve i žrtve na nakane misionara. Nadalje, pomažu se i podupiru *misijska zvanja* u nas i pripremaju se *misijski tečajevi.*

Osim stalnog kontakta s Papinskim misijskim djelima Misijska je centrala u Sarajevu u stalnom dopisivanju s misionarima diljem svijeta. Iz njihovih se pisama saznaje kakva je situacija na pojedinim misijskim područjima.

Samostan SV. PAVLA u Binču

Osnovan 1961.

Skopski *biskup dr. Smiljan Čekada* više se puta obraćao Provincijalnom starješinstvu Družbe Kćeri Božje ljubavi s molbom da se upute sestre u župe na Kosovu, gdje su tri vjere i tri narodnosti. Poglavari se nisu mogli na to odlučiti. No, sestre, koje su radile u Bitolju, katkada su odlazile u župu *Binač*, udaljenu samo 2 km od *Kosovske Vitine*. U Binču je tada bio župnik *don Luka Cirimotić, Janjevac*. Sestre su mu povremeno dolazile urediti crkvicu i župni stan. Crkvica je bila stara i vrlo trošna. One bi je čistile i uredile koliko se moglo, a isto tako i župni stan. Sestre su tim prilikama upoznale i župljane Binča, kao i teške okolnosti u kojima žive. Gledajući sve to osjetile su u sebi poziv Majke Utemeljiteljice kako im govori: »Prihvatite svaku priliku da pomognete drugima!« Taj

Samostan sv. Pavla u Binču

je poziv posebno osjetila *sestra M. Otilija Krämer*, rodom iz Vojvodine, inače bolničarka u Antituberkuloznoj bolnici u Bitolju. Odlučila je da ostavi službu u bolnici i posve se žrtvuje za sve kojima je potrebna duševna i tjelesna pomoć. Početkom 1961. smjestila se u Binču. Malo pomalo pridružila bi joj se još koja sestra. Stoga je Provincija *godine 1966. sa-*

Kćeri Božje ljubavi u Binču

gradila tu samostan sv. Pavla, u kojem je uređena i ambulanta. Iz dana u dan dolaze u ambulantu bolesnici sestrama i to od zore do mraka, a često i po noći. Bude ih dnevno po 60 i više. Bolesnici imaju veliko povjerenje u sestre, ali u težim slučajevima one ih upućuju k liječniku.

Široko je područje rada tih sestara, u pravom smislu misionarska. U svako doba godine zovu ih ljudi, bez razlike vjere i narodnosti, neka dođu i pomognu bolesniku, katkada i stoci. Do nekih se sela i ne može drugačije doći nego na konju, jer su udaljenosti velike, 2—3 pa i do

Prvopričesnici u Binču (1973.)

4 sata, a putevi slabi. Darovima dobročinitelja sestre su bile kupile *konja*. Posljednjih se godina voze *džipom* po novoj cesti, koja je izgrađena na poticaj i zauzimanje sestara, a novčanim prilozima dobročinitelja i pristankom državnih vlasti.

Upravo je opipljiva bila Božja pomoć u nekim zgodama. I te bi sestre mogle poput sv. Pavla nabrajati u kakvim su sve pogibeljima bile: od nevremena i bujica, od sniježnih zameta i bespuća, od zmija ljutica i vukova. Šta bi sve znale reći na što su nailazile u tamošnjim nastambama?

Sestre i danas pomažu svima kako najbolje znaju i mogu. Liječe i dušu i tijelo. One su na tom području savjetnice i pomoćnice, liječnice i zubarice, pa čak i veterinarke.

Narod je u tom kraju dobar i zahvalan. Svi vrlo poštivaju sestre i shvaćaju da se one za njih žrtvuju. Koliko se puta čuje iz njihovih usta: *»Kako bi mi bez vas?«*

Selo Binač izmijenilo je svoje lice. Tu je nova crkva, novi župni stan i samostan sestara. Nedjeljom svi dolaze na sv. misu. Skladno mole i vrlo lijepo pjevaju. Sestra vodi crkveni zbor. Župljani su dobri vjernici. Imaju brojnu djecu. Na vjeronauk dolazi oko 300 djece. U mjestu ima dosta svećeničkih i redovničkih zvanja.

Sestra katehistica nauči s djecom za Božić prigodan program na veliku radost njihovih roditelja, a posebno očeva koji za blagdane dolaze iz inozemstva s privremenog rada. S istim programom nastupaju djeca također u selu *Dunav*.

Sestre iz Binča odlaze i u susjedne župe *Zjum i Bec*. Samostan sv. Pavla postao je u neku ruku središnjica za filijale na Kosovu: Dunav i Glavičicu.

Samostan MAJKE FRANCISKE LECHNER u Kaknju

Osnovan 1965.

Kakanj je rudarsko naselje u dolini Zgošće, pritoke rijeke Bosne. Tu su velika nalazišta mrkog ugljena. Stanovnici su uglavnom rudari. U novije vrijeme podignuta je u Kaknju tvornica cementa.

Mjesto se u povijesti prvi put spominje 1392. Na ušću Zgošće u Bosnu nađeni su razni predmeti iz neolitskog doba.[203] Donja Zgošća je poznata po velikom i najljepšem dekoriranom stećku, koji se danas čuva u Zemaljskom muzeju u Sarajevu. Tu on po bogatstvu sadržaja i izvedbi motiva upravo dominira u skupini srednjovjekovnih nadgrobnih spomenika,

[203] Enciklopedija Jugoslavije, Zagreb, 1975, V.

mramorova. Nepoznati je majstor-klesar bogatstvo prizora i detalja iz života i običaja poput ćipke izdubio i nanizao u kamenu.

»Razigranost ornamentike i lovnih i bojovnih prizora prikazanih na ovoj kamenoj gromadi mogla je s pravom izazvati i u hrvatskom književnom velikanu našega stoljeća Miroslavu Krleži snažnu spoznaju da je i ovdje nastajala jedna zapadnoevropska umjetnost prije Cimabua i Giotta« (Zlato i srebro Zadra)... Dr. Pavao Anđelić za ovaj stećak veli: »Ipak, među stotinama ukrašenih nadgrobnih spomenika treba posebno ukazati na poznati veliki stećak iz Zgošće... To je svakako najljepši stećak i možda najljepši do danas sačuvani nadgrobni spomenik našega srednjega vijeka uopće.«[203a]

Stećak Kotromanića iz Donje Zgošće (XIV. st. detalj)

Župa Kakanj-Zgošća osnovana je 1920. godine. Crkva je sagrađena 1926. i služila je sve do 1966. godine. Tad je stara crkva srušena i na njenom je mjestu sagrađena lijepa nova crkva na čast apostolskih prvaka sv. Petra i Pavla, a posvetio ju je vrhbosanski nadbiskup Smiljan Čekada 24. IX. 1972. godine.

Kćeri Božje ljubavi došle su u Kakanj *1. rujna 1965.* godine. Nastanile su se u kući, koju je Provincija kupila s nakanom da se tu smjesti nekoliko kandidatica-učenica. Već u proljeće 1966. započela je gradnja crkve. I sestre su se uključile u taj veliki zahvat. Dnevno su pripremale hranu za 12 do 15 radnika. Za vrijeme gradnje svakog je dana bila sv. misa u baraki, a nedjeljom pod vedrim nebom.

Katehizaciju djece preuzele su sestre godine 1969. Na vjeronauk dolazi dosta djece ne samo iz mjesta, nego također iz susjednih sela. Sestra katehistica radi s njima u skupinama. Katehizacija je znatno olakšana otkako je uz crkvu sagrađena velika i prikladna vjeronaučna dvorana. S vjeroučenicima organiziran je i *festival mladih župljana i vjeronaučna olimpijada*. Priređivane su i izložbe dječjih radova. U Kaknju postoji pjevački zbor vjeroučenika. Na blagdan sv. Nikole, na Božić kao i dan prve sv. pričesti i krizme priređuju se akademije s recitacijama i pjesmama ili se prikazuju igrokazi.

[203a] MATIĆ-GAVRAN, *Kraljeva Sutjeska-Bobovac*, Zagreb 1974, 56.

Samostan Majke Franciske Lechner u Kaknju

Crkvu čiste djevojke, a sestre je kite i brinu se za crkveno rublje i za red u sakristiji. Sestre vode i crkveni zbor. Od godine 1977. preuzele su i kućanstvo na župnom dvoru.

U poglavlju o redovničkoj zajednici u Travniku bilo je riječi o ispraćaju pokojne *sestre Monike Štampalije* na dolačko groblje. Brojna skupina župljana iz Kaknja na čelu sa svojim župnikom i kapelanom pridružila se tom ispraćaju. Došli su, jer su i oni osjetili dobrotu, požrtvovnost i neumornost pokojne s. Monike u pružanju pomoći riječju i djelom sve dok nije i sama klonula na bolesničku postelju. Ona je u Kakanj došla 1967. godine kao umirovljenica, da tu u tišini provede svoj zasluženi odmor Ostavila je svoje štićenike u Travniku, a tu je opet našla istu bijedu, nevolju i nemoć osamljenih, bolesnih i žalosnih starih osoba.

Neumornim zalaganjem *župnika Petra Jukića*, a uz pomoć dobrotvora sestre su u Kaknju kupile novu, još nedovršenu kuću u neposrednoj blizini crkve i župnoga dvora. Radilo se punom parom samo da sestre uzmognu što prije preseliti iz svoje stare i trošne kuće u novu. *Uselile su 15. rujna 1979.* godine. Kakanjska redovnička zajednica ima 5 sestara. *Samostan nosi ime blagopokojne Utemeljiteljice Franciske Lechner.*

Crkva, župni dvor, vjeronaučna dvorana i samostan sestara čine sada skladnu cjelinu ograđenu ogradom od armiranog betona.

Samostan SV. JOSIPA u Granešini — Zagreb

Osnovan 1969.

Kad je sretno dovršena dogradnja provincijalne kuće u Zagrebu (Nova ves 16) tada je provincijalna glavarica *M. Paula Licul* odlučila da u blizini Zagreba sagradi samostan, u kojem će novicijat konačno dobiti svoje stalno boravište i gdje će stare i bolesne sestre moći u miru, tišini i molitvi provoditi svoje dane.

Izbor je pao na *Granešinu*, naselje u neposrednoj blizini Zagrebačke Dubrave. Provincija je kupila od granešinske župe gradilište u susjedstvu crkve i župnog dvora. *Sestra M. Emilija Golčić* upornim je zalaganjem isposlovala građevinsku dozvolu. Građevni poduzetnik *Franjo Topalović* preuzeo je gradnju. Prvi je put izišao na gradilište 9. travnja 1968. godine. Kad je gradnja započela, novčana su sredstva pristizala s raznih strana. Gradila je cijela Provincija, sve zajednice, i svaka pojedina sestra, bila ona u zajednici, ili izvan nje. Pomagala je i rodbina sestara. Javljali su se i dobročinitelji.

Samostan sv. Josipa u Granešini, Zagreb, istočna strana

Biskup dr. Josip Lach blagoslovio je temeljni kamen kapele i kuće novicijata 30. listopada 1968. Prisutni su bili svećenici, inženjeri, graditelji, radnici, razni prijatelji Družbe i veći broj sestara.

Cijelo vrijeme gradnje vrata su župnog dvora u Granešini bila širom otvorena svima koji su dolazili radi poslovnih dogovora u vezi gradnje samostana. *Župnik Branko Grulich* i njegova sestra gospođa *Jelica* svakoga su lijepo primili kao da se radilo o njihovoj gradnji. Time su vrlo zadužili kćeri Božje ljubavi.

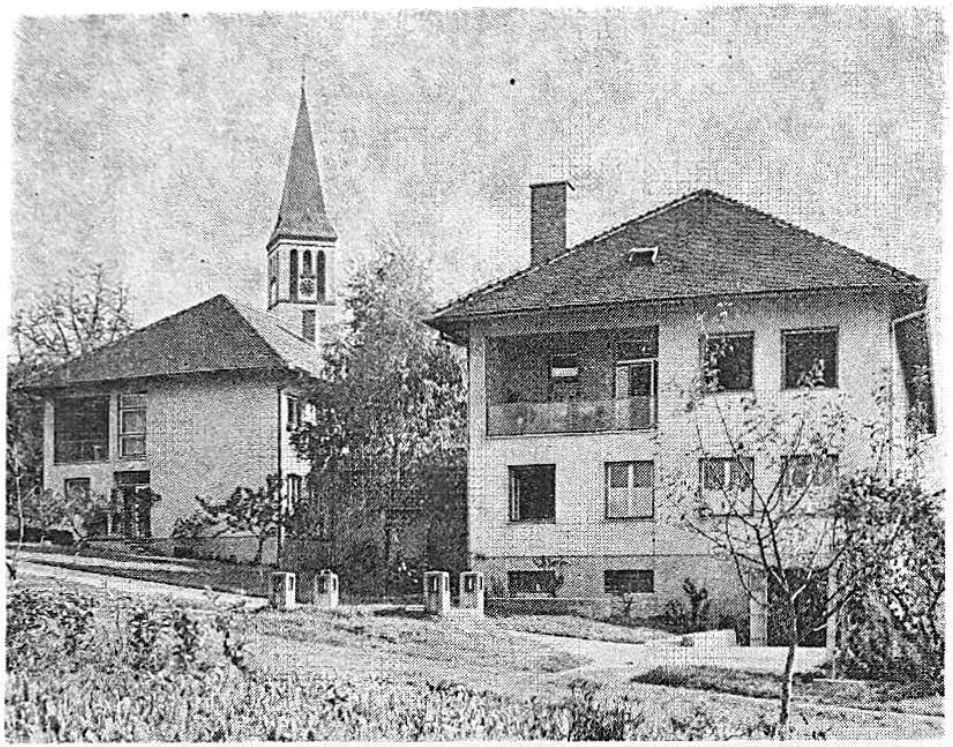

Samostan sv. Josipa u Granešini, Zagreb, zapadna strana; u pozadini toranj župne crkve

Već *24. veljače 1969.* uselile su sestre novakinje sa svojom učiteljicom u novosagrađenu kuću. Kad je i druga zgrada bila gotovo, tad je novicijat, kapelu i sestarsku kuću *blagoslovio* zagrebački *nadbiskup Franjo Kuharić* uz prisustvo svećenika i mnogih uzvanika. Bilo je to *10. lipnja 1970.* godine. Kuća je stavljena pod zaštitu sv. Josipa.

U samostan sv. Josipa privremeno su smještena Karitasova djeca. Poslije 14 mjeseci preseljena su u Oborovo. I ondje se sada brinu i odgajaju ih kćeri Božje ljubavi, o čemu će biti kasnije govora.

Cijela zgrada samostana sv. Josipa funkcionalno je uređena. Oko kuće je velik vrt i cvjetnjak. U južnoj je zgradi smješten novicijat. Tu

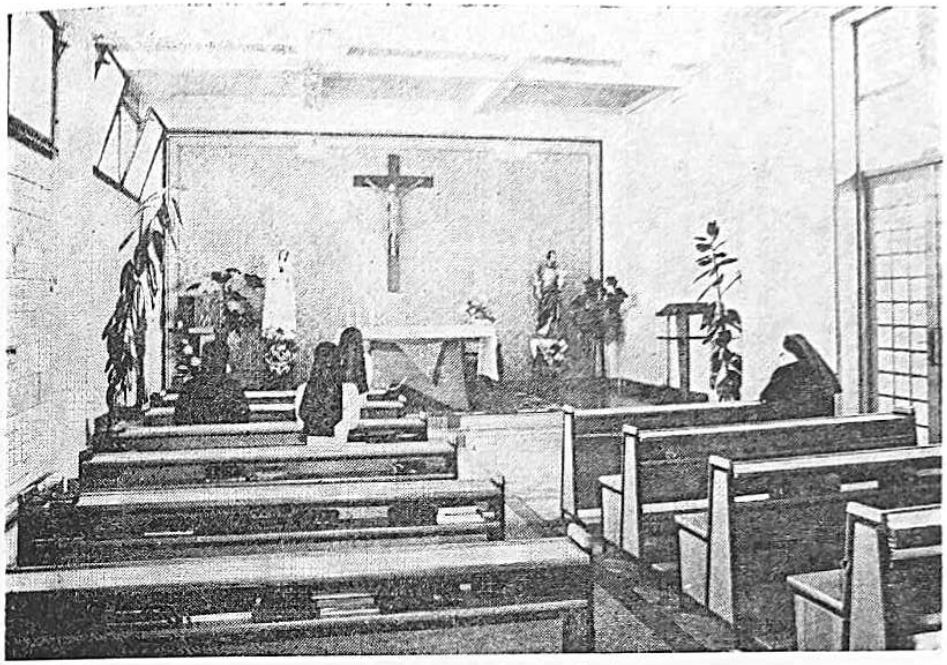

Kapela u samostanu sv. Josipa

Sestre novakinje

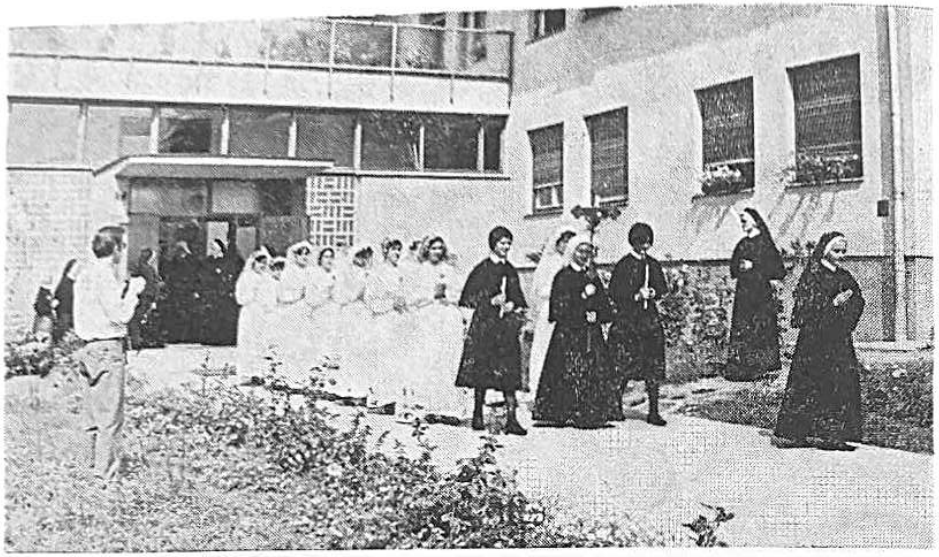

Postulantice u bjelini polaze u župnu crkvu na slavlje sv. mise i obred redovničkoga oblačenja (1971.)

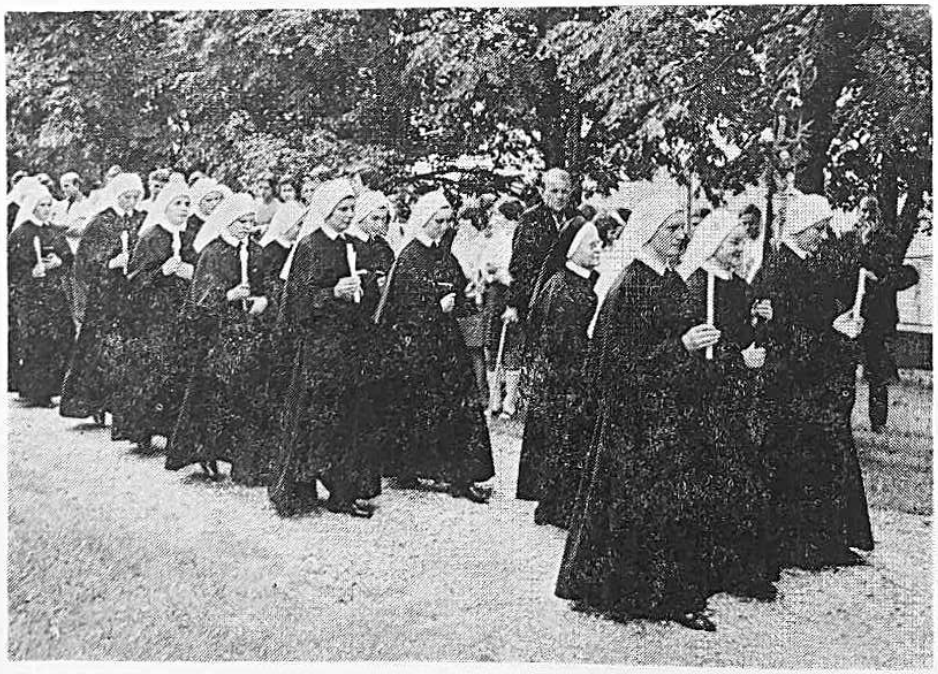

Ususret posvemašnjem predanju Bogu na putu u župnu crkvu (1973.)

novakinje provode prvu godinu novicijata i propisani dio druge godine. Ovdje se duhovno odgajaju i pripravljaju za budući redovnički život. Pomažu u raznim kućnim poslovima. Osim novakinja u toj kući ima i po nekoliko kandidatica.

Na povratku u samostan nakon predanja Bogu (1972.)

U sjevernom dijelu samostana stanuju sestre (24 do 26). Sjeverni i južni dio samostanske zgrade spaja u jednu cjelinu prostrana i lijepa kapela. U njoj se obavljaju i duhovne vježbe. U proljeće su duhovne vježbe za sestre predstojnice. Ljeti su dva turnusa: za sestre i postulantice i samo za sestre. Nakon duhovnih vježba postulantice u obiteljskoj svečanosti primaju redovničko odijelo i stupaju u novicijat. Novakinje drugoga godišta polažu prve zavjete, a sestre nakon 6 godina redovničkoga života doživotne zavjete. Svečanost polaganja zavjeta vrši se u župnoj crkvi Granešine. Sestre odlaze i vraćaju se iz crkve u procesiji sa zapaljenim svijećama i u pratnji svojih sestara i rodbine. Crkva bude puna rodbine i gostiju. Obredi polaganja zavjeta duboko djeluju na sve prisutne. *Kroz minulih 11 godina 112 sestara položilo je prve, a 97 doživotne zavjete.*

Osim sestarskih duhovnih vježba svake godine budu dvoje *duhovne vježbe za djevojke*, i to jedne zimi, a druge ljeti. Namijenjene su djevojkama od zadnjeg razreda osmoljetke pa naviše. Tad se skupi oko 50 dje-

vojaka s raznih strana, uglavnom iz onih mjesta gdje na župama rade kćeri Božje ljubavi. Opskrba i smještaj je besplatan. Djevojke iz blizine i susjednih naselja navečer odlaze svojim kućama.

Za samostan sv. Josipa i za župu vrlo su važni bili dani *misija* u siječnju 1975. godine, dakle na samom početku sv. jubilarne godine. U samostanu se odvijao jedan dio tih misija (za mladež, starce i bolesnike). Djeca su u samostanskoj kapeli pribivala sv. misi i pratila nagovore. Posebno su se za njih davali i dobri filmovi. Ipak, najdirljivija je skupina bila starih i bolesnih osoba. Župljani su ih dovozili svojim kolima do samostana. U kapeli im je bilo ugodnije i toplije negoli u župnoj crkvi. Tu su bili kod sv. mise i propovijedi. Mnogi su od njih primili sv. sakramente (i bolesničko pomazanje). Na kraju misija kod zajedničke zakuske vrlo je ugodan bio susret starih i mladih učesnika misija.

Skupina sestara i novakinja u samostanu sv. Josipa

U samostanu sv. Josipa održavaju se također i *provincijalni kapituli*, kojima pribivaju sestre delegatkinje iz cijele Provincije.

U župnoj crkvi, posvećenoj Rođenju Bl. Dj. Marije, sestre sviraju i vode pjevanje, rede i kite crkvu, a vrše i službu zvonara. Kad je župnik odsutan tad sestre poučavaju djecu u vjeronauku. Inače vježbaju s djecom programe za razne prigode, npr. prvu sv. pričest, krizmu i slične zgode.

U filijali *Klaka*, koja pripada župi sv. Mihovila u Dubravi, dvije sestre novakinje dvaput tjedno drže djeci vjeronauk (od prvoga do četvrtog razreda). Prvih godina kad je sagraden samostan, odlazile su sestre katehistice u *Ćučerje* i *Markuševac*. Sestre su također katehizirale u *Mlaki*, filijali župe Odra. Danas idu povremeno samo u Ćučerje.

I sestre samostana sv. Josipa rado i nesebično pomažu svima bijednima i potrebnima. Da je to svima poznato, vidi se i po tome, što je jednom u ponoći sirena hitne pomoći probudila sestre. Dovezli su troje male djece da ih prihvate, jer njihovu majku, evo, vode u bolnicu. Bili su sigurni da će sestre primiti djecu, i nisu se prevarili.[204]

Blizu je samostana *groblje*. Jedan je dio groblja određen za sestre i posebno je uređen. Sestre u slobodno vrijeme, a osobito za vrijeme duhovnih vježba, rado posjećuju svoje pokojne sestre i mole za njih.

Samostan biskupa IVANA FRANJE GNIDOVCA u Dunavu

Osnovan 1971.

Kad su se prilike u Binču prilično normalizirale, sestre su pošle i dalje. *Don Luka Cirimotić* poticao ih je neka odu u *Dunav* i ondje otvore ambulantu. Znale su da je to od Binča udaljeno 6 sati konjem i da je teško popeti se na tu planinu, na kojoj je pokojni *biskup dr. Janez Fr. Gnidovec* sagradio *crkvu* na čast *sv. Ane*. Kako župnik iz Binča svake godine odlazi tamo na blagdan sv. Ane, to je 1964. i *s. M. Otilija* odlučila da onamo hodočasti. Od *Stuble* je kozjim stazama pješačila do Dunava. Selo Dunav leži jugoistočno od Binča na planini 1400 m nadmorske visine.

Crkva je izvana lijepa, ali je u ono doba bila iznutra vrlo trošna i siromašna. Ničega u njoj nije bilo. Na blagdan sv. Ane hodočasnici bez razlike vjere dolazili su sa svih strana. Za svećenike i sestre bilo je nepogodno dolaziti u Dunav, jer nisu imali ni gdje boraviti ni gdje prenoćiti. U selu je vladalo siromaštvo. Kad je *s. M. Otilija* samo donekle upoznala teške prilike u Dunavu, ponovno se vratila nakon mjesec dana i to sa *s. M. Brankom Matošević*, medicinskom sestrom iz Bitolja, koja je u Binču provodila svoj godišnji odmor. Sestra Otilija na konju, a sestra Branka pješice uputile su se s vodičem, kojeg im je župnik u Binču našao. Ponijele su dosta lijekova.

[204] *Kućna kronika* Samostan sv. Josipa, Granešina—Zagreb.

Kad su stigle u Dunav, zazvonile su na crkveno zvono. Brzo su se djeca okupila oko njih. Ljudi su ih zvali neka im se navrate. Obje su imale pune ruke posla. Velika neimaština, bolesnici, starci i umirući prepušteni sami sebi, dok njihovi domaći obrađuju ono malo zemlje što imaju. Sestre su tada obišle sva susjedna sela. U nekima od njih žive muslimani, u nekima laramani, a u nekima katolici.

Sestre su sebi uredile vrlo skromno boravište u sakristiji (2 × 2 m). Kad je s. M. Otilija u selu naišla na bolesnicu, kojoj su sva leđa bila jedna otvorena rana, tad je čvrsto odlučila da će od svojih prijatelja i dobročinitelja zamoliti novčanu pomoć da može kupiti konja, kako bi što češće mogla dolaziti u Dunav, da pohodi bolesnike i pomogne im. Dobila je novac i kupila konja. Prisjećamo se što je u *Glasu koncila* pisalo u reportaži »*Redovnica u sedlu*«.[205] Reportaža završava riječima: »Poći u pomoć sestri Otiliji na Kosmet nije manje misionarski ni manje evanđeoski, čak ni manje uzbudljivo, nego što bi bilo poći u daleku Indiju i pridružiti se majci Tereziji.«

Ne samo s. Otilija, nego i njezine sestre koje su za njom pošle u Dunav — *s. M. Lucija Kasić, M. Almira Maras* i *M. Svjetlana Rezo* — prave su misionarke. Odlučile su da u Dunavu sagrade mali samostan. Opredijelile su se za montažnu kuću. Brzo su dobile građevinsku dozvolu, a i novac je od dobročinitelja povremeno stizao. Bila je velika muka građevinski materijal dovoziti tako daleko. Sestre su u sakristiji kuhale za radnike. Tu im je bila i kuhinja i ambulanta. Radnici su noćivali u crkvi. *Godine 1970.* kuća je dovršena i već iste zime sestre su uselile u svoju kuću. U proljeće su uz kuću uredile vrt i zasadile povrće, oko crkve i samostana borove. U blizini je mineralno vrelo.

U Dunavu je nekoliko zadnjih mjeseci svoga života proveo tuberkulozni bolesnik *don Marko Široka.* Tu je i umro. Dok je god mogao, slavio je sv. misu. Poslije njegove smrti *sestre same s okupljenim narodom obavljaju nedjeljnu pobožnost.* Jedna od njih čita misni obrazac, dječak ministrant pročita poslanicu i evanđelje, a poslije toga *sestra uputi narodu na albanskom jeziku prigodni nagovor.* Skupi se tu oko 35 osoba. Obično poslije sv. mise sestre podijele s narodom ono hrane što im se nađe u kući. I tom se zgodom cijela župa osjeća kao jedna obitelj.

U hitnim slučajevima moraju sestre i nedjeljom raditi u ambulanti. One su ovdje i liječnice, i zubarice, i veterinarke.

U zadnjih 11 godina prilike su se u Dunavu i susjednim selima znatno poboljšale. Sestre pohađaju sve kuće redom, bez obzira na vjeru i narodnost ukućana. Prema potrebi i broju članova obitelji dijele pakete

[205] *Glas koncila*, V/1966, 7, 11—12.

s robom i drugim potrepštinama, koje su primile od dobročinitelja sa svih strana.

Što su se prilike u Dunavu i susjednim selima poboljšale, mnogo je pomogla i novoizgrađena cesta. Sad se sve do crkve može stići kolima, pa se i sestre u svojim obilascima i nabavi služe džipom.

Svake se godine *povećava broj hodočasnika na blagdan sv. Ane.* Posebno ih je puno došlo godine 1978. kad se navršilo 40 godina otkako je crkva sagrađena. U međuvremenu se i crkva uredila i novi se oltar postavio. Prvu sv. misu na novom oltaru služio je *msgr dr. Alojz Turk 24. srpnja 1978. godine.* Crkvu jubilarku i njezine župljane pohodio je na blagdan sv. Ane *prizrenski biskup msgr. Nikola Prela.* Svečanu je sv. misu služio pred crkvom uz asistenciju svećenika, okružen mnogobrojnim vjernicima.

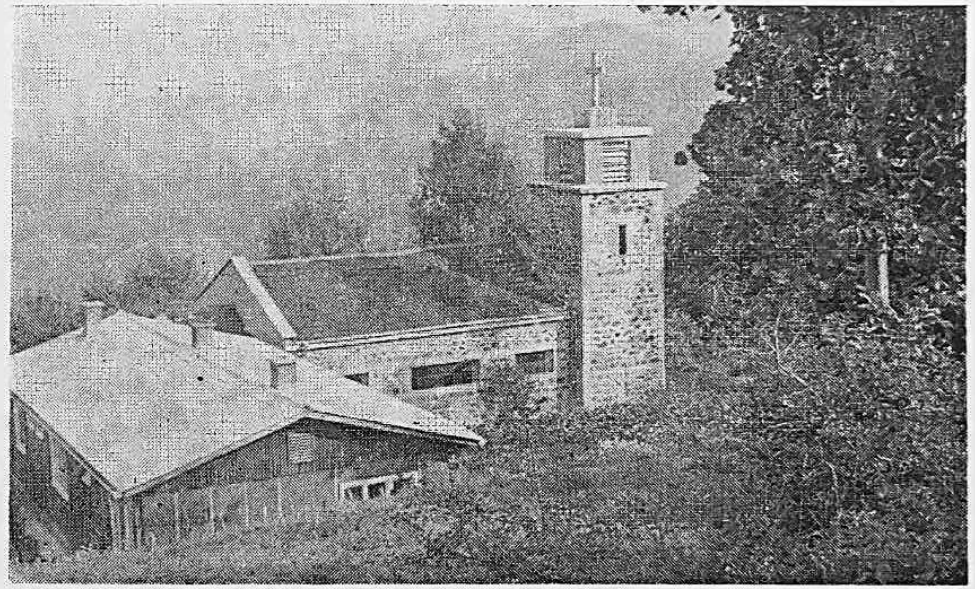

Samostan biskupa Iv. Fr. Gnidovca u Dunavu

Iste godine obavile su kćeri Božje ljubavi *prve duhovne vježbe u Dunavu* pod vodstvom sada već pokojnog *o. Aurelija Steina,* dominikanca iz Zagreba. Župljanima je bilo neobično drago vidjeti na okupu veći broj sestara. Čuli su da one te dane provode u molitvi, pa su im u to vrijeme donosili živežne namirnice.

Sestre se u svim prilikama i neprilikama s velikim pouzdanjem utječu pokojnom biskupu Gnidovcu. Već su često u svom djelovanju osjetile njegov moćni zagovor.

Samostan SV. MIHOVILA ARKANĐELA u Filipjakovu

Osnovan 1972.

Župa Filipjakov ustanovljena je 1670. godine i pripada Zadarskoj nadbiskupiji. Naselje se razvilo oko srednjovjekovne crkve posvećene sv. apostolima Filipu i Jakovu. Prije turskih provala nedaleko mjesta nalazio se benediktinski samostan. Mjesto je stradalo za turskih ratova, a Mlečani su ga posve razorili za Kandijskog rata (1645.—1647.). Današnje je naselje nastalo nakon povlačenja Turaka u XVII. i XVIII. stoljeću. U okolici se nalaze ruševine iz rimskoga vremena.[206]

Prednost je mjesta Filipjakova što leži na morskoj obali i na magistrali. Stanovnici se uglavnom bave poljoprivredom. Plodovi okolnih polja djelomično podmiruju potrebe zadarskog tržišta.

U Filipjakovu stanovala je *gospođa Gizela Wezjak*. Kad se razboljela, prešla je sestrama kćeri Božje ljubavi u Benkovac. One su je 4 mjeseca dvorile. Nakon toga vratila se u svoj četvorosobni stan, ali je na njezinu molbu došla s njom i jedna sestra, koja ju je sve do smrti dvorila. Bilo je to 28. ožujka 1972. godine. *Gospođa je sestrama oporučno ostavila svoj stan.* Benkovačka predstojnica s. M. Jelisava Šaran nastanila se tada s još jednom sestrom u Filipjakovu.

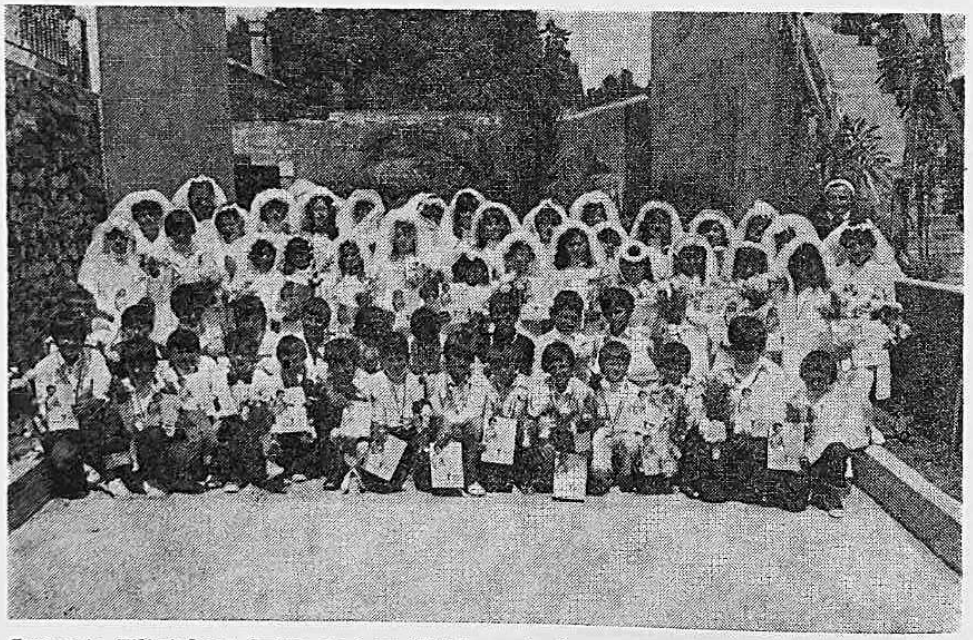

Sestre iz Filipjakova brinu se i za filijale svoje župe. Prvopričesnici u Sikovu (1978.)

[206] V. bilj. 197, str. 19—20.

Sestre su sebi uzele za zadatak da se brinu za župnu crkvu. Jedna je sestra preuzela *katehizaciju* u mjestu i u filijalama *Turnju, Krmčini i Sikovu.* U adventu 1980. posebno su lijepo uredile sve četiri crkve, crkveno ruho i posuđe. Sestre vode i crkveno pjevanje.

U svibnju 1981. bile su misije u mjestu, a zatim sv. krizma. Zadarski nadbiskup *msgr. Mario Oblak* tom je zgodom obavio kod djece ispit iz vjeronauka. Pohvalio je i župnika i sestru katehisticu radi vrlo dobrog uspjeha.

Sestra katehistica povremeno priređuje nastupe s djecom. Za Božić 1980. godine u svim je crkvama bio recital. Posebno su radosni bili roditelji, što im djeca tako dobro sviraju i recitiraju. *Crkveni zbor* je sudjelovao i na crkvenom festivalu u Zadru 1979.

Prigodom ispovijedanja o Božiću i Uskrsu dođe u Filipjakov više svećenika zadarske nadbiskupije. Nakon obavljenog posla redovito se svi nađu kod sestara. One im tu prirede okrepu. Svećenici se rado navraćaju k sestrama. Za ljetnih mjeseci u Filipjakov dolaze sestre, kojima je potreban odmor na moru.

Samostan SV. JELENE KRIŽARICE u Kastvu

Osnovan 1975.

Kastav gradić sjeveroistočno od Opatije, sačuvao je karakterističan izgled srednjovjekovnoga grada na vrhu brežuljka. Nekoć je bio opasan bedemom i kulama koje su djelomično sačuvane. Os grada čini ulica koja vodi od gradskih vrata do barokne župne crkve iz godine 1709. U crkvi je vrijedan barokni inventar.[207] Crkva je posvećena *sv. Jeleni Križarici.* Godine 1948. jedan je Amerikanac, kastavski župljanin, darovao crkvi elektronske orgulje. Čuven je pjevački kastavski zbor.

Župa Kastav prvi se put spominje godine 1473. Vrijedni su spomena također i *Kastavski statuti* iz početka XVI. stoljeća pisani hrvatskim jezikom.

Provincijalno starješinstvo kćeri Božje ljubavi kupilo je u Kastvu kuću od *msgra dra Ivana Dukića 13. kolovoza 1975. godine.* Malo zatim sestre su uselile, ali su popravci i adaptacija kuće potrajali gotovo dvije godine.

Kad je u rujnu godine 1975. započela školska obuka, djeca su s čuđenjem i nepovjerenjem susretala časne sestre sve dok se nisu dvije male djevojčice odvažile i upitale *s. M. Dariju Ćutuk: »Teta, gdje stanuješ?«* Slično kako su Ivanovi učenici upitali Isusa (Iv 1, 38). Sestra im je pokazala kuću i pozvala ih da uđu. Od toga su dana pomalo dolazila i druga

[207] *Isto,* 26.

djeca. Nije prošlo ni mjesec dana, kad je na »*Belu nedeju*« — koja se u Kastvu posebno slavi prve nedjelje listopada — skupina djece pjevanjem i recitacijama dočekala riječkog *nadbiskupa msgra Josipa Pavlišića*, koji je bio ugodno iznenađen tim lijepim dočekom.

U jesen je *s. M. Gema Bergant* počela poučavati djecu I. i II. razreda u vjeronauku. Na kraju školske godine pristupilo je prvi put sv. pričesti 25 djece iz raznih razreda. Nekoliko godina nije bilo u mjestu prve sv. pričesti, pa je ta zgoda posebno pobudila pažnju i kod djece i kod roditelja. Poslije sv. mise najprije je održana akademija, a zatim je kod sestara priređen za djecu zajutrak. Tu su ih čekali i darovi. I djeca i njihovi roditelji bili su time vrlo obradovani. Tjedan dana nakon toga krizmano je 46 djece. Od svojih su kumova primili na dar Bibliju, križ i svijeću.

Svi su oni došli nakon što je mala djevojčica upitala: »Teta, gdje stanuješ?« Prvopričesnici u Kastvu (1980.)

Do godine 1976. s. Darija je dolazila iz Zagreba u Kastav samo povremeno, no od te godine stalno je tu. Katehizira u svih 8 razreda, vodi crkveno pjevanje i uvježbava s djecom prigodne programe. Na vjeronauk dolazi 120 do 150 djece. Bilo je slučajeva i krštenja odraslih.

Sestre se brinu za red i čistoću crkve, a također i za ostalih 5 crkava, koje pripadaju Kastvu. Spremaju župni stan, a hranu župniku pripremaju u samostanu.

Godine 1975. u župi je svečano proslavljen dijamantni svećenički jubilej msgra Ivana Dukića. Proslava je bila najprije u crkvi punoj naroda i cvijeća, a zatim u samostanu sestara, koje su tom zgodom počastile jubilarca i njegove goste.

Kako god vrijeme odmiče, tako se javljaju i razne prilike da se potrebnima priskoči u pomoć. I bolesnici su posebna briga sestara. Tim zalaganjem sestara u župi se vjerski život obnavlja, produbljava i jača.

Samostan SV. MALE TEREZIJE u Bistrici

Osnovan 1976.

Mala župa Bistrica, samo tri kilometra daleko od *Gornjeg Vakufa*, osnovana je godine 1931. Crkva je posvećena sv. Tereziji od Djeteta Isusa.

Župnik Franjo Bulić pozvao je u Bistricu kćeri Božje ljubavi. Godine 1972. Provincija je tu kupila još nedovršenu kuću, koja se pomalo uređivala. Župljani su željno čekali sestre. I došle su *19. rujna 1976.* Veselo ih je dočekalo i malo i veliko. Bilo je za sestre dosta posla oko uređivanja u samoj kući. a pogotovo oko nje. Neumorno su radile. Pomagale su im neke djevojke i djeca. Uz mnogo znoja i žuljeva uredile su pristup kući i vrt, zasadile cvijeće, voćke i povrće. Narod je sa zanimanjem i divljenjem pratio njihov rad. Ljudi nisu ni slutili da sestre tako i fizički rade.

Samostan sv. Male Terezije u Bistrici

U Bistrici su preuzele katehizaciju u 6 razreda. Na vjeronauk dolazi uvijek velik broj djece. Sestre se brinu za red i čistoću crkve i vode crkveno pjevanje. Jedna je sestra domaćica u župnom stanu. Sestra je

katehistica s djecom uvježbala nekoliko dobrih igrokaza. Župljani su s ganućem pratili izvođenje tih igrokaza. Istim su igrokazima djeca iznenadila i obradovala župljane Kupresa.

Bistrica ima više svećeničkih i redovničkih zvanja. Posljednjih je godina bilo nekoliko mladih sv. misa. Sestre su se brinule da doček mladomisnika bude što ljepši i da u crkvi i kod zajedničkog objeda sve prođe u najboljem redu.

Bistrica je mlada filijala Družbe Kćeri Božje ljubavi. Ima nade da će se djelovanje sestara sve više proširivati na dobro sv. Crkve i naroda onoga kraja.

Samostan GOSPE FATIMSKE u Glavičici

Osnovan 1980.

Glavičica je četvrta po redu filijala kćeri Božje ljubavi na teritoriju skopsko-prizrenske biskupije, a udaljena je od *Peći* 11 km. Ta je župa u dijaspori, ali je narod unatoč neprilikama sačuvao vjeru svojih otaca. Godine *1974. sagrađena je župna crkva na čast Uzvišenja sv. Križa.* U župi se govori albanskim jezikom. Njoj pripada 13 dosta udaljenih sela. Nedjeljom je sv. misa i u Glavičici i u selu *Potrš*, 9 km daleko od Glavičice.

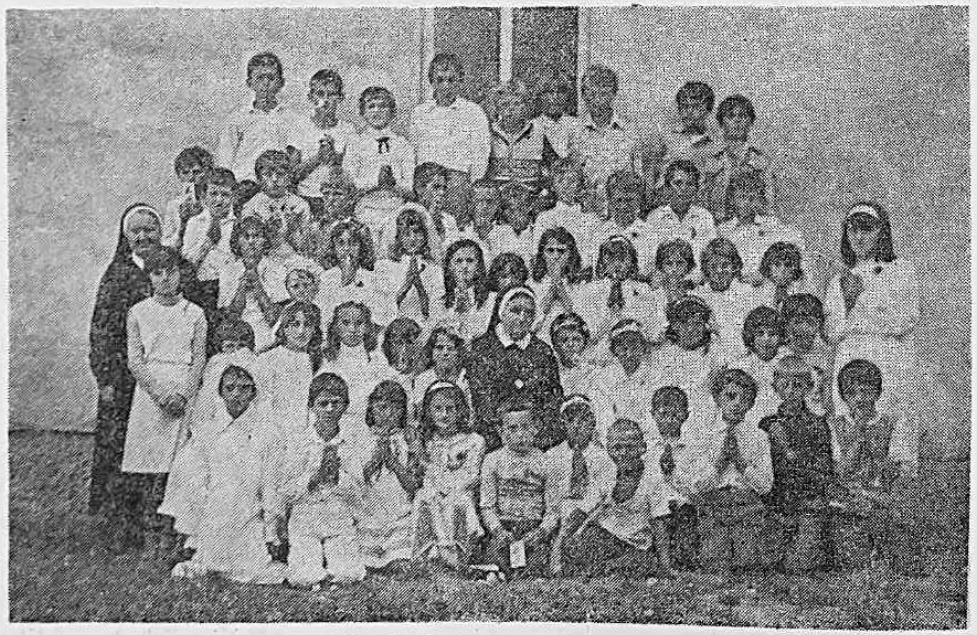

I k njima su došle kćeri Božje ljubavi. Prvopričesnici u župi Uzvišenja sv. Križa u Glavičici (1981.)

Župnik u Glavičici *Marijan Ukë Ukaj* želio je da u njegovu župu dođu kćeri Božje ljubavi. I došle su *4. lipnja 1980. godine.* Kupile su dosta trošnu kuću nedaleko crkve. Nekoliko se mjeseci radilo na adaptaciji i sad je to prikladan sestarski smještaj — *samostan Gospe Fatimske.* Sestre su uredile dvorište i vrt, zasadile cvijeće i povrće. Imaju i voćnjak velik 55 a.

U Glavičici su zasad samo dvije sestre. Prva je *s. M. Otilija Krämer,* bolničarka. O njezinim pothvatima u Binču i Dunavu već je bilo govora. Ona revno posjećuje bolesnike, prima ih u samostanu i daje im lijekove, jer u Glavičici nema ni ambulante ni liječnika. Druga je *s. M. Asumpta Vuljević, Albanka.* Ona podučava djecu na albanskom jeziku. Četiri puta tjedno ima katehizaciju ne samo u Glavičici, nego i u selima *Potrš* i *Milovanci.* S djecom vježba crkveno pjevanje i svira u crkvi. Sestre se brinu za sve što je potrebno u župnoj crkvi u Glavičici i u crkvi u Potršu. Sestra Asumpta također vodi kućanstvo u župnom stanu.

Biskup Nikola Prela dijelio je sv. potvrdu u Glavičici 5. lipnja 1981. godine. Bilo je 40 krizmanika. Iste godine 8. kolovoza pristupila su stolu Gospodnjem 54 prvopričesnika. Bila je to velika svečanost ne samo za djecu, nego i za njihove roditelje, rodbinu i prijatelje.

Kako je župna crkva u Glavičici posvećena Uzvišenju sv. Križa, za taj se blagdan skupi mnogo naroda sa svih strana. Župnika tom zgodom posjete braća svećenici, a župljane njihovi rođaci, prijatelji i znanci iz okolnih mjesta.

Samostan PRESVETOGA TROJSTVA u Sarajevu

Osnovan 1980.

Kad su kćeri Božje ljubavi iz samostana Kraljice sv. krunice morale 1949. napustiti Tuzlu, preselile su privremeno na Breške. Među njima su bile i dvije rođene sestre: *s. M. Leonija i s. M. Terezija Žagar.* Njihov brat *Alojz Žagar, župnik u Novom Sarajevu,* ubrzo ih je pozvao da dođu k njemu u župni dvor. On je osim njih malo kasnije primio i *s. M. Nataliju Cico* i *s. M. Mihajlinu Neuman,* bolježljive sestre i već u poodmakloj dobi. U župnom su dvoru dobile prikladan smještaj i opskrbu. Tim se sestrama pridružila i *s. M. Ilijana Ivić,* koja je stupila u državnu službu, a župnik joj je omogućio smještaj u župnom dvoru. *Tako se u novosarajevskom župnom dvoru našlo 5 kćeri Božje ljubavi.*

S. M. Natalija i s. M. Mihajlina nakon nekoliko godina preselile su se u vječnost. A s. Leonija i s. Terezija imale su u župnom domaćinstvu pune ruke posla, jer su vrata župnog stana bila otvorena svima, koji su dolazili s nekom materijalnom ili duševnom teškoćom. Osobito su se če-

sto navraćali svećenici iz provincije, koji su dolazili u Sarajevo zbog svojih poslova.

Osim kućanstva brinule su se sestre i za crkvu, na kojoj su se tada izvodili zamašni popravci. Također su vodile sviranje i pjevanje u crkvi. I priprava djece za prvu sv. pričest bila je njihova briga. Sestra je Terezija odlazila s bratom i na filijalu *Čemerno*, da mu i ondje bude na pomoći.

Sestre Leonija i Terezija već su tada svojim radom na župnom dvoru, u crkvi i općenito na župi, zacrtale novi put kćerima Božje ljubavi u okviru preorijentacije njihove djelatnosti u novim poslijeratnim prilikama. Njihov boravak i rad na župi Presvetoga Trojstva karika je koja povezuje prvotno djelovanje kćeri Božje ljubavi u toj istoj župi do završetka rata s drugim dolaskom sestara o kojem će upravo biti govora.

Nakon 35 godina opet su se kćeri Božje ljubavi vratile u Novo Sarajevo, ali ne u onu svoju kuću, koju se 1949. morale napustiti, nego u novosagrađenu zgradu tik uz župnu crkvu.

Kad se prema urbanističkom planu trebao rušiti župni dvor u Novom Sarajevu, tad je određena lokacija za gradnju novoga župnog dvora, i to uz sjevernu stranu župne crkve. Župnik je tada ponudio Provincijalnom starješinstvu kćeri Božje ljubavi da zajednički grade kuću, jer su kćeri Božje ljubavi i prije radile u toj župi. S tadašnjom provincijalnom glavaricom *M. Agnes Labaš* dogovoreno je da kuća ima dvije jednake polovice i dva zasebna ulaza. Istočni je dio zgrade župni dvor, a zapadni samostan sestara.

Sestre su u svoj dio zgrade *uselile kasno u jesen 1980. godine. Blagoslov kuće* obavio je vrhbosanski nadbiskup *dr. Marko Jozinović 3. siječnja 1981.* godine. Kapelica još nije uređena. Prostorije su samostana vrlo funkcionalno raspoređene. Predviđeno je da tu mogu stanovati sestre studentice. Ovdje se povremeno održavaju *sastanci sestara juniorka* s teritorija Bosne. Program tih sastanaka podešava se prema odredbama Konstitucija, koje traže da se izobrazba juniorka nastavi i nakon novicijata radi usklađivanja njihova duhovnog i redovničkog života sa zvaničnim dužnostima.

Kćeri Božje ljubavi u Novom Sarajevu uklopile su se u život i rad župe Presvetoga Trojstva. Preuzele su poslove koji se odnose na župnu crkvu (uređivanje crkve, sakristija). Osim toga poučavaju u vjeronauku djecu od I. do III. razreda i sviraju u crkvi kod nedjeljne đačke sv. mise.

Novo Sarajevo je vrlo napučeno. Samostan je okružen velikim novim stambenim zgradama. Među stanarima ima i onih koji su nekada pohađali školu kod sestara u Novom Sarajevu i nije im nepoznato njihovo djelovanje. Bolesnike i nemoćne osobe sestre su također uključile u program svoga rada. Tu zasada ima 6 sestara.

Redovničkoj zajednici Presvetoga Trojstva pripadaju i one sestre koje rade *u katedralnoj župi Presvetog Srca Isusova u Sarajevu.* Ta je župa nekoć sačinjavala srce katoličkog življa u Sarajevu, no danas su mnogi preselili u nova gradska naselja. Ipak, oni najradije obavljaju svoje vjerske dužnosti u katedrali. Sestre u toj župi katehiziraju i sviraju u katedrali. Vode i kućanstvo na župnom dvoru (Svetozara Markovića ul. 2). Kako je već spomenuto, otkako je katedrala sagrađena (1889.) pa sve do danas (to je gotovo *100 godina) kćeri Božje ljubavi spremaju katedralu,* rade u sakristiji i brinu se za crkveno ruho i rublje.

2. Rad na župama

Franjevački samostan u Karinu

(1955.)

Franjevački samostan Bl. Dj. Marije Bezgrešne smjestio se nedaleko ušća Karišnice u more. Nekoć je tu bio samostan benediktinaca. Napustili su ga početkom XV. stoljeća. Godine 1429. došli su franjevci iz Bosne i tu se nastanili. Mnoge su nevolje prešle preko toga samostana: i turske najezde i mletačke vojske, no franjevci se nisu otuda micali. I tako je minulo već 550 godina kako oni na obali tihoga Karinskog mora mole i rade. U narodu su proširili ne samo pobožnost prema Gospi, nego i prema sv. Paškalu, koga tu štuju i katolici i pravoslavci.[208]

U II. svjetskom ratu samostan je stradao od bombardiranja i od logorovanja raznih vojska. Nakon toga ostao je u tužnom stanju: samo kršje, smeće i nered. Stoga se gvardijan *fra Franjo Kamenjarin* obratio benkovačkoj predstojnici sestri M. Jelisavi Šaran, ne bi li mu kod svojih poglavara izradila da dobije sestre za karinski samostan, da ga malo urede i preuzmu u samostanu kućanstvo, vrt i crkvu. Od poglavara je ubrzo došao pozitivan odgovor.

Kćeri Božje ljubavi došle su u Karin *14. rujna 1955. godine.* Bile su to sestre: *M. Magda Kamenar, M. Antonjeta Fontan i M. Anuncijata Brkuljić.* U samostanu su ih lijepo primili, a sestre su se odmah prihvatile posla. Više od 23 godine karinske su sestre pripadale zajednici sestara u Benkovcu, sve dok nisu *16. siječnja 1979. godine postale zasebna zajednica* na čelu s predstojnicom sestrom M. Pavlimirom Roguljić, koja već 22 godine radi u Karinu. Kćeri Božje ljubavi redovito jednom godišnje obavljaju u Karinu duhovne vježbe, na koje se skupe sestre iz raznih zajednica.

U nizu godina boravka i rada sestara u Karinu naročito spominjemo jubilarno slavlje samostana 1979. godine. Tad je 16. i 17. svibnja proslav-

[208] *Franjevci Provincije Presv. Otkupitelja,* Split 1979, str. 67.

ljena *550. obljetnica dolaska franjevaca u Karin*, kako je već gore spomenuto. Priprave su bile velike. Sestre su imale pune ruke posla. Nekoliko su im dana pomagale susestre iz Benkovca i Filipjakova.

Karin takve svečanosti nije do tada vidio. Došli su mnogi gosti i hodočasnici. Slavlje u crkvi predvodio je zadarski nadbiskup *msgr. Mario Oblak* uz sudjelovanje 80 svećenika. Bogoslovi su vrlo uspješno izveli prigodan program, svirali i pjevali. Cijelo je jubilarno slavlje prošlo u najboljem redu i raspoloženju.

Kćeri Božje ljubavi u Karinu

Slijedeće (1980.) godine i mala je sestarska zajednica skromno proslavila *25. obljetnicu dolaska u Karin* i usrdno zahvalila Bogu za svu pomoć, blagoslov i primljenu dobrotu proteklih godina. Otac provincijal *dr. fra Stjepan Vučemilo* i 6 svećenika služili su koncelebriranu sv. misu, a bogoslovi su pjevanjem i sviranjem uzveličali euharistijsko slavlje. Za

vrijeme zajedničkog objeda o. Provincijal je istakao požrtvovan rad sestara i toplo im zahvalio. Jubilarkama su došle čestitati i njihove sestre iz Splita, Benkovca, Filipjakova, Zadra, Travnika, Zagreba i Selca. Tom se zgodom posebno komemorirala uspomena na pokojnu *s. M. Antonjetu Fontan*, koja je među prvima došla u Karin i tu kao kuharica požrtvovno radila punih 19 godina. Početkom veljače 1974. upućena je u bolnicu u Split, gdje je već nakon mjesec dana preminula.

Karinski je samostan daleko od glavnih prometnica, pa se u nj rado navraćaju ne samo franjevci iz drugih samostana, nego i vanjski svećenici i bogoslovi. Tu provode svoj godišnji odmor, održavaju svećeničke sastanke, ili obavljaju duhovne vježbe. A kad im se u vrijeme ljetnih školskih praznika pridruže i sjemeništarci, tada se nađe u samostanu na okupu 35 do 40 osoba. A sestre domaćice brinu se i nastoje da boravak u Karinu svakome bude ugodan i dobar.

Župa Dubovac u Karlovcu

(1958.)

Župa Dubovac u Karlovcu bila je nekoliko godina bez župnika. Kad je župnik *Marijan Radanović* preuzeo župu, nije imao stana, jer je u župnoj kući stanovalo 8 obitelji. Župniku nije preostalo drugo, nego da se smjesti u jednoj sobici u potkrovlju. Tu je proveo četiri godine. Kasnije je dozidao jednu prostoriju za župsku kancelariju. Želio je da u župu dovede časne sestre. Obećane su mu, ali nije imao kamo da ih smjesti. Tad je gospođa *Josipa Poglajen* ponudila da se u potkrovlju njezine kuće napravi privremeni stan za sestre, jer nije bilo izgleda ni za što bolje. Sagrađena je mala sobica i kuhinja. Kratko nakon toga dograđena je još jedna sobica. Zidovi su bili od lesonita.

Dvije su sestre došle *9. travnja 1958*. Kasnije im se pridružila i treća. One su na Dubovcu nekoliko puta mijenjale stan. Poslije stanovanja u potkrovlju gđe Poglajen nastanile su se na I. katu u njezinoj kući. Godine 1971. župa je otkupila za sestre jedan stan u župskoj kući. No, istom kad je na Dubovcu sagrađen novi župni dvor, tad su i sestre 1978. dobile stalno boravište.

Od početka raznolik je bio rad sestara u župi. Jedna je sestra preuzela katehizaciju od I. do VIII. razreda, i to na Dubovcu i u Švarči. Druga je preuzela crkvu i kapelu na Dubovcu. Brinula se za župnikov stan i obrađivala njegov vrt. Treća je pomagala župniku u kancelarijskim poslovima i vodila crkveni zbor.

Kad su se 1963. održavale misije u Švarči od 28. studenog do 8. prosinca, tad su se sestre uz svoje redovite poslove brinule i za crkvu u

Švarči i za misionare. Svakog su jutra već u pet i po sati odlazile autobusom u tu filijalu, a vraćale su se u 11 sati navečer. Iste godine bile su misije i u župi Dubovac (od 14. do 26. prosinca).

Godine 1965. Švarča je postala samostalna župa i sestre više nisu tu radile. Ali, tad je započela priprava za gradnju nove župne crkve sv. Josipa na Dubovcu. Radovi su započeli 12. lipnja 1968. Sestre su kuhale za radnike. Vodile su i administrativne poslove u vezi skupljanja priloga za gradnju. Crkva je dovršena i *15. rujna 1974. posvetio* ju je uzoriti gospodin *kardinal Franjo Šeper.*

Kad je crkva dovršena i posvećena, tada su s raznih strana počeli dolaziti hodočasnici. I župljani na Dubovcu vole svoju novu crkvu. Cijela se župa pripravlja na blagdan sv. Josipa, a također i na velike crkvene blagdane. U crkvi se također slavi *Dan zahvalnosti očevima* i *Majčin dan.* Prigodom spomenutih blagdana i slavlja katehistica pripravi s djecom recitacije, pjevanje, ili neki igrokaz.

Sestre rade i na karitativnom polju. Za siromašne skupljaju nošenu robu, pa je dijele, ili poštom odašiljaju onima kojima je potrebno. Katehistica potiče djecu da ne zaborave na naše misionare. Skupljene priloge djeca polože na oltar na dan prve sv. pričesti.

I za crkvu Gospe Sniježne brinu se sestre. Tu se služi sv. misa na dan 5. kolovoza, na Marijine blagdane, također na Uskrsni i Duhovski ponedjeljak.

U župi Dubovac uvijek se nešto nova doživljava, priređuje i slavi. Bujan je tu vjerski život. Svemu tome kćeri Božje ljubavi pridonose svoj obol.

Župa Pleternica

(1958.)

Pleternica se smjestila na ulazu u Požešku kotlinu, između Orljave i njezine pritoke Londže. Kraj je vrlo slikovit, a klima dobra. *Župa se prvi put spominje 1335. godine.* Župna crkva na čast sv. Nikole podignuta je krajem 19. stoljeća, ali je u II. svjetskom ratu srušena. Godine 1971. sagrađena je nova crkva.

Kćeri Božje ljubavi došle su u Pleternicu *godine 1958.* i preuzele su sve poslove u crkvi i župnom dvoru kao i na drugim župama. Bilo je pogotovo mnogo posla kad se crkva gradila. Tad su u Pleternici radile 4 sestre, a sada rade samo dvije. Pomažu u katehizaciji, vode crkveno pjevanje, brinu se za red i čistoću crkve. S vjeroučenicima vježbaju programe za razne priredbe (Božić, Uskrs, dan prve sv. pričesti i Majčin dan).

U Pleternici se posebno štuje Gospa od suza. Prije 1. rujna obavlja se devetnica koju vode oci isusovci. Tokom devetnice dolaze u Pleternicu vjernici sa svih strana. Ispovijedaju se i pričešćuju. A svećenici tada odlaze i u druga mjesta, pohađaju bolesnike i dijele sv. sakramente. U toku devetnice jedan je dan posebno posvećen bolesnicima. Dovedu ih ili dovezu u crkvu. Tu se ispovjede i pričeste, a neki prime i bolesničko pomazanje. Utješeni i ojačani vraćaju se svojim kućama.

Zadnjeg dana devetnice (31. VIII.) posebno je svečano. Predvečer toga dana djeca izvode svoj program: recitacije, pjevanje Marijinih pjesama, ili prikažu neki igrokaz. Poslije toga odvija se *procesija sa zapaljenim svijećama.* Mladići nose okićen kip Gospe od suza. Iz susjednih župa dođu vjernici, pa i oni nose okićene Gospine kipove. Ministranti u svojim ministrantskim odijelima idu sa zapaljenim bakljama. Sav puk pjeva Gospine pjesme. Bude tu i do 10.000 ljudi, svi sa zapaljenim svijećama u rukama. Procesija završava kasno u noć. Ujutro 1. rujna svečanom sv. misom završava slavlje Gospe od suza. Plodovi se tog slavlja podudaraju s onima za vrijeme pučkih misija.

Ovom su slavlju već prisustvovali i neki od naših biskupa, a svećenika bude do 40.

Uz sve ono svakidašnje što sestre rade za župu i župljane i ovoj proslavi Gospe od suza pridonose one svoj udio. Rade s ministrantima, djecom i mladeži. Uvježbavaju s njima pjevanje, uče ih recitirati i predstavljati. Uspjeh proslave Gospe od suza uvijek nanovo daje poleta vjerskom životu Pleternice.

Župa Travnik

(1958.)

Travnik je jedan od većih bosanskih gradova. Za turskog je vremena bio vezirski grad. Ovjekovječio ga je Ivo Andrić svojim djelom *»Travnička kronika«.*

Župa je Travnik u davna vremena zauzimala mnogo veći prostor od današnje župe. Spominje se pod imenom *Lašva ili Travnik,* a najčešće Lašva-Travnik. To se ime postepeno gubilo osnivanjem novih župa na tom području. Među zadnjima je osnovana župa Travnik godine 1879. zalaganjem *fra Marijana Markovića,* kasnije banjalučkog biskupa. Župna crkva sv. Ivana Krstitelja počela se graditi godine 1881. i dovršena je 1887. Posvetio ju je 15. srpnja 1888. vrhbosanski *nadbiskup Josip Stadler.*

Godine 1958. na dan 22. kolovoza travničku je župu preuzeo župnik *Alojz Žagar.* S njim su iz Sarajeva došle i njegove dvije rođene sestre

s. M. Terezija i s. M. Leonija, kćeri Božje ljubavi. Težak je bio problem u tome, što su u župnom dvoru bili stanari, a župnik je imao na raspolaganje samo dvije sobe. Stanari su povremeno odlazili, a tad je najprije trebalo urediti kuću, koja je od rata bila vrlo oštećena. Župnik je doveo iz Sarajeva starca svećenika Stjepana Ilića, dugogodišnjeg duhovnika sarajevske bolnice. Malo kasnije primio je pod svoj krov također starca svećenika Dragana Alaupovića. Obojicu njih sestre su sve do njihove smrti brižno njegovale.

Sestre Leonija i Terezija nisu bile samo dobre domaćice svome bratu župniku, nego su uvijek vrlo rado pomagale svima svećenicima, koji bi se u bilo kakvoj potrebi njima obraćali. Kad su godine 1964. redovnički poglavari pozvali s. M. Tereziju u zajednicu, tad ju je na župnom dvoru zamijenila sestra M. Eugenija Pintarić. Poslije smrti župnika Žagara (10. I. 1971.) i sestra se Leonija vratila u zajednicu. Na župnom dvoru i dalje rade kćeri Božje ljubavi.

Premda travnička župa nema filijala, ipak u njoj ima uvijek dosta posla. Sestre vode domaćinstvo i uređuju župnu crkvu. Sestra katehistica poučava vjeroučenike i vodi crkvene zborove. U travničkoj su župnoj crkvi svake nedjelje 3 pjevane i dvije tihe sv. mise. Kod rane mise pjevaju stariji, »*Cecilijanci*«, kod đačke djeca, a kod pučke srednjoškolci. Večernja je misa recitirana. U mjesecima svibnju i listopadu zajednički se moli sv. krunica. Sestra katehistica svake godine pripravi s djecom akademiju prigodom prve sv. pričesti i Majčina dana.

Zadnjih je godina bilo osim toga mnogo posla, jer se uređivala crkva i župni dvor. U crkvi su obnovljene orgulje. Nabavljeno je novo misno ruho. Sagrađena je i vjeronaučna dvorana. I župni je dvor uređen izvana i iznutra. Njegova su vrata širom otvorena svima koji dolaze sa svojim radostima i žalostima, i koji trebaju savjeta i pomoći, olakšice i ohrabrenja.

Župa Derventa

(1961.)

Derventa je grad u sjevernoj Bosni. Smjestila se s obje strane rijeke Ukrine. Centar je grada na brežuljku, jednom od zadnjih ogranaka bosanskih planina, jer se sjeverno od grada pruža plodna bosanska Posavina. Derventa je trgovačko središte bogate okolice. Tu se najviše trguje žitom i šljivama. Kroz grad vodi autoput Sarajevo—Brod. Derventa ima 25.000 stanovnika, od toga je polovica katoličke vjere, ostalo su pravoslavci i muslimani.

Župa u Derventi prvi se put spominje 1624. Još istog stoljeća je propala za vrijeme Bečkoga rata. Obnovljena je 1864. godine. Župna crkva sv. Jurja, mučenika, stradala je od potresa 1969. godine pa je sagrađena nova.

Kćeri Božje ljubavi došle su u Derventu godine *1961.* Kao sviračice i katehistice rade s oko 300 vjeroučenika od I. do IV. razreda. Pripravljaju ih na primanje sv. sakramenata. Prva sv. pričest obavlja se svake godine na blagdan sv. Petra i Pavla. Poslije sv. mise, za vrijeme doručka, vjeroučenici izvode program za prvopričesnike i njihove roditelje.

Sestre vode crkveni zbor i sviranje. Brinu se za red i čistoću crkve. Djelomično pomažu i u kućanskim poslovima na župnom dvoru.

U župi ima bolesnih, starih i osamljenih osoba. Sestre ih pohađaju i pomažu im prema svojim mogućnostima. One pripravljaju na sv. krštenje i djecu koja taj sakramenat još nisu primila i odrasle koji se žele krstiti ili prijeći u Katoličku Crkvu. Za takove se obred krštenja obavlja svečano, obično u uskrsnoj noći.

Vjeroučenici (srednjoškolci) izrađuju za vjeronaučnu dvoranu i za crkvu prigodne plakate. Teme plakata sami određuju, a pri tome im pomažu bilo kapelani, bilo sestre. U vjeronaučnoj se dvorani izlažu i radovi vjeroučenika nižih razreda. To su obično crteži, pjesmice i sastavci. S nižim razredima sestre skupljaju priloge za misije. Djeca se obično u vrijeme korizme odriču slatkiša u korist misija, a tijekom cijele godine za misije skupljaju rabljene poštanske marke.

U mjesecima svibnju i listopadu u crkvi se zajednički moli sv. krunica. Na tu pobožnost dolaze vjernici, ali također i vjeroučenici, i to vrlo revno. U tom prednjače ministranti.

Tokom minula dva desetljeća izmijenilo se u derventskoj župi nekoliko sestara. Revno su radile, ali je u nezaboravnoj uspomeni ostala s. *M Nela Jurić.* Ona se unatoč svojoj teškoj bolesti nesebično žrtvovala za djecu i za crkvu. Katehizirala je i vodila crkveni zbor. Svojim je načinom uspješno djelovala na povjerenu joj mladež. Njenom pogrebu (11. VII. 1979.) u Zagrebu prisustvovali su i brojni Dervenčani i njezini vjeroučenici.

Župa Križ

(1962.)

Mjesto Križ u Moslavini, koje se za vrijeme Vojne Krajine zvalo Vojni križ, ima jednu od najstarijih crkava u Hrvatskoj. Turci nisu nikad osvojili ovo mjesto, jer je imalo vojnu posadu, a moglo se i dobro braniti radi svoga pogodnog položaja na brežuljku.

Župna crkva »Sv. Križ« počela se graditi u XI. stoljeću. Prvi se put spominje 1334. godine. Na njoj se dobro razlikuju svi građevni stilovi. Glavni je oltar remek-djelo našega baroknog kiparstva.

Na molbu *župnika Ivice Hršaka* došle su u župu kćeri Božje ljubavi *15. ožujka 1962. godine*. U minula dva desetljeća dosta se sestara izmijenilo u Križu, ali program njihova rada i požrtvovnosti u radu ostali su isti. Sestra katehistica tokom cijele godine poučava vjeroučenike (i za vrijeme školske godine i za ljetnih mjeseci). Broj vjeroučenika nije uvijek isti. Bude ih 500 do 600, a prvopričesnika 40 do 60. Prva se pričest dijeli dvaput godišnje, i to vrlo svečano.

Osim toga sestra katehizira i u filijalama: *Novoselec, Obedišće* i *Vezišće*. Služi se pomagalima: pločom, zemljopisnom kartom, projekcijama, glazbom i raznovrsnim igrama. Sestra vodi i crkveni zbor. Na raspolaganju su joj dva harmonija i dvoje orgulje (jedne elektronske).

Svake godine sestra pripravi s djecom izabrani *program za Božić, Dan duhovnih zvanja, Majčin dan i Zahvalnu nedjelju*. Bude osim toga i izvanrednih zgoda, kad djeca izvedu koju predstavu ili akademiju, npr. prigodom sv. krizme, prve sv. pričesti i mlade mise. Stotinu godina nije bilo u Križu mlade mise, a u zadnje su vrijeme bile tri. Tim zgodama sestre su se trudile da sve bude lijepo i u najboljem redu. Posebnih priprava bude uvijek prije dijeljenja sv. krizme, a dosta posla ima i kad su u župi misije.

U župi se na poseban način slave: 3. svibnja *Našašće sv. Križa,* 14. rujna *Uzvišenje sv. Križa,* 13. lipnja *sv. Anto*. U područnim su kapelama proštenja: *Vidovsko i Jakovsko* u kapelici sv. Vida u *Novoselcu; duhovsko* na Duhove u kapelici sv. Duha u *Obedišću,* a na blagdan *Srca Isusova* u *Vezišću*. (Usput napominjemo da je Vezišće rodno mjesto *Milke Trnine,* nekoć diljem svijeta čuvene hrvatske operne pjevačice).

Sestre imaju i u sakristiji dosta posla. U crkvi ima danomice 5. sv. misa. Sestre se brinu za crkveno ruho i sve što treba u crkvi. Crkva ima vrlo lijepa zvona na električan pogon.

Velika je radost vjeroučenicima kad se pred Božić prave *jaslice,* a u Velikom tjednu *Božji grob*. Tad pomažu sestrama u tom poslu. Bude ih i do 80! Sestre nastoje da se što više katoličkog tiska raspača u župi. Tisak se prodaje u kiosku, a svake se godine prigodom blagoslova kuća besplatno dijeli moslavački vjerski list *»Ideja«,* koji prati sav život moslavačkih župa.

Još jednu, vrlo neobičnu dužnost imaju sestre u Križu. Više puta, osobito zimi, bude dnevno po 4 ili 5 *sprovoda*. Sam župnik ne može to sve obaviti. Tad *sestre vode sprovod* i održe na groblju kratku homiliju. Župljani su taj običaj rado prihvatili.

U župi se radi i na *karitativnom polju*. Siromašnima se pomaže na razne načine. Koliko je taj duh osvojio župljane, vidi se i po tome, što je jednom zgodom došao u župni dvor dječak iz brojne, a vrlo siromašne obitelji, donio kantu masti i rekao: »Ovo je za siromašne!« Sestre su godinama dvorile jednu staricu. Njihov je primjer i na druge djelovao. Župljani sv. Križa ne zaboravljaju ni na naše misionare.

Osim rada u crkvi, s djecom i bolesnicima, imaju sestre dosta posla i s domaćinstvom na župnom dvoru. Uz kuću se prostire i velik vrt, koji lijepo uređuju, a na ulici pred crkvom uredile su cvjetnjak.

Sestre iz Križa sastaju se po dogovoru sa svojim sestrama iz obližnjih župa i s redovnicama drugih družba. Ti sestrinski susreti donose mnogo dobra. Tom prigodom održi im svećenik predavanje, a poslije toga slijedi prigodni program. U slobodnom razgovoru sestre se međusobno bolje upoznaju i obogaćuju uzajamnim iskustvima.

Prvopričesnici u župi Križ (1962.)

Župa Vitez

(1964.)

Na teritoriju današnje župe Vitez u dolini Lašve živjeli su kršćani već u prvim kršćanskim vremenima. Možda je starokršćanska biskupija *Bistua Nova* imala svoje sjedište u današnjem selu Mošunj. Kad se godine 1914. na brdu zvanom *Crkvina* počela graditi crkvica na čast Žalosne Majke Božje, nađeni su ostaci stare bazilike. To se brdo danas zove Kalvarija. Na podnožju su nađeni ostaci rimskih iskopina, nadgrobni spomenici, kipovi, natpisi, stupovi i grobovi. Na Solinskom saboru 530. i 533. godine spominje se ime Mansiones (Mošunj).[208a]

Župa Vitez ustanovljena je godine 1861. Crkva na čast sv. Jurja, mučenika, sagrađena je 1869. godine. Župa ima tri filijale: *Stanica* (bivša

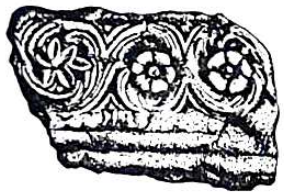

Odlomak grede sa stiliziranim cvjetovima iz rimskih iskopina u Mošunju (VI. st.)

Han-Kumpanija), *Mošunj* i *Gornja Večeriska*. Vitez je franjevačka župa. U njoj rade 4 svećenika. Župljana ima oko 9.000, a vjeroučenika do 1.500. Svi revno dolaze na vjeronauk.

Sve do godine 1960. dolazile su nedjeljom kćeri Božje ljubavi iz travničkog Doma staraca da u Vitezu sviraju u crkvi i pomažu u katehizaciji. Od godine 1969. tu su stalno tri sestre. Brinu se za crkvu, sakristiju, sviraju i katehiziraju. U župnom dvoru vode kućanstvo.

Osim župne crkve u Vitezu sestrama su povjerene i službe na filijalama. Tu postoje i vjeronaučne dvorane. Dani prve sv. pričesti i krizme ne prođu bez dobro pripremljenih i prigodnih programa.

Sestre se brinu i za bolesnike. Kad je potrebno, smjeste bolesnika u obližnju bolnicu. I u težim slučajevima, kad je bolesnik upućen u veće bolničke centre ili k specijalisti, i tad sestre priskoče u pomoć.

Župa Vitez dala je Crkvi više svećeničkih i redovničkih zvanja. U Provinciji Božje Providnosti Družbe Kćeri Božje ljubavi ima 12 sestara iz te župe.

[208a] *Sematizam*, 345.

Župa Mošćenice

(1964.)

Župa Mošćenice prostire se uz more na istočnoj strani Istre pa sve do vrhunca Učke. Graniči sa župama Brseč i Lovran. Mošćenice leže 173 m nad morem. Odozgor se pruža jedinstven pogled na Kvarnerski zaljev.

Zbog svoje slikovite mediteranske arhitekture Mošćenice su omiljelo izletište. U mjestu je na glavnom trgu barokna župna crkva sv. Andrije, apostola. Crkva ima mramorne oltare iz XVIII. stoljeća. Tu su i drugi vrijedni stari i umjetnički spomenici. Svi su pod zaštitom države. U župnoj se crkvi uvijek vršila liturgija na staroslavenskom jeziku.

Mošćenička župa ima 9 podružnih crkava. Dio je mošćeničke župe i *Mošćenička Draga* s crkvom sv. Marine. Nekoć je to bilo malo ribarsko naselje, a danas razvijeno turističko naselje.[209]

Kćeri Božje ljubavi došle su u župu na sam *Badnjak godine 1964.* Pozvao ih je *župnik Marijan Peloza*. Sestre vode crkveno pjevanje i brinu se za crkvu. Na župnom dvoru vode kućanstvo.

Župnik se posebno brine za ministrante. Svake godine u mjesecu kolovozu priređuje s njima izlete, da bi što bolje upoznali znamenitosti i ljepote naše domovine, ne samo u Istri, nego i izvan Istre.

Mošćenička župa poduzima *hodočašća* u Marijina svetišta u zemlji i inozemstvu. Koji put se i sestre pridruže župljanima.

Župa Zapolje

(1966.)

»*Glas koncila*« (br. 14 od 8. srpnja 1979.) donosi zanimljivu reportažu o Zapolju. Pisac nas poziva da svratimo u Zapolje, u tu »*Slavoniju koja vjeruje u motiku i kolijevku*«.

Zapoljska je *župa osnovana istom 1966.* od dijelova susjednih župa. Zemlja je dobro obrađena i plodna, a u mjestu sve vrvi od djece. Zapolje ima oko 3.000 stanovnika. Na vjeronauk dolazi 400 djece, a djevojaka i mladića oko 120. Stara crkvica, koju ni Turci nisu porušili, odavno je premalena za toliko vjernika. Zato su župljani 1978. godine sagradili novu, veliku i lijepu crkvu koju nedjeljom i blagdanom ispune do zadnjega mjesta.

Pisac reportaže pita se, kako to da su ovdje tako dobri vjernici, kad nedaleko ima mjestâ gdje su crkve prazne? »Nije li se ovdje preko Davora i Zapolja do obronaka Psunja pružila stara katolička Bosna?«[210]

[209] MAKSO PELOZA, *Župa Mošćenica*, Rijeka 1970, 8.
[210] *Glas koncila*, 1979, 14.

Sestre su došle u Zapolje dok tu još nije bilo ni župnika. Stanovale su u privatnoj kući. Prva je u Zapolje došla *s. M. Julija Martinović*. Radila je s djecom i mladeži. Kad su oci franjevci preuzeli župu, došle su iz Zagreba dvije sestre. Kasnije je došla i treća koja je preuzela katehezu.

Narod je bio ponosan na svoje sestre, pa im je s veseljem sagradio kuću blizu crkve i župnoga stana. U tu su kuću sestre *uselile 1. svibnja 1974.* Kuća je malena, ali je lijepa i funkcionalna.

Rad se u župi skladno odvija. Od godine 1973. sestre su preuzele *katehizaciju*. Godišnje priprave oko 50 djece za prvu sv. pričest. Vode crkveno pjevanje i sviranje ne samo u Zapolju, nego i u susjednim filijama župe. Brinu se za red i čistoću crkve.

U župi je vrlo živ vjerski život. Održavaju se misije i zajedničke priprave uoči velikih blagdana. Prije blagdana Srca Isusova obavlja se devetnica, a na sam blagdan bude posveta obitelji Srcu Isusovu.

U župi se održava *Zahvalna nedjelja*, vrlo lijep običaj preuzet iz Đakovačke biskupije. To je nedjelja potkraj jeseni, kad se već poberu plodovi zemlje. Na početku sv. mise razvije se procesija na čelu s križem izrađenim od slame. Za njim stupaju parovi u slikovitoj narodnoj slavonskoj nošnji: mladići, djevojke, žene i muškarci. Svaki par nešto prinosi: zlatno klasje, kukuruz, slatko grožđe, kruh, rujno vino, mirisno cvijeće i povrće. Kod svakog dara narod odgovara: »Mi ti prikazujemo, Gospodine«. Na kraju svećenik u ime naroda prikazuje: rad, umor, napor, žuljeve, radosti, žalosti i sav život, a narod odgovara: »Mi ti prikazujemo, Gospodine!« Na prikazanje dječaci donose na oltar tamjan, djevojčice luč, dječaci križeve, djevojke svijeće, mladići kruh i vino, a muškarci grudu plodne slavonske zemlje.

Taj neobično lijepi običaj preuzele su još neke župe.

Župa Sv. Ilije

(1966.)

Župa sv. Ilije, nedaleko Varaždina, spominje se u starim zapisima *1334. godine*. Crkva na čast sv. Ilije, proroka, sagrađena je godine 1914, obnovljena 1969. godine.

Na poziv upravitelja župe *Josipa Godrijana* došle su u župu *godine 1966.* kćeri Božje ljubavi, da vode u župnom stanu kućanstvo. Novi župnik *Ivan Košćak* tražio je sestru koja će pomagati u pastvi. Župa je velika i posla ima dosta. Sestra katehistica predaje vjeronauk predškolskoj djeci, učenicima od I. do VIII. razreda i mladima. Vjeroučenika ima oko 900, od toga sestra poučava njih 500. Mladi se mogu sastajati samo nedjeljom. Njih ima do 30.

U župi se posebno lijepo slavi *Božić*. Prije ponoćke kod jaslica djeca izvode svoj program: prigodne recitacije, pjesme i igrokaze. Koji put bude božićna priredba i u vjeronaučnoj dvorani, ali zbog skučenoga prostora program se daje dva do tri puta. Omiljela je priredba i za *Majčin dan*.

U župi ima do 30 ministranata koji vrlo revno dolaze u crkvu. U ime nagrade za njihovu marljivost župnik i sestra katehistica vode ih ljeti na izlete ili na proštenja u susjedna mjesta.

U župi ima bolesnih i starih osoba. Za njih se svake godine uvježba posebna priredba na radost starih i na dobro mladih.

Sestre sa župe Sv. Ilija sastaju se u Varaždinu sa svojim sestrama sa župe Sv. Martin na Muri i s redovnicama drugih redovničkih družba. Tu zajednički obave *mjesečnu obnovu duha*. Ti su sastanci posebna duhovna okrepa sestrama koje djeluju izvan svoje redovničke zajednice.

Župa Dolac

(1968.)

U davna je vremena postojala *župa »Lašva«*, koja je često mijenjala svoje sjedište. Od godine 1827. sjedište joj je u Docu na Lašvi. Župu vode oci franjevci. Crkva je posvećena Uznesenju Bl. Dj. Marije, a sagrađena je godine 1854.

U župi se posebno svečano slavi blagdan *Velika Gospa*, zatim *sv. Anto*, pustinjak, i sv. Anto Padovanski. Prije Božića i Uskrsa zajednički se obavlja pokorničko slavlje.

Kćeri Božje ljubavi, koje rade u Domu staraca u Travniku, punih su 19 godina dolazile svakoga jutra u dolačku crkvicu na sv. misu (dok nisu u svojoj kući uredile kapelicu).

Od godine 1968. kćeri Božje ljubavi vode u župnom stanu u Docu kućanstvo. Brinu se za red i čistoću crkve. Jedna od sestara iz Doma staraca vodi u dolačkoj crkvi pjevanje i sviranje kod đačke sv. mise. U župi ima bolesnih i starih osoba, pa ih sestre posjećuju.

Sestre sa župe Dolac usko su povezane ne samo sa svojim sestrama koje rade u Domu staraca u Travniku, nego i sa svima koje rade na župama travničkog dekanata. Sve su one kao jedna redovnička zajednica.

Župa Sv. Martin na Muri

(1968.)

Župa Sv. Martin na Muri najsjevernija je točka Zagrebačke nadbiskupije. Župna crkva na čast sv. Martina, biskupa, sagrađena je godine 1468. i obnovljena 1970. U tu su župu došle *15. X. 1968.* kćeri Božje ljubavi. Slično kao na drugim župama preuzele su katehizaciju u mjestu i susjednim selima, brinu se za sviranje u crkvi, za red i čistoću crkve i pomažu u kućnim poslovima na župnom dvoru. Sve do godine 1973. sestre su stanovale u starom župnom dvoru, a zatim su preselile u novi.

Nitko nije htio izostati s ispraćaja s. Antonije Šoštarić, svoje prve katehistice

Prva su četiri razreda imala pouku iz vjeronauka u maloj kući pokraj crkve. To je nekoć bila prva škola u mjestu, a sad je zajedno s crkvom pod zaštitom »Zavoda za zaštitu spomenika kulture«. Osim katehizacije i crkvenoga pjevanja sestre s djecom o blagdanima i izvanrednim zgodama obraduju župljane prigodnim priredbama u velikoj vjeronaučnoj dvorani. O Božiću i Uskrsu tim priredbama redovito prisustvuju i oni koji rade u inozemstvu. Pri sastavljanju programa sestre posebno misle na njih.

U župi je dobro razvijen smisao za *karitativan rad.* Zdravi, mladi i imućni župljani misle na bolesne, stare i siromašne. Vrlo je lijep običaj

Dan staraca. Bude to obično pred velike blagdane. Crkveni odbornici organiziraju prijevoz starih i bolesnih u veliku vjeronaučnu dvoranu. Poslije obavljene sv. ispovijedi slijedi zajedničko euharističko slavlje, a zatim zakuska i program što ga izvode djeca, omladina i pjevači. Starci i bolesnici žive od tih susreta. Sestre i inače pohađaju stare i nemoćne osobe.

Uoči Božića mjesni župnik i sestre raznose darove siromašnima i potrebnima. Župljani također skupljaju živežne namirnice za Nadbiskupsko sjemenište, za Karitas i druge potrebne.

Za jačanje i osvježenje vjerskoga duha u župi posebno se svečano slavi blagdan Srca Isusova i blagdan sv. Martina. I dan prve sv. pričesti velik je dan ne samo za male prvopričesnike, nego i za njihove roditelje i krsne kumove, koji toga dana skupa s njima pristupaju stolu Gospodnjem.

Blagoslov, molitve i djelâ milosrđa očituje se u svećeničkim i redovničkim zvanjima ove župe.

Djeca župe sv. Martina žive za misije i žrtvuju za naše misionare. Na *Misijsku nedjelju* pred prepunom dvoranom izvode prigodni program, a zatim slijedi rasprodaja igračaka koju djeca žrtvuju za misije Župljani ih vrlo rado kupuju, jer znaju da će time pomoći misionarima.

Župa Komušina

(1968.)

Župa Komušina, uz srednji tok rijeke Usore, *prvi se put spominje u spisima 27. IX. 1637. godine.* Tad je, naime, *biskup fra Jerolim Lučić* obavio pastirski pohod i podijelio sakramenat sv. potvrde.[211]

Župa danas broji 800 obitelji i više od 5.000 duša. Neki su župljani privremeno otišli za poslom u inozemstvo, a neki su i posve odselili tražeći bolje uvjete života. Župa ima nekoliko svećeničkih i redovničkih zvanja. Tu su dvije crkve: u *Komušini* sagrađena 1860. godine na čast Bl. Dj. Marije i obnovljena 1971. i u *Gornjoj Komušini*, koja je sagrađena 1980. na čast apostolskih prvaka sv. Petra i Pavla. Uz crkvu su i prikladne vjeronaučne dvorane.

Kćeri Božje ljubavi došle su u župu Komušina *godine 1968.* Dvojica svećenika i dvije katehistice imaju pune ruke posla, jer tu ima 1.200 vjeroučenika. Sestre poučavaju niže razrede. Pouke se održavaju u Komušini, u Gornjoj Komušini i u filijali *Gaše.* Vode crkveno pjevanje, brinu se za red i čistoću crkve i domaćice su u župnom stanu.

[211] DRAGANOVIC-FRANJIĆ, *Komušina i Kondžilo*, Zagreb 1981, 9.

Župa Komušina ističe se posebnim štovanjem Bl. Dj. Marije. Tu su sve »mlade nedjelje« posvećene Gospi i svaka je od njih mala svečanost. U subotu, uoči mlade nedjelje, održi se sat klanjanja posebno za mlade, posebno za odrasle župljane. U nedjelju osim domaćih župljana stižu na sv. misu također župljani iz *Bežlje* i *Novog Šehera*, koji tu obavljaju zavjet obećan Gospi od Kondžila.

Po tome je najviše i poznata župa Komušina, jer se u njoj čuva i štuje *čudotvorna slika* Marijina uznesenja pod imenom *Gospa od Kondžila*. Njoj je na čast podignuta kapela na brdu *Kondžilu*, tri i po kilometra udaljeno od Komušine. O porijeklu slike ništa se pouzdano ne zna. Govori se u narodu da ju je neki musliman našao u trnju kad je krčio svoju njivu. Ona je tu, narod je štuje i ona narodu pomaže.

Proslava Gospe od Kondžila počinje trodnevnicom pred Veliku Gospu. Proštenje se službeno otvara 14. kolovoza u 11 sati. Svećenici ispovijedaju vjernike, jer svatko želi da čista srca obavi zavjet. U 14 sati kreće procesija iz župne crkve prema Kondžilu. To je veličanstven prizor. U najboljem redu stupa u procesiji 12 do 15 tisuća ljudi. Svi mole i pjevaju. Mladići, ispovjeđeni i pričešćeni, nose na nosilima čudotvornu Gospinu sliku. Zvona sa župne crkve prate procesiju sve dok ne stigne do kapelice na Kondžilu. Tko nije išao u procesiji ili, kako narod veli, *»pratio Gospu«*, taj nije obavio zavjet. U 17 sati nadbiskup služi sv. misu. Navečer se moli križni put skoro do ponoći.

Ujutro je prva misa za bolesnike. Njoj pribiva i najveći broj inovjeraca. Svi oni mole *»po svome zakonu«* i vrše zavjet. U 11 sati je zadnja sv. misa, a nakon nje kreće procesija natrag. Treba *«otpratiti«* Gospu do njezina stalnog prebivališta (župne crkve u Komušini). Opet se u procesiji nižu molitve i pjesme. Proštenje završava pred župnom crkvom s pjesmo *»Tebe Boga hvalimo«*. Župnik održi zaključni govor. Zahvali svima prisutnima i ujedno preporuči da iduće godine opet dođu. Svijet se raziđe. »Svi nose u srcu radost i snagu. Bili su kod Majke i ne mogu se vratiti od nje praznih ruku . . . Istom će se u vječnosti znati, što je Gospa značila ovom kraju i ovom narodu.«[212]

Osim glavne proslave Gospe od Kondžila na Veliku Gospu, također se u svibnju i listopadu obavljaju procesije, ali tada se nosi kopija čudotvorne slike. Procesija u svibnju namijenjena je mladeži, a ona u listopadu ostalom Božjem narodu.

. I tako se Kondžilo sve više razvija u veliko Gospino svetište sjeverne Bosne.

[212] *Isto*, 135.

Župa Rankovići

(1969.)

U travničkom je dekanatu najmlada župa *Rankovići*. Osnovana je godine 1937. Već iduće godine sagrađena je župna crkva na čast sv. Josipa, radnika, a proširena je 1970. godine.

Kćeri Božje ljubavi došle su u Rankoviće *1969. godine*. Stanuju kraj crkve u zasebnoj kući, koja je vlasništvo župe. Brinu se za župnu crkvu i crkvu Uzašašća Gospodinova u filijali Novi Travnik. Vode crkveni zbor i sviraju u objema crkvama.

Sestre podučavaju djecu u *vjeronauku* (od I. do IV. razreda). Pripravljaju ih na prvu sv. pričest. Prošle je godine bilo 60 prvopričesnika. Sestra katehistica posebno odgaja ministrante kojih ima 30. Uz pomoć vjeroučitelja i sestre katehistice djeca izlažu na ploči svoje pisane radove i crteže.

Cijela se župa posebnim pobožnostima pripravlja na blagdan sv. Josipa, radnika. U maloj se kapelici svakoga *mladog utorka* skupe vjernici da zajednički izmole krunicu i molitve na čast *sv. Ante*. U župnoj se crkvi svake večeri održava klanjanje i zajednički moli za duhovna zvanja u župi.

Župa Živinice

(1969.)

Župa Živinice, u kraju s lijeve strane rijeke Spreče, nedaleko Tuzle, *osnovana je 6. listopada 1969. godine*. Tu će se graditi crkva na čast sv. Ivana Krstitelja. Zasad postoji samo kapelica i u njoj se vrše sv. obredi. Postoji i vjeronaučna dvorana. Župni je stan sagrađen 1972. godine.

Kćeri Božje ljubavi vode domaćinstvo u župnom stanu od *8. studenoga 1969. godine*, uređuju kapelicu i vjeronaučnu dvoranu. Brinu se za crkveno ruho i pomažu u pastvi.

U Živinicama dolaze djeca na vjeronauk samo tokom ljeta, za vrijeme školskih praznika.

Župna postaja Dragalić

(1970.)

Dragalić je naselje nedaleko *Nove Gradiške*. To je filijala župe *Gornji Bogićevci*. U Dragaliću ima dosta doseljenika iz susjedne Bosne. Tu se u glavnom govori ijekavskim dijalektom, dok se u susjednim Bogićevcima govori kajkavski.

Župljani Dragalića sagradili su lijepu kuću za časne sestre i župnik je pozvao kćeri Božje Ljubavi. Odazvale su se pozivu *1. III. 1970. godine*. Prve su sestre bile *s. M. Martina Abianac* i *s. M. Silvija Nikolić*. Župljani su ih vrlo lijepo primili. Toga je dana bila svečana večernja sv. misa. Crkva puna vjernika. Propovjednik je istakao ulogu redovnica u apostolatu i ulogu sestara u toj župi, kao i odnos puka prema sestrama. Sestrama je tad uručen i dar kao znak ljubavi i povjerenja cijeloga sela.[213] Iza sv. mise obavljen je blagoslov kuće za sestre.

Djelokrug sestara u Dragaliću podudara se s onim u ostalim župama. To znači da sestre katehiziraju, brinu se za crkveno pjevanje i sviranje, za red i čistoću crkve, posjećuju bolesne, nemoćne, siromašne i osamljene osobe.

Crkveni god, *Glavosjek sv. Ivana Krstitelja*, uvijek se vrlo svečano slavi. Tad dođe više svećenika i mnogo naroda iz raznih mjesta Slavonije i susjedne Bosne. Uoči blagdana sv. Josipa, kao i prije Božića i Uskrsa, cijela se župa zajednički pripravlja na te blagdane i sva se duhovno obnovi.

Sestre iz Dragalića rado priskoče u pomoć svojim sestrama iz Zapolja, pogotovo kad one imaju s djecom neku priredbu.

Župa Zagvozd

(1970.)

Zagvozd je jedina župa Splitske nadbiskupije u kojoj rade kćeri Božje ljubavi. Došle su na izričitu želju *nadbiskupa dra Frane Franića*.

Župa Zagvozd ustanovljena je oko godine 1600. Župna crkva Gospe od Karmela posvećena je 1963. Osim crkve ima tu još 5 kapelica, u kojima se također služi sv. misa.

Kćeri Božje ljubavi došle su u Zagvozd *1. kolovoza 1970.* Sestra katehestica poučava djecu u vjeronauku od I do IV. razreda (u Zagvozdu i u okolnim selima). Djece ima oko 800. Ona vodi crkveno sviranje i pjevanje. S djecom uvježba prigodan program o Božiću, za dan prve sv. pričesti i sv. potvrde.

Druga sestra vodi kućanstvo u župnom stanu. Ona također pomaže i susjednim župnicima-samcima. Pred blagdane im uredi kuću i priredi jelo. Pomaže im i inače kad im god nešto zatreba.

U Župi Zagvozd posebno se skrušeno provodi korizmeno vrijeme. Ne čuje se tada pjevanje svjetovnih pjesama, nego samo pobudno pjevanje Muke Isusove. Ljudi se zavjetuju da će bosonogi nositi križ. I nose ga (6 km) po svakakvom vremenu.

Za blagdan Gospe od Karmela cijela se župa duhovno obnovi.

[213] Z o v, glasilo župa ispod Psunja, I, br. 1, 1970.

Župa Križevci

(1972.)

Župa Križevci spominje se već 1334. godine. U XVII. je stoljeću sagrađena župna crkva na čast sv. Ane. Nekoć je to bila pavlinska crkva. Župa ima 13 filijala, među njima su i: *Majka Božja Koruška* i *Sv. Križ*.

Osim blagdana sv. Ane u župi se vrlo svečano slave Velika Gospa. Mala Gospa, sv. Valentin i bl. Marko Križevčanin.

Kćeri Božje ljubavi rade u župi od *godine 1972.* Vode kućanstvo na župnom dvoru, brinu se za crkvu i sakristiju. Župa je velika i u njoj ima dosta posla. Sestra katehistica predaje vjeronauk djeci od I. do IV. razreda. Pripravlja ih na prvu sv. pričest i sv. potvrdu. Godine 1981. bilo je 98 prvopričesnika. Sestra svira u župnoj crkvi i na filijalama i pripravlja s djecom program za razne priredbe (za blagdan sv. Nikole. Božić, Uskrs i Majčin dan koji se u župi slavi 31. svibnja).

Župljani svake godine hodočaste u Ludbreg, Mariju Bistricu i na Trsat.

Župa Kupres

(1973.)

Kupres je varošica na istočnom rubu *Kupreškoga polja*, na 1190 m nadmorske visine. Leži na cesti: Sarajevo—Travnik—Livno—Split, a u neposrednoj blizini prijevoja *Velika vrata* (Kupreška vrata, visina 1384 m). Tu su zime oštre i duge, s mnogo snijega, a ljeta kratka i ugodna. Priroda je lijepa, ali škrta, zato neki odlaze da nađu pogodnije mjesto za život.

Starodrevna župa *Otinovci* propala je u davna vremena, pa je kao kapelanija obnovljena u XVIII. stoljeću, a kao župa u XIX. Bosanska *kraljica Katarina* sagradila je tu na temeljima stare rimske bazilike crkvu na čast Presvetoga Trojstva. Točno na istim temeljima sagrađena je godine 1912. nova, treća po redu, župna crkva i posvećena sv. Ivanu Krstitelju.[214] U Kupresu je sagrađena crkva na čast sv. Ilije godine 1969.

Otinovci su udaljeni od Kupresa samo 3 km. Zato oba mjesta čine jednu župu. Kćeri Božje ljubavi rade u toj župi od *2. listopada 1973. godine*. Radi velikog snijega i žestokih zima sestre zimi borave u Kupresu, a ljeti u Otinovcima. Vode župniku kućanstvo, brinu se za red i čistoću obiju crkava. Nedjeljom su sv. mise u objema crkvama. Sestra

[214] *Sematizam*, 352.

njihovih roditelja. Zajednički doručak i darovi još više pojačaju radost toga dana. Na Ceru su bile i dvije mlade mise. Mnogo je naroda došlo iz bliže i dalje okolice. Sestrama su tad pomagale sestre iz Zagreba i kandidatice.

Za župu Cer uvijek je velik događaj i dijeljenje sv. potvrde. Prije toga redovito se obavi priprava. Nadbiskupa svečano dočekaju i djeca i narod. Ti dani ostaju narodu u trajnoj uspomeni.

Župa Sesvetski Kraljevec

(1977.)

Sesvetski Kraljevec je vrlo mlada župa Zagrebačke nadbiskupije, a nalazi se nadomak Zagreba. Župa je ustanovljena *15. veljače 1971. godine*. Lijepa crkva na čast Isusova Uskrsnuća sagrađena je 1979. godine. Ispod nje je vjeronaučna dvorana.

Kćeri Božje ljubavi došle su u župu *23. rujna 1976. godine*. Sestra katehistica poučava vjeroučenike od I. do IV. razreda. Djece ima oko 150. Sestra vodi crkveni zbor. Uvijek je posebno svećano u župi na dan prve sv. pričesti. Godine 1981. pristupilo je Stolu Gospodnjem 60 prvopričesnika.

U Sesvetskom Kraljevcu ima dosta doseljenika iz raznih naših krajeva, npr. iz Bosne, Hercegovine, Zagorja, Podravine i dr. Mjesto se stalno povećava, a time je ujedno i župa u porastu.

Župa Garčin

(1979.)

Garčin je jedina župa Đakovačke biskupije u kojoj djeluju kćeri Božje ljubavi. Došle su *14. II. 1979.* godine na poziv župnika *Stjepana Staršine*.

Župa Garčin prvi se put spominje u povijesti 1475. godine. Župna je crkva posvećena sv. Mateju, apostolu i evanđelisti. Sagrađena je 1796. i obnovljena 1967. godine.[215] Malena je, ali lijepa. Cijelo je svetište izgrađeno od slavonske hrastovine.

Garčin je katoličko selo. Tu se svi pozdravljaju kršćanskim pozdravom: »Hvaljen Isus!«. Župa ima nekoliko svećeničkih i redovničkih zvanja. Garčin je rodno mjesto pok. đakovačkog *biskupa dra Antuna Akšamovića*.

[215] *Isto*, 151.

svira i vodi crkveno pjevanje, poučava djecu u vjeronauku od I. do VI. razreda. Vjeroučenika ima dosta.

U Župi ima starih i bolesnih osoba i sestre se brinu za njih.

Župa Lukavac

(1975.)

Lukavac je industrijsko mjesto u dolini rijeke Spreče na relaciji Tuzla—Doboj. Godine 1893. podignuta je tu tvornica amonijaka i kaustične sode, a 1952. prva naša koksara.

Župa je u Lukavcu osnovana *1910. godine*. Župna je crkva posvećena sv. Anti Padovanskom. Kćeri Božje ljubavi došle su u tu župu *1975. godine* i preuzele katehizaciju, pjevanje i sviranje u crkvi, a na župnom dvoru kućanstvo.

Sestra katehistica predaje vjeronauk učenicima od I. do VII. razreda *u Lukavcu, Bistarcu i Brgulama*. Osim toga ona je sakristanka i zvonar. Prigodom prve sv. pričesti izvodi s vjeroučenicima prigodan program.

Sestre posjećuju u župi bolesne i osamljene. One se prema dogovoru sastaju sa svojim sestrama iz župa: *Cer, Derventa, Jelah, Komušina* i *Garčin*. Na tim sastancima jedan od svećenika održi im predavanje, a zatim sestre izmijene svoja iskustva i podnesu izvještaj o svome radu. Ti su sastanci vrlo korisni i za redovnički duh i za uspješan rad na župi.

Župa Cer

(1976.)

Župa Cer smjestila se u vrlo lijepom predjelu derventskog dekanata. *Osnovana je 1933. godine*. Župna crkva na čast Krista Kralja, sagrađena 1937. godine, znatno je bila oštećena za II. svjetskog rata, a i kasnije od potresa. Bilo je stoga neophodno potrebno da se sagradi nova. Sad se gradi lijepa crkva koja će biti ukras cijeloga kraja. U suterenu je već uređena vjeronaučna dvorana. Sagrađen je i novi župni stan.

Na poziv *župnika Mate Tokića* došle su u župu kćeri Božje ljubavi *1976. godine*. Jedna sestra vodi kućanstvo, a druga pomaže u pastoralnom radu. Posla ima mnogo. Sestra predaje vjeronauk učenicima od I. do IV. razreda i vodi crkveno pjevanje.

Posljednjih je godina bilo u župi raznih svečanosti i slavlja. Svake se godine za prvopričesnike pripravi poseban program na radost djece i

Župi Garčin pripadaju okolna sela: *Selna, Sapci, Bicko Selo i Staro Topolje*. Tu je ustaljen red pobožnosti u crkvi. Zna se gdje je kojemu selu mjesto u crkvi. Zna se tko predmoli i tko čita čitanja. Kod sv. mise cijela crkva pjeva. Inače postoje dva zbora: dječji i mješoviti.

Sestre katehiziraju u mjestu i u Starom Topolju. Pripravljaju djecu na prvu sv. pričest. Prigodom toga svečanog dana sestre priprave u vjeronaučnoj dvorani zajutrak za prvopričesnike. Tu se ujedno izvodi i program za njih. Sve je to bila novost za župu, a radost djeci i njihovim roditeljima.

U jesen se u župi obavlja vrlo lijep običaj *Zahvalne nedjelje*. Tad djevojke u narodnim nošnjama u procesiji donose u crkvu plodove sa svojih polja, a cijela crkva pjeva: »*Ti, Kriste, kralj si vjekova!*« Iza toga izvodi se prigodni program. I za velike blagdane sestre također uvježbaju s djecom recitacije, pjesme i igrokaze na opću radost župljana.

U župi ima bolesnih i osamljenih osoba. Sestre ih u pratnji djevojaka posjećuju. Ti ih posjeti vrlo iznenađuju i raduju.

Župa BEZGREŠNOGA ZAČEĆA B. D. MARIJE u Zadru

(1979.)

U zadarsku župu »Bezgrešnog začeća Bl. Dj. Marije« došle su kćeri Božje ljubavi *22. rujna 1979. godine*. Župna je crkva u gradnji, ali postoje dvije kapele u kojima se vrši bogoslužje i drži vjeronauk. Sestra predaje vjeroučenicima od I. do IV. razreda. Ima ih oko 140. Sestre također vode crkveno pjevanje i sviranje. O Božiću i prvoj sv. pričesti prirede dobar prigodni program.

Na toj župi sestre ne vode župniku kućanstvo, jer s njim žive njegovi roditelji.

Sestre sa župe u Zadru redovito se susreću sa svojim sestrama u Benkovcu i Karinu.

Župa Jelah

(1980.)

Župa je u Jelahu osnovana godine 1974. Župna je crkva posvećena sv. Ivanu Krstitelju. O njegovu blagdanu skupi se tu mnogo naroda iz bližih i udaljenih mjesta, pa se tako ova župa pretvara u pravo svetište Isusova Preteče.

Župi pripada filijala *Tešanj* i još pet sela. Svake su nedjelje dvije sv. mise: jedna u Jelahu, a druga u Tešnju. Posla u župi ima dosta. Kćeri Božje ljubavi došle su tu *28. srpnja 1980. godine*. One predavaju vjeronauk djeci od I. do VI. razreda. Đaci iz okolnih sela dolaze u školu u Jelah, pa poslije nastave imaju pouku iz vjeronauka. Godine 1980. bilo je prvopričesnika 44, a krizmanika 99.

Sestre se brinu za crkvu i vode pjevanje i sviranje. U župi ima bolesnih i siromašnih. Sestre se brinu i za njih. Kod djece nastoje pobuditi zanimanje za misije. Sestre su zajedno s mladeži hodočastile Gospi na Kondžilo.

Župa Lištani

(1980.)

Župa Lištani, u Banjalučkoj biskupiji, osnovana je 1856. godine. Župna crkva na čast sv. Josipa sagrađena je 1912. i obnovljena 1957. godine.

Na poziv upravitelja župe *Franje Višatickog* došle su u župu kćeri Božje ljubavi *10. rujna 1980. godine*. Odmah su počele s radom. Sestra katehistica poučava djecu (ima ih 250) i vodi crkveni zbor. Na blagdan

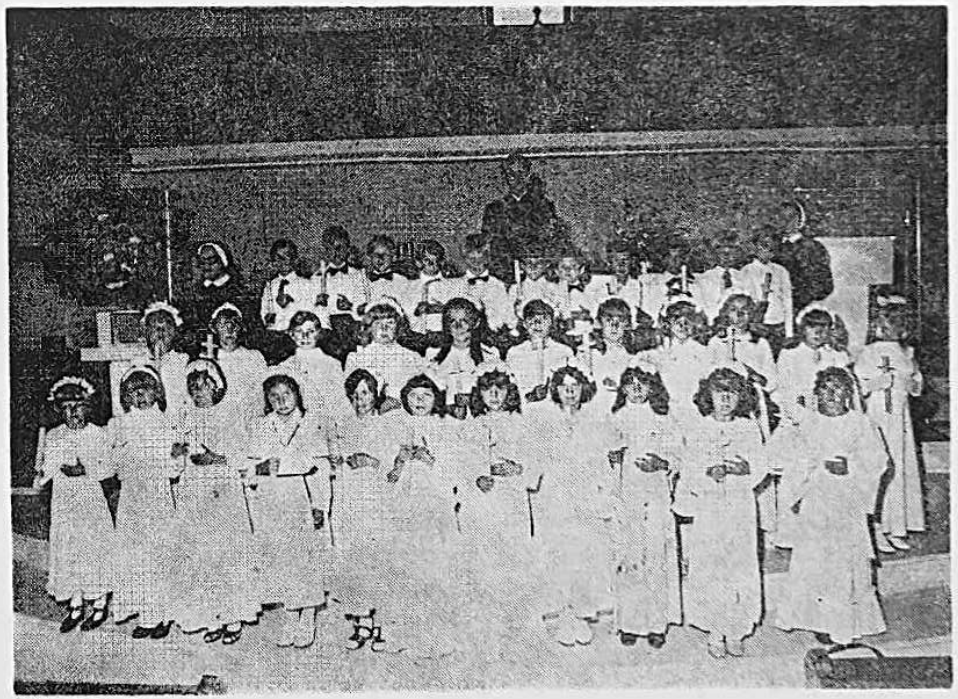

Prvopričesnici u župi sv. Josipa u Lištanima

sv. Alojzija pristupilo je prvoj sv. pričesti 33 djece. Poslije sv. mise priređena je akademija s pjevanjem i recitacijama na zadovoljstvo svih prisutnih. I za Božić su djeca izvela vrlo biran prigodni program.

Župa je 17. svibnja 1981. proslavila postavljanje novih *elektronskih orgulja*. Tom su zgodom došli iz Sarajeva bogoslovi sa svojim maestrom drom Franjom Komaricom. Tad je i dječji zbor župe uspješno nastupio. Gosti su bili zadovoljni dočekom, a župljani oduševljeni njihovim dolaskom.

Župa GOSPE OD MORA u Puli

(1980.)

U župu *»Gospe od mora«* došle su kćeri Božje ljubavi *31. kolovoza 1980.* Župnik je sa svojim župljanima svečano dočekao sestre.

Sestre su se brzo uklopile u rad. Jedna je katehistica i sviračica, a druga domaćica. Prigodom božićnih blagdana sestra s vjeroučenicima izvodi prigodni program.

Crkva je udaljena od župnog stana nekoliko minuta. Sestre se brinu da je crkva uvijek čista i okićena. Njihova je briga i crkveno ruho. Kao domaćice vrše sve poslove u kući i vrtu.

Na području župe ima *Staračkí dom,* pa sestre povremeno posjećuju stare i bolesne osobe.

3. Rad u drugim ustanovama

Svećenički dom Šalda — Selce

(1958.)

Selce je kupališno mjesto i mala luka samo 3 km jugoistočno od Crikvenice. U mjestu je svećenički dom *Šalda,* vlasništvo Zagrebačke nadbiskupije. Kćeri Božje ljubavi vode Dom od *jeseni 1958. godine.* Izvan sezone tu su samo dvije sestre, a za vrijeme sezone pomaže im još koja sestra ili kandidatica.

U vili *Šaldi* ima mjesta za 20 svećenika. Najposjećeniji su ljetni mjeseci. Za vrijeme sezone izmijeni se 100 do 120 svećenika. Otkako sestre vode Dom bilo ih je 2.100. Ne dolaze samo domaći svećenici, pa niti samo pripadnici Zagrebačke nadbiskupije, nego također svećenici drugih naših biskupija, pa i oni iz inozemstva. Najviše ih ima iz Austrije, Njemačke, Mađarske i Čehoslovačke. Dođe i po koji Belgijanac i Francuz, a bude ih čak i s Malte.

U Domu je uređena kapelica. Dom je lijepo smješten uz morsku obalu. Pred njim je veliki perivoj s raznovrsnim stablima. Ima tu i sunca i hlada, mira i tišine, pa je mjesto prikladno za odmor.

Izvan sezone svećenici rado obavljaju u Domu duhovne vježbe i rekolekcije. I kćeri Božje ljubavi svake jeseni obavljaju u Šaldi duhovne vježbe.

U Šaldi ima ljeti mnogo posla oko dvorbe gostiju. Za ostalih se mjeseci Dom uređuje, čisti i vrše se razni popravci.

Sestre iz Šalde sudjeluju i u radu župe. Pohađaju stare i bolesne osobe. Svojim autom prevoze bolesnike do ambulante ili bolnice.

Sestra Blaženka Forenbacher i sestra Stela Grubišić već su dugi niz godina u Šaldi i osjećaju se tu kao u svojoj roditeljskoj kući. Svojski se trude da gosti budu zadovoljni, jer i oporavak svećenika bez sumnje pridonosi uspjehu u njihovu pastoralnom radu.

Studienheim ST. MICHAEL, Rottweil
ZAPADNA NJEMAČKA

(1969.)

Poznato je kako su poslije II. svjetskog rata razne biskupije slale svoje svećenike, a muške i ženske redovničke zajednice svoje članove u pojedine evropske zemlje da tamošnjoj Crkvi pomognu u pastvi. Posebno se išlo u susret zemljama gdje je bilo naših privremeno zaposlenih zemljaka. Ti su se svećenici, redovnici i redovnice uklapali u rad tamošnjih karitativno-socijalnih ustanova.

Tako su i kćeri Božje ljubavi prihvatile ponudu sestara franjevka od *Žalosne Gospe u Neuhausenu,* koje vode *dječji dom sv. Josipa.* Željele su da im sestre pomognu u radu. Pet je sestara počelo kod njih raditi 30. X. 1967. godine. No, okolnosti i uvjeti rada nisu im odgovarali, pa su prijateljski napustile Neuhausen 14. X. 1969.

Upravo su u to vrijeme *oci euharistinci iz Rottweila* tražili sestre, koje bi u njihovu *Đačkom domu* vodile kućanstvo. U to su vrijeme završavali veliku novu zgradu za svoj internat. Čim su saznali da kćeri Božje ljubavi napuštaju Neuhausen, požurili su se s molbom da one preuzmu kućanstvo kod njih. I tako su sestre došle u *Rottweil 15. listopada 1969. godine.*

Rottweil je kotarsko mjesto udaljeno od Stuttgarta oko 110 km. Mjesto je poznato kao školski centar, pa i po svojim 700 godina starim pokladnim običajima.

Nova zgrada Đačkog doma funkcionalno je i moderno uređena. U Domu je bilo 55 dječaka. Za vrijeme velikih školskih praznika odlazili bi svojim kućama, a tad su u Rottweil dolazili na odmor i oporavak svećenici i studenti družbe euharistinaca iz drugih krajeva. Rad u Domu odvijao se na obostrano zadovoljstvo.

Bilo je tako sve do godine 1974. kad su euharistinci prodali taj Dom biskupiji Rottenburg za smještaj i odgoj dječaka. U domu ima mjesta za 60 do 70 dječaka, a isto ih toliko bude i u dnevnom boravku. Direktor je Doma jedan svećenik. Sestre su nastavile s istim radom. U početku je bilo 8 sestara, a sad ih ima 6. Dvije su od njih završile školu za bolničarke.

Čim su sestre doselile u Rottweil, odmah su se interesirale, da li možda u blizini rade naši domaći svećenici. I bili su u tri susjedna mjesta. Svake druge subote i nedjelje sestre su odlazile tamo da zajedno sa svojim sunarodnjacima slave euharistijsko slavlje, da s njima mole i pjevaju svoje hrvatske crkvene pjesme. Danas idu redovito svake prve i treće nedjelje na hrvatsku sv. misu u samom Rottweilu. Tu se nađu s našim svijetom i pomognu, ako kome što zatreba. Toga uvijek bude. Tako je već bilo krštenje novorođenčeta u kapelici Doma, a poslije toga zajedničko slavlje roditelja, kumova i prijatelja. Na blagdan sv. Nikole i na poklade naši radnici sa svojim svećenikom provedu u dvorani Doma nekoliko ugodnih sati uz pjesmu i razgovor.

Sestra M. Mihaela Dodik, dobila je dozvolu od biskupa da u susjednoj njemačkoj župi Villengendorf smije pomagati kod dijeljenja sv. pričesti, osobito u one dane, kad je velik broj pričesnika.

Sestre iz Rottweila svake godine provode svoj godišnji odmor u domovini.

Karitasov dječji dom u Oborovu

(1970.)

> *»Svjedočeći Kristovu ljubav, karitativna djelatnost prelazi granice obične materijalne pomoći. Ona postaje za gladne, gole, siromašne i napuštene znak budućnosti, svjetlo u mraku, simbol ljubavi koja se ne zaustavlja samo na materijalnim uslugama.«*[216]

Oborovo na lijevoj obali Save, tridesetak kilometara udaljeno od Zagreba, posebna je postaja karitativnog djelovanja kćeri Božje ljubavi.

[216] LJILJANA MATKOVIĆ, *Da bi i oni živjeli*, Zagreb 1974, 114.

Kad je voditeljica zagrebačkog Karitasa Jelena Brajša trebala negdje smjestiti djecu, pružila joj se nenadana prilika. Oci isusovci napustili su župu i župni stan u Oborovu, pa je zagrebački *nadbiskup Franjo Kuharić* ustupio tu kuću Karitasu. Tu su se smjestila djeca, a s njima i kćeri Božje ljubavi. Prve su bile *s. M. Anđelka Radman* i *s. M. Cirila Šturevska.* Došle su u Oborovo *31. kolovoza 1970. godine.* Kasnije se izmijenilo nekoliko sestara, jedino je s. Anđelka sve od početka tu.

»Tete« u službi »da bi i oni živjeli«

Sestre su odmah počele raditi s djecom, kojoj je više negoli išta bilo potrebno ljubavi. To su obično djeca iz obitelji, u kojima je jedan od roditelja umro, najčešće majka, pa se bračni drug odao alkoholu, ili je sklopio novi brak, u kojem je dijete samo kamen smutnje. Ima ih koje je i sama majka napustila. Ostavili su ih upravo oni na čiju su ljubav imali pravo.

Oborovo ima djece od *2 do 16 godina.* Obično ih je 20 na broju. Tokom minulih 11 godina *izmijenilo ih se 115.* Neki su samo kraće vrijeme ostali u Domu, a neki su sve od početka pa do danas tu. Ona djeca koja su već odrasla za školu, pohađaju školu. »Tete« im pomažu pri učenju. Inače sva djeca pomažu kod kućnih poslova. Ima već i onih koji su na-

pustili Dom i osnovali svoju obitelj. Oni se uvijek rado navraćaju u Oborovo, kao u svoju roditeljsku kuću. Skupi ih se tako oko 30. Tad priči, pjesmi i igri nikad kraja. Sestra Anđelka veli da bi se o njima mogle knjige pisati.

U Domu su djeca našla što im je bilo uskraćeno. Djeca osjećaju da ih »tete« vole. Jedan dječak reče: *»Teta, ja ću vaša lica prepoznati ma gdje god vas sreo, pa bilo to i na kraju svijeta, a lice svoje majke ne poznam, premda mi je tako blizu.«* Taj je dječak punih 10 godina uz tete, a majka ga nikad nije posjetila, premda živi u Zagrebu.

Sestre u Domu sve poduzimaju samo da se djeca osjećaju kao da su u roditeljskoj kući. Svakome se djetetu pruža jednaka pažnja i ljubav. Taj je ugođaj i atmosferu osjetila i mala bolesnica Nataša od 4 i po godine, koja je prije smrti u bolnici molila »Nosite me *kući* u Oborovo!«

I oni najmanji osjećaju obiteljski ugođaj pa samo gledaju kako će čas prije sjesti u krilo kojoj »teti« ili *župniku Andriji Vrane,* koji također sve njih voli. Ta su djeca i župniku i sestrama radost i briga. I župnik i tete zajedno s djecom za istim stolom i iz istog lonca blaguju. Zajedno i mole. Desi se tada da se iz dječjih srdaca izvine spontana molitva za njihove roditelje.

Najljepše su adventske subotnje večeri, kad sva djeca sa zapaljenim svijećama mole da im Spasitelj što prije dođe.

Djeca u Oborovu uče kako treba sve ljude voljeti. U mjestu Oborovu žive pretežno starci, često puta posve osamljeni. Djeca ih posjećuju i nose im hranu. Starci vole djecu. Kad za ljetnih mjeseci djeca odu na more, tad je starcima pusto bez njih i njihove pjesme, veselja i igre.

Kad se spusti mrak i djeca legnu na počinak, tad teta lagano obilazi oko njihovih krevetića da se uvjeri jesu li već svi usnuli. Sluša kako dišu. Pokriva ih. A ona još dugo ne može usnuti. Razmišlja o tome kako je prošao minuli dan i što sutra treba učiniti da svima bude dobro i *»da bi i oni živjeli«.*[217]

[217] *Isto,* 11.

IV. U SLUŽBI ISELJENE BRAĆE U AMERICI

Bosiljko Bekavac, župnik Hrvata u *Rankinu,* jedne od najstarijih hrvatskih župa u Sjedinjenim Američkim Državama, zamolio je provincijalno starješinstvo Družbe Kćeri Božje ljubavi da pošalje sestre, koje će na hrvatskom jeziku poučavati djecu naših iseljenika. Tako su *4. IX. 1926.* došle iz Sarajeva četiri sestre: *s. M. Leonora Vurnik, s. M. Leticija Zovko, s. M. Pavlimira Matić i s. M. Anka Ferić.* One su osim škole vodile i crkveno sviranje i pjevanje i pomagale u društvenom životu župe.[218]

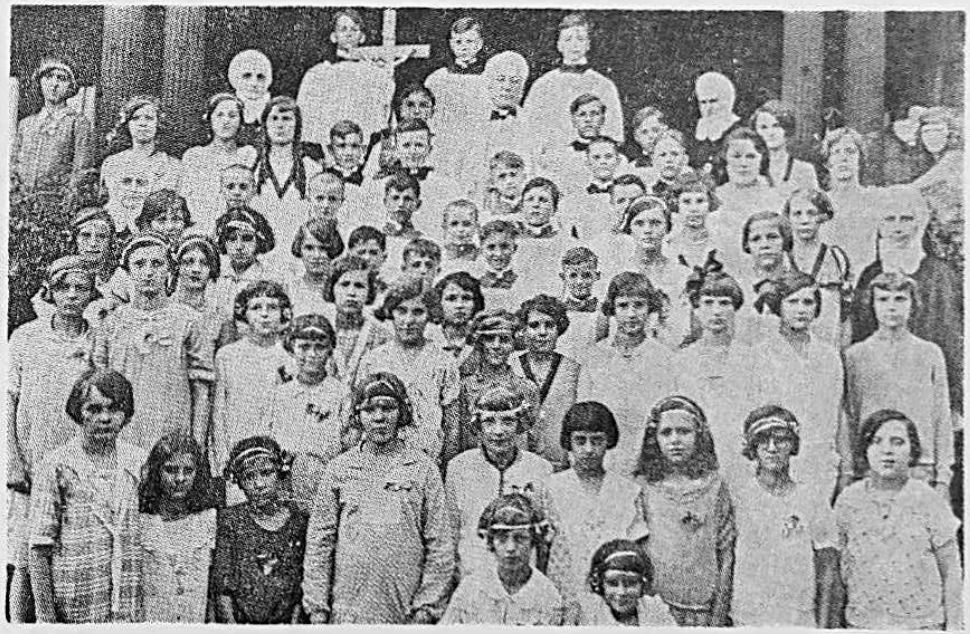

S jedne od proslava u Rankinu, USA (1928.)

[218] BOSILJKO BEKAVAC, *Spomen knjiga* o 25. godišnjici opstanka Hrvatske rimokatoličke crkve »Marija Pomoćnica« Rankin, Pennsylvania 1903—1928, 45—53.

Kasnije su sestre bile pozvane da rade i na drugim hrvatskim župama. Povremeno su im pristizale i druge sestre iz domovine.

Sestre su godine 1973. sagradile u *Akronu* velik i vrlo lijepo ureden *Dom za umirovljene gospođe*. U svemu imaju 7 *filijala*, a od godine 1950. i svoju *provinciju* pod imenom *»St. Mary's Province«* sa sjedištem u Akronu.

Mjesta u kojima sestre sada djeluju:[219]

AKRON, Ohio: Christ the King Convent (1945) župna škola,
AKRON, Ohio: Leonora Hall (1946) dom za zaposlene djevojke,
AKRON, Ohio: Francesca Residence (1973) dom za umirovljene gospođe,
RANKIN, Pennsylvania: Visitation of the B. M. V. Convent (1926) kateheza,
SHARON, Pennsylvania: St. Anthony's Convent (1947) župna škola,
WEST ALLIS, Wisconsin: St. Augustine Convent (1949) župna škola i
MILWAUKEE, Wisconsin: Sacred Heart Convent (1954) župna škola.[220]

Osim rada na *hrvatskim župskim školama* sestre pomažu na *poljskim* i *madžarskim školama* i na *župama mehitarista i grko-katolika*.

[219] *Katolička Crkva i Hrvati izvan domovine*, Zagreb, 1980, 177—183.
[220] *Bericht anlässlich des Generalkapitels 1977*, Bad Vöslau 1977, 49—50.

V. ZAKLJUČNA RIJEČ

»Niti je što onaj koji sadi, niti onaj koji zalijeva, nego onaj koji čini da raste — Bog« (1 Kor 3, 7)

Prikaz stoljetnog puta i djelovanja kćeri Božje ljubavi u našoj domovini priveden je, evo, kraju.

Tu, na ovim stranicama, kao na širokoj paleti kršćanske dobrotvornosti iznesena je sva raznolikost toga djelovanja u apostolatu Crkve:

— izlasci na putove, raskršća, bespuća, proplanke, planine, sela i gradove,
— ususret svojoj braći u pomoć: kućnim pomoćnicama, radnicama, siroticama, školskoj mladeži svih uzrasta, nemoćnima, osamljenim osobama, bolesnicima po domovima, bolnicama, ambulantama, svećenicima u pastoralnom radu, kao i svima drugima u svagdašnjim potrebama.

Nikada nije bilo dileme u prihvaćanju preporuke, savjeta i želje Majke Utemeljiteljice: *»Prihvatite svaku priliku da pomognete drugima!«*

A gdje je ta pokretačka snaga toga djelovanja, gdje su ti izvori snage što su ih za ustrajnost u pregalaštvu iz dana u dan, iz godine u godinu, kroz čitavo stoljeće trebale kćeri Božje ljubavi? Vratimo se na čas prvom izvorištu ove redovničke obitelji — Majci Franciski. Osvrnimo se letimice samo na neke značajke njezine duhovnosti.

Već smo se na prvim stranicama ovoga prikaza susretali s utemeljiteljicom, Majkom Franciskom, i njezinim traženjem životnog puta i njegova sadržaja idući od mjesta do mjesta, iz službe u službu. Smirila se u tom traženju tek onda, kad je osjetila poticaje i potrebe svoga vre-

mena, kad je u svoj zacrtani program rada oko odgoja mladeži unijela i brigu i rad za tada najzapostavljenije u društvu, za kućne pomoćnice i siromašne radnice. One, kao i ostali siromasi, bit će Utemeljiteljici u središtu pažnje i brige. Ona će tu svestranu brigu za siromahe staviti u geslo svoje redovničke zajednice, i to odmah iza potpunoga i dobrovoljnog služenja Bogu: *Sve za Boga, za siromahe i za našu Družbu.* Svidjela se Gospodinu ta velika otvorenost Majke Utemeljiteljice i pripravnost da radi za Kraljevstvo koje nije od ovoga svijeta. Njezina čežnja da živi, kako bi mogla ljudima činiti dobro, zapravo je Božji zahvat i njegova milost. A milost je *»dar u najvišem smislu riječi, dar u kojem je sažeta sva Božja djelatnost i sve što možemo zaželjeti svojoj braći«.*[221]

Majka je Utemeljiteljica ispravno shvatila Gospodinove riječi: *»Molite bez prestanka«,* jer je sav svoj naporan rad, poslove i pothvate pretvorila u molitvu. *»Sve po molitvi, ništa bez molitve!«*[222] govorila je svojim kćerima. Odgajala ih je i upućivala da Gospodinu prikazuju ne samo vrijeme određeno za molitvu, nego da sav svoj rad učine neprestanom molitvom, tj. da nastoje biti vazda u prisutnosti Božjoj. Putila ih je nadalje da sve stvari ugodne i neugodne primaju u svjetlu vjere. Sama im je u tome najbolje prednjačila. I u najtežim i najbolnijim časovima i kušnjama, i kad se radilo o opstanku njezina djela, opstanku Družbe, govorila je riječima Gamalijela: *»Ako je taj naum ili to djelo od ljudi, propast će; ako li je pak od Boga, nećete ga moći uništiti«* (Dj. 5, 38—39).

Utemeljiteljica je visoko cijenila sveto siromaštvo. Nastojala je da ga ispravno shvate i njezine kćeri. Koliko joj je to bilo na srcu vidi se po tome što je svojoj vikarici malo prije smrti rekla: *»Molim Boga da nam nikad ne da obilja, jer onoga dana kad se sv. siromaštvo ne bi voljelo i njegovalo, izgubio bi se redovnički duh, a od toga neka nas Bog sačuva!«*[223]

Dobro je radila Majka Utemeljiteljica s talentima kojima ju je Gospodin obdario. Punih 25 godina pomno ih je ugrađivala u temelje duhovnoga zdanja svoje Družbe, od njih satkala strukturu života i rada svojim kćerima i zabilježila ih u Konstitucijama.

Od te baštine žive njene kćeri čitavo jedno stoljeće. Svakoga jutra — i danas — nakon susreta s Bogom u molitvi i razmatranju, okrepljene Kruhom života, s vidljivim znakom svoje žive vjere u Trojedinog Boga i božanskim Srcem na svome prstenu izlaze one u susret svojoj braći u pomoć.

Na tim će vrelima uz Božju pomoć i dalje rasti i razvijati se duhovna kakvoća njenih kćeri i dimenzija ljubavi u njihovu radu.

[221] XAVIER LÉON-DUFOUR, *Rječnik biblijske teologije,* Zagreb 1969, 546.
[222] *MFL,* 163.
[223] *MFL,* 158.

Završavajući ovaj rad najljepše zahvaljujemo svima onima koji su nam na bilo koji način pomogli da se u ovoj jubilarnoj godini objavi prikaz djelovanja kćeri Božje ljubavi u našoj domovini.

Ponajprije zahvaljujemo *Provincijalnom vijeću* na poticaju, svestranoj pomoći i podršci u izradi ovoga prikaza. Iskrena hvala i *svima sestrama* na prikupljanju podataka.

Posebno zahvaljujemo vrhbosanskom *nadbiskupu dru Marku Jozinoviću* što je omogućio korištenje materijala iz arhiva nadbiskupije.

Uprava i osoblje *Arhiva Bosne i Hercegovine i Istorijskog arhiva* u Sarajevu mnogo su nam pomogli u pronalaženju potrebne dokumentacije. Na tome im usrdno zahvaljujemo.

Veoma smo zahvalne *fra Gabrijelu Hrvatinu Jurišiću,* profesoru Franjevačke gimnazije u Sinju i uredniku izdanja zbornika »Kačić«, na poticajima, savjetima i uputama u ovome radu kao i na njegovu trudu oko uređivanja ovoga izdanja.

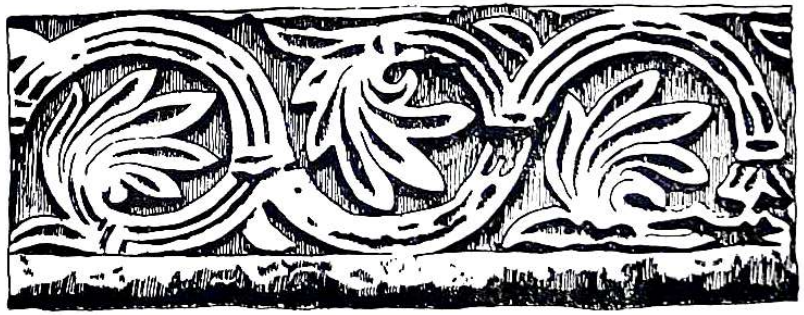

VI. DODATAK

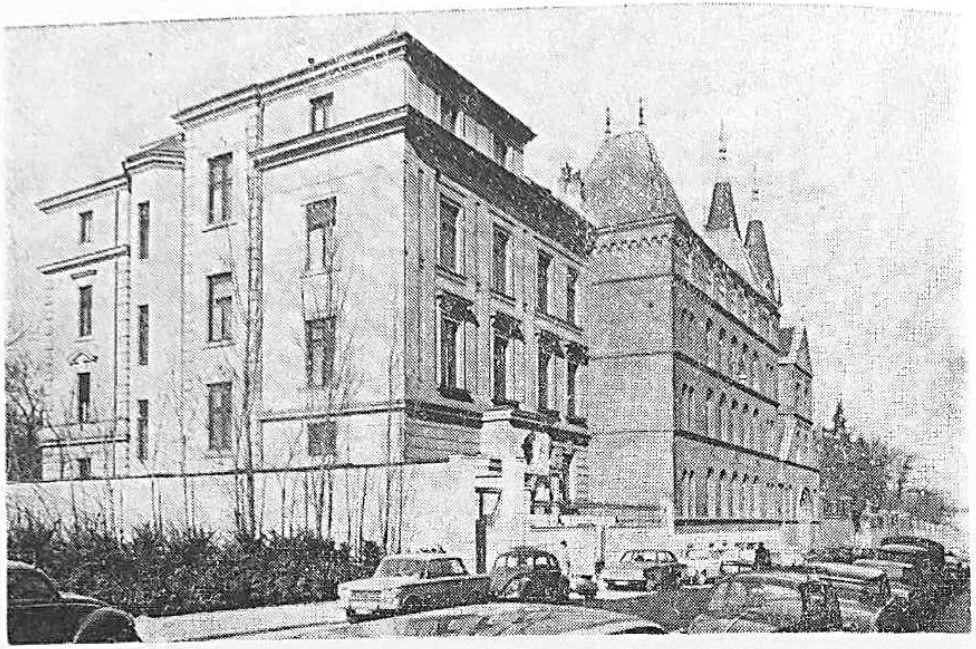

Kuća Matica Družbe Kćeri Božje ljubavi, Wien III, Jacquingasse 12—14, Austria

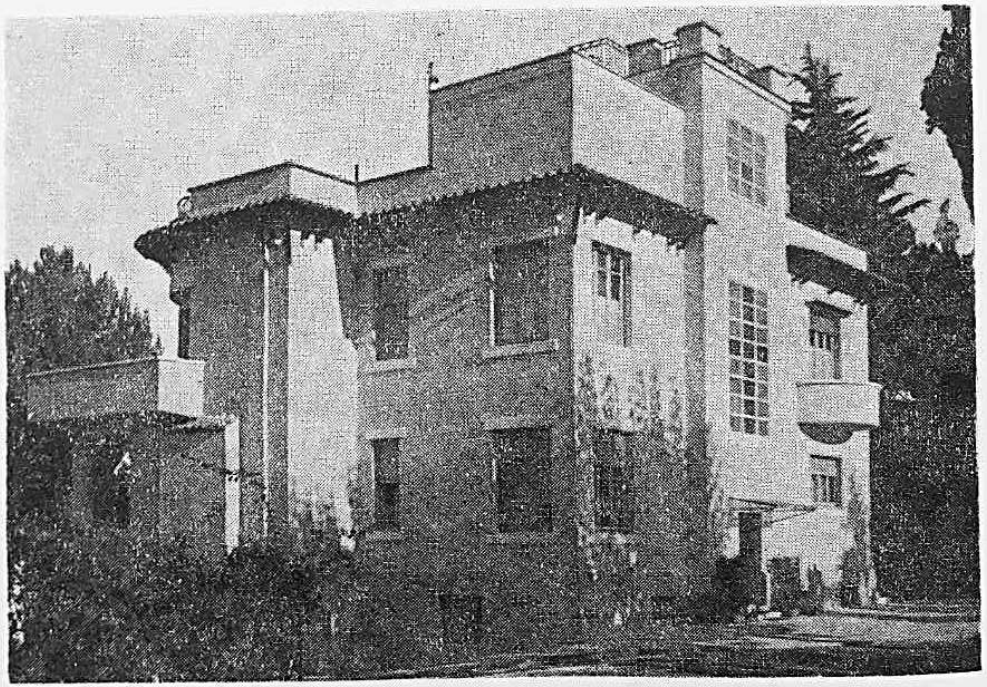

Kuća Generalata Družbe Kćeri Božje ljubavi, Viale Vittorio Veneto 103, 00046 Grottaferrata (Roma), Italia

VODSTVO DRUŽBE KĆERI BOŽJE LJUBAVI OD 1868. do 1981.

Generalne glavarice:

1. Majka *M. Franciska Lechner,* 1868.—1894.
2. Majka *M. Ignatia Egger,* 1894.—1926.
3. Majka *M. Kostka Bauer,* 1926.—1943.
4. Majka *M. Agnes Fischer,* 1943.—1947. (gen. vikarica)
5. Majka *M. Huberta Buchanan,* 1947.—1965.
6. Majka *M. Fidelis Weninger,* 1965.

Današnje Generalno vijeće:

Majka *M. Fidelis Weninger,* gen. glavarica
s. *M. Nicolina Hendges,* 1. gen. asistentica i vikarica
s. *M. Heladia Wollnik,* 2. gen. asistentica i ekonoma
s. *M. Anysia Nitsche,* 3. gen. asistentica i tajnica
s. *M. Agatha Lindelof,* 4. gen. asistentica

VODSTVO PROVINCIJE BOŽJE PROVIDNOSTI OD 1919. do 1981.

Provincijalne glavarice:

1. Majka *M. Gotharda Böhm*, 1919.—1932.
2. Majka *M. Milena Dlustuš*, 1932.—1938.
3. Majka *M. Luzja Reif*, 1938.—1949.
4. Majka *M. Franciska Dušić*, 1949.—1962.
5. Majka *M. Paulina Licul*, 1962.—1971.
6. Majka *M. Agnes Labaš*, 1971.—1980.
7. Majka *M. Bonita Kovačić*, 1980.

Današnje Provicijalno vijeće:

Majka *M. Bonita Kovačić*, prov. glavarica
s. *M. Vjekoslava Špiljak*, 1. asistentica i vikarica
s. *M. Imakulata Orban*, 2. asistentica
s. *M. Angelika Bošnjak*, 3. asistentica
s. *M. Dubravka Mohorić*, 4. asistentica
s. *M. Alma Bem*, prov. tajnica
s. *M. Maristela Dolenec*, prov. ekonoma

PROVINCIJA »BOŽJE PROVIDNOSTI«
DRUŽBE KĆERI BOŽJE LJUBAVI
Stanje 31. XII. 1981.

DOM GOSPE LURDSKE
41000 ZAGREB, Nova ves 16, tel. 041-273-907

Majka M. Bonita Kovačić, provincijalna glavarica
s. M. Vjekoslava Špiljak, kućna predstojnica
s. M. Maristela Dolenec, kućna asistentica
s. M. Štefanija Krznar, kućna asistentica
s. M. Dragojla Tokić, učiteljica postulantica

s. M. Virgina Ocvirk
s. M. Medarda Župančič
s. M. Anita Vlahović
s. M. Agata Petrikić
s. M. Vinka Udovičić
s. M. Aleksija Župančič
s. M. Anizija Fabijan
s. M. Alma Bem
s. M. Vianeja Habdija
s. M. Bernadeta Franić
s. M. Jelena Šašo
s. M. Ela Boras
s. M. Serafina Šašo
s. M. Bogumila Blaži
s. M. Klaudija Kovačević
s. M. Arkadija Rusan
s. M. Melanija Cvrtak
s. M. Marijela Žuro
s. M. Damira Pergar
s. M. Mirela Ilinčić
s. M. Anela Kovačević
s. M. Berta Antunović
s. M. Franciska Kolja
s. M. Terezija Antunović
s. M. Vera Curi, novakinja II. god.

SAMOSTAN SV. JOSIPA
71000 SARAJEVO, Ivana Cankara 16, tel. 071-39-322

s. M. Snježna Stjepandić, predstojnica

s. M. Angelina Ćesić, asistentica

s. M. Jozefa Vuljević
s. M. Luka Marković
s. M. Julijana Bagarić
s. M. Karla Tomić
s. M. Amalija Juko
s. M. Mirna Nikolić

SAMOSTAN MAJKE MILOSRĐA
58400 SUPETAR, Kipara Rendića 5

s. M. Alberta Patljak, predstojnica

s. M. Doloroza Derado, asistentica

s. M. Kleofa Hlebec
s. M. Darinka Žužul
s. M. Dubravka Mohorić
s. M. Ankica Juko
s. M. Leopolda Kefelja

SAMOSTAN PRESVETOG SRCA
43300 KOPRIVNICA, Basaričekova 15, tel. 043-824-014

s. M. Branimira Prcela, predstojnica

s. M. Andreja Mikičić, asistentica

s. M. Marta Petrinić
s. M. Marijeta Šekutor
s. M. Bosiljka Kasić
s. M. Rahela Volarić
s. M. Dolores Leko
s. M. Stjepanka Brkić
s. M. Dinka Kovačić

SAMOSTAN SV. MALE TEREZIJE
58405 MILNA

s. M. Većeslava Radošević, predstojnica

s. M. Silva Samardžić, asistentica

s. M. Tereza Puškić
s. M. Anuncijata Brkuljić
s. M. Laurentina Breljak
s. M. Zorana Prcela

SAMOSTAN SV. KRIŽA
44250 PETRINJA, Štrosmajerov trg 16, tel. 044-81-535

s. M. Kristina Bukal, predstojnica

s. M. Sebastijana Pintač, asistentica

s. M. Lidija Batičeli
s. M. Henrika Tišljar
s. M. Andrina Navoj
s. M. Anđelina Brusač
s. M. Celina Trojnar
s. M. Ilinka Kasalo
s. M. Tomislava Juričević
s. M. Zrinka Barišić

SAMOSTAN ANĐELA ČUVARA
43260 KRIŽEVCI, Trg Maršala Tita 19

s. M. Beata Tomić, predstojnica

s. M. Katarina Horvatović, asistentica

s. M. Kaliksta Watzlawik
s. M. Irena Hočevar
s. M. Margita Klemenčić
s. M. Hermina Rožič
s. M. Vitalija Oletić

SVEČENIČKI DOM »SALVATOR«
50000 DUBROVNIK, Put Petke 12, tel. 050-26-876

s. M. Veronika Šaban, predstojnica

s. M. Emilija Golčić, asistentica

s. M. Danijela Turkalj
s. M. Karolina Soldo
s. M. Josipa Krešo
s. M. Goreta Ćurić
s. M. Dobroslava Oreč
s. M. Ancila Bandić
s. M. Alojzita Zeko
s. M. Mila Zvone
s. M. Zorislava Pintarić

SAMOSTAN SV. OBITELJI
58410 POSTIRE

s. M. Silvana Jukić, predstojnica

s. M. Fabijana Šimić, asistentica

s. M. Hosana Hranueli
s. M. Emanuela Martinović
s. M. Marijana Radošević
s. M. Nevena Pandža
s. M. Ana Marija Antunović, novakinja II. god.

SAMOSTAN MAJKE DIVNE
58000 SPLIT, Ivanićeva 21, tel. 058-44-796

s. M. Albina Prcela, predstojnica
s. M. Bernardica Kovač, asistentica
s. M. Lina Plukavec, asistentica

s. M. Leonija Žagar
s. M. Huberta Ciglar
s. M. Karmela Thon
s. M. Bernarda Štula
s. M. Evelina Bajić
s. M. Lucijana Dodoja
s. M. Gracija Vojković
s. M. Hijacinta Lanović
s. M. Marija Grubišić
s. M. Dobrila Milanović
s. M. Laureta Čagelj
s. M. Darka Rajić
s. M. Mira Šarić
s. M. Danimira Juko
s. M. Veselka Grebenar
s. M. Jadranka Djaković

SAMOSTAN BOŽJE PROVIDNOSTI
57300 BENKOVAC, Bjelanićeva 5, tel. 057-81-350

s. M. Stanka Pažin, predstojnica
s. M. Mirka Krajinović, asistentica

s. M. Benigna Jureša
s. M. Anastazija Beljak
s. M. Anzelma Milanović
s. M. Antonija Šoštarić

SAMOSTAN IMAKULATE
41000 ZAGREB, Nova ves 5a

s. M. Valentina Žinić, predstojnica
s. M. Branislava Tadić, asistentica

s. M. Milivoja Šavorn
s. M. Rafaela Blatnik
s. M. Ligorija Murn
s. M. Ksaverija Habdija
s. M. Marcela Batinić
s. M. Anka Topić

SAMOSTAN EGIPAT
41000 ZAGREB, Kaptol 31

s. M. Marina Kocijan, predstojnica
s. M. Mihovila Kamber, asistentica

s. M. Alojzija Caratan
s. M. Margareta Jarc
s. M. Apolonija Pečnik
s. M. Božena Mutić
s. M. Stanislava Bosak
s. M. Vitomira Rezo
s. M. Edita Ćavar
s. M. Sandra Gegić

SAMOSTAN PREČISTOGA SRCA MARIJINA
58450 HVAR, tel. 058-74-071

s. M. Ksenija Topolovec, predstojnica
s. M. Rajka Kamber, asistentica

s. M. Kornelija Lozić
s. M. Nevenka Dodoja
s. M. Gracijana Tomić
s. M. Zvjezdana Kovačević

SAMOSTAN BL. LEOPOLDA MANDIĆA
72270 TRAVNIK, 22. Oktobar 1 b, tel. 072-81-253

s. M. Čedomila Todorić, predstojnica
s. M. Veleslava Nazlić, asistentica
s. M. Ivana Kovačević, asistentica

s. M. Sofija Romac
s. M. Tarzicija Prcela
s. M. Radoslava Princip
s. M. Filomena Širić
s. M. Mirjam Ljubić
s. M. Augustina Spišić
s. M. Celestina Zadro
s. M. Ana Pavić
s. M. Berislava Batinić
s. M. Ćirila Šturevska
s. M. Tihomira Posavec
s. M. Vilma Vladić
s. M. Alenka Mazalović
s. M. Teofila Đotlo
s. M. Olivija Kelava

SAMOSTAN SV. ĆIRILA I METODA
97000 BITOLJ, Sotir Brbevski 43, tel. 097-24-219

s. M. Fides Šušak, predstojnica
s. M. Nives Duspara, asistentica

s. M. Florijana Bešlić
s. M. Felicijana Silić
s. M. Marinka Vuco
s. M. Nikolina Gegić
s. M. Slavica Buljan
s. M. Natalija Šako
s. M. Heladija Ćurić

SAMOSTAN SV. PAVLA
BINAČ, 38257 VITINA/Kosovska

s. M. Miroljuba Anđelić, predstojnica

s. M. Zlata Nestić
s. M. Aleksandra Ukaj
s. M. Lujza Stošić
s. M. Antoaneta Zejnulahu

SAMOSTAN MAJKE FRANCISKE LECHNER
72240 KAKANJ, Ive Lole Ribara 2

s. M. Danka Jurčević, predstojnica

s. M. Dolora Hlasica
s. M. Roza Gavran
s. M. Anđa Bagarić
s. M. Livija Šimić

SAMOSTAN SV. JOSIPA
GRANEŠINA, 41040 ZAGREB — DUBRAVA, Pionirska 7
tel. 041-254-546

s. M. Branka Matošević, predstojnica
s. M. Brigita Badanjak, asistentica
s. M. Kristijana Jurić, asistentica
s. M. Agnes Labaš, učiteljica novakinja

s. M. Lijerka Stokaluk
s. M. Franjka Anđelić
s. M. Magda Kamenar
s. M. Klemencija Sedej
s. M. Pija Pirc
s. M. Regina Golčić
s. M. Fidelija Hrovat
s. M. Ljudevita Torbašinović
s. M. Inviolata Jakov
s. M. Paula Licul
s. M. Paulina Jergović
s. M. Imakulata Orban
s. M. Miroslava Bel
s. M. Janja Franjić
s. M. Krešimira Hrenar
s. M. Damjana Čunović
s. M. Felicita Samardžić
s. M. Viktorina Zefić
s. M. Andrijana Bosilj
s. M. Dominika Šašo
s. M. Robertina Šašo
s. M. Smilja Ćirko

Novakinje I. godišta

s. M. Vedrana Ljubić
s. M. Mateja Radman
s. M. Florija Azizi
s. M. Monika Cesar
s. M. Pavla Pavlović
s. M. Hela Jurnečka
s. M. Vida Ademi
s. M. Vlatka Dujmović
s. M. Bogdana Markić

SAMOSTAN BISKUPA IVANA FR. GNIDOVCA
DUNAV, 38254 ŽEGRA

s. M. Lucija Kasić, predstojnica

s. M. Svjetlana Rezo
s. M. Almira Maras

SAMOSTAN SV. MIHOVILA ARKANĐELA
57207 FILIPJAKOV, Obala 16

s. M. Pavka Žugaj
s. M. Ranka Kasalo

SAMOSTAN SV. JELENE KRIŽARICE
51215 KASTAV, Školska 33
tel. 051-741-441

s. M. Darija Ćutuk, predstojnica

s. M. Gema Bergant
s. M. Vladimira Matan

SAMOSTAN SV. MALE TEREZIJE
BISTRICA, 78255 GORNJI VAKUF

s. M. Leona Govednik, predstojnica

s. M. Ilijana Ivić
s. M. Savija Lukač

SAMOSTAN GOSPE FATIMSKE
GLAVIČICA, 38318 ZAHAČ

s. M. Otilija Krämer
s. M. Asumpta Vuljević

SAMOSTAN PRESVETOG TROJSTVA
71000 SARAJEVO, Vojvode Putnika 94, tel. 071-616-840

s. M. Nada Ćutuk, predstojnica
s. M. Angela Zirdum, asistentica

s. M. Milena Stjepandić
s. M. Narcisa Kaurinović
s. M. Marcelija Rajkovačić
s. M. Renata Ćumurdžić

FRANJEVAČKI SAMOSTAN
57252 KARIN

s. M. Pavlimira Roguljić, predstojnica

s. M. Terezita Posavac — *s. M. Klara Gaši*

Župa KARLOVAC
47000 KARLOVAC, Boškovićeva 36, tel. 047-32-451

s. M. Ljiljana Abianac, predstojnica

s. M. Benjamina Radić — *s. M. Nedjeljka Zeko*

Župa PLETERNICA
55310 PLETERNICA, tel. 055-73-110

s. M. Eugenija Pintarić — *s. M. Danica Ranogajec*

Župa TRAVNIK
72270 TRAVNIK, Maršala Tita 97

s. M. Geralda Tunjić — *s. M. Silvija Nikolić*

Župa DERVENTA
74400 DERVENTA, Trg oslobođenja 18, tel. 074-83-499

s. M. Aniceta Drljo, predstojnica

s. M. Marinela Garić — *s. M. Vladislava Garić*

Župa KRIŽ
41314 KRIŽ, Adamićev trg 3, tel. 045-850-40

s. M. Iva Novaković — *s. M. Ružica Ravlić*

Župa VITEZ
72250 VITEZ, tel. 072-71-417

s. M. Zvonimira Nikolić, predstojnica

s. M. Davorka Šarić — *s. M. Klarisa Marić*

Župa MOŠĆENICE
51417 MOŠĆENIČKA DRAGA, Mošćenice 7

s. M. Belarmina Kralj

Župa ZAPOLJE
55422 ZAPOLJE

s. M. Ines Bagarić, predstojnica

s. M. Martina Abianac — *s. M. Mirta Petričušić*

Župa SV. ILIJA
SV. ILIJA
42204 TURČIN, tel. 042-72-606

s. M. Melita Kolar — *s. M. Milka Srša*

Župa DOLAC
72273 DOLAC n/Lašvi, tel. 072-82-196

s. M. Mirjana Gojević — *s. M. Adelina Jović*

Župa SV. MARTIN
42313 MARTIN n/Muri

s. M. Božidara Pintarić — *s. M. Željka Barišić*

Župa KOMUŠINA
74271 SLATINA k/Teslića, KOMUŠINA

s. M. Elvira Tadić — *s. M. Kruna Vrkašević*

Župa RANKOVIĆI
72260 PUCAREVO, RANKOVIĆI 50

s. M. Zdravka Ravlić, predstojnica

s. M. Klementina Augustini — *s. M. Ljubica Šekerija*

Župa ŽIVINICE
75270 ŽIVINICE, Bratstva i jedinstva 21, tel. 075-74-480

s. M. Vjera Bogdan *s. M. Smiljana Žužić*

Župna postaja DRAGALIĆ
55432 MEDARI ,DRAGALIĆ

s. M. Velimira Janeš *s. M. Magdalena Mikašek*
s. M. Judita Tomljanović

Župa ZAGVOZD
58270 ZAGVOZD, tel. 058-85-429

s. M. Agneza Prcela *s. M. Gabrijela Sanader*

Župa KRIŽEVCI
43260 KRIŽEVCI, Moše Pijade 1, tel. 043-744-817

s. M. Ruža Pavić *s. M. Anica Ćurić*

Župa KUPRES
78257 KUPRES, tel. 078-84-057

s. M. Bonifacija Nuić *s. M. Irma Lučić*

Župa LUKAVAC
74330 LUKAVAC, tel. 075-577-890

s. M. Mihajlina Tunjić *s. M. Krunoslava Juričić*

Župa CER
74411 LUPLJANICA, CER

s. M. Viktorija Dedić *s. M. Angelika Bošnjak*

Župa SESVETSKI KRALJEVEC
41261 SESVETSKI KRALJEVEC, Dugoselska bb

s. M. Evanđelista Raić *s. M. Rozalija Suk*

Župa GARČIN
55212 GARČIN, tel. 055-222-156

s. M. Sidonija Gegić *s. M. Emilija Landek*

Župa ZADAR
57000 ZADAR, Augusta Cesarca 9

s. M. Ladislava Kamber *s. M. Blandina Rakarić*

Župa JELAH
74264 JELAH, tel 074-761-079

s. M. Suzana Jakovljević *s. M. Romana Gavranić*

Župa PULA
52000 PULA, M. Maretića 7

s. M. Petra Špehar *s. M. Jeronima Juroš*

Župa LIŠTANI
79507 PROLOG, Lištani

s. M. Ignacija Jelčić *s. M. Violeta Kolja*

SVEĆENIČKI DOM
51266 SELCE, Vila Šalda

s. M. Blaženka Forenbacher *s. M. Stela Grubišić*

STUDIENHEIM ST. MICHAEL
721 ROTTWEIL, Krummer Weg 35, Deutschland, tel. 0741-7041

s. M. Mihaela Dodik, predstojnica

s. M. Filipina Pušeljić *s. M. Helena Zovkić*
s. M. Vjenceslava Nikolić *s. M. Vendelina Režek*, novakinja II. god.

s. M. Anđelka Radman, predstojnica

s. M. Emilijana Eka — *s. M. Leonarda Gašpar*

GENERALAT DRUŽBE

Viale Vittorio Veneto 103, GROTTAFERRATA (Roma), Italia
tel. 945-95-04

s. M. Jozefina Bagarić — *s. M. Elizabeta Ćosić*

Sestre izvan samostana s dozvolom

s. M. Vincencija Kuhelj — *s. M. Imelda Oreč*
s. M. Ivanka Mirić

Eksklaustrirane sestre:

Vrhbosanska nadbiskupija:
s. M. Tonka Dujmović
s. M. Blanka Kralj
s. M. Valerija Trgovčević

Ljubljanska nadbiskupija:
s. M. Engelberta Hren
s. M. Hildeberta Kunštek
s. M. Dionizija Ogulin

Zagrebačka nadbiskupija :
s. M. Lea Šoljić
s. M. Kazimira Matanović

Mariborska biskupija:
s. M. Cecilija Jemc

Splitska nadbiskupija:
s. M. Petronija Livačić

POPIS SESTARA PROVINCIJE

od 11. X. 1919. do 31. XII. 1981. godine

Ime i prezime	Mjesto i datum rođenja	Dan zavjeta	Umrla	Otpuštena ili istupila*
s. M. Ljiljana Abianac	Bodovaljci	15. 12. 1919.	2. 2. 1940.	
s. M. Martina Abianac	Bodovaljci	24. 6. 1910.	6. 8. 1928.	
s. M. Blagojka Alinčić	Tobolić	10. 11. 1939.	28. 8. 1965.	1971.
s. M. Franjka Anđelić	Sultići	24. 1. 1901.	20. 3. 1921.	
s. M. Miroljuba Anđelić	Sultići	22. 2. 1940.	15. 8. 1967.	
s. M. Berta Antunović	Kućani	24. 1. 1961.	5. 8. 1981.	
s. M. Terezija Antunović	Kućani	16. 11. 1960.	5. 8. 1981.	
s. M. Klementina Augustini	Sojevo	14. 2. 1950.	15. 8. 1970.	
s. M. Baltazara Aurer	Kalinovac	20. 12. 1894.	20. 3. 1928.	1967.
s. M. Gabina Aurer	Kalinovac	17. 11. 1898.	21. 11. 1918.	1954.
s. M. Aurelija Babić	Rušani	11. 5. 1911	15. 8. 1931.	1942
s. M. Bazilides Babnik	Goričani	7. 2. 1888.	21. 11. 1915.	1972.
s. M. Brigita Badanjak	Kut. Slatina	18. 1. 1947.	15. 8. 1968.	
s. M. Anđa Bagarić	Bistrica	24. 5. 1940.	5. 8. 1976.	
s. M. Ines Bagarić	Bukovica	17. 8. 1948	15. 8. 1968.	
s. M. Jozefina Bagarić	Bukovica	28. 10. 1937.	12. 9. 1962.	
s. M. Julijana Bagarić	Mesihovina	2. 8. 1944.	28. 8. 1966.	
s. M. Teofila Bagarić	Mesihovina	24. 7. 1945.	28. 8. 1966.	1970.
s. M. Evelina Bajić	Vojnić	24. 6. 1923.	15. 8. 1942.	
s. M. Hermina Baketarić	Šćit	12. 12. 1916.	28. 8. 1936.	1937.
s. M. Theonitta Balko	Trnava	1. 2. 1894.	16. 8. 1914.	x
s. M. Ancila Bandić	Šugine Bare	14. 2. 1950.	3. 8. 1971.	
s. M. Bernadeta Banja	Vel. Grčevac	18. 6. 1912.	15. 8. 1932.	1941.
s. M. Borislava Barbić	Pitve	20. 4. 1902.	27. 7. 1922.	1938.
s. M. Rozimila Barišić	Kr. Sutjeska	14. 9. 1885.	16. 8. 1905.	1965.
s. M. Zrinka Barišić	Polje	20. 12. 1958.	5. 8. 1979.	
s. M. Željka Barišić	Bistrica	27. 3. 1948.	15. 8. 1968.	
s. M. Lidija Baticeli	Sarajevo	26. 7. 1903.	6. 8. 1925.	
s. M. Berislava Batinić	Ričica	5. 2. 1947	15. 8. 1968.	
s. M. Marcela Batinić	Vilino Polje	3. 10. 1943.	28. 8. 1966.	
s. M. Natalija Batinić	Vilić Polje	9. 3. 1946.	15. 8. 1967	1968.
s. M. Stanka Bebić	Metković	22. 2. 1885.	15. 8. 1920.	1948.
s. M. Anatolija Beckenbauer	Oberrohr	26. 2. 1865.	18. 8. 1893.	1941.

* Znakom x označene su sestre koje su prešle u drugu provinciju.

Ime i prezime	Mjesto i datum rođenja	Dan zavjeta	Umrla	Otpuštena ili istupila
s. M. Mateja Begić	Baščari	5. 8. 1949.	15. 8. 1969.		1971.
s. M. Miroslava Bel	Buzovec	21. 5. 1919.	15. 8. 1943.		
s. M. Anastazija Beljak	Podvrh	17. 6. 1909.	28. 8. 1936.		
s. M. Alma Bem	Jakšić	28. 8. 1923.	15. 8. 1944.		
s. M. Opportuna Benisch	Lochutzen	13. 7. 1882.	21. 11. 1904.		x
s. M. Agneza Beović	Supetar	1. 9. 1894.	15. 8. 1934.	1948.	
s. M. Gema Bergant	Semič	18. 11 1906.	6. 8. 1927.		
s. M. Florijana Bešlić	Vedrine	25. 6. 1924.	15. 8. 1945.		
s. M. Dinka Bezmalinović	Novo Selo	12. 10. 1893.	20. 3. 1921.		1938.
s. M. Lujza Bijelić	Šimići	12. 11. 1950.	15. 8. 1970.		1970.
s. M. Rustika Birkner	St. Veit	29. 6. 1880.	21. 11. 1906.		x
s. M. Brigita Blatnik	Kitni vrh	25. 10. 1905,	6. 8. 1929.	1955.	
s. M. Evanđelista Blatnik	Klečet	3. 4. 1906.	6. 8. 1927.	1949.	
s. M. Rafaela Blatnik	Kitni vrh	29. 6. 1907.	6. 8. 1928.		
s. M. Bogumila Blaži	Sv. Ilija	8. 2. 1944.	15. 8. 1967.		
s. M. Vjera Bogdan	Vrhovljan	20. 12. 1924.	15. 8. 1947.		
s. M. Adelharda Bohdalek	Hrabsko	14. 2. 1888.	21. 11. 1906.	1967.	
s. M. Gotharda Böhm	Hrabsko	31. 8. 1864.	20. 8. 1883.	1937.	
s. M. Alfonza Bojanc	Zbure	23. 12. 1886.	6. 8. 1926.	1981.	
s. M. Krizina Bojanc	Šmarjeta	14. 5. 1885.	28. 7. 1923.	1941.	
s. M. Ela Boras	Vitina	24. 6. 1925.	12. 9. 1961.		
s. M. Stanislava Bosak	Granice	20. 10. 1926.	12. 9. 1957.		
s. M. Andrijana Bosilj	Beletinec	4. 12. 1959.	5. 8. 1980.		
s. M. Angelika Bošnjak	V. Mošunj	18. 9. 1947.	15. 8. 1970.		
s. M. Mirela Bošnjak	Divjak	5. 11. 1950.	3. 8. 1971.		1974.
s. M. Laurentina Breljak	Gračanica	30. 3. 1952.	5. 8. 1972.		
s. M. Stjepanka Brkić	Tršće	9. 11. 1939.	15. 8. 1967.		
s. M. Anuncijata Brkuljić	Milna	2. 8. 1911.	15. 8. 1941.		
s. M. Frederika Brožek	Wildenschwert	9. 10. 1854.	21. 11. 1878.	1950.	
s. M. Anđelina Brusač	Prugovac	14. 3. 1919.	15. 8. 1941.		
s. M. Kristina Bukal	Đurinovec	6. 11. 1940.	12. 9. 1961.		
s. M. Slavica Buljan	Kuljenovci	14. 4. 1953.	5. 8. 1973.		
s. M. Pankracija Cafutta	Ptuj	9. 12. 1883.	21. 11. 1913.	1955.	
s. M. Alojzija Caratan	Višegrad	8. 2. 1905.	20. 3. 1929.		
s. M. Natalija Cico	Sarajevo	19. 3. 1872.	18. 8. 1888	1958.	
s. M. Huberta Ciglar	Lukavac	6. 1. 1912.	15. 8. 1933.		
s. M. Magdalena Cindrič	Vrbova	24. 4. 1925.	15. 8. 1947.		1950.
s. M. Bogoslava Cvitanović	Mirce	19. 3. 1903.	27. 7. 1922.	1973.	
s. M. Melanija Cvrtak	Bistrica	14. 11. 1951.	3. 8. 1971.		
s. M. Laureta Čagelj	Krupa	20. 5. 1950.	15. 8. 1970.		
s. M. Jakobina Čekada	Ždala	12. 8. 1916.	15. 8. 1945.	1968.	
s. M. Klara Čizmak	Kopr. Ivanec	23. 4. 1904.	27. 7. 1922.	1944.	
s. M. Nevena Čubela	Turić	5. 6. 1056.	5. 8. 1976.		1977.
s. M. Ljubica Čuklić	Kalnik	15. 10 1880.	16. 8. 1908.	1954.	
s. M. Patricija Čuljak	Pernice	25. 2. 1955.	5. 8. 1975.		1978.
s. M. Damjana Čunović	Lijevi Štefanki	15. 1. 1942	12. 9. 1964.		
s. M. Matilda Čutura	Rastovača	17. 5. 1948.	15. 8. 1969.		x
s. M. Edita Čavar	Vrbanja	28. 11. 1953.	5. 8. 1974.		
s. M. Angelina Česić	Batin	28. 12. 1941.	27. 8. 1964.		
s. M. Dobroslava Česić	Batin	15. 10. 1937.	12. 9. 1957.	1966.	

Ime i prezime	Mjesto i datum rođenja	Dan zavjeta	Umrla	Otpuštena ili istupila
s. M. Dinka Ćirko	Rašeljke	14. 8. 1947.	15. 8. 1968.		1972.
s. M. Jacinta Ćirko	Kazaginac	27. 7. 1946.	15. 8. 1967.		x
s. M. Smilja Ćirko	Rašeljke	20. 8. 1960.	5. 8. 1981.		
s. M. Elizabeta Ćosić	Kulina	25. 9. 1958.	5. 8. 1980.		
s. M. Lovorka Ćosić	Mrkonjić-Grad	13. 3. 1920.	15. 8. 1940.		1961.
s. M. Cvjetka Ćosić	Ivankovo	6. 2. 1902	27. 7. 1922		1930.
s. M. Renata Ćumurdžić	Kamenica	18. 11. 1958.	5. 8. 1979.		
s. M. Anica Ćurić	V. Bukovica	6. 9. 1955.	5. 8. 1975.		
s. M. Goreta Ćurić	Gmići	20. 2. 1946.	28. 8. 1966.		
s. M. Heladija Ćurić	V. Bukovica	27. 7. 1958.	5. 8. 1978.		
s. M. Alojzita Ćutuk	Vilić Polje	24. 10. 1946.	15. 8. 1967.		x
s. M. Darija Ćutuk	Ružići	15. 4. 1945.	28. 8. 1965.		
s. M. Nada Ćutuk	Ružići	11. 8. 1944.	12. 9. 1964.		
s. M. Jula Dautović	Gunjevci	30. 10. 1925.	15. 8. 1946.		x
s. M. Viktorija Dedić	Gmići	20. 5. 1942.	28. 8. 1966.		
s. M. Vlatka Dedić	Gmići	28. 1. 1956.	5. 8. 1976.		x
s. M. Luka Demeter	Derventa	14. 8. 1909.	6. 8. 1929.		1936.
s. M. Doloroza Derado	Supetar	5. 2. 1916.	15. 8. 1940.		
s. M. Jadranka Djaković	Borovica	20. 6. 1960.	5. 8. 1981.		
s. M. Milena Dlustuš	Ruma	4. 11. 1874.	18. 8. 1894.	1949.	
s. M. Mihaela Dodik	Pogari	21. 12. 1913.	28. 8. 1937.		
s. M. Lucijana Dodoja	Dugopolje	24. 10. 1920.	15. 8. 1942.		
s. M. Nevenka Dodoja	Dugopolje	14. 6. 1913.	15. 8. 1943.		
s. M. Kerubina Dolenc	Kruševo	11. 7. 1896.	6. 8. 1925.	1978.	
s. M. Maristela Dolenec	Kopr. Ivanec	27. 2. 1907.	6. 8. 1928.		
s. M. Danijela Domazatović	G. Vakuf	26. 9. 1873.	18. 8. 1894.	1925.	
s. M. Marcelija Dujmović	Kr. Sutjeska	6. 5. 1909.	20. 3. 1928.	1974.	
s. M. Tonka Dujmović	Bijelo Polje	7. 8. 1904.	6. 8. 1924.		
s. M. Zvonka Drakšić	Brezova Gora	30. 3. 1951.	3. 8. 1971.		1973
s. M. Aniceta Drljo	Trusina	11. 8. 1919.	21. 11. 1951.		
s. M. Nives Duspara	Broćanac	5. 3. 1940.	12. 9. 1960.		
s. M. Franciska Dušić	Zagreb	14. 9. 1897.	20. 3. 1929.	1977.	
s. M. Teofila Đotlo	Zabilje	21. 1. 1954.	5. 8. 1974.		
s. M. Elevencija Erak	Zloselo	22. 1. 1892.	15. 8. 1920.	1936.	
s. M. Rozimila Erceg	Posav. Mahala	3. 5. 1947	15. 8. 1969.		1974.
s. M. Anizija Fabijan	Blagodorovac	6. 5. 1909.	15. 8. 1942.		
s. M. Elizabeta Fabijanić	Križevci	8. 11. 1906.	15. 8. 1934.	1972.	
s. M. Antonija Fabjan	Lipje	23. 1. 1907.	19. 3. 1932.	1941.	
s. M. Lidvina Fabro	Brdovec	31. 7. 1914.	28. 8. 1936.		1969.
s. M. Dominika Fajfar	Dražgošče	24. 4. 1890.	6. 8. 1926.	1976.	
s. M. Anka Ferić	Kobaš	8. 5. 1903.	27. 7. 1922		x
s. M. Polonija Ferlin	Gabrovka	12. 11. 1868.	16. 8. 1892.	1941	
s. M. Emerika Ferlindeš	Gradina	22. 8. 1908.	15. 8. 1933.		1938.
s. M. Ana Filipić	Ljubljana	12. 12. 1886	6. 8. 1925.	1962.	
s. M. Lovorka Filipović	Vukanovići	18. 2. 1952.	5. 8. 1973.		1978.
s. M. Eberharda Fink	Oberbuchfeld	23. 7. 1869.	18. 8. 1892.	1934.	
s. M. Silvija Fitzer	Rovine	26. 11. 1880.	16. 8. 1901.	1949.	
s. M. Antonjeta Fontan	Siror	24. 5. 1906.	15. 8. 1933.	1974.	
s. M. Karitas Fontan	Karaklis	8. 1. 1897.	16. 8. 1916.		1945.
s. M. Merceda Fontan	Primiero	26. 6. 1903.	6. 8. 1924.		x
s. M. Blaženka Forenbacher	Ogulin	7. 4. 1921.	15. 8. 1940.		

Ime i prezime	Mjesto i datum rođenja	Dan zavjeta	Umrla	Otpuštena ili istupila
s. M. Bernadeta Franić	Mrakovo	17. 3. 1928.	28. 8. 1953.	
s. M. Gordana Franjić	G. Ričica	16. 3. 1953.	5. 8. 1973.	1974.
s. M. Janja Franjić	Mrakovo	24. 12. 1931.	28. 8. 1954.	
s. M. Petrina Friedl	Šakvice	7. 3. 1872.	16. 8. 1896.	1949.
s. M. Humilijana Gambietz	Follwark	11. 9. 1883.	16. 8. 1904.	
s. M. Marinela Garić	Šantići	27. 4. 1957.	5. 8. 1977.	x
s. M. Vladislava Garić	Vitez	22. 2. 1957.	5. 8. 1978.	
s. M. Klara Gaši	Pešter	23. 12. 1938.	27. 8. 1964.	
s. M. Leonarda Gašpar	Kalenderovci	21 8. 1960.	5. 8. 1980.	
s. M. Roza Gavran	Vareš	21. 5. 1909.	15. 8. 1932.	
s. M. Romana Gavranić	Bukovica	23. 9. 1956.	5. 8. 1976.	
s. M. Nikolina Gegić	Kabaš	20. 6. 1952.	5. 8. 1972.	
s. M. Sandra Gegić	Kabaš	28. 6. 1959.	5. 8. 1979.	
s. M. Sidonija Gegić	Kabaš	13. 6. 1948.	15. 8. 1969.	
s. M. Marija Geršić	Sl. Brod	12. 7. 1904.	6. 8. 1925.	1929.
s. M Marga Glavaš	Drinovci	24. 10. 1905.	21. 11. 1924.	1950.
s. M Mirjam Godina	Virje	1. 7. 1911.	15. 8. 1934.	1957.
s. M. Mirjana Gojević	Kijevo	26. 7. 1936	28. 8. 1963.	
s. M. Emilija Golčić	Hlebine	15. 1. 1922.	15. 8. 1941.	
s. M. Nikolina Golčić	Radovani	23. 3. 1914.	28. 8. 1937.	1968.
s. M. Regina Golčić	Radovani	5. 5. 1906.	6. 8. 1928.	
s. M. Rozalija Golubič	Semič	20. 10. 1901.	28. 7. 1923.	1956.
s. M. Pachomia Gosch	St. Marein	18. 1. 1863.	18. 8. 1886.	1939.
s. M. Sebalda Götz	Berghof	1. 9. 1854.	18. 8. 1886.	1934.
s. M. Leona Govednik	G. Suhor	10. 3. 1914.	15. 8. 1934.	
s. M. Gabrijela Grahek	Stariha vrh	3. 2. 1906.	28. 8. 1938.	1976.
s. M. Veselka Grebenar	M. Mošunj	17. 6. 1957.	5. 8. 1978.	
s. M. Rudolfa Grgić	Potočani	30. 12. 1923.	15. 8. 1942.	1944.
s. M. Vendelina Gröger	Pfitzenau	17. 10. 1851.	17. 8. 1882.	1930.
s. M. Marija Grubišić	Gradac	5. 9. 1938.	12. 9. 1962.	
s. M. Stela Grubišić	Gradac	17. 7. 1940.	28. 8. 1963.	
s. M. Ksaverija Habdija	Bjelovar	14. 12. 1914.	14. 2. 1943.	
s. M. Vianeja Habdija	Bjelovar	12. 9. 1918.	15. 8. 1944.	
s. M. Štefanija Hadrović	Kalje	31. 3. 1894.	21. 11. 1914.	1960.
s. M. Severina Haumann	Wien	1. 1. 1853.	21. 11. 1874.	1924.
s. M. Antoaneta Henry	Laneuveville	1. 6. 1885.	21. 11. 1906.	1921.
s. M. Nada Herceg	Kupres	29. 8. 1915.	28. 8. 1936.	1956.
s. M. Dolora Hlasica	Motička	20. 8. 1894.	16. 8. 1915.	
s. M. Fina Hlasica	Motička	8. 12. 1897.	21. 11. 1915.	1925.
s. M. Kleofa Hlebec	Kostanjek	25. 5. 1902.	19. 3. 1932.	
s. M. Irena Hočevar	Višnje	14. 1. 1900.	6. 8. 1927.	
s. M. Ludmila Hočevar	Šmihelj	27. 1. 1904.	6. 8. 1928.	1978.
s. M. Ancila Holzer	Sarajevo	10. 10. 1923.	15. 8 1945.	1956.
s. M. Katarina Horvatović	Gunjavci	15. 12. 1909.	6. 8. 1928.	
s. M. Hosana Hranueli	Postire	13. 2. 1904.	19. 3. 1932.	
s. M. Engelberta Hren	M. Rebrce	2. 2. 1905.	6. 8. 1928.	
s. M. Krešimira Hrenar	Kračevac	20. 7. 1931.	12. 9. 1958.	
s. M. Fidelija Hrovat	Tolčane	10. 2. 1912.	19. 3. 1932.	
s. M. Arkanđela Idžaković	Vareš	15. 10. 1887.	16. 8. 1912.	1967.
s. M. Mirela Ilinčić	Sasina	22. 4. 1957.	5. 8. 1977.	

Ime i prezime	Mjesto i datum rođenja	Dan zavjeta	Umrla	Otpuštena ili istupila
s. M. Agneza Ivanišević	Godinjak	11. 11. 1895.	20. 3. 1921.	1930.	
s. M. Boromeja Ivanišević	Godinjak	7. 6. 1912	20. 3. 1930.	1932.	
s. M. Jula Ivanišević	Godinjak	25. 11. 1893.	16. 8. 1916.	1941.	
s. M. Matilda Ivanišević	St. Petrovo selo	30. 9. 1901.	21. 11. 1923.		1926.
s. M. Ilijana Ivić	Šćit	2. 12. 1913.	28. 8. 1936.		
s. M. Leonarda Jadrijević	Glavice	20. 5. 1910.	15. 8. 1940.	1976.	
s. M. Felicita Jajić	Milna	7. 3. 1914.	15. 8. 1934.	1957.	
s. M. Inviolata Jakov	Kotor	16. 8. 1912.	8. 12. 1933.		
s. M. Suzana Jakovljević	Rumboci	14. 2. 1951	3. 8. 1971.		
s. M. Vlasta Jakubec	Derventa	22. 10. 1951.	5. 8. 1972.		1977.
s. M. Velimira Janeš	Plešce	22. 5. 1921.	15. 8. 1940.		
s. M. Materna Janković	Kalinovac	6. 7. 1898.	21. 11. 1917.		1925.
s. M. Rutilija Janković	Osijek	26. 4. 1885	16. 8. 1918.		1925.
s. M. Magdalena Japelj	Vrhnika	17. 4. 1900.	6. 8. 1926.	1945.	
s. M. Margareta Jarc	D. Ajdovec	11. 11. 1906.	15. 8. 1931.		
s. M. Rolanda Jauernik	Kovača vas	17. 10. 1893.	16. 8. 1916.		x
s. M. Ignacija Jelčić	G. Runjani	30. 5. 1925.	15. 8. 1948.		
s. M. Jasna Jeleč	Zelenika	14. 6. 1948.	15. 8. 1970.		1972.
s. M. Ljubica Jeleč	D. Riječani	24. 2. 1953.	15. 8. 1973.		1974.
s. M. Bogdana Jelinčić	Postire	21. 6. 1958.	5. 8. 1978.		1979.
s. M. Cecilija Jemc	Tuzla	23. 1. 1910.	5. 8. 1929.		
s. M. Paulina Jergović	Sarajevo	26. 4. 1909.	15. 8. 1933.		
s. M. Bonaventura Jerman	Brod	11. 8. 1901.	6. 8. 1929.	1930.	
s. M. Adelina Jović	Vidovice	7. 1. 1948.	15. 8. 1968.		
s. M. Krescencija Judnič	Štrekljevec	17. 2. 1897.	21. 11. 1923.	1966.	
s. M. Jozefina Jugović	Bol	4. 4. 1889.	23. 3. 1921.	1929.	
s. M. Silvana Jukić	Otok	19. 9. 1948.	15. 8. 1968.		
s. M. Amalija Juko	Juke	26. 1. 1955.	5. 8. 1974.		
s. M. Ankica Juko	Juke	28. 11. 1956.	5. 8. 1977.		
s. M. Danimira Juko	Kakanj	8. 11. 1953.	5. 8. 1973.		
s. M. Danka Jurčević	Jardol	29. 1. 1950.	15. 8. 1970.		
s. M. Benigna Jureša	Zagreb	6. 4. 1910.	28. 8. 1935.		
s. M. Justina Juričević	Ploča	5. 11. 1949.	15. 8. 1969.		1974.
s. M. Tomislava Juričević	Ploča	29. 9. 1953.	5. 8. 1973.		
s. M. Krunoslava Juričić	Šćit	21. 2. 1946.	28. 8. 1966.		
s. M. Kristijana Jurić	D. Mahala	8. 4. 1948.	15. 8. 1968.		
s. M. Nela Jurić	Kr. Sutjeska	10. 9. 1948.	15. 8. 1969.	1979.	
s. M. Verena Jurjević	Kr. Sutjeska	12. 3. 1869.	18. 12. 1887.	1931.	
s. M. Jeronima Juroš	Riječani	9. 9. 1950.	3. 8. 1971.		
s. M. Josipa Kajić	Vareš	13. 5. 1880.	16. 8. 1900.	1959.	
s. M. Ladislava Kamber	Rodaljice	31. 8. 1947.	15. 8. 1967.		
s. M. Mihovila Kamber	Rodaljice	7. 1. 1947.	15. 8. 1970.		
s. M. Rajka Kamber	Rodaljice	24. 2. 1943.	3. 8. 1971.		
s. M. Magda Kamenar	Kuželj	17. 8. 1900.	27. 7. 1922.		
s. M. Ilinka Kasalo	Han-Polje	30. 1. 1941.	15. 8. 1969.		
s. M. Ranka Kasalo	Margetići	12. 9. 1952.	5. 8. 1972.		
s. M. Bosiljka Kasić	Sultići	13. 8. 1925.	15. 8. 1948.		
s. M. Lucija Kasić	Sultići	8. 8. 1940.	12. 9. 1962.		
s. M. Narcisa Kaurinović	Novo Selo	1. 5. 1955.	5. 8. 1955.		
s. M. Leopolda Kefelja	Beletinec	2. 7. 1960.	5. 8. 1981.		
s. M. Vida Kejžar	Studenčice	26. 3. 1890.	20. 3. 1921.	1958.	
s. M. Amalija Kelava	Strupine	21. 12. 1950.	28. 8. 1970.		x

Ime i prezime	Mjesto i datum rođenja	Dan zavjeta	Umrla	Otpuštena ili istupila
s. M. Jelka Kelava	Tešanjka	10. 11. 1952.	5. 8. 1973.	1979.
s. M. Olivija Kelava	Trepče	22. 3. 1955.	5. 8. 1974.	
s. M. Notburga Kirn	D. Vakuf	13. 5.1901.	6. 8. 1928.	1941.
s. M. Radoslava Klarić	Kobaš	31. 10. 1899.	21. 11. 1917.	1921.
s. M. Chrysologa Klass	Sauerwitz	11. 10. 1864.	18. 8. 1890.	1931.
s. M. Margita Klemenčić	Žabnik	26. 1. 1911.	28. 8. 1936.	
s. M. Marina Kocijan	Križevci	27. 8. 1913.	28. 8. 1936.	
s. M. Melita Kolar	Črešnjevo	18. 10. 1943.	15. 8. 1967.	
s. M. Salvatora Kolić	Turkalj	13. 10. 1898.	21. 11. 1918.	1977.
s. M. Franciska Kolja	G. Stubla	13. 3. 1957.	5. 8. 1981.	
s. M. Violeta Kolja	G. Stubla	27. 11. 1959.	5. 8. 1979.	
s. M. Terezita Koncilija	Drašća vas	6. 9. 1898.	6. 9. 1926	1935.
s. M. Adamina Koncok	Wioske	14. 4. 1867.	18. 8. 1894.	x
s. M. Tadeja Konieczny	Dombrovka	17. 11. 1872.	16. 8. 1895.	1944.
s. M. Slava Košćak	Žaljina	1. 10. 1890.	21. 11. 1923.	1937.
s. M. Miloslava Koudela	Bohdalau	26. 9. 1873.	18. 8. 1892.	x
s. M. Bernardica Kovač	Posušje	20. 12. 1939.	12. 9. 1960.	
s. M. Anela Kovačević	Ada	1. 8. 1958.	5. 8. 1978.	
s. M. Ivana Kovačević	Žuglići	11. 11. 1931.	28. 8. 1963.	
s. M. Klaudija Kovačević	Dicmo	12. 3. 1950.	28. 8. 1969.	
s. M. Vera Kovačević	Kr. Sutjeska	5. 12. 1874.	21. 11. 1896.	1936.
s. M. Zvjezdana Kovačević	Dicmo	16. 5. 1955.	5. 8. 1976.	
s. M. Bonita Kovačić	Zagreb	29. 2. 1944.	8. 12. 1970.	
s. M. Dinka Kovačić	Nedelišće	2. 8. 1954.	5. 8. 1975.	
s. M. Mehtilda Kovačić	Mali vrh	24. 12. 1892.	6. 8. 1925.	1968.
s. M. Mirka Krajinović	V. Brusnica	21. 7. 1949.	5. 8. 1973.	
s. M. Kanizija Kralik	Križevci	15. 3. 1901.	6. 8. 1927.	1946.
s. M. Ksaverija Kralik	Kreka	22. 2. 1909.	6. 8. 1929.	1935.
s. M. Belarmina Kralj	Sv. Križ	8. 8. 1905.	6. 8. 1925.	
s. M. Blanka Kralj	Tešanj	25. 4. 1914.	15. 8. 1934.	
s. M. Otilija Krämer	Krnjaja	23. 9. 1919.	15. 8. 1942.	
s. M. Josipa Krešo	Trusina	15. 1. 1937.	12. 9. 1962.	
s. M. Afra Kriestl	Krammerschlag	25. 9. 1852.	21. 11. 1882	1926.
s. M. Vigberta Kroviorz	Kuntzendorf	4. 3. 1869.	18. 8. 1894	1945.
s. M. Štefanija Krznar	Čestijanec	18. 11. 1942.	12. 9 1962.	
s. M. Hema Kuhar	Grajena	2. 6. 1883.	21. 11. 1905.	1959.
s. M. Kristina Kuhelj	Kitni vrh	21. 2. 1904.	6. 8. 1925.	1934.
s. M. Leoploda Kuhelj	Kitni vrh	14. 10. 1909.	6. 8. 1929.	1973.
s. M. Većeslava Kuhelj	Kitni vrh	4. 10. 1900.	6. 8. 1924.	1951.
s. M. Vincencija Kuhelj	Kitni vrh	24. 5. 1908.	6. 8. 1928.	
s. M. Inocencija Kujundžić	Subotica	12. 1. 1909	20. 3. 1930.	1930.
s. M. Hildeberta Kunštek	Podlipa	9. 2. 1905.	28. 8. 1936.	
s. M. Tarzicija Kuntić	Sombor	13. 3. 1911.	15. 8. 1933.	x
s. M. Agnes Labaš	Banja Luka	26. 6. 1916.	15. 8. 1943.	
s. M. Augustina Labaš	Karlovac	19. 4. 1886.	15. 8. 1932.	1962.
s. M. Riharda Labaš	Selca	30. 11. 1907.	6. 8. 1928.	1938.
s. M. Felicita Lamprecht	Klagenfurt	26. 2. 1907.	6. 8. 1925.	1928.
s. M. Emila Landek	Vrbanja	27. 2. 1951.	3. 8. 1971.	
s. M. Hijacinta Lanović	Vareš	1. 7. 1920.	15. 8. 1947.	
s. M. Darija Lastrić	Busovača	28. 3. 1874.	18. 8. 1896.	1938.
s. M. Berchmana Leidenix	Enzersdorf	28. 11. 1865.	20. 8. 1883.	1941.
s. M. Dolores Leko	Broćanac	10. 8. 1935.	12. 9. 1960.	
s. M. Anđelina Leskovar	Bušin	28. 2. 1902.	27. 7. 1922.	1934.

Ime i prezime	Mjesto i datum rođenja	Dan zavjeta	Umrla	Otpuštena ili istupila
s. M. Irmengard Libora	Prag	4. 6. 1860.	18. 8. 1884.	1945.
s. M. Paula Licul	Gornja vas	17. 5. 1904.	8. 12. 1933.	
s. M. Petronija Livačić	Milna	18. 1. 1914.	28. 8. 1937.	
s. M. Sofija Livajušić	Goleš	15. 2. 1903.	20. 3. 1929.	1937.
s. M. Stanislava Livajušić	Goleš	13. 4. 1906.	20. 3. 1928.	x
s. M. Kornelija Lozić	Milna	18. 5. 1906.	15. 8. 1934.	
s. M. Irma Lučić	Gračanica	3. 9. 1947.	15. 8. 1968.	
s. M. Savija Lukač	Liskovača	27. 10. 1947.	15. 8. 1967.	
s. M. Jelena Lukić	Falanovo Brdo	8. 3. 1928.	15. 8. 1948.	1953.
s. M. Mira Lutter	Jajce	21. 8. 1912.	15. 8. 1934.	1936.
s. M. Mirka Ljubas	Baščari	29. 1. 1948.	27. 1. 1969.	1969.
s. M. Blandina Ljubić	Studenci	2. 4. 1926.	15. 8. 1948.	1953.
s. M. Mirjana Ljubić	Kranjčići	26. 4. 1939.	28. 8. 1963.	
s. M. Makarija Maca	Valdikov	24. 3. 1859.	18. 8. 1883.	1939.
s. M. Klaudija Maček	Čakovec	22. 2. 1914.	28. 8. 1935.	1944.
s. M. Antonina Majnarić	Bicko Selo	13. 8. 1898.	6. 8. 1925.	1979.
s. M. Tomislava Malenšek	Maline	7. 2. 1877.	16. 8. 1895.	1966.
s. M. Trifonia Mandel	Gr. Wartenberg	3. 3. 1887.	21. 11. 1909.	x
s. M. Almira Maras	Živinice	23. 5. 1951.	5. 8. 1972.	
s. M. Kornelija Marčun	Ljubno	5. 2. 1897.	6. 8. 1927.	1931.
s. M. Klarisa Marić	Voljice	2. 11. 1954.	5. 8. 1974.	
s. M. Jozefina Markić	Golo Brdo	30. 1. 1920.	15. 8. 1939.	1942.
s. M. Luka Marković	Stolac	10. 10. 1915.	15. 8. 1942.	
s. M. Wilibalda Markensteiner	Schönau	24. 12. 1858.	21. 11. 1880.	1947.
s. M. Emanuela Martinović	Donji Humac	28. 3. 1909.	15. 8. 1941.	
s. M. Julija Martinović	D. Motičina	15. 1. 1899.	20. 3. 1928.	1980.
s. M. Vladimira Matan	Orguz	1. 2. 1942.	27. 8. 1964.	
s. M. Kazimira Matanović	Volar	28. 8. 1910.	15. 8. 1941.	
s. M. Felicijana Matica	Kalinovac	2. 7. 1897.	21. 11. 1915.	1941.
s. M. Pavlimira Matić	Livno	5. 8. 1894.	20. 3. 1921.	x
s. M. Justina Matijević	Zavidovići	15. 10. 1917.	28. 8. 1938.	1943.
s. M. Branka Matošević	Bila	10. 10. 1926.	15. 8. 1948.	
s. M. Daroslava Matošević	Kremenik	3. 9. 1956.	5. 8. 1976.	x
s. M. Suzana Matošević	Borovica	8. 3. 1941.	28. 8. 1963.	1966.
s. M. Veleslava Matoušek	Waldikau	6. 2. 1880.	16. 8. 1905.	1956.
s. M. Corona Mayer	Balatan-keresztur	20. 1. 1872.	18. 8. 1890.	1924.
s. M. Hypolita Mayer	Graz	28. 3. 1868.	18. 12. 1887.	1944.
s. M. Alenka Mazalović	Ledenice	5. 7. 1951.	5. 8. 1973.	
s. M. Melanija Meisinger	Wegscheid	20. 10. 1852.	21. 11. 1881.	1930.
s. M. Klara Meissl	Abtenau	7. 4. 1844.	19. 3. 1874.	1920.
s. M. Virginija Mesarić	G. Pustakovec	22. 5. 1916.	15. 8. 1939.	1979.
s. M. Severina Mezeg	Volaka	9. 10. 1899.	6. 8. 1925.	1968.
s. M. Zora Mihaliček	Fojnica	4. 5. 1901.	28. 7. 1923.	1971.
s. M. Karmela Mijić	Čitluk-Sinj	1. 1. 1895.	28. 7. 1923.	1926.
s. M. Magdalena Mikašek	Londžica	2. 2. 1926	12. 9. 1955.	
s. M. Andreja Mikičić	Motičina	13. 7. 1938.	12. 9. 1957.	
s. M. Maksimilijana Mikulić	Podgrađe	24. 4. 1952.	24. 1. 1972.	1976.
s. M. Anzelma Milanović	Otok	23. 9. 1917.	15. 8. 1942.	
s. M. Dobrila Milanović	Rastovci	17. 1. 1943.	27. 1. 1969.	
s. M. Ivka Milanović	Otok	5. 11. 1923.	15. 8. 1946.	1946.

Ime i prezime	Mjesto i datum rođenja	Dan zavjeta	Umrla	Otpuštena ili istupila
s. M. Kristina Milanović	Otok	7. 4. 1923.	15. 8. 1946.	1952.
s. M. Ivanka Mirić	Supetar	22. 4. 1902.	28. 8. 1936.	
s. M. Barzaba Mišetić	Selca	20. 7. 1896.	21. 11. 1915.	1961.
s. M. Terezina Mišković	Šimići	8. 10. 1946.	15. 8. 1967.	1973.
s. M. Barbara Mlakar	Cerkno	3. 11. 1885.	6. 8. 1926.	1968.
s. M. Velimira Modrić	Sinj	1. 11. 1893.	21. 11. 1923.	1926.
s. M. Alojzita Mohorić	Svilno	10. 11. 1889.	28. 7. 1923.	1963.
s. M. Dubravka Mohorić	Goričan	17. 2. 1950.	15. 8. 1970.	
s. M. Klarisa Mrvelj	Tetima	22. 1. 1951.	15. 8. 1970.	1972.
s. M. Cirila Muhič	Višnje	11. 2. 1898.	20. 3. 1929.	1948.
s. M. Benedikta Murn	Karlovac	11. 10. 1904.	6. 8 1928.	1980.
s. M. Ligorija Murn	G. Ajdovec	17. 9. 1904.	20. 3. 1930.	
s. M. Rudolfina Müller	Erdut	4. 1. 1903.	28. 8. 1936.	1940.
s. M. Božena Mutić	Vareš	2. 8. 1915.	28. 8. 1938.	
s. M. Celestina Mutić	Vareš	27. 3. 1903.	6. 8. 1927.	1928.
s. M. Andrina Navoj	Obrež	5. 1. 1914.	28. 8. 1937.	
s. M. Veleslava Nazlić	Koprivno	18. 11. 1938	12. 9. 1959.	
s. M. Zlata Nestić	Podr. Subotica	18. 1. 1922.	15. 8. 1946.	
s. M. Sara Neubauer	Lengenfeld	8. 3. 1871.	15. 8. 1899.	1923.
s. M. Mihajlina Neumann	Petroseny	26. 7. 1873.	18. 8. 1893.	1956.
s. M. Godeberta Newrella	Köberwitz	18. 3. 1884.	16. 8. 1904.	x
s. M. Blazija Nikić	Kreševo	30. 3. 1899.	16. 8. 1919	1934.
s. M. Mirna Nikolić	Borovica	2. 1. 1961.	5. 8. 1981.	
s. M. Silvija Nikolić	Borovica	12. 3. 1945.	28. 8. 1965.	
s. M. Vjenceslava Nikolić	Borovica	20. 7. 1943.	27. 8. 1964.	
s. M. Zvonimira Nikolić	Borovica	18. 11. 1943.	15. 8. 1967.	
s. M. Krunoslava Nižetić	Selca	12. 2. 1892.	16. 8. 1914.	1963.
s. M. Iva Novaković	Vaganjac	4. 2. 1945.	15. 8. 1967.	
s. M. Bonifacija Nuić	Omeragić	6. 3. 1947.	15. 8. 1968.	
s. M. Virgina Ocvirk	Lokovica	2. 10. 1894.	6. 8. 1925.	
s. M. Dragojla Odić	Odžak	5. 5. 1886.	16. 8. 1906.	1933.
s. M. Dionizija Ogulin	Hrib	4. 7. 1919.	28. 8. 1938.	
s. M. Vitalija Oletić	Kapelščak	21. 2. 1924.	15. 8. 1944.	
s. M. Imakulata Orban	Kiseljak	31. 10. 1910.	15. 8. 1933.	
s. M. Dobroslava Oreč	Gradac	12. 9. 1948.	15. 8. 1969.	
s. M. Imelda Oreč	Gradac	5. 7. 1927.	12. 9. 1955.	
s. M. Bernolda Pajer	St. Aegidi	24. 2. 1856.	21. 11. 1884.	1944.
s. M. Dragutina Pajer	Slovengradec	28. 12. 1891.	21. 11. 1914.	1975.
s. M. Klara Paljević	D. Motičina	12. 7. 1928.	15. 8. 1948.	1950.
s. M. Nevena Pandža	D. Vratna Gora	14. 1. 1960.	5. 8. 1981.	
s. M. Alberta Patljak	G. Kladari	8. 1. 1949.	15. 8. 1969.	
s. M. Silvestra Paulin	Družinska vas	3. 11. 1866.	21. 11. 1890.	1955.
s. M. Ana Pavić	Rašeljke	26. 10. 1946.	15. 8. 1967.	
s. M. Ruža Pavić	Rašeljke	29. 8. 1952.	5. 8. 1972.	
s. M. Marijela Pavlović	Borovica	6. 6. 1939.	12. 9. 1960	x
s. M. Stanka Pažin	Hodovo	1. 10. 1944.	28. 8. 1966.	
s. M. Apolonija Pečnik	Šmartno	1. 3. 1907.	15. 8. 1933.	
s. M. Emerita Pečnik	Arja vas	4. 5. 1890.	21. 11. 1909.	1969.
s. M. Ermina Pečnik	Pletrovče	20. 5. 1886.	16. 8. 1909.	1954.
s. M. Felicitas Peiker	Grossherlitz	25. 1. 1843.	19. 3. 1874.	1923.
s. M. Konzolata Penič	Polje	21. 9. 1905.	4. 2. 1927.	1973.
s. M. Damira Pergar	Nedelišće	22. 8. 1955.	5. 8. 1975.	
s. M. Mihovila Perne	Dobrava	27. 5. 1900.	6. 8. 1924.	1963.

Ime i prezime	Mjesto i datum rođenja	Dan zavjeta	Umrla	Otpuštena ili istupila
s. M. Mirta Petričušić	Zagorje	1. 3. 1956.	5. 8. 1977.	
s. M. Agata Petrikić	Bodovaljci	18. 12. 1907.	20. 3. 1930.	
s. M. Ladislava Petrinić	Hlebine	14. 3. 1914.	28. 8. 1936.	1946.
s. M. Marta Petrinić	Hlebine	26. 3. 1911.	15. 8. 1931.	
s. M. Anela Petrović	Molve	27. 6. 1910.	6. 8. 1929.	1975.
s. M. Dionizija Pfister	Harthausen	20. 10. 1854.	21. 11. 1879.	1935.
s. M. Benonija Pichel	Ried	9. 2. 1868.	18. 8. 1886.	1945.
s. M. Ruperta Pichel	Ried	10. 9. 1871.	18. 8. 1890.	1956.
s. M. Ambrozija Pincolić	Janče	29. 3. 1909.	15. 8. 1931.	1977.
s. M. Sebastijana Pintač	Cirkovljan	27. 2. 1914.	15. 8. 1940.	
s. M. Božidara Pintarić	Pribislavec	19. 12. 1921.	15. 8. 1943.	
s. M. Eugenija Pintarić	Pribislavec	6. 8. 1919.	15. 8. 1941.	
s. M. Zorislava Pintarić	Pribislavec	6. 3. 1959.	5. 8. 1980.	
s. M. Pija Pirc	G. Križ	19. 5. 1897.	6. 8. 1927.	
s. M. Borgija Pisarović	Kaptol	6. 1. 1894.	15. 8. 1942.	1943.
s. M. Vlatka Plazibat	Dugopolje	5. 3. 1949	15. 8. 1969.	1972.
s. M. Eudoksija Pleić	Postire	14. 10. 1877.	16. 8. 1899.	1950.
s. M. Lina Plukavec	Gregurovac	26. 7. 1946.	15. 8. 1969.	
s. M. Doroteja Pocrnić	Nova Kapela	28. 4. 1908.	15. 8. 1933.	1935.
s. M. Bogumila Pogačar	Boh. Bela	16. 5. 1901.	27. 7. 1922.	1941.
s. M. Gregorija Poklepović	Milna	15. 4. 1900.	15. 8. 1942.	1979.
s. M. Nives Poklepović	Milna	26. 1. 1908.	15. 8. 1943.	1956.
s. M. Fortunata Pölzl	Steinz	10. 3. 1862.	18. 8. 1888.	1941.
s. M. Terezita Posavac	Hrastovica	2. 3. 1921.	15. 8. 1942.	
s. M. Tihomira Posavec	Bedenec	12. 11. 1950.	3. 8. 1971.	
s. M. Agneza Prcela	Košute	27. 7. 1935.	28. 8. 1954.	
s. M. Albina Prcela	Košute	4. 8. 1925.	15. 8. 1944.	
s. M. Branimira Prcela	Košute	6. 1. 1947.	15. 8. 1967.	
s. M. Tarzicija Prcela	Košute	25. 6. 1928.	15. 8. 1950.	
s. M. Zorana Prcela	Košute	8. 11. 1958.	5. 8. 1979.	
s. M. Simoneta Prešern	Zabreznica	27. 10. 1885.	21. 11. 1915.	1921.
s. M. Stanislava Prešern	Zabreznica	24. 5. 1879.	16. 8. 1909.	1925.
s. M. Vjekoslava Prešern	Zabreznica	27. 3. 1889.	16. 8. 1898.	1954.
s. M. Radoslava Princip	Kovačevci	20. 10. 1928.	28. 8. 1954.	
s. M. Valerija Prodan	Velo Brdo	8. 5. 1907.	20. 3. 1929.	1931.
s. M. Ida Ptičar	Mače	21. 12. 1899.	20. 3. 1930.	1969.
s. M. Filipina Pušeljić	Balegovac	28. 8. 1939.	12. 9. 1961.	
s. M. Neda Pušič	Bušinja vas	24. 9. 1906.	6. 8. 1924.	1981.
s. M. Tereza Puškić	Budičina	31. 3. 1896.	21. 11. 1917.	
s. M. Dragica Rabadžija	Prnjavor	30. 1. 1887.	16. 8. 1907.	1981.
s. M. Ricika Rabadžija	Bos. Kostajnica	13. 6. 1884	16. 8. 1905.	1968.
s. M. Silva Rabič	Dobrava	22. 4 1897.	16. 8. 1918.	1972.
s. M. Ines Recchioni	Sinigaglie	10. 5. 1873.	16. 8. 1909.	1958.
s. M. Domitila Radan	Dugopolje	18. 9. 1938.	12. 9. 1958.	1970.
s. M. Benjamina Radić	Podgora	20. 2. 1938.	12. 9. 1962.	
s. M. Geralda Radić	Kr. Sutjeska	15. 1. 1884.	21. 11. 1904	1956.
s. M. Ivana Radić	Kr. Sutjeska	17. 12. 1877.	17. 8. 1899.	1961.
s. M. Marijeta Radić	Kr. Sutjeska	11. 3. 1872.	18. 8. 1891.	1937.
s. M. Anđelka Radman	Šimići	22. 3. 1948.	15. 8. 1968.	
s. M. Marijana Radošević	Dugopolje	24. 2. 1939.	12. 9. 1958.	
s. M. Večeslava Radošević	Dugopolje	27. 8. 1946.	15. 8. 1967.	
s. M. Jerka Radović	Radošić	7. 10. 1893.	28. 3. 1923.	1974.
s. M. Marija Rahija	Hrnetić	3. 6. 1906.	28. 8. 1937.	1943.
s. M. Evanđelista Raić	Našice	19. 1. 1932.	12. 9. 1955.	

Ime i prezime	Mjesto i datum rođenja	Dan zavjeta	Umrla	Otpuštena ili istupila
s. M. Darka Rajić	Šantići	10. 2. 1946.	15. 8. 1970.	
s. M. Romana Rajić	Borovnica	24. 3. 1949.	15. 8. 1968.	1970.
s. M. Marcelija Rajkovačić	Cerna	22. 10. 1955.	5. 8. 1977.	
s. M. Blandina Rakarić	Topusko	10. 12. 1948.	5. 8. 1972.	
s. M. Danica Ranogajec	G. Jesenje	3. 12. 1935.	12. 9. 1959.	
s. M. Ružica Ravlić	Živinice	1. 9. 1953.	5. 8. 1973.	
s. M. Zdravka Ravlić	Živinice	24. 3. 1944.	15. 8. 1967.	
s. M. Bonita Ravnik	Boh. Bela	12. 11. 1896.	21. 11. 1915.	1929.
s. M. Andrea Reichel	Wien	2. 3. 1905	28. 8. 1936.	x
s. M. Lujza Reif	Kolin	21. 2. 1874.	18. 8. 1893.	1952.
s. M. Jasna Resanović	Bebrina	14. 5. 1956.	5. 8. 1977.	1978.
s. M. Imelda Resman	Radovljica	12. 11. 1866.	21. 11. 1884.	1951
s. M. Svjetlana Rezo	Podgrađe	8. 9. 1948.	5. 8. 1973.	
s. M. Vitomira Rezo	Krupa	28. 3. 1951.	5. 8. 1972.	
s. M. Florijana Ritoša	Brijeg	1. 1. 1912.	15. 8. 1931.	1935.
s. M. Reinhilda Ritzka	Schepankowitz	11. 5. 1886.	16. 8. 1907.	1977.
s. M. Bernarda Robljek	Bašlja	3. 2. 1901.	6. 8. 1929.	1934.
s. M. Pavlimira Roguljić	Gardun	21. 4. 1922.	15. 8. 1944.	
s. M. Filipina Romac	Glavica	14. 7. 1912.	15. 8. 1940.	x
s. M. Sofija Romac	Glavica	15. 9. 1909.	15. 8. 1943.	
s. M. Hermina Rožič	Petrova vas	29. 4. 1918.	15. 8. 1941.	
s. M. Protasia Ruppert	Schellenberg	14. 12. 1861.	18. 8. 1888.	1932.
s. M. Arkadija Rusan	Sred. Dubova	12. 1. 1939.	15. 8. 1969.	
s. M. Ema Rustemi-Zefić	Dunav	10. 8. 1953.	5. 8. 1978.	1980.
s. M. Klotilda Sabadi	Koprivnica	16. 12. 1904.	15. 8. 1932.	x
s. M. Mateja Sabadi	Koprivnica	25. 7. 1901.	15. 8. 1933.	1947.
s. M. Leandra Sadar	Drašča vas	21. 12. 1901.	6. 8. 1927.	1938.
s. M. Felicita Samardžić	Baščari	18. 11. 1943.	15. 8. 1967.	
s. M. Silva Samardžić	Tetima	3. 1. 1956.	5. 8. 1975.	
s. M. Gabrijela Sanader	Split	30. 8. 1959.	5. 8. 1980.	
s. M. Huniberta Schels	Berlitzhofen	7. 2. 1852.	16. 8. 1910.	1920.
s. M. Salvatora Schimpach	Ratschenhof	2. 1. 1900.	28. 8. 1931.	x
s. M. Tea Schleser	Tuzla	6. 5. 1890.	16. 8. 1910.	1957.
s. M. Adolfa Sečen	Osojnik	10. 2. 1908	28. 8. 1936.	1940.
s. M. Klemencija Sedej	Podlanišče	5. 6. 1898.	6. 8. 1925.	
s. M. Felicijana Silić	Dicmo	16. 10. 1926.	15. 8. 1948.	
s. M. Janja Skorupska	Lozniov	21. 2. 1907.	6. 8. 1925.	1930.
s. M. Simoneta Sladič	Litija	1. 5. 1904.	6. 8. 1925.	1976.
s. M. Gumberta Smolin	Vollwark	18. 5. 1877.	15. 8. 1902.	1946.
s. M. Silvestra Smoljo	Lučani	28. 6. 1943.	28. 8. 1966.	1977.
s. M. Karolina Soldo	Prnjavor	1. 3. 1918.	15. 8. 1940.	
s. M. Riharda Spanyol	Neusohl	14. 2. 1853.	17. 8. 1882.	1927.
s. M. Augustina Spišić	Desni Štefanki	14. 10. 1944.	28. 8. 1965.	
s. M. Milka Srša	Žabnik	17. 7. 1952.	5. 8. 1972.	
s. M. Lavrencija Stariha	Osojnik	19. 12. 1900.	20. 3. 1921.	1941.
s. M. Manfreda Steindorfer	Fürstenfeld	16. 11. 1872.	16. 8. 1897.	1955.
s. M. Milena Stjepandić	Kornica	8. 8. 1928.	15. 8. 1953.	
s. M. Renata Stjepandić	Kornica	9. 1. 1948.	15. 8. 1968.	1974.
s. M. Sniježna Stjepandić	Kornica	20. 11. 1946.	15. 8. 1968.	
s. M. Zorislava Stjepandić	Kornica	29. 9. 1946.	28. 8. 1966.	1975.
s. M. Lijerka Stokaluk	Sarajevo	1. 2. 1893.	16. 8. 1912.	
s. M. Lujza Stošić	Binač	30. 10. 1949.	5. 8. 1973.	
s. M. Bena Straka	Tuschkau	22. 4. 1873.	21. 11. 1903.	1939.
s. M. Anđela Strujić	Kr. Sutjeska	3. 3. 1897.	16. 8. 1916.	1980.

Ime i prezime	Mjesto i datum rođenja	Dan zavjeta	Umrla	Otpuštena ili istupila
s. M. Helena Subašić	Bugojno	15. 2. 1919.	28. 8. 1936.	1973.
s. M. Rozalija Suk	Našice	28. 1. 1938.	12. 9. 1958.	
s. M. Petronila Sušac	Čalići	3. 10. 1905.	6. 8. 1929.	1934.
s. M. Hartviga Svetić	Novo Ličko	3. 3. 1894.	21. 11. 1918.	1960.
s. M. Veronika Šaban	Šiljakovina	13. 7. 1945.	15. 8. 1969.	
s. M. Natalija Šako	Krupa	1. 8. 1950.	5. 8. 1972.	
s. M. Bogoljuba Šantić	Postire	6. 12. 1913.	28. 8. 1936	1957.
s. M. Jelisava Šaran	Ivanić Kloštar	15. 9. 1902.	21. 11. 1923.	1977.
s. M. Davorka Šarić	G. Večeriska	5. 1. 1952.	5. 8. 1973.	
s. M. Mira Šarić	G. Večeriska	14. 12. 1952.	5. 8. 1972.	
s. M. Dominika Šašo	Bišćanovo	14. 10. 1959.	5. 8. 1980.	
s. M. Jelena Šašo	Bišćanovo	15. 12 1939.	12. 9. 1961.	
s. M. Robertina Šašo	Bišćanovo	14. 10 1959.	5. 8. 1980.	
s. M. Serafina Šašo	Bišćanovo	23. 8. 1942.	28. 8. 1966.	
s. M. Milivoja Šavorn	Crested Butte,	4. 2. 1907.	6. 8. 1924.	
s. M. Ljubica Šekerija	Vilić Polje	28. 8. 1952.	5. 8. 1981.	
s. M. Marijeta Šekutor	Hlebine	1. 12. 1921.	15. 8. 1941.	
s. M. Fabijana Šimić	Glavice	23. 6. 1914.	15. 8. 1940.	
s. M. Leonila Šimić	Vareš	2. 2. 1878.	18. 8. 1896.	1950.
s. M. Livija Šimić	Lipnica	23. 6. 1959.	5. 8. 1979.	
s. M. Benjamina Šimunić	Sarajevo	6. 5. 1906.	6. 8. 1927.	x
s. M. Livija Šimunić	Sarajevo	13. 10. 1910.	15. 8. 1931.	x
s. M. Filomena Širić	Broćanac	17. 7. 1937.	12. 9. 1958.	
s. M. Milana Škreblin	Pregrada	3. 12. 1874.	18. 8. 1897.	1953.
s. M. Lea Šoljić	Kladari	26. 2. 1907.	20. 3. 1930.	
s. M. Antonija Šoštarić	Motičina	24. 10. 1924.	12. 9. 1955.	
s. M. Petra Špehar	Irmovac	4. 4. 1927.	15. 8. 1950.	
s. M. Vjekoslava Špiljak	Levec	15. 12. 1941.	12. 9. 1962.	
s. M. Jelinda Štambuk	Selca	28. 12. 1890.	16. 8. 1912.	1969.
s. M. Monika Štampalija	Biograd	25. 7. 1910.	15. 8. 1932.	1980.
s. M. Adela Štefić	Kopr. Ivanec	12. 12. 1913.	28. 8. 1935.	1978.
s. M. Bernarda Štula	Podaca	23. 6. 1909.	28. 8. 1937.	
s. M. Ćirila Šturevska	Djavoto	26. 8. 1940.	15. 8. 1969.	
s. M. Vinka Šunjić	Kreševo	29. 9. 1898.	21. 11. 1918.	1925
s. M. Fides Šušak	Kornica	1. 2. 1949.	15. 8. 1968.	
s. M. Celestina Švagelj	Prikraj	4. 8. 1919.	15. 8. 1939.	1945.
s. M. Kristina Švagelj	Prikraj	3. 11. 1914.	28. 8. 1936.	1942.
s. M. Branislava Tadić	G. Dubica	19. 9. 1948.	15. 8. 1969.	
s. M. Elvira Tadić	G. Dubica	6. 10. 1952.	5. 8. 1972.	
s. M. Fabiola Tavčar	Selca	28. 12. 1880.	15. 8. 1899.	1926.
s. M. Lina Tavčar	Selca	7. 9. 1874.	18. 8. 1893.	1949.
s. M. Benitia Thienel	Sauerwitz	1. 1. 1869.	18. 8. 1890.	1945.
s. M. Karmela Thon	Brčko	17. 4. 1910	28. 8. 1935.	
s. M. Benjamina Thuma	Radovljica	11. 8. 1867.	15. 8. 1885.	x
s. M. Henrika Tišljar	Zavidovići	15. 1. 1910.	15. 8. 1931.	
s. M. Judita Tišljar	Zavidovići	29. 10. 1911.	19. 3. 1932.	1936.
s. M. Amalija Tkalec	Pregrada	8. 1. 1915.	15. 8. 1934.	1954.
s. M. Čedomila Todorić	Runovići	18. 3. 1928.	15. 8. 1950.	
s. M. Dragojla Tokić	Tetima	18. 12. 1944.	15. 8. 1967.	
s. M. Stjepanka Tolo	Šćitovo	20. 10. 1929.	12. 9. 1958.	1963.
s. M. Aleksandra Tomacsek	Trnava	2. 2. 1853.	19. 3. 1876.	1923.
s. M. Jozefina Tomec	Virje	24. 7. 1909.	19. 3. 1932.	1935.
s. M. Beata Tomić	Busovača	23. 9. 1913.	15. 8. 1933.	

Ime i prezime	Mjesto i datum rođenja	Dan zavjeta	Umrla	Otpuštena ili istupila
s. M. Gracijana Tomić	G. Stubla	13. 6. 1946.	15. 8. 1968.		
s. M. Karla Tomić	Krušćica	6. 7. 1951.	3. 8. 1971.		
s. M. Mirna Tomić	Vukanovići	6. 10. 1950.	3. 8. 1971.		1976.
s. M. Viktorija Tomić	Busovača	16. 2. 1908.	28. 8. 1937.		1954.
s. M. Judita Tomljanović	Mrkopalj	8. 3. 1908.	15. 8. 1944.		
s. M. Anka Topić	Oštra Luka	16. 4. 1947.	15. 8. 1968.		
s. M. Ksenija Topolovec	G. Lazi	29. 5. 1949.	5. 8. 1972.		
s. M. Ljudevita Torbašinović	Sedlarica	27. 8. 1912.	19. 3. 1932.		
s. M. Benigna Trampuš	Dob	13. 12. 1907.	6. 8. 1928.	1932.	
s. M. Edita Trampuš	Dob	4. 10. 1910.	15. 8. 1934.		x
s. M. Karmela Trampuš	Dob	13. 8. 1905.	6. 8. 1928.		x
s. M. Radigundis Trampuš	Dob	4. 5. 1869.	18. 8. 1886.	1930.	
s. M. Zdenka Trampuš	Dob	13. 2. 1904.	6. 8. 1924.	1980.	
s. M. Valerija Trgovčević	Kr. Sutjeska	27. 3. 1913.	28. 8. 1935.		
s. M. Aurea Trogrančić	Fojnica	24. 7. 1879.	15. 8. 1899.	1949.	
s. M. Elija Trogrančić	Samnik	12. 2. 1869.	18. 8. 1888.	1927.	
s. M. Maksencija Trogrančić	Fojnica	24. 6. 1873.	18. 8. 1891.	1953.	
s. M. Celina Trojnar	Sv. Martin	23. 8. 1925.	15. 8. 1945.		
s. M. Jelena Trunk	Dob	19. 9. 1884.	16. 8. 1904.		x
s. M. Geralda Tunjić	Bistarac	20. 8. 1936.	28. 8. 1963.		
s. M. Mihajlina Tunjić	Bistarac	15. 9. 1940.	28. 8. 1963.		
s. M. Vladimira Turk	Gerovo	17. 7. 1914.	15. 8. 1934.		1948.
s. M. Danijela Turkalj	Vrbova	25. 5. 1910.	6. 8. 1928.		
s. M. Kristofora Turkalj	Korita	17. 1. 1898.	21. 11. 1918.	1976.	
s. M. Vinka Udovičić	Kočerin	23. 9. 1911.	15. 8. 1934.		
s. M. Emilijana Uka	G. Stubla	24. 11. 1948.	15. 8. 1968.		
s. M. Aleksandra Ukaj	Veleža	6. 11. 1937	12. 9. 1962.		
s. M. Serafina Urbancl	Sv. Ilija	9. 2. 1906.	6. 8. 1927.	1963.	
s. M. Padovana Vajevac	Senožeta	4. 1. 1894	20. 3. 1921.	1977.	
s. M. Viktorija Valjak	Prelošćica	1. 5. 1909.	6. 8. 1928.	1933.	
s. M. Berta Večeřa	Brno	21. 1. 1868.	18. 8. 1886.		x
s. M. Veneranda Vertin	D. Duplje	13. 12. 1870.	18. 8. 1891.	1937.	
s. M. Aleksandra Veselić	Draga	15. 11. 1887.	6. 8. 1924.	1953.	
s. M. Elekta Veverka	Prugovac	22. 11. 1914	28. 8. 1936.	1975.	
s. M. Tugomila Vidić	Lučani	22. 3. 1900.	28. 7. 1923.	1975.	
s. M. Bernardina Vidović	Dobro	17. 9. 1941	27. 8. 1964.		1980.
s. M. Vilma Vladić	Meopotočje	22. 2. 1951.	5. 8. 1972.		
s. M. Mira Vlahinja	Remetinci	6. 2. 1921.	15. 8. 1941.		x
s. M. Anita Vlahović	Milna	6. 10. 1907.	15. 8. 1931.		
s. M. Berta Vodomin	Legrad	26. 10. 1921	15. 8. 1941.		1948
s. M. Gracija Vojković	Prisoje	25. 3. 1923.	15. 8. 1943.		
s. M. Rahela Volarić	Repaš	15. 4. 1924.	12. 9. 1959.		
s. M. Liberata Vrabel	Kopr. Ivanec	28. 2. 1907.	6. 8. 1926.	1945.	
s. M. Alojzita Vranić	Gorana	10. 1. 1900.	20. 3. 1921.	1922.	
s. M. Kruna Vrkašević	Rakovci	13. 9. 1952.	5. 8. 1972.		
s. M. Slavka Vrsalović	Selca	26. 3. 1890.	16. 8. 1911.	1970.	
s. M. Marinka Vuco	Vojnić	28. 9. 1932.	28. 8. 1954.		
s. M. Ancila Vujić	Žuglići	14. 3. 1939.	28. 8. 1963.		
s. M. Asumpta Vuljević	Gruda	12. 12. 1928.	28. 8. 1953.		
s. M. Jozefa Vuljević	Vulej	26. 7. 1908.	28. 8. 1937.		
s. M. Gabrijela Vurnik	Radman	11. 1. 1902.	6. 8. 1928.	1935.	
s. M. Leonora Vurnik	Radovljica	24. 1. 1874.	18. 8. 1893.		x

Ime i prezime	Mjesto i datum rođenja	Dan zavjeta	Umrla	Otpuštena ili istupila
s. M. Kaliksta Watzlawik	Svoboda	4. 6. 1893.	16. 8. 1915.		
s. M. Adelgunda Weber	Eisersdorf	24. 6. 1853.	21. 11. 1879.	1941.	
s. M. Kalasancija Weinlich	Littau	31. 12. 1866.	18. 8. 1886.	1932.	
s. M. Gertruda Weiss	G. Radgona	9. 2. 1893.	21. 11. 1923.	1975.	
s. M. Maksimilijana Wiesner	Opava	21. 11. 1868.	21. 11. 1890.	1953.	
s. M. Marijana Winter	Ludberg	5. 3. 1912.	28. 8. 1937.		1942.
s. M. Veronika Wosch	Stany	13. 12. 1901.	6. 8. 1925.	1959.	
s. M. Celestina Zadro	Dobroša	7. 12. 1939.	28. 8. 1966.		
s. M. Bazilija Zagorac	Vidovec	16. 1. 1912.	15. 8. 1933.		1954.
s. M. Jerolima Zalokar	Rečica	27. 5. 1880.	16. 8. 1909	1962.	
s. M. Viktorina Zefić	Binač	28. 6. 1954.	5. 8. 1974.		
s. M. Antoaneta Zejnulahu	Kabaš	22. 8. 1959.	5. 8. 1981.		
s. M. Alojzita Zeko	Paloč	23. 9. 1951.	5. 8. 1972.		
s. M. Ema Zeko	Paloč	30. 5. 1952.	5. 8. 1972.		1974.
s. M. Nedjeljka Zeko	Paloč	11. 10. 1950.	15. 8. 1970.		
s. M. Julijana Zimerman	Trnik	10. 4. 1909.	15. 8. 1933.	1954.	
s. M. Angela Zirdum	Božinci	17. 11. 1953.	5. 8. 1973.		
s. M. Leticija Zovko	Mostar	4. 5. 1874.	16. 8. 1897.	1945.	
s. M. Helena Zovkić	Derventa	1. 9. 1956.	5. 8. 1977.		
s. M. Atalina Zupan	Selo (Bled)	11. 4. 1884.	16. 8. 1904.	1949.	
s. M. Kletina Zupan	Selo (Bled)	9. 9. 1879.	16. 8. 1898.		1921.
s. M. Mila Zvone	Čepikuće	11. 1. 1952.	5. 8. 1974.		
s. M. Emerana Zweck	Schleissdorf	26. 1. 1857.	21. 11. 1881.	1937.	
s. M. Celina Žagar	Mostar	15. 5. 1904.	6. 8. 1926.	1942.	
s. M. Leonija Žagar	Mostar	17. 8. 1905.	6. 8. 1927.		
s. M. Terezija Žagar	Mostar	28. 2. 1908.	6. 8. 1929.	1979.	
s. M. Anđelina Žinić	Hlebine	30. 10. 1913.	28. 8. 1936.		1937.
s. M. Valentina Žinić	Hlebine	22. 9. 1908.	6. 8. 1929.		
s. M. Zdravka Žinić	Hlebine	4. 7. 1915.	28. 8. 1936.		1944.
s. M. Petronila Žolo	Košute	13. 6. 1923.	15. 8. 1942.		1945.
s. M. Pavka Žugaj	Ponikvar	3. 2. 1948.	15. 8. 1968.		
s. M. Tadeja Žuljević	Bistrica	11. 2. 1951.	3. 8. 1971.		1974.
s. M. Salezija Žunkovič	Sesterže	4. 7. 1906.	19. 3. 1932.	1970.	
s. M. Aleksija Župančič	Podlipa	12. 9. 1906.	15. 8. 1941.		
s. M. Medarda Župančič	Žužemberk	21. 12. 1900.	6. 8. 1928.		
s. M. Marijela Žuro	Prisoje	21. 11. 1954.	5. 8. 1974.		
s. M. Smiljana Žužić	Stupnik	6. 10. 1933.	12. 9. 1958.		
s. M. Darinka Žužul	Podbablje	14. 10. 1921.	15. 8. 1944.		

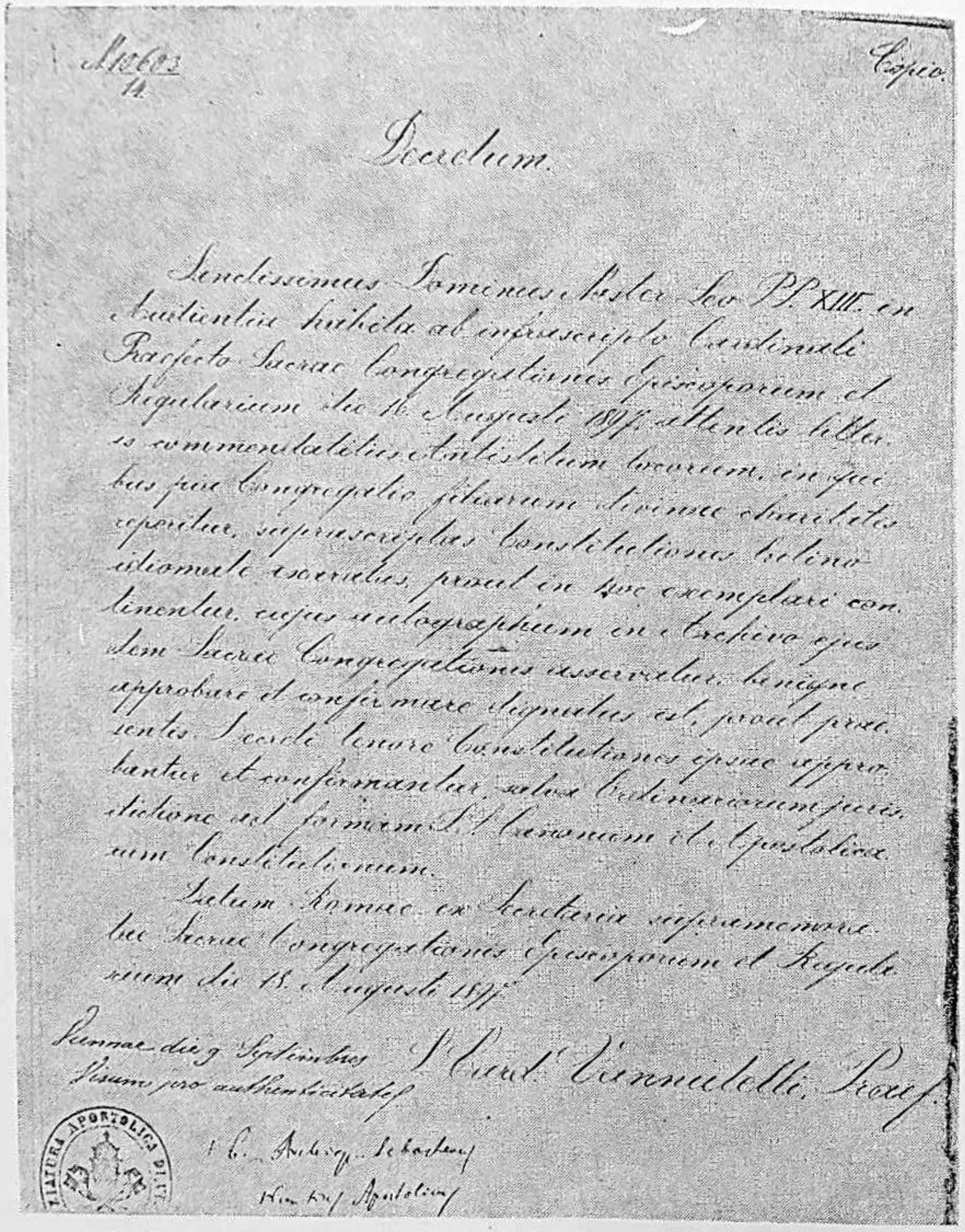

N. 10603/14 — Copia.

Decretum.

Sanctissimus Dominus Noster Leo PP. XIII. in Audientia habita ab infrascripto Cardinali Praefecto Sacrae Congregationis Episcoporum et Regularium die 16 Augusti 1897, attentis litteris commendatitiis Antistitum locorum, in quibus pia Congregatio filiarum divinae charitatis reperitur, suprascriptas Constitutiones latino idiomate exaratas, prout in hoc exemplari continentur, cujus autographum in Archivo ejusdem Sacrae Congregationis asservatur, benigne approbare et confirmare dignatus est, prout praesentis Decreti tenore Constitutiones ipsae approbantur et confirmantur, salva Ordinariorum jurisdictione ad formam SS. Canonum et Apostolicarum Constitutionum.

Datum Romae ex Secretaria supramemoratae Sacrae Congregationis Episcoporum et Regularium die 18 Augusti 1897.

S. Card. Vannutelli, Praef.

Viennae die 9 Septembris
Visum pro authenticitate

† A. Archiep. Sebasten.
Nuntius Apostolicus

1. Treća potvrda Konstitucija Družbe Kćeri Božje ljubavi 18. VIII. 1897.

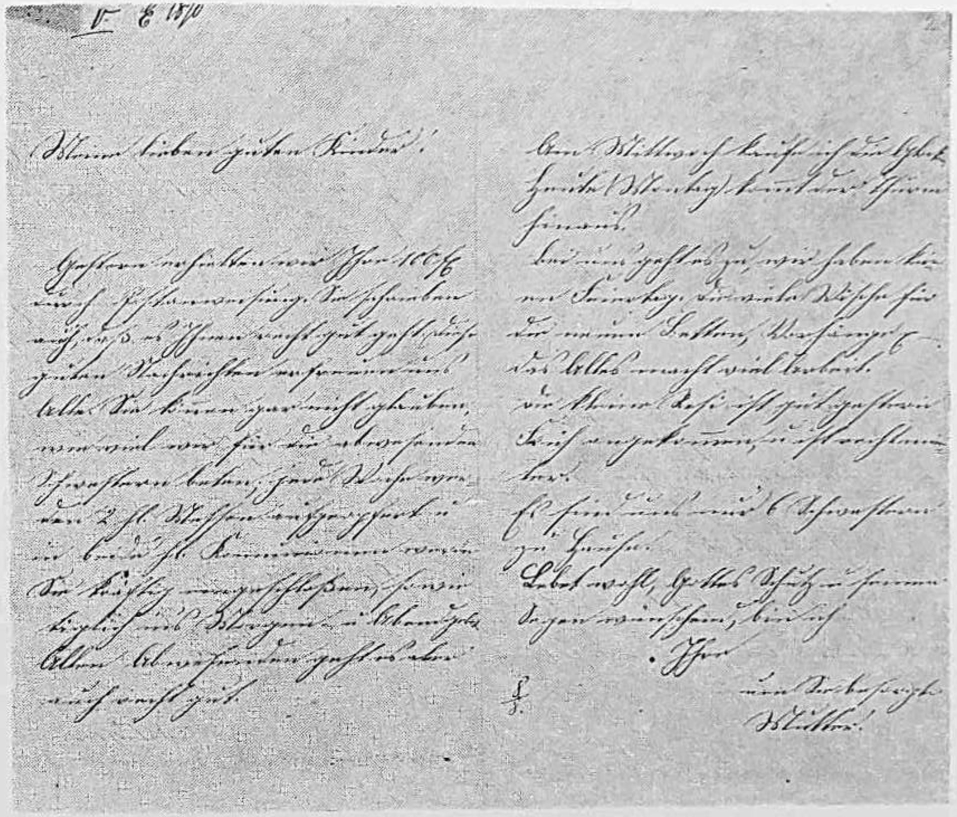

2. Pismo Majke Franciske Lechner od 8. VIII. 1870. upućeno sestrama koje su sabirale milodare za Marijine zavode

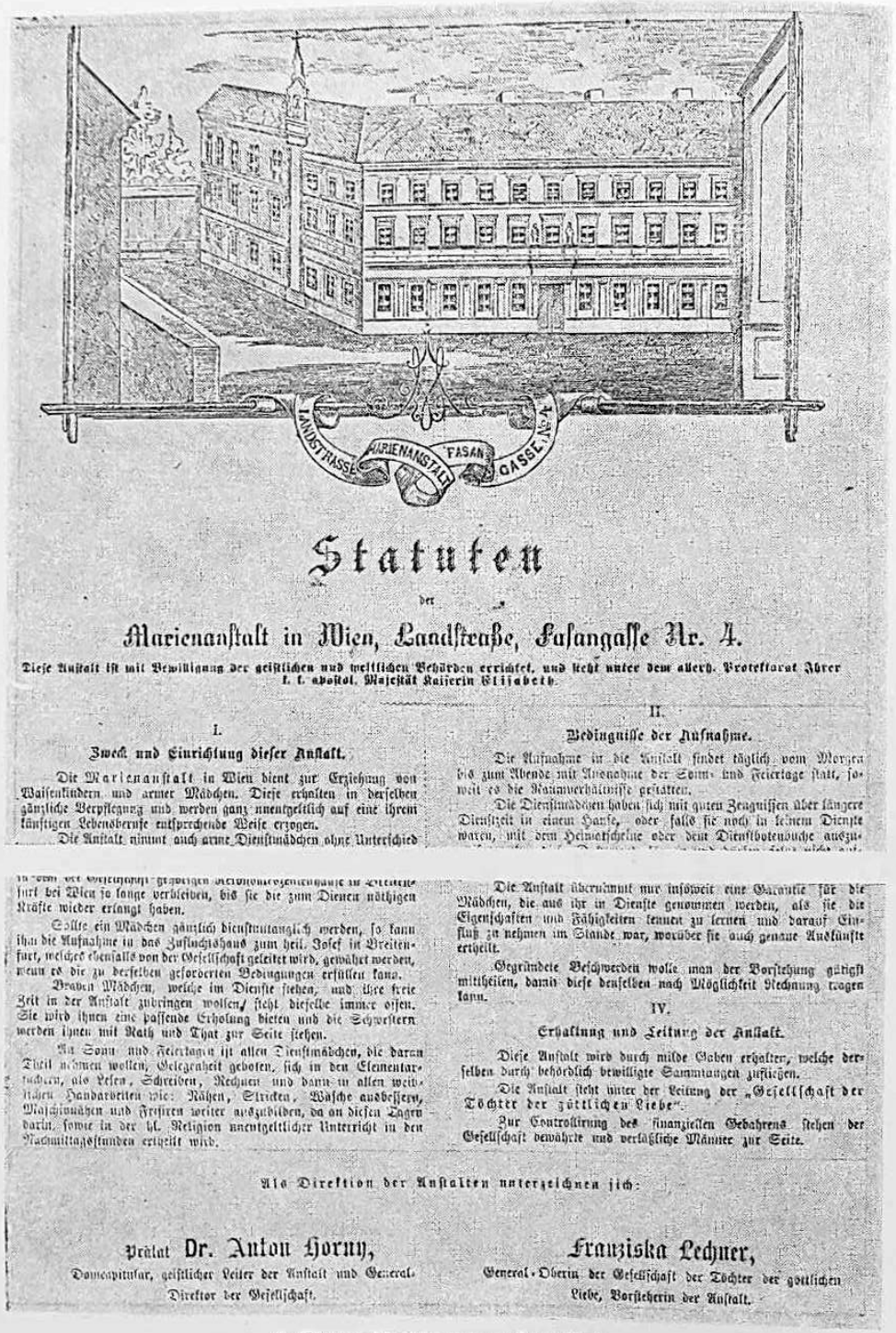

Statuten

der

Marienanstalt in Wien, Landstraße, Fasangasse Nr. 4.

Diese Anstalt ist mit Bewilligung der geistlichen und weltlichen Behörden errichtet, und steht unter dem allerh. Protektorat Ihrer k. k. apostol. Majestät Kaiserin Elisabeth.

I.

Zweck und Einrichtung dieser Anstalt.

Die Marienanstalt in Wien dient zur Erziehung von Waisenkindern und armer Mädchen. Diese erhalten in derselben gänzliche Verpflegung und werden ganz unentgeltlich auf eine ihrem künftigen Lebensberufe entsprechende Weise erzogen.

Die Anstalt nimmt auch arme Dienstmädchen ohne Unterschied

in dem der Gesellschaft gehörigen Reconvaleszentenhause in Breitenfurt bei Wien so lange verbleiben, bis sie die zum Dienen nöthigen Kräfte wieder erlangt haben.

Sollte ein Mädchen gänzlich dienstuntauglich werden, so kann ihm die Aufnahme in das Zufluchtshaus zum heil. Josef in Breitenfurt, welches ebenfalls von der Gesellschaft geleitet wird, gewährt werden, wenn es die zu derselben geforderten Bedingungen erfüllen kann.

Braven Mädchen, welche im Dienste stehen, und ihre freie Zeit in der Anstalt zubringen wollen, steht dieselbe immer offen. Sie wird ihnen eine passende Erholung bieten und die Schwestern werden ihnen mit Rath und That zur Seite stehen.

An Sonn- und Feiertagen ist allen Dienstmädchen, die daran Theil nehmen wollen, Gelegenheit geboten, sich in den Elementarfächern, als Lesen, Schreiben, Rechnen und dann in allen weiblichen Handarbeiten wie: Nähen, Stricken, Wäsche ausbessern, Maschinnähen und Frisiren weiter auszubilden, da an diesen Tagen darin, sowie in der hl. Religion unentgeltlicher Unterricht in den Nachmittagsstunden ertheilt wird.

II.

Bedingnisse der Aufnahme.

Die Aufnahme in die Anstalt findet täglich vom Morgen bis zum Abende mit Ausnahme der Sonn- und Feiertage statt, soweit es die Raumverhältnisse gestatten.

Die Dienstmädchen haben sich mit guten Zeugnissen über längere Dienstzeit in einem Hause, oder falls sie noch in keinem Dienste waren, mit dem Heimatscheine oder dem Dienstbotenbuche auszu-

Die Anstalt übernimmt nur insoweit eine Garantie für die Mädchen, die aus ihr in Dienste genommen werden, als sie die Eigenschaften und Fähigkeiten kennen zu lernen und darauf Einfluß zu nehmen im Stande war, worüber sie auch genaue Auskünfte ertheilt.

Gegründete Beschwerden wolle man der Vorstehung gütigst mittheilen, damit diese denselben nach Möglichkeit Rechnung tragen kann.

IV.

Erhaltung und Leitung der Anstalt.

Diese Anstalt wird durch milde Gaben erhalten, welche derselben durch behördlich bewilligte Sammlungen zufließen.

Die Anstalt steht unter der Leitung der „Gesellschaft der Töchter der göttlichen Liebe".

Zur Controllirung des finanziellen Gebahrens stehen der Gesellschaft bewährte und verläßliche Männer zur Seite.

Als Direktion der Anstalten unterzeichnen sich:

Prälat **Dr. Anton Horny,**
Domcapitular, geistlicher Leiter der Anstalt und General-Direktor der Gesellschaft.

Franziska Lechner,
General-Oberin der Gesellschaft der Töchter der göttlichen Liebe, Vorsteherin der Anstalt.

3. Statut Marijina zavoda u Beču

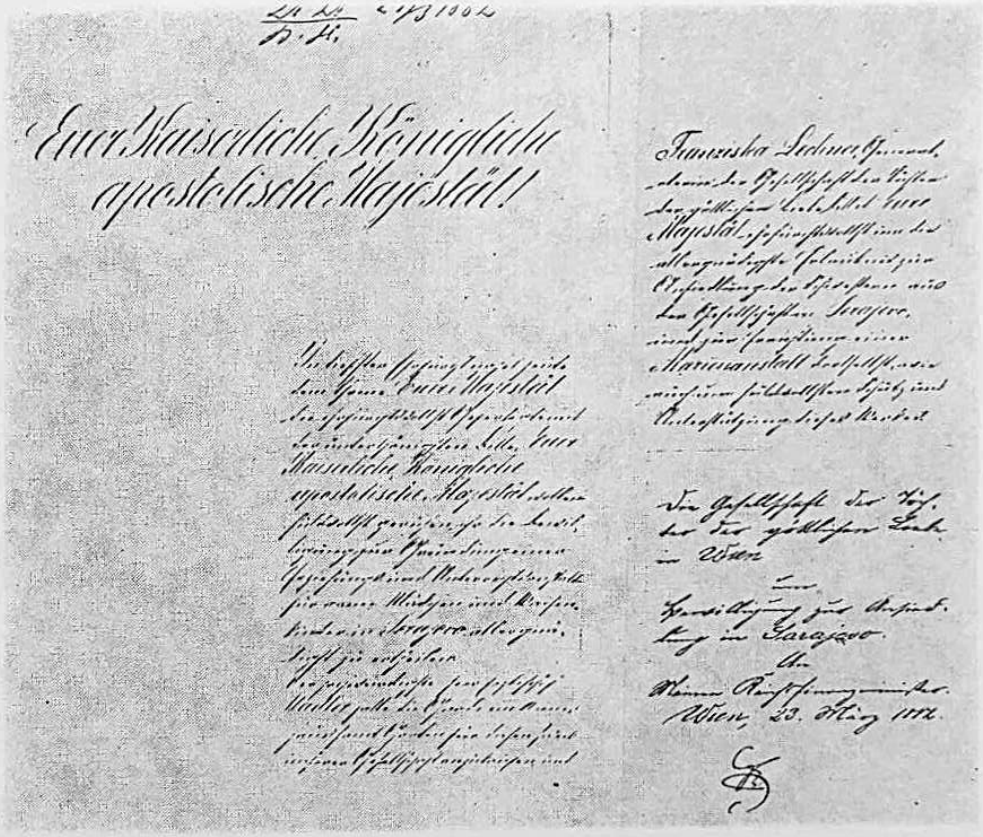

Euer Kaiserliche Königliche apostolische Majestät!

Franziska Lechner, General-Oberin der Gesellschaft der Töchter der göttlichen Liebe, bittet Euer Majestät ehrfurchtsvollst um die allergnädigste Erlaubniß zur Ansiedlung der Schwestern aus der Gesellschaft in Serajevo, und zur Errichtung einer Marienanstalt dortselbst, wie auch um huldvollsten Schutz und Unterstützung dieses Werkes.

Die Gesellschaft der Töchter der göttlichen Liebe in Wien

um

Bewilligung zur Ansiedlung in Sarajevo.

An

Meinen Reichsfinanzminister.

Wien, 23. März 1882.

4. Lijevo: početak molbe Majke Franciske Lechner upućene caru Franji Josipu I., da se kćeri Božje ljubavi mogu nastaniti u Bosni, gdje namjeravaju raditi na prosvjetno-karitativnom polju. Desno: car tu molbu upućuje ministru financija, pod čiju kompentenciju spada Bosna (Arhiv BiH 2121, 25. III. 1882.)

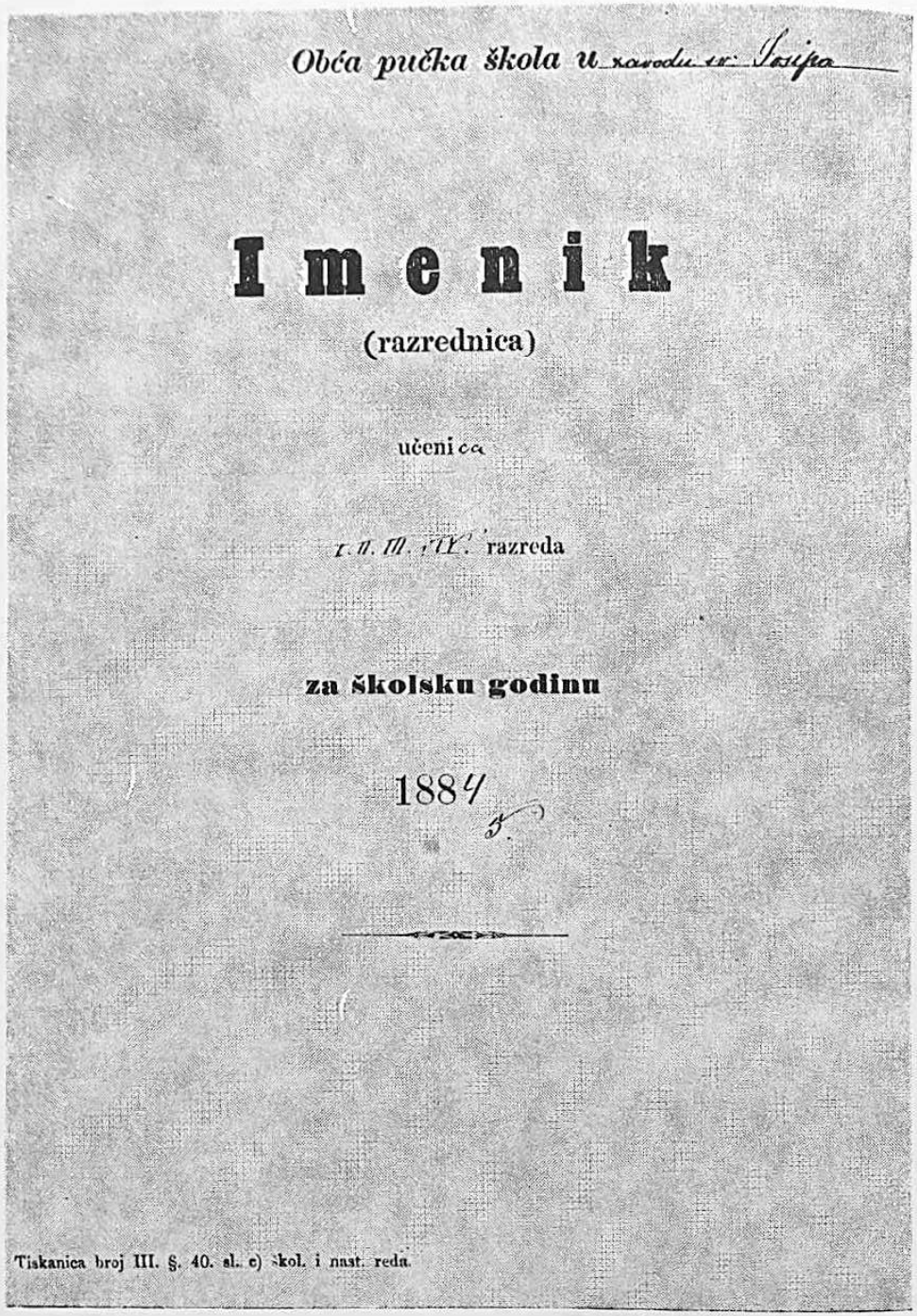

Obća pučka škola u zavodu sv. Josipa

Imenik

(razrednica)

učenica

I. II. III. IV. razreda

za školsku godinu

1884

5.

Tiskanica broj III. §. 40. sl. c) škol. i nast. reda.

5. »Obća pučka škola u zavodu sv. Josipa« — Imenik (razrednica) učenica I.—IV. razreda za školsku godinu 1884/85.

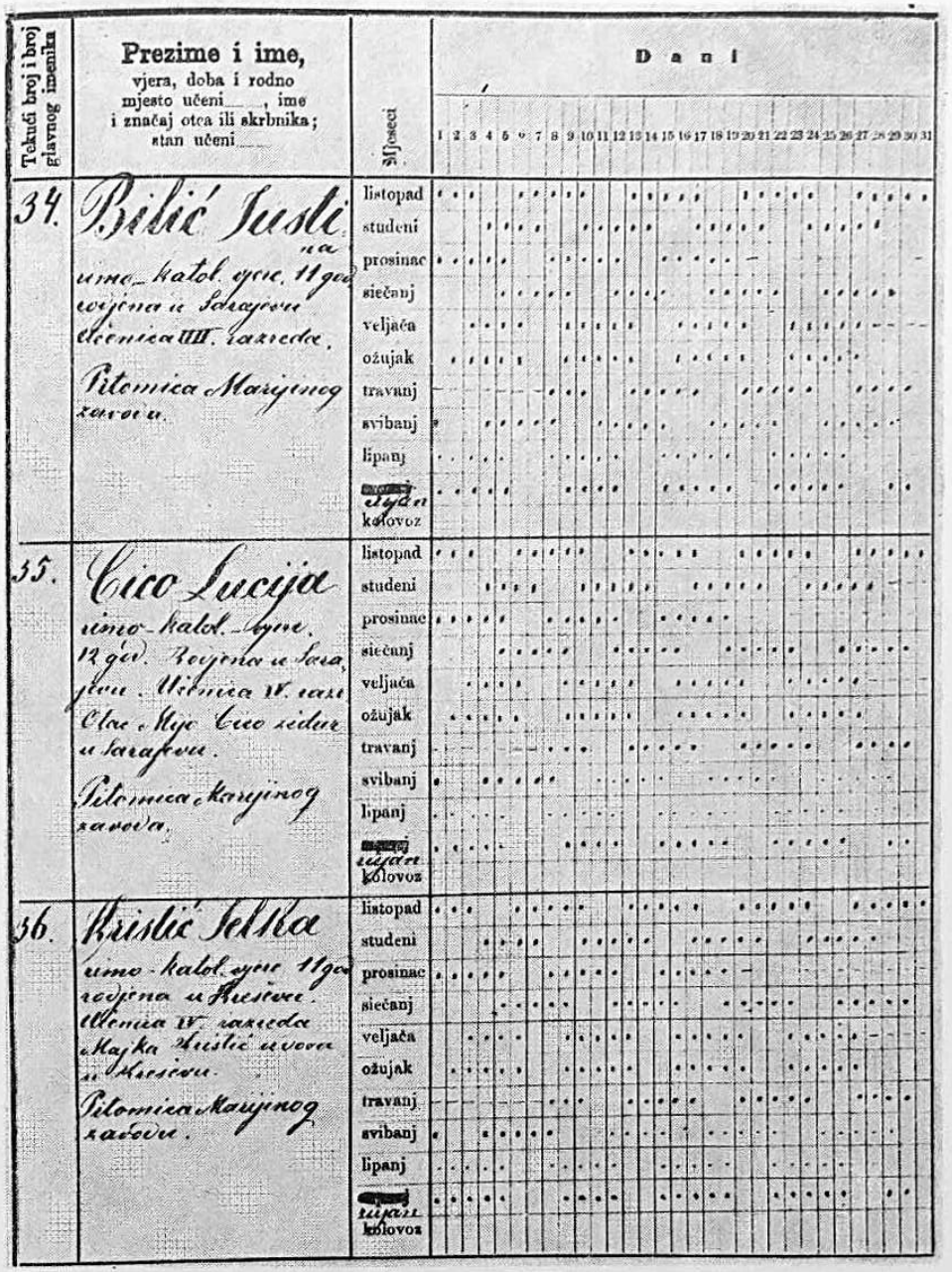

Tekući broj i broj glavnog imenika	Prezime i ime, vjera, doba i rodno mjesto učeni___, ime i značaj otca ili skrbnika; stan učeni___	Mjeseci	Dani
34.	Bilić Justina rimo-katol. vjere, 11 god. rodjena u Sarajevu. Učenica IIII. razreda. Pitomica Marijinog zavoda.	listopad studeni prosinac siečanj veljača ožujak travanj svibanj lipanj [redacted] rujan kolovoz	
35.	Cico Lucija rimo-katol. vjere, 12 god. Rodjena u Sarajevu. Učenica IV. razr. Otac Mijo Cico zidur u Sarajevu. Pitomica Marijinog zavoda.	listopad studeni prosinac siečanj veljača ožujak travanj svibanj lipanj [redacted] rujan kolovoz	
36.	Kristić Jelka rimo-katol. vjere 11 god. rodjena u Kreševu. Učenica IV. razreda. Majka Kristić udova u Kreševu. Pitomica Marijinog zavoda.	listopad studeni prosinac siečanj veljača ožujak travanj svibanj lipanj [redacted] rujan kolovoz	

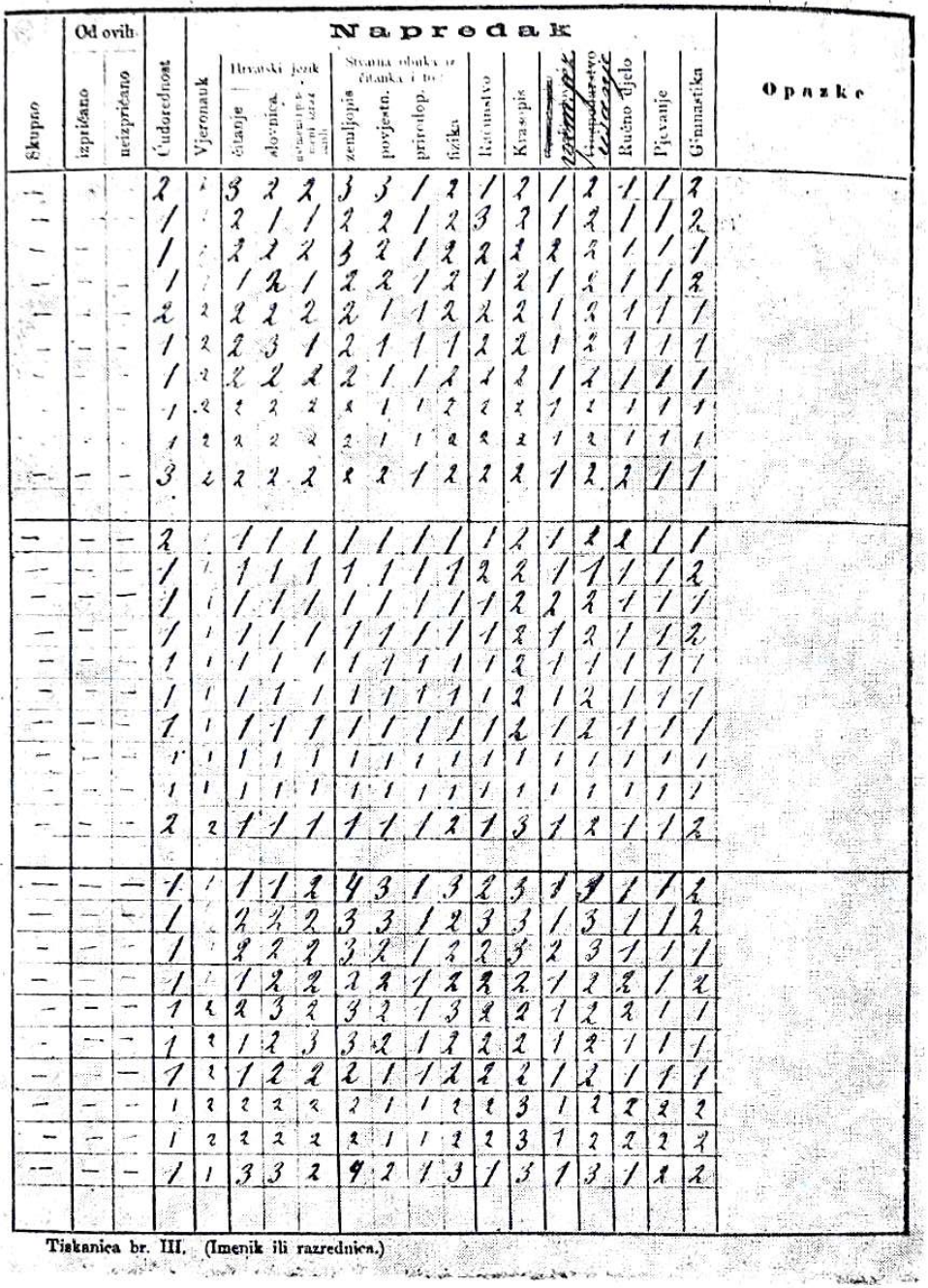

Tiskanica br. III. (Imenik ili razrednica.)

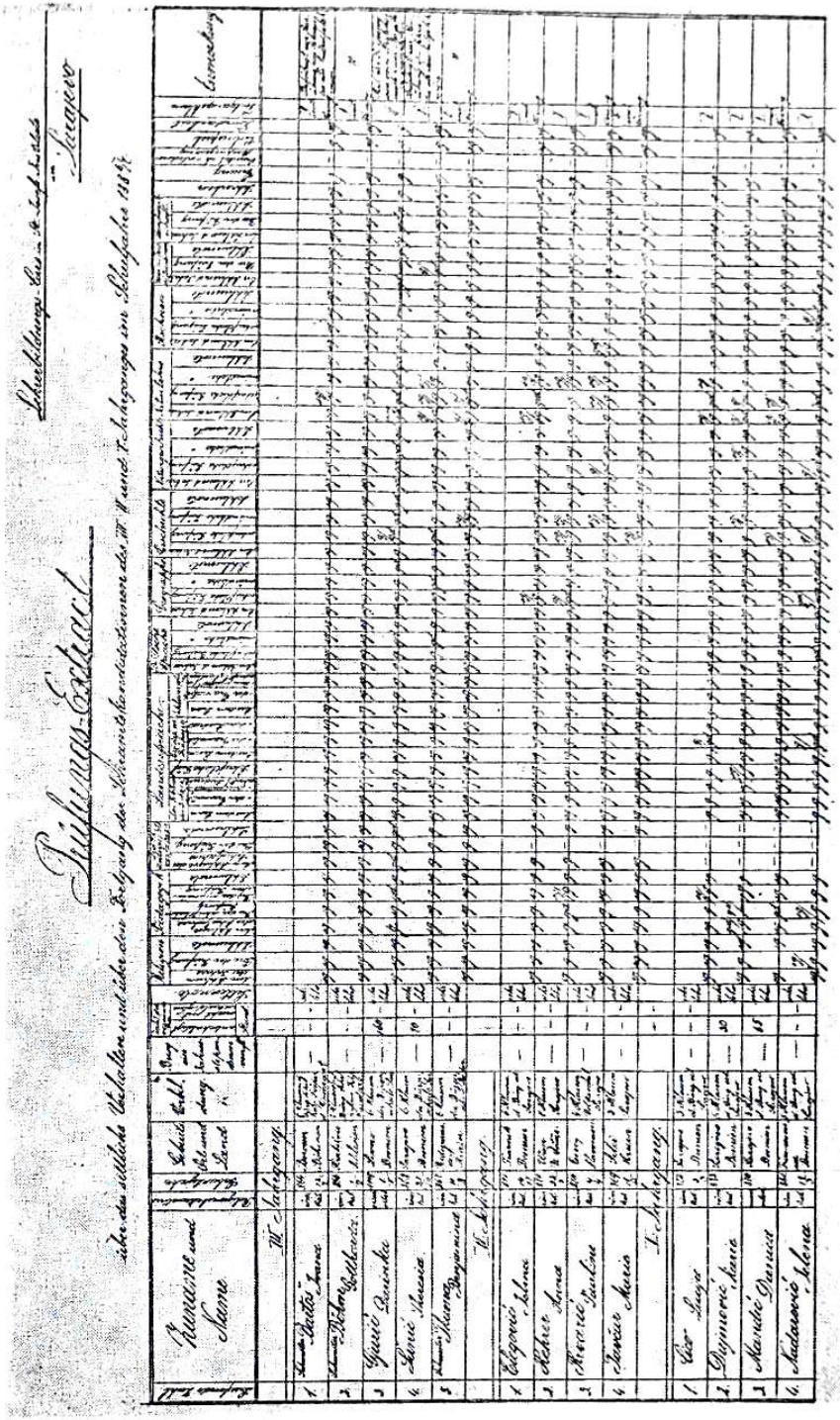

6. Izvadak ocjena s ispita učenica I.—III. godišta Ženske učiteljske škole Zavoda sv. Josipa, šk. god. 1886/87.

Ispitno povjerenstvo — Испитно повјеренство
za učiteljsko zvanje u osnovnim školama — за учитељско звање у основним школама
u Bosni i Hercegovini. — у Босни и Херцеговини.

Učiteljsko SVJEDOČANSTVO za osnovne škole.
Учитељско СВЈЕДОЧАНСТВО за основне школе.

Br. 3.
Бр.

~~Gosp~~ ~~Госп~~ Sestra Gotharda Böhm rogjena 1 septembra 1864.
рођен

u Hrabskom kot. Bilovec u Šleskoj vjere rimo-katoličke
у вјере

svršila je osn. i višu djevojačku školu u Hrabskom od g. 1870.–1878.
свршила je i tečaj za učiteljicu ručnog rada u Opavi od g. 1881.–1882.,

za tim je šk. godina 1884–1887. polazila učit. šk. u zavodu sv. Josipa u Sarajevu i dobila
за тим је шк. година полази и доби

je na svršetku školske godine 1886 svjedočanstvo za pom. učiteljicu sodl. uspjehom
је на свршетку школске године свједочанство

Ista je učiteljevala kao pomocna učiteljica u zavodu sv.
Исте je Josipa u Sarajevu od godine 1887. do danas

te se je na temelju dozvole, udijeljene joj po zemaljskoj vladi za Bosnu i Hercegovinu
те се је на темељу дозволе, удијељене по земаљској влади за Босну и Херцеговину

naredbom od 2. augusta 1889 br. 49.905 mjeseca augusta i septembra 1889. pred
наредбом од бр. мјесеца пред

potpisanim ispitnim povjerenstvom podvrg. la učiteljskom ispitu za osnovne škole u
потписаним испитним повјеренством подврг. учитељском испиту за основне школе

Bosni i Hercegovini i to s uspjehom, kako slijedi:
у Босни и Херцеговини и то с успјехом, како слиједи:

82394

7. *Svjedodžba kojom se s. M. Gotharda Böhm, jedna od prvih učenica Ženske učiteljske škole Zavoda sv. Josipa, osposobljava u Sarajevu za samostalnu učiteljicu (1. i 3. str.)*

te je za to potpisano povjerenstvo proglašnje osposobljenom, da može samostalno vršiti učiteljsko
те за то потписано повјеренство проглашује оспособљен, да може самостално вршити

zvanje u osnovnim školama Bosne i Hercegovine.
учитељско звање у основни школама Босне и Херцеговине.

Opaska. — Опаска.
Ocjene iz neobligatnih predmeta: — Оцјене из необлигатних предмета:

Crkveno pjevanje / Црквено пјевање	0
Glasoviranje / Гласовирање	0
Orguljanje / Оргуљање	0
Guslanje / Гуслање	vrlo dobro

0

0

Kandidat je za vrijeme svoga obrazovanja u 0 tečajem
Кандидат је за вријеме свога образовања у течајем

školskih godina 18 0 te je po tome duž najmanje
школских година те је по томе дуж најмање

godina provesti u Bosni i Hercegovini u školskoj službi.
година провести у Босни и Херцеговини у школској служби.

Ispitno povjerenstvo — Испитно повјеренство
za učiteljsko zvanje u osnovnim školama — за учитељско звање у основним школама
Bosne i Hercegovine — Босне и Херцеговине

u Sarajevu dne 9. septembra 1889.
у

Vladin povjerenik: — Владин повјереник:

Predsjednik ispitnog povjerenstva:
Предсједник испитног повјеренства:

Ostali članovi povjerenstva:
Остали чланови повјеренства:

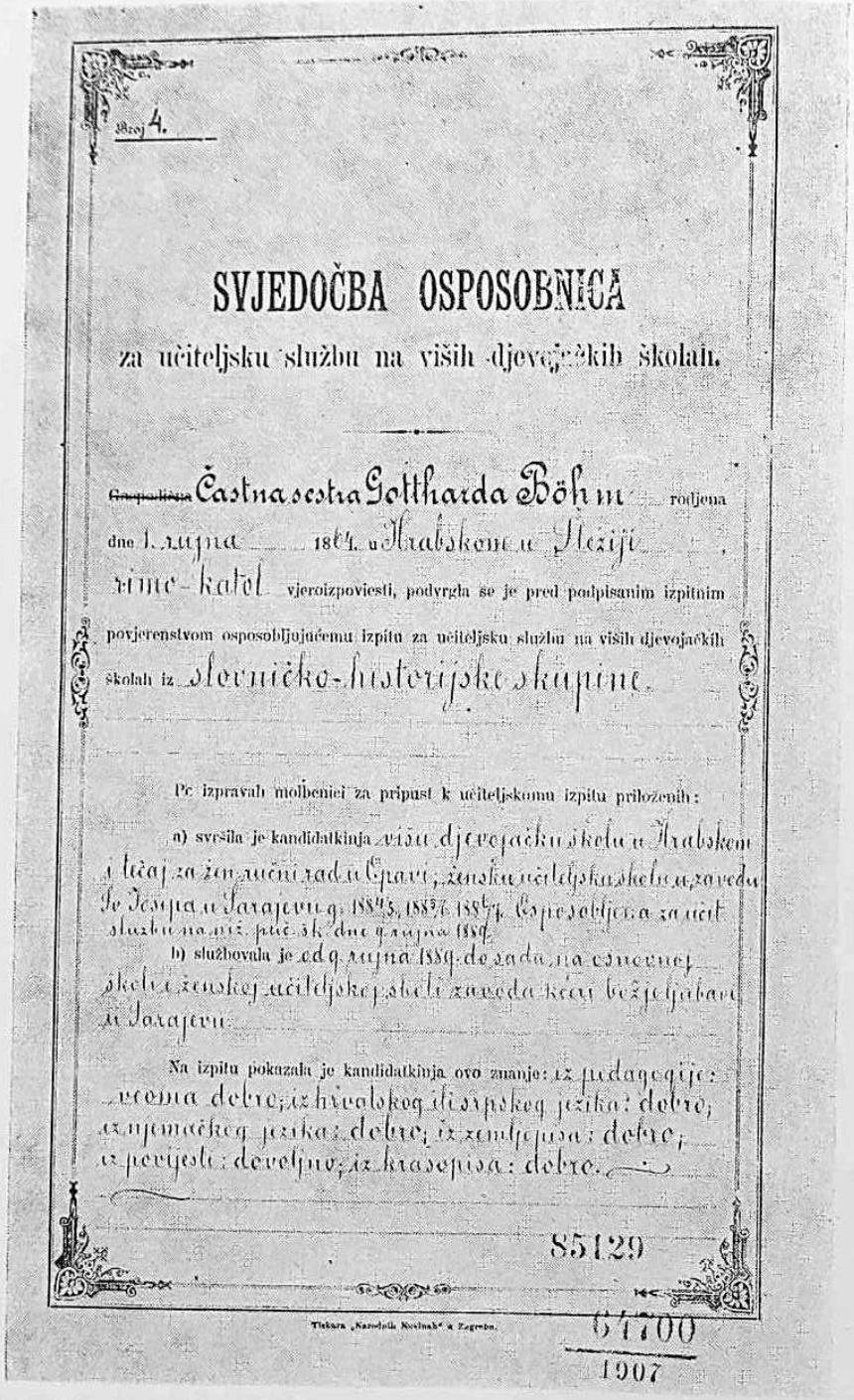

Broj 4.

SVJEDOČBA OSPOSOBNICA

za učiteljsku službu na viših djevojačkih školah.

~~Gospodična~~ Častna sestra Gottharda Böhm rodjena dne 1. rujna 1864. u Hrabskom u Šlezijí, rimo-katol. vjeroizpoviesti, podvrgla se je pred podpisanim izpitnim povjerenstvom osposobljujućemu izpitu za učiteljsku službu na viših djevojačkih školah iz slovničko-historijske skupine.

Po izpravah molbenici za pripust k učiteljskomu izpitu priloženih:

a) svršila je kandidatkinja višu djevojačku školu u Hrabskom i tečaj za žen. ručni rad u Opavi; žensku učiteljsku školu u zavodu Sv. Josipa u Sarajevu g. 1884/5, 1885/6, 1886/7. Osposobljena za učit. službu na niž. puč. šk. dne 9. rujna 1889.

b) službovala je od 9. rujna 1889. do sada na osnovnoj školi i ženskoj učiteljskoj školi zavoda kćeri božjeljubavi u Sarajevu.

Na izpitu pokazala je kandidatkinja ovo znanje: iz pedagogije: veoma dobro; iz hrvatskog ili srpskog jezika: dobro; iz njemačkog jezika: dobro; iz zemljopisa: dobro; iz povijesti: dovoljno; iz krasopisa: dobro.

85129

Tiskara „Narodnih Novinah" u Zagrebu.

64700
1907

8. *Svjedodžba s. M. Gotharde Böhm od 22. X. 1892. kojom se u Zagrebu osposobljava za nastavnicu viših djevojačkih škola*

Prema uspjehu toga izpita proglašuje se gospodična č. sestra Gottharda Böhm osposobljenom za samostalnu učiteljsku službu na viših djevojačkih školah iz: hrvatskog ili srpskog jezika, iz njemačkog jezika, iz zemljopisa, iz povijesti, iz krasopisa.

Po svjedočbi od 9. rujna 1889.

sposobna je kandidatkinja takodjer za poučavanje u kućanstvu i ženskom ručnom radu u viših djevojačkih školah.

U Zagrebu dne 22. listopada 1892.

Kralj. izpitno povjerenstvo za učiteljsku službu na viših pučkih školah.

Dr. Gjuro Arnoldi
ravnatelj izpitnoga povjerenstva.

M. Rogulja

A. Servo

Stjepan Basariček
za pedagogiju

Prof. Ivan Kuklasa

VELIKI ŽUPAN SARAJEVSKE OBLASTI

PROSVJETNO ODJELJENJE.

Broj: 1 0 . 0 7 2/25.

13.augusta 1925.godine

Sarajevo.

Likvidacija Ženske Učiteljske Škole u Zavodu Sv.Josipa u Sarajevu.

Preč.

Ordinarijatu Nadbiskupije Vrhbosanske

u

S a r a j e v u.

Čast mi je izvijestiti Preč.Ordinarijat, da sam od Ministarstva Prosvjete primio akt ONBr.40.896 od 31./VII. o.g., kojim je g.Ministar Prosvjete odredio, da privatne Učiteljske Škole u Kraljevini, među kojima je i Ženska Učiteljska Škola u Zavodu Sv.Josipa u Sarajevu, imadu da otpočnu svojom likvidacijom početkom školske godine 1925./26.tako, da u toj školskoj godini ne smiju upisivati učenice u I.razred. Tako će se definitivno sprovoditi likvidacija tih škola, dok krajem školske godine 1927./28. ne likvidiraju posve.

Meni je čast zamoliti Preč.ordinarijat da prednju odluk G.Ministra Prosvjete izvoli primiti na znanje i izdati potrebn naređenja Upravi Zavoda Sv.Josipa, da u svemu postupi po prednjoj odluci.-

Za Velikog Župana
Prosvjetni Inspektor :

9. Dopis br. 10.072 od 13. VIII. 1925. kojim prosvjetni inspektor Đ. Kovačević obavještava Ordinarijat Nadbiskupije Vrhbosanske, da je Ministarstvo prosvjete u Beogradu (ONbr. 40.896 od 31. VII. 1925) odredilo da šk. godine 1925/26. počinje likvidacija svih privatnih učiteljskih škola u Kraljevini, pa tako i one u Zavodu sv. Josipa u Sarajevu.

VELIKI ŽUPAN SARAJEVSKE OBLASTI

PROSVJETNO ODJELJENJE.

Broj: 15.478/25.

21.decembra 1925.godine

Sarajevo.

Privatne Učiteljske Škole,ponovo podjeljivanje prava javnosti.

Prečasnom

Ordinarijatu Nadbiskupije Vrhbosanske

u

S a r a j e v u.

Čast mi je izvijestiti Preč.Ordinarijat, da je Ministarstvo Prosvjete svojim aktom ONBr.75.462 od 21.novembra ove godine stavilo van snage raniju svoju odluku ONBr.52.185 od 7.septembra o.g. odnosno ONBr.40.896 od 6.avgusta o.g., koja je dostavljena preč.Ordinarijatu ovdašnjim brojem 10.072 od 13.avgusta o.g., a koja se odnosila na likvidaciju i oduzimanje prava javnosti Učiteljskoj školi u Zavodu sv.Josipa.-

Za Velikog Župana,
Prosvjetni Inspektor :

10. Prosvjetni inspektor Đ. Kovačević u ime Velikog župana Sarajevske oblasti (br. 15.478/25. od 21. XII. 1925) obavještava Ordinarijat Nadbiskupije Vrhbosanske, da je Ministarstvo prosvjete u Beogradu poništilo raniju odluku o likvidaciji privatnih učiteljskih škola, te da Privatnoj učiteljskoj školi Zavoda sv. Josipa ponovno podjeluje pravo javnosti pod br. ON 75.462 od 21. XI. 1925.

Zavod sv. Josipa - Sarajevo

Sarajevo, dne

ZABAVIŠTE, OSNOVNA, GRAĐANSKA I UČITELJSKA ŠKOLA SA PRAVOM JAVNOSTI, SIROTIŠTE I KONVIKTI DRUŽBE „KĆERI BOŽIJE LJUBAVI"
U ZAVODU SV. JOSIPA, SARAJEVO

ŽENSKA PREPARANDIJA U ZAVODU SV. JOSIPA U SARAJEVU
s pravom javnosti, podijeljenom naredbom visoke zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu od. 19. ožuka 1912. broj 63.697/I.

ŽENSKA UČITELJSKA ŠKOLA
u Zavodu sv. Josipa Sarajevo
Odobreno pravo javnosti odlukom Ministarstva
Prosvjete SN br. 17466 od 11 juna 1932.

Privatna ženska učiteljska škola s pravom javnosti u zavodu sv. Josipa Sarajevo

Приватна женска учитељска школа с правом јавности у заводу св. Јосипа САРАЈЕВО

GRAĐANSKA ŠKOLA „Zavod sv. Josipa" SARAJEVO

ГРАЂАНСКА ШКОЛА „Завод св. Јосипа" САРАЈЕВО

Priv. ženska zanatska škola Kćeri Božje Ljubavi s pravom javnosti u zavodu Presv. Trojstva

Broj ..... 19....

Novo Sarajevo

11. *Memorandumi Zavoda sv. Josipa i škola*

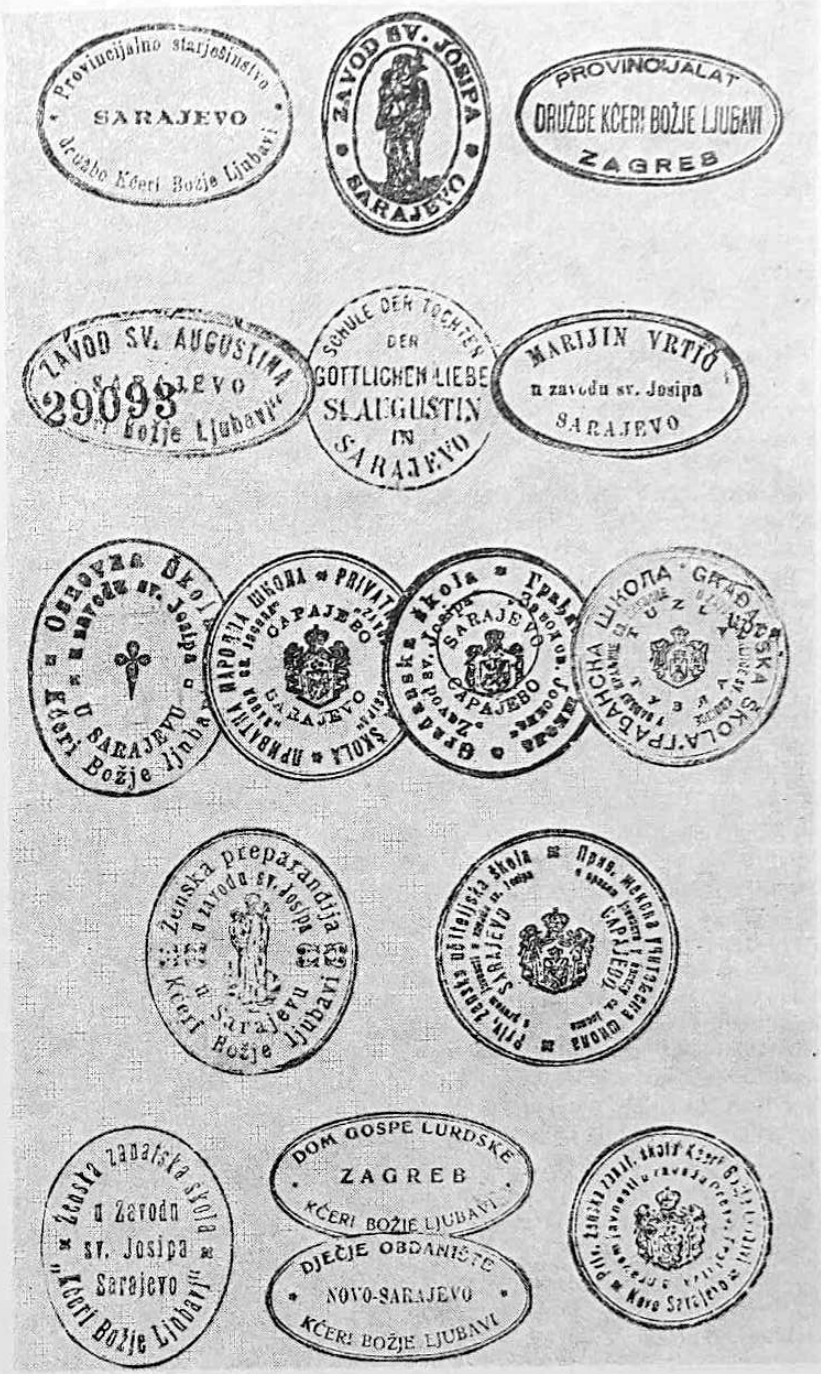

12. *Žigovi provincijalata i žigovi škola kćeri Božje ljubavi u Sarajevu i Tuzli*

VRELA I LITERATURA

PAVAO ANĐELIĆ, *Bobovac i Kraljeva Sutjeska*, Sarajevo 1973.

IVO ANDRIĆ, *Sabrana djela*, knj. 10, Zagreb 1963.

AMBROZIJE BENKOVIĆ, *Tuzlansko područje negda i sada*, Županja-Đakovo 1971.

ALOJZ BENAC i dr., *Kulturna istorija Bosne i Hercegovine* od najstarijih vremena do početka turske vladavine, Sarajevo 1966.

Bericht anlässlich des hundertjährigen Jubiläums 1868-1968, Bad Vösalau 1968.

Bericht anlässlich des ersten Plenarrates 1974, Bad Vöslau 1974.

Bericht anlässlich des Generalkapitels 1977, Bad Vöslau 1977.

Bosna i Hercegovina, Sarajevo 1980.

ŠEFIK BEŠLAGIĆ, *Stećci i bogumili*, Odjek (Sarajevo) X/1971, br. 19, 1—15.

Bračka Crkva, III 1981, 2.

ALOJZIJA CARATAN, *Prikaz prosvjetno-karitativnog rada Družbe »Kćeri Božje ljubavi« u našoj domovini*, Kačić XI/1979, 235—270.

XAVIER LÉON-DUFOUR, preveo MATE KRIŽMAN, *Rječnik biblijske teologije*. Zagreb 1969.

LJUBOJE DLUSTUŠ, *Studije i dojmovi sa svjetske izložbe u Parizu 1900*, Sarajevo 1906.

Dokumenti Drugog vatikanskog koncila, Zagreb 1970.

Konstitucije Družbe Kćeri Božje ljubavi obnovljene na izvanrednom Generalnom kapitulu 1968.

Konstitucije Družbe Kćeri Božje ljubavi, 1971.

Konstitucije Družbe Kćeri Božje ljubavi, 1977.

KRUNOSLAV DRAGANOVIĆ i dr., *Komušina i Kondžilo*, Zagreb 1981.

KRUNOSLAV DRAGANOVIĆ, *Opći šematizam Katoličke crkve u Jugoslaviji*, Sarajevo 1939.

Opći šematizam Katoličke Crkve u Jugoslaviji 1974, Zagreb 1975.

RASTKO DRLJIĆ, *Kratak pregled razvoja katoličkog pučkog školstva u Bosni kroz XIX. vijek*, Kalender sv. Ante, 1942, 230.

SREĆKO M. DŽAJA, *Katolici u Bosni i Hercegovini na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće*, Zagreb 1971.

Enciklopedija Jugoslavije, Zagreb 1956. II, 716.

Enciklopedija Leksikografskog zavoda Zagreb 1966, I, 720.

Franjevačka Provincija presvetog Otkupitelja (šematizam), Split 1979.

Gedenkblatt zum hundertsten Geburstage von Mutter Franziska Lechner, Wien 1973.

Glas koncila, Zagreb.

Hrvatska straža, Zagreb.

Ideja, moslovački vjerski list, Kutina.

A. IVANDIJA — D. KEČKEMET, *Crkvena umjetnost*, Zagreb 1971.

Izvještaj Ženske građanske škole Zavoda sv. Josipa u Sarajevu:
— za školsku godinu 1935/36, Sarajevo 1936.
— za školsku godinu 1938/39, Sarajevo 1939.
— za školsku godinu 1939/40, Sarajevo 1940.

Izvještaj Ženske učiteljske škole Zavoda sv. Josipa u Sarajevu:
— za školsku godinu 1929/30, Sarajevo 1930.
— za školsku godinu 1931/32, Sarajevo 1932.
— za školsku godinu 1933/34, Sarajevo 1934.
— za školsku godinu 1934/35, Sarajevo 1935.
— za školsku godinu 1935/36, Sarajevo 1936.
— za školsku godinu 1939/40, Sarajevo 1940.

Izvještaj o upravi Bosne i Hercegovine za godinu 1906, 1907, 1908, 1909, 1910, 1911.

Jadran, vodič i atlas, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb 1965.

Jahresbericht 1933, Wien 1933,

Jahresbericht 1938, Wien 1938.

Jahresbericht 1964, Bad Vöslau 1964.

JULIJAN JELENIĆ, *Kultura i bosanski franjevci*, Sarajevo 1915, II.

Jubilejska uspomena 21. novembar 1868—1928, Sarajevo 1928.

I. KELLNER, *Rimski građevni ostaci u Ilidžama kod Sarajeva*, Glasnik zemaljskog muzeja, Sarajevo 1895, 161—197.

IVAN KULUNDŽIĆ, *Najnovije rimske iskopine u Mošunju*, Glasnik zemaljskog muzeja, Sarajevo 1917, 496.

Kronika Družbe Kćeri Božje ljubavi, Grottaferrata (Roma).

Kronika Jugoslavenske provincije Družbe Kćeri Božje ljubavi, Zagreb.

Kronika Zavoda sv. Josipa u Sarajevu, Zagreb.

Kronika Osnovne škole Zavoda sv. Josipa u Sarajevu, Zagreb.

Kronika Ženske građanske škole Zavoda sv. Josipa u Sarajevu, Zagreb.

Kronika Ženske učiteljske škole Zavoda sv. Josipa u Sarajevu, Zagreb.

Kronika samostana: — Anđela čuvara u Križevcima,
— Bl. Leopolda Mandića u Travniku,
— Božje Providnosti u Benkovcu,
— Majke Divne u Splitu,
— Majke milosrđa u Supetru,
— Prečistog Srca Marijina u Hvaru,
— Presvetog Srca u Koprivnici,
— Stjepanovca u Legradu,
— Svećeničkog doma »Salvator« u Dubrovniku,
— Svete Male Terezije u Milni,
— Sv. Ćirila i Metoda u Bitolju,
— Sv. Josipa u Granešini, Zagreb,
— Svetog Križa u Petrinji,
— Svete Obitelji u Postirama,
— Svetog Mihovila Arkanđela u Filipjakovu.

Kurze Beschreibung der Gründung der Häuser der Gesellschaft der Töcher der göttlichen Liebe, Wien 1883.

TRPIMIR MACAN, *Povijest hrvatskog naroda*, Zagreb 1971.

LUKA MARKEŠIĆ, *Vjera i pobožnost katolika u Bosni u spisima »bogoljubnog bogoslovca« fra Stipana Margitića*, Kačić IX/1977,360.

BERNARDIN MATIĆ — IGNACIJE GAVRAN, *Kraljeva Sutjeska, Bobovac*, Zagreb 1974.

LJILJANA MATKOVIĆ, *Da bi i oni živjeli*, Zagreb 1974.

MUTTER Franciska Lechner, Wien 1928.

Način života u Družbi Kćeri Božje ljubavi, Zagreb 1980. (šapirografirano).

BOŽIDAR NAGY, *Primjedbe na članak »Kakvi su Hrvati katolici« od dr. T. Šagi-Bunića*, Kana, XII, br. 1.

Narodno jedinstvo, ilustrovani zvanični almanah-kalendar Drinske banovine za budžetsku godinu 1929/30, 1930/31, 1931, 1932.

MITAR PAPIĆ, *Školstvo u Bosni i Hercegovini za vrijeme austrougarske okupacije* (1878—1918), Sarajevo 1972.

ANTO PARADŽIK, *Dr. Josip Stadler prvi vrhbosanski nadbiskup*. Đakovo 1968.

ĐORĐE PEJANOVIĆ, *Srednje i stručne škole u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 1953.

Sarajevo — plan grada, II. izd. 1981.

Službeni list Federalne Bosne i Hercegovine, Sarajevo 1945, godina I, br. 2.

Socijalistička Bosna i Hercegovina, Sarajevo 1963.

A. J. SOLDO, *Franjevački samostan u Karinu*, Kačić, VII/1974, 5—38.

M. STANKOVIĆ, *Mladost vedrine*, Zagreb 1944.

FRANJO ŠANJEK, *Bosansko-humski krstjani i katarsko-dualistički pokret u srednjem vijeku*, KS. Zagreb 1975.

FRANJO ŠANJEK, *Redovništvo u Hrvatskoj*, Zbornik radova prvoga redovničkog tjedna, Zagreb 1974, 226.

JAROSLAV ŠIDAK, *Bosna i Hercegovina*, Hrvatska enciklopedija, Zagreb 1942, III, 800.

JAROSLAV ŠIDAK, *Studija o »Crkvi bosanskoj« i bogumilstvo*, Zagreb 1975.

SMAIL TIHIĆ, *Sarajevo*, Enciklopedija Jugoslavije, Zagreb 1968, VII, 688.

F. TRUBELJA-LJ. BARIĆ, *Minerali Bosne i Hercegovine*, knj. I, Sarajevo 1979.

JOSIP TURČINOVIĆ, *Katolička crkva u južnoslavenskim zemljama*, Zagreb 1973.

Vrhbosna, Sarajevo.

Zapisnik Marijinog vrtića, Sarajevo.

KRATICE

ABiH — Arhiv Bosne i Hercegovine u Sarajevu
AVN — Arhiv vrhbosanske nadbiskupije u Sarajevu
KD — Kronika Družbe Kćeri Božje ljubavi, Grottaferrata (Roma)
KG — Kronika Građanske škole Zavoda sv. Josipa u Sarajevu
KK — Kronika Doma Presvetog Srca u Koprivnici
KL — Kronika samostana Stjepanovac u Legradu
KO — Kronika Osnovne škole Zavoda sv. Josipa u Sarajevu
KP — Kronika Provincije Božje Providnosti u Zagrebu
KT — Kronika Zavoda Kraljice sv. krunice u Tuzli
KU — Kronika Učiteljske škole Zavoda sv. Josipa u Sarajevu
KZ — Kronika Zavoda sv. Josipa u Sarajevu
MFL — Mutter Franziska Lechner, Wien 1928, VII 341.

PROVINZ ZUR GÖTTLICHEN VORSEHUNG DER KONGREGATION DER TÖCHTER DER GÖTTLICHEN LIEBE

1882—1982.

Es sind nun genau 100 Jahre vergangen, dass die Töchter der göttlichen Liebe am 28. IV. 1882 nach Sarajevo kamen. Es war dies die dritte weibliche Ordensgemeinschaft, die in der zweiten Hälfte des 19. Jh. nach Bosnien kam, um hier ihre kulturelle und karitative Tätigkeit zu entfalten. Während des vergangenen Jahrhunderts wirkten die Töchter der göttlichen Liebe auch in Kroatien, Mazedonien und Kosovo.

In diesem Bericht wird vor der Behandlung der Tätigkeit der Töchter der göttlichen Liebe in den oben erwähnten Gebieten, in kurzen Zügen Franziska Lechner vorgestellt, jene Lehrerin aus Bayern, die von den damals brodelnden Umständen in Europa veranlasst wurde, am 21. XI. 1868 in Wien eine Kongregation zu gründen, deren Hauptzweck die Erziehung und Schulung der weiblichen Jugend aus armen und aus bürgerlichen Familien sowie eine umfassende Fürsorge um die Dienstmädchen war. Der sozial eingestellte Papst Leo XIII. lobte dieses Ziel der Kongregation und bestätigte deren Konstitutionen innerhalb kurzer Zeit gleich dreimal (1884, 1891, 1897), zweimal davon noch zu Lebzeiten der Gründerin.

Franziska Lechner leitete ihre Kongregation 25 Jahre lang und verbreitete sie in einigen Ländern der Österreichisch-Ungarischen Monarchie. Sie starb am 14. IV. 1894. Zwei Jahrzente nach ihrem Tode gingen die Töchter der göttlichen Liebe auch über den Ozean, und zwar 1913 in die USA und 1920 nach Brasielien. Die Kongregation hat heute 12 Provinzen, 7 davon in Europa, 3 in den USA und 2 in Brasilien. Das Generalat der Kongregation übersiedelte 1968 aus Wien nach Grottaferrata bei Rom.

Im Jahre 1882 begleitete Franziska Lechner selbst ihre Schwestern in die Hauptstadt Bosniens, Sarajevo. Die Töchter der göttlichen Liebe waren vom Erzbischof der erneuerten Erzdiözese Sarajevo, Dr. Josip Stadler, auf Anraten der Jesuiten nach Bosnien gerufen worden. Die Jesuiten waren der Meinung, dass diese junge Kongregation mit ihren Zielsetzungen am besten den Bedürfnissen Bosniens entsprechen würde, das 400 Jahre lang unter türkischer

Herrschaft gewesen und im Jahre 1878 nach einem Beschluss des Berliner Kongresses von Österreich-Ungarn okkupiert worden war.

Mutter Franziska Lechner erkannte sofort, dass Bosnien unbedingt Schulen und Lehrerinnen brauchte, und deshalb gründete sie drei Anstalten: St. Josef und St. Augustinus in Sarajevo und das Kloster zur Rosenkranzkönigin in Tuzla; in Breške bei Tuzla eröffnete sie eine Volkschule für Dorfkinder. In den Anstalten befanden sich Volks- und Bürgerschulen für Mädchen mit kroatischer und deutscher Unterrichtssprache. In St. Josef, der grössten Erziehungs-und Schulanstalt in Bosnien, gründete sie 1884 eine Lehrerinnen--Bildungsanstalt. Bis 1911 blieb diese die einzige Bildungsanstalt für Lehrerinnen in Bosnien. Im Laufe der Jahre gingen aus ihr tausende von Lehrerinnen hervor, welche die Kultur über die Heimat verbreiteten. Dennoch musse diese Schule jahrelang schwer um ihren Fortbestand kämpfen. — In St. Augustinus wurde 1916 ein Lyzeum eröffnet, das aber nur kurze Zeit bestand, da nach dem Ersten Weltkrieg alle Schulen mit deutscher Unterrichtssprache auf jugoslawischem Territorium aufgelöst wurden.

In den Schulen der Töchter der göttlichen Liebe gab es auch Marianische Kongregationen und andere Vereine, die nach den Prinzipien der Katholischen Aktion wirkten. Die Schülerinnen nahmen immer an katholischen Manifestationen teil. — Ausser den Schulen gründete Mutter Franziska auch drei Ökonomien in Bosnien.

Im Jahre 1919 wurde die Jugoslawische Provinz der Töchter der göttlichen Liebe mit dem Sitz in Sarajevo gegründet. Von 1919 bis 1949 verstärkte und erweiterte die Kongregation ihre Tätigkeit. In Bosnien wurden Frauenfachschulen gegründet. In Kroatien leiteten die Schwestern Kindergärten, nur in Legrad hatten sie eine Volksschule und in Koprivnica ein Gymnasium. — Wo immer es Filialen gab, kümmerten sich die Schwestern auch um die Pfarrkirche und gingen dem Pfarrer an die Hand. Regelmässig spielten sie die Orgel beim Gottesdienst und leiteten den Kirchengesang. Auch auf karitativem Gebiet waren sie eifrig tätig. Sie kümmerten sich um die Kranken, Einsamen und Alten. In einigen Filialen umsorgten sie auch Dienstmädchen und Waisenkinder.

Nach dem Zweiten Weltkrieg mussten die Töchter der göttlichen Liebe schwere Zeiten durchleben. Zunächst wurden 1945 alle Privatschulen aufgelöst und die Schulgebäude verstaatlicht. In Bosnien wurden bald danach auch die Klöster verstaatlicht, sodass 125 Schwestern und 15 Novizinnen ausser dem Kloster fanden. Die kleinen Filialen in Kroatien konnten diese grosse Zahl von Schwestern aus Bosnien nicht aufnehmen. Und so fanden sich die Schwestern irgendwie zurecht, so gut es eben ging; mit Erlaubnis der kirchlichen Obrigkeit und des Ordens nahmen sie verschiedene Arbeiten ausserhalb des Klosters an. In dieser aussichtslosen Situation und Bedrängnis wurde das Zentrum der Provinz nach Zagreb verlegt. Bereits im Herbst 1949 konnten einige Schwestern im Altersheim in Travnik (Bosnien) zu arbeiten beginnen und 1952 im Krankenhaus für Lungenkrankenn in Bitolj (Mazedonien) im südlichsten Teil Jugoslawiens.

Gerade in dieser Zeit kamen die Schwestern aus Jugoslawien auch der Kirche und den Priestern zu Hilfe. Sie begannen vornehmlich in den Pfarreien zu arbeiten. Und auch heute noch sind sie in mehr als 40 Pfarren als Katechettinnen, Organistinnen und als Haushälterinnen der Pfarrer tätig. Mehrere Schwestern haben schon ihre Ausbildung an verschiedenen Instituten und Schulen für Katechese und für Orgelmusik abgeschlossen. Ausserdem hat die Jugoslawische Provinz heute auch Klöster, die in pastoralen, karitativen und sozialen Bereichen tätig sind.

Seit 1966 wirken die Töchter der göttlichen Liebe als wahre Missionarinnen in der Provinz Kosovo, wo es drei Konfessionnen und drei Nationalitäten gibt.

Aus all dem ist ersichtlich, dass sich die Töchter der göttlichen Liebe in Jugoslawien treu an den Rat ihrer Gründerin halten, der da lautet: »Nehmt jede Gelegenheit wahr, um den anderen zu helfen!«

Die unterschiedliche Tätigkeit der Töchter der göttlichen Liebe in den einzelnen Orten Jugoslawiens ist im statistichen Teil und auch auf der Landkarte ersichtlich.

PROVINCE OF DIVINE PROVIDENCE OF THE CONGREGATION OF THE DAUGHTERS OF DIVINE CHARITY

1882—1982

The Daughters of Divine Charity came to Sarajevo precisely one hundred years ago, on April 28, 1882. This was the third congregation of women religious who came to Bosnia in the second half of the 19th century to follow their charitable ministry. In the past century the Daughters of Divine Charity were also active in Croatia, in Macedonia and in Kosovo.

This report, prior to list the apostolates of the Daughters of Divine Charity in the above mentioned areas, will present a brief sketch of a teachter Franciska Lechner who came from Bavaria and, urged by the bubbling European conditions of those days, founded a congregation in Vienna on November 21, 1868 with the purpose of offering an education and instruction to young girls of poor and middle class families, as well as a ministry to girls in domestic employment. The social-minded Pope Leo XIII. praised the aim of the congregation and approved its constitutions three times within a short time (1884, 1891, 1897), the first two approvals during the foundress' life time yet.

Francisca Lechner guided her congregation for 25 years, and spread it across several countries of the Austro-Hungarian Monarchy. She died on April 14, 1894. Two decades after her death, the Daughters of Divine Charity crossed the ocean and arrived in the U.S.A. in 1913, and in Brasil in 1920. Today the congregation has 12 provinces, 7 of which are in Europe, 3 in the U.S.A. and 2 in Brasil. The General Administration of the congregation moved in 1968 from Vienna to Grottaferrata near Rome.

In the year 1882 Francisca Lechner accompanied the Sisters herself to Sarajevo, the capital of Bosnia. On the advice of the Jesuits, Dr. Josip Stadler, Archbishop of the renewed Archdiocese of Sarajevo, had called the Daughters of Divine Charity to Bosnia. The Jesuits were of the opinion that this young congregation with lofty aims, could best serve the needs of Bosnia which for 400 years was under the Turkish yoke and, following the decision of the Congress of Berlin, was occupied by Austria-Hungary in 1878.

Mother Francisca Lechner immediately recognized that Bosnia needed shools and teachers, therefore, she founded three institutes: St. Joseph and St. Augustine in Sarajevo, and the Convent of the Queen of the Most Holy Rosary in Tuzla. She opened an elementary school for village children in Breške near Tuzla. The institutes had elementary and junior high schools for girls with the instruction in Croatian and in German. In St. Joseph Institute, the largest school of Bosnia, she established a teachers' training college in 1884. Till 1911 this was the only teachers' training college in Bosnia. During the course of the years thousands of teachers graduated from this school and spread their culture across their homeland. Nonetheless, the school had to fight for its survival for years.

At St. Augustine's a Lycée was opened in 1916, for a brief period of time only because after World War I all schools which taught in German on Yugoslav territory were closed down.

All the schools of the Daughters of Divine Charity had Sodalities of Mary and other associations which served the principles of Catholic Action. The students always participated in Catholic manifestations. Besides schools Mother Francisca also established 3 farms in Bosnia.

In 1919 the Yugoslav Province of the Daughters of Divine Charity was established with headquarters in Sarajevo. The congregation enlarged its apostolate from 1919 to 1949. Specialized schools for women were founded in Bosnia. The Sisters taught in their Kindergartens in Croatia; in Legrad they had an elementary school and in Koprivnica a high school. The Sisters from any of the mission houses looked also after the parish church and assisted the parish priest wherever possible. The Sisters played the organ and had charge of the church choir. In their pastoral ministry they reached out to the sick, the lonely and the elderly. In a number of mission houses the Sisters looked after the girls in domestic employment as well as the orphans.

Following World War II. the Daughters of Divine Charity lived through difficult times in 1945. All private schools were closed down and the school buildings were taken over by the state. In Bosnia also the convents were nationalized and thus 125 Sisters and 15 novices were left stranded on the street. The small mission houses in Croatia were not able to integrate the large number of Sisters from Bosnia. Hence, with the permission of the Church and congregational authorities, the Sisters accepted jobs outside the convent and adjusted somehow to the new circumstances. In this troublesome and hopeless situation the center of the province was transferred to Zagreb. As early as the autumn of 1949 few Sisters were able to start to work in the state-owned home for the elderly in Travnik (Bosnia) and in 1952 in the sanatorium for lung diseases in Bitolj (Macedonia), in the Southern area of Yugoslavia.

During this particular period of time the Yugoslav Sisters came to the assistance of the Church and of the priests. They began their ministry mainly in parishes. Today the Sisters are still in over 40 parishes as catechists, organists and in charge of the household of the parish priest. By now a number of Sisters are licensed catechists and organists, the licenses were obtained from various schools and institutes. Today the Yugoslav Province has convents with pastoral and social ministry.

In the region of Kosovo the Daughters of Divine Charity are doing a real missionary apostolate since 1966. There are 3 religions and 3 nationalities there.

From all this it is evident that in Yugoslavia the Daughters of Divine Charity faithfully keep to the advice of their Foundress who said, »Take every opportunity to do good to others.«

The various apostolates of the Daughters of Divine Charity in the particular localities of Yugoslavia are shown in the statistical section and on the map.

PROVÍNCIA DIVINA PROVIDÊNCIA DA CONGREGAÇÃO DAS FILHAS DO AMOR DIVINO

1882—1982

Há exatamente 100 anos atrás, as Filhas do Amor Divino vieram para Sarajevo no dia 28 de abril de 1882. A nossa Congregação foi a terceira feminina que veio para a Bósnia na segunda metade do século XIX, a fim de começar ali a sua atividade cultural e caritativa. As Filhas do Amor Divino trabalaram, também durante este século, na Croácia, na Macdônia e em Kósovo.

Neste relatório, antes de tratar das atividades das Filhas do Amor Divino nos lugares acima mencionados, será apresentada, sintetivamente, Francisca Lechner, aquela professora da Baviera que, provocada pelas circunstâncias borbulhentas da Europa de então, fundou uma Congregação no dia 21 de novembro de 1868, em Viena, com a finalidade principal, de ensinar e de educar a juventude feminina de familias pobres e de classe média, bem como de cuidar, numa forma especial, das empregadas domésticas. O Papa de visão social, Leão XIII, louvou esta finalidade da Congregaçao e confirmou as suas Constituições logo, por 3 vezes, num periodo de tempo muito curto (1884, 1891, 1897). Duas destas confirmações aconteceram ainda no tempo da Madre Fundadora.

Francisca Lechner governou a sua Congregação durante 25 anos e difundiu-a em vários países da Monarquia Austro-húngara. Faleceu no dia 14 de abril de 1894. Duas décadas depois da sua morte as Filhas do Amor Divino ultrapassaram o Oceano, a saber: Em 1913 foram para os Estados Unidos e em 1920, para o Brasil. A Congregação tem hoje 12 províncias: 7 na Europa, 3 nos Estados Unidos e 2 no Brasil. Em 1968 a sede do Governo Geral da Congregação foi transferida de Viena para Roma.

Em 1882 a própria Francisca Lechner acompanhou um grupo de suas Irmãs para Sarajevo, capital da Bósnia. As Filhas do Amor Divino haviam sido chamadas para a Bósnia pelo Arcebispo da renovada diocese de Sarajevo, Dr. Josip Stadler, por recomendação dos Jesuítas. A opinião destes era que esta jovem Congregação, com a sua finalidade, era a que melhor poderia corresponder às necessidades da Bósnia. Esta estivera, durante 400 anos, sob o domínio

dos turcos e fora ocupada, em 1878, pelo Governo Austro-húngaro, de acordo com a resolução do Congresso de Berlin.

Madre Francisca Lechner percebeu imediatamente que a Bósnia precisava de escolas e de professoras. Fundou, por isto, 3 estabelecimentos de ensino ali: O Instituto »São José« e o Instituto »Santo Agostinho« em Sarajevo. Em Tuzla, o convento de »Nossa Senhora do Rosário«. Em Breśke, junto a Tuzla, abriu uma escola primária para as crianças da aldeia. Nos institutos funcionava a escola primária e média para o sexo feminino, cujas aulas eram dadas em língua alemã e croata. O Instituto »Sao José«, o maior estabelecimento de ensino e de educação da Bósnia, foi fundado por Madre Francisca Lechner em 1884 com a finalidade de formar as jovens para o magisitério. Até 1911 este Instituto foi o único da Bósnia, dedicado à formação de professoras. Com o correr dos anos, ele formou milhares de jovens para o magistério que levaram a luz da cultura portoda a Bósnia. Não obstante isto, este Instituto teve que lutar, por longos anos e duramente, pela sua eixistência. No Instituto »Santo Agostinho« abriu-se, em 1916, um ginásio. Este existiu, todavia, poucos anos, porque, após a primeira guerra mundial, todas as escolas, cujo ensino era feito em alemão, foram dissolvidas pelo Estado em todo o território Jugoslavo.

Nas escolas das Filhas do Amor Divino havia também as congregações marianas e outras pias associações que funcionavam de acordo com os princípios católicos. As alunas sempre participavam das manifestações católicas. Além das escolas Madre Francisca Lechner adquiriu, na Bósnia, também 3 propriedades agrícolas.

Em 1919 foi fundada a Província Jugoslava das Filhas do Amor Divino com sede em Sarajevo. De 1919 a 1949 a Congregação aumentou e fortaleceu as suas atividades. Fundou escolas profissionais femininas na Bósnia. Na Croácia as Irmãs dirigiam jardins de infância. Escola primária só tinha uma em Legrad e um ginásio em Koprivnica. Onde houvesse uma filial, as Irmãs tomavam também sempre cuidado da Igreja paroquial e iam ao encontro do pároco. Tocavam, regularmente, o órgão da Igreja e dirigiam o canto da mesma. Eram igualmente solícitas e ativas no campo caritativo. Procuravam os doentes, as pessoas velhas e abandonadas. Em algumas filiais dedicavam-se também ao cuidado da's empregadas domésticas e das órfãs.

Depois da segunda guerra mundial as Filhas do Amor Divino passaram tempo difíceis. Em 1945 foram dissolvidas, em primeiro lugar, todas as escolas particulares e confiscados os prédios escolares pelo Estado. Na Bósnia, pouco depois, foram, também, confiscados os conventos, de sorte que, de um momento ao outro, 125 Irmãs e 15 noviças se encontraram na rua, sem casa. As pequenas filiais da Croácia não puderam acolher este grande número de Irmãs da Bósnia, assim que cada uma teve que arranjar-se como pode. Com a permissão das Superioras da Congregação e da competente autoridade eclesiástica, Assumiram diferentes trabalhos fora do convento. Nesta situação difícil e sem perspectivas, a sede da Província foi transferida para Zagreb. Já no autono de 1949 algumas Irmãs puderam começar a trabalhar num asilo de velhos em Travnik, Bósnia; em 1952, num hospital de tuberculosos de Bitolj, Macedônia (ambas obras do Estado) e no extremo sul da Jugoslávia.

Exatamente neste tempo as Irmãs da Jugoslávia foram ao encontro das necessidades da lgeja e dos sacerdotes. Começaram a trabalhar, sobretudo, nas

paróquias. E ainda hoje se encontram em mais de 40 poróquias, como catequistas, organistas e como responsáveis pelos afazeres domésticos das mesmas. Mais Irmãs já concluíram a sua formação, em diferentes escolas e institutos, para a catequese e para a música sacra. Fora disto a Província Jugoslava possui hoje também comunidades, dedicadas ao campo pastoral, caritativo e social.

Desde 1966 as Filhas do Amor Divino trabalham, como verdadeiras missionárias, na região de Kósovo, ode há 3 confissões religiosas e 3 nacionalidades.

De tudo isto percebe-se que as Filhas do Amor Divino da Jugoslávia ficaram fiéis à recomendação de sua Fundadora que reza assim: »PARA AJUDAR AOS OUTROS, TOMEM A SERIO QUALQUER OCASIAO«.

As diferentes atividades das Filhas do Amor Divino, nos diversos lugares da Jugoslávia, encontram-se na parte estatística num mapa próprio.

Legenda — Legende

- sjedište provincije – Hauptsitz der Provinz
- samostan – Kloster
- zabavište – Kindergarten
- osnovna škola – Volksschule
- ženska građanska škola – Mädchenbürgerschule
- ženska stručna škola – Fachschule für Mädchen
- ženska učiteljska škola – Lehrerinnenbildungsanstalt
- gimnazija – Gymnasium
- tečaj za zabavilje – Kindergärtnerinnenkurs
- trgovački tečaj – Handelskurs
- dom za kućne pomoćnice – Hausgehilfinnenheim
- sirotište – Waisenheim
- dječji i djevojački dom – Kinder und Mädchenheim
- prihvatilište za bolesne i stare osobe – Aufnahmheim für kranke und alte Leute
- svećenički dom – Priesterhaus
- bolnica – Krankenhaus
- župa – Pfarre
- ekonomija – Ökonomie

Goražde — mjesto gdje su ubijene sestre s Pala.
Ort wo die Schwestern von Pale getötet wurden.

Crveni simboli znače ukinute djelatnosti.
Rote Anzeichen bedeuten aufgelassene Tätigkeiten.

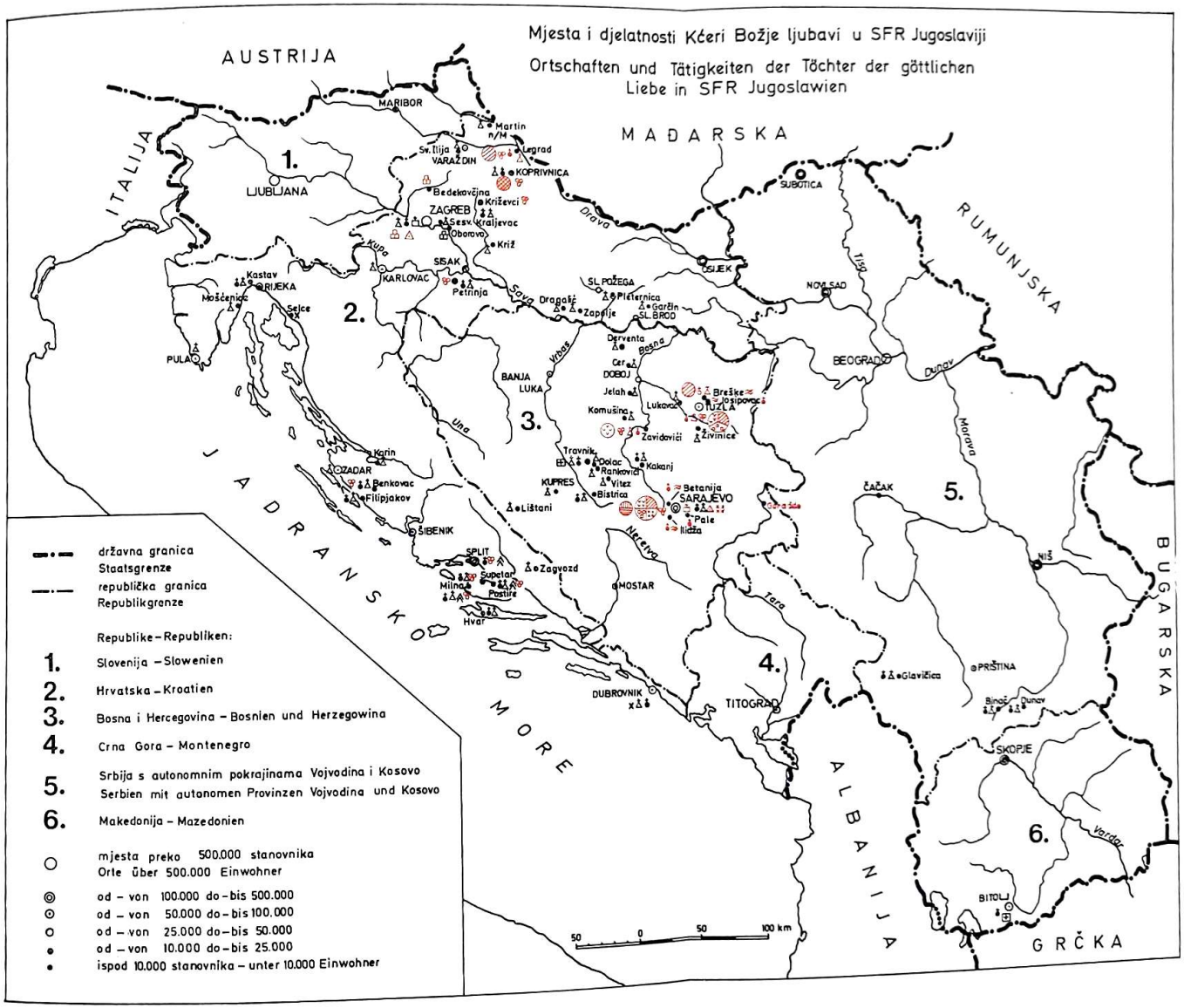

KAZALO OSOBNIH IMENA

Abianac, s. M. Lj. 282
Abianac, s. M. M. 254, 283
Ademi, S. M. V. 280
Akšamović, A. biskup, 257
Albori, 30
Alajbegović, H. 198
Alaupović, A. 183
Alaupović, D. 242
Albrecht, A. 58
Aleksandar III. papa, 185
Andrić, I. 25, 241
Anđelić, s. M. F. 280
Anđelić, s. M. M. 280
Anđelić, P. 22, 219
Antić, A. 36, 105
Antunović, s. A. M. 277
Antunović, s. M. B. 275
Antunović, s. M. T. 275
Appel, I. 28
Aras, A. 157
Armaille, s. M. A. 107, 123
Augustini, s. M. K. 283
Azizi, s. M. F. 280

Babić, A. 76
Babić, B. 151
Badanjak, s. M. B. 280
Bagarić, s. M. A. 280
Bagarić, s. M. I. 283
Bagarić, s. M. Joz. 286
Bagarić, s. M. Jul. 276
Baier, V. 114
Bajić, s. M. E. 278
Bandić, s. M. A. 277
Banja, s. M. B. 144
Baldazar, R. 148
Barić, Lj. 19
Barišić, A. 111
Barišić, s. M. Z. 277
Barišić, s. M. Ž. 283
Bartoš, s. M. I. 53
Basler, Đ. 21
Baticeli, s. M. L. 277
Batinić, s. M. B. 279
Batinić, s. M. M. 278
Bauer, A. nadbiskup, 34, 61, 62, 100, 103, 152, 170
Bauer, M. M. K. 37, 170, 273
Bebić, A. 54
Bekavac, B. 265
Bel, s. M. M. 280
Bela IV, 25, 164
Belić, J. 192
Beluhan, M. 170
Beljak, s. M. A. 278
Bem, s. M. A. 274, 275
Benko, 30
Benković, A. 113, 115
Benkovići, begovi 184
Beović, s. M. A. 148
Bergant, s. M. G. 232, 281
Bernstein, 84
Bešlić, s. M. F. 279
Bezmalinović, C. biskup, 174, 192
Bilinski, L. 58
Bižanac, F. 173

Blagojević, M. 58
Blatnik, s. M. R. 170, 278
Blaži, s. M. B. 275
Bogdan, s. M. V. 284
Bogdani, A. nadbiskup, 209
Bohdalek, s. M. A. 164
Böhm, M. M. G. 31, 53, 146, 274
Bojanc, s. M. K. 144
Bollé, H. 189
Bonačić, S. 158, 159, 161
Bonard, s. M. H. 17
Bonefačić, K. K. biskup, 175
Boras, s. M. E. 275
Bosak, s. M. S. 279
Bosilj, s. M. A. 280
Bošković, R. 79
Bošnjak, s. M. A. 274, 284
Brajša, J. 262
Branimir, knez 178, 184
Breljak, s. M. L. 276
Bresler, 178
Brkić, s. M. S. 276
Brožek, s. M. F. 116, 117
Brusač, s. M. A. 277
Buchanan, M. M. H. 273
Bučić, D. 117
Bukal, s. M. K. 277
Bulić, F. 233
Buljan, A. 92
Buljan, L. 183
Buljan, s. M. S. 279
Buzuk, A. 17

Calderon, d. B. 80, 81
Caratan, s. M. A. 2, 3, 145, 279
Cella, V. 150
Cesar, s. M. M. 280
Cezner, L. 58
Cezner, Lj. 58
Cico, s. M. N. 235
Ciglar, s. M. H. 278
Cimabue, G. 219
Cirimotić, A. 212
Cirimotić, L. 216, 227, 228
Curi, s. M. V. 275
Cvetak, K. 148
Cvrtak, s. M. M. 275

Čagelj, s. M. L. 278
Čajkanović, V. 63
Čekada, Č. 35
Čekada, S. nadbiskup, 133, 210, 216, 219
Čelik, D. biskup, 91
Čeprnić, J. 35
Čikoš-Sesija, B. 165
Čunović, s. M. D. 280

Ćavar, s. M. E. 279
Ćesić, s. M. A. 276
Ćirko, s. M. S. 280
Ćorović, V. 65
Ćosić, s. M. E. 286
Ćumurdžić, s. M. R. 281
Ćurić, s. M. A. 284
Ćurić, s. M. G. 277
Ćurić, s. M. H. 279
Cutuk, s. M. D. 231, 232, 281
Ćutuk, s. M. N. 281

Dahlen, 18
Dauros, N. 102
Dedić, s. M. V. 284
Demeter, 102
Derado, s. M. D. 276
Dionizija, 83
Djaković, s. M. J. 278
Dlustuš, Lj. 79
Dlustuš, s. M. M. 274
Dodik, s. M. M. 262, 285
Dodoja, s. M. L. 278
Dodoja, s. M. N. 279
Dolenec, s. M. M. 202, 207, 274, 275
Draganović, K. 251
Drljić, R. 45
Drljo, s. M. A. 282
Dujmović, s. M. M. 126
Dujmović, s. M. T. 286
Dujmović, s. M. V. 280
Dujmušić, D. 114
Dukić, I. 231, 233
Duspara, s. M. N. 279
Dušić, s. M. F. 180, 181, 194, 196, 197, 199, 200, 210, 274

Đotlo, s. M. T. 279
Đurić, D. 53

Eckerskorn, 51, 80, 115
Egger, M. M. I. 273
Elizabeta, carica 17
Eugen Savojski, 26

Fabijan, s. M. A. 275
Ferić, s. M. A. 265
Fiala, 80
Fliker, L. 201
Filipić, s. M. A. 161
Filipović, Lj. 58
Filjak, A. 163
Fischer, M. M. A. 273
Fontan, s. M. A. 237, 239
Forenbacher, s. M. B. 261, 285
Frais, V. 150
Franić, F. nadbiskup, 177, 254
Franić, s. M. B. 275
Frankopan, F. K. 80, 82
Franić, P. 251
Franić, s. M. J. 280
Franjo Ferdinand, 24
Franjo Josip I. car, 17, 18, 32, 45
Friedl, s. M. P. 125

Gabrić, A. 92
Gado, M. 134
Gahs, A. 92
Galijan, D. 151
Gamaliel, 268
Garić, s. M. M. 282
Garić, s. M. V. 282
Gaši, s. M. K. 282
Gašpar, s. M. L. 286
Gašparac, J. 137
Gašparović, R. 19
Gavran, I. 219
Gavran, s. M. R. 280
Gavranić, s. M. R. 285
Gazi Husrev-beg, 22, 25
Gegić, s. M. N. 279
Gegić, s. M. San. 279
Gegić, s. M. Sid. 285
Gelazije, papa 208
Giotto, s. B. 219
Glavnik, G. 155
Godrijan, J. 248
Gojević, s. M. M. 283
Golčić, s. M. E. 177, 221, 277
Golčić, s. M. R. 280
Gollob, O. 58
Govednik, s. M. L. 77, 78, 200, 281
Gnidovec, J. F. biskup, 227, 229
Grebenar, s. M. V. 278
Greger, 110
Gruber, K. 138
Grubišić, s. M. 278
Grubišić, s. M. S. 261, 285
Grulich, B. 222

Habdija, s. M. K. 278
Habdija, s. M. V. 275
Hadrović, S. 58
Hektorović, P. 156
Helena Mater, 176
Hell, Ž. 4
Hendges, s. M. N. 273
Henry, s. M. A. 116
Herbut, J. biskup, 212
Hlasica, s. M. D. 280
Hlebec, s. M. K. 276
Hočevar, s. M. I. 126, 277
Hörmann, K. 30
Horvat Grulich, J. 222
Horvatović, s. M. K. 277
Horowitz, 109
Hranueli, s. M. H. 277
Hren, s. M. E. 286
Hrenar, s. M. K. 280
Hršak, I. 244
Hrovat, s. M. F. 280
Hržić, J. 98

Idžaković, s. M. A. 170
Ikić, S. 109
Ilić, S. 242
Ilijić, I. 123
Ilinčić, s. M. M. 275
Ishaković, Isa-beg 22, 25
Ivan VIII. papa, 177
Ivandija, A. 165
Ivanišević, s. M. J. 144
Ivanović, M. 50
Iveković, O. 32, 165
Ivić, s. M. I. 235, 281

Jajić, K. 78
Jakov, s. M. I. 280
Jakovljević, s. M. S. 285
Janeš, s. M. V. 284

Janković, L. 136
Jarc, s. M. M. 279
Jauernik, s. M. R. 80
Jeglič, A. B. knez-biskup, 34, 53, 90, 107, 110, 120, 121, 183
Jelčić, s. M. I. 285
Jelenić, J. 45
Jelinčić, T. 173
Jemc, s. M. C. 286
Jeremić, R. 115
Jergović, s. M. P. 280
Jović, s. M. A. 283
Jozinović, M. nadbiskup, 236, 269
Judita, 159
Jukić, P. 220
Jukić, s. M. S. 277
Juko, s. M. Am. 276
Juko, s. M. A. 276
Juko, s. M. D. 278
Jurević, J. 185
Jurčević, s. M. D. 280
Jureša, s. M. B. 278
Juričević, s. M. T. 277
Juričić, s. M. K. 284
Jurić, s. M. K. 280
Jurić, s. M. N. 243
Jurišić, H. G. 2, 4, 269
Jurišić, K. 54, 145
Jurnečka, s. M. H. 280
Juroš, s. M. J. 285

Kaluđerčić, S. 111
Kamber, s. M. L. 285
Kamber, s. M. M. 278
Kamber, s. M. R. 279
Kamenar, s. M. M. 138, 140, 238, 240, 280
Kamenjarin, F. 237
Karin, S. 200
Kasalo, s. M. I. 277
Kasalo, s. M. R. 281
Kasić, s. M. B. 276
Kasić, s. M. L. 228, 281
Katarina, kraljica 255
Katić, P. biskup, 209
Kaurinović, s. M. N. 281
Kečkemet, D. 165
Kefelja, s. M. L. 276
Kelava, s. M. O. 279
Kiš, F. 138
Klarić, M. 184
Klemenčić, s. M. M. 277
Kocijan, s. M. M. 278
Kolar, s. M. M. 283
Kolja, s. M. F. 275
Kolja, s. M. V. 285
Komadanović, F. 110
Komarevski, 99
Komarica, F. 260
Kopanja, T. 204
Kopčić, K. 150
Korošec, A. 62
Köstinger, 81
Košćak, I. 248
Kotromanić, S. 219
Kovacs, s. M. S. 115
Kovač, M. 86
Kovač, s. M. B. 278
Kovačević, Đ. 65
Kovačević, s. M. A. 275
Kovačević, s. M. I. 279
Kovačević, s. M. K. 275
Kovačević, s. M. Z. 279
Kovačić, M. M. B. 4, 6, 274, 275
Kovačić, s. M. D. 276
Krajinović, s. M. M. 278
Kralik, F. 92
Kralj, s. M. B. 283
Kralj, s. M. B. 286
Krämer, s. M. O. 216, 227, 228, 235, 281
Krešo, s. M. J. 277
Krleža, M. 219
Krovjorz, s. M. V. 125
Krznar, s. M. Š. 275
Kuharić, F. nadbiskup, 222, 263
Kuhelj, s. M. V. 286
Kulin ban, 20
Kunštek, s. M. H. 286

Labaš, s. M. Ag. 236, 274, 280
Labaš, s. M. A. 80, 172
Lach, J. biskup, 221
Landek, s. M. E. 285
Lang, J. biskup, 170, 171
Lanović, s. M. H. 278
Lastrić, s. M. D. 92
Lechner, M. M. F. 5, 11, 12, 13, 16, 17, 18, 28, 35, 52, 104, 107, 110, 120, 121, 123, 127, 128, 156, 171, 212, 220, 267 273

Leidenix, s. M. B. 144, 145
Leko, s. M. D. 276
Lemajić, K. 78
Léon-Dufour, X., 268
Leon XIII. papa, 13, 16
Levaković, R. biskup, 209
Licul, s. M. P. 38, 198, 221, 274, 280
Liegnitz, s. M. L. 105
Lindelof, s. M. A. 273
Lisinski, V. 82
Livačić, s. M. P. 286
Livajušić, s. M. S. 92
Lopac, M. 72
Lozić, s. M. K. 192, 279
Lucić, H. 190
Lučić, J. biskup, 251
Lučić, s. M. I. 284
Ludovik I. Anž. kralj 20, 22
Lukač, s. M. S. 281
Lukas, s. V. 58

Ljubić, s. M. M. 204, 279
Ljubić, s. M. V. 280

Mahnić, A. biskup, 94
Mandić, metrop. 97
Maras, s. M. A. 228, 281
Marčić, B. 111
Margitić, S. 23
Marić, s. M. K. 282
Markešić, L. 23
Markić, s. M. B. 280
Markov, M. 150
Marković, M. biskup, 104, 241
Marković, s. M. L. 276
Marković, S. 72
Marković, T. 92
Martinović, s. M. E. 277
Martinović, s. M. J. 248
Marušić, A. 156, 173
Matan, s. M. V. 281
Matanović, s. M. K. 286
Matić, B. 219
Matić, s. M. P. 265
Matijević Š. 91
Matijević, V. 167
Matković, Lj. 262
Matošević, s. M. B. 210, 212, 227, 280
Matulić, J. 148
Mazalović, s. M. A. 279
Mazan, Z. 58
Medulin, 21
Medović, C. 165
Mehmed II. Osvajač, 23
Melvil, 86
Mesarić, s. M. V. 199
Meško, F. K. 144
Mihić, I. 111
Mikašek, s. M. M. 284
Mikičić, s. M. A. 276
Milanović, s. M. A. 278
Milanović, s. M. D. 278
Mirić, s. M. I. 286
Mitrović, M. 58
Mlakić, S. 92
Mohorić, s. M. D. 147, 274, 276
Murn, s. M. L. 278
Mutić, s. M. B. 2, 3, 78, 279

Nadarević, s. M. C. 124, 125
Nadarević, F. 124
Nagy, B. 94
Nataša, 264
Navoj s. M. A. 277
Nazlić, s. M. V. 203, 279
Nedić, M. 45
Nemec, J. 163
Nestić, s. M. Z. 280
Neuman, s. M. M. 235
Nikolić, adl. 107
Nikolić, s. M. M. 276
Nikolić, s. M. S. 254, 282
Nikolić, s. M. V. 285
Nikolić, s. M. Z. 282
Nitsche, s. M. A. 273
Novaković, s. M. I. 282
Nuić, s. M. B. 284

Oblak, M. nadbiskup, 185, 231, 238
Ocvirk, s. M. V. 275
Ogulin, s. M. D. 286
Ogrizović, M. 82
Oktavijan August, 24
Oletić, s. M. V. 277
Orban, s. M. I. 274, 280
Oreč, s. M. D. 277
Oreč, s. M. I. 286

Pajer, s. M. D. 125
Pandža, s. M. N. 277
Papafava, L. biskup, 148
Papić, M. 52, 53, 57
Pařik, K. 150
Patljak, s. M. A. 276
Pavao V. papa, 209
Pavičić, S. 111
Pavić, s. M. A. 279
Pavić, s. M. R. 284
Paviša, C. 78
Pavlak, F. 154
Pavle, knez 62
Pavlišić, J. nadbiskup, 232
Pavlović, s. M. P. 280
Pavunić, S. 150
Pažin, s. M. S. 278
Pečnik, s. M. A. 279
Pečnik, V. 35
Pejanović, Đ. 45, 67, 68, 112, 113
Pellegrinetti, H. nuncij, 99, 101, 103
Peleš, R. 111
Peloza, M. 247
Penschel, 86
Peregrin Saksonac, biskup, 22
Petar, biskup, 22
Petričušić, s. M. D. 283
Petrikić, s. M A. 275
Petrinić, s. M. M. 276
Petrović, Đ. 111
Pergar, s. M. D. 275
Perne, s. M. M. 138
Petrinović, obitelj 146, 148
Pfleger, 86
Pincolič, s. M. A. 207
Pintač, s. M. S. 199, 277
Pintarić, s. M. B. 283
Pintarić, s. M. E. 242, 282
Pintarić, s. M. Z. 277
Pio XI. papa, 94, 150
Pirc, s. M. P. 280
Plukavec, s. M. L. 278
Pogačnik, V. 57
Pogarčić, T. 77, 78
Poglajen, J. 239
Poljak, Lj. 86
Poljak, M. 100
Ponza, biskup, 21
Pop Andov, Đ. 209, 210
Popović, N. 137
Popović, S. 55
Popović, V. 81, 102
Posavec, s. M. Tih. 279
Posavac, s. M. Ter. 282
Povša, biskup, 21
Prcela, s. M. Ag. 284
Prcela, s. M. Al. 278
Prcela, s. M. B. 276
Prcela, s. M. T. 279
Prcela, s. M. Z. 276
Predmersky, A. 31
Predojević, Hasan-paša 162
Prela, N. biskup, 229, 235
Premrl, S. 90, 100
Prešern, A. 79
Prešern, s. M. V. 125, 157, 159, 160, 161
Princip, s. M. R. 203, 204, 207, 279
Prpić, Z. 58
Pušeljić, s. M. F. 285
Pušić, M. biskup, 146, 148, 190, 192
Pušić, s. M. N. 199
Puškić, s. M. T. 276

Radanović, M. 239
Radić, s. M. B. 282
Radić, s. M. I. 95
Radić, S. 59
Radman, s. M. A. 263, 264, 286
Radman, s. M. M. 280
Radonić, H. metropol. 114
Radošević, s. M. M. 277
Radošević, s. M. V. 276
Raić, s. M. E. 284
Rajić, s. M. D. 278
Rajkovačić, s. M. M. 281
Rakarić, s. M. B. 285
Ranogajec, s. M. D. 282
Ravlić, s. M. R. 287
Ravlić, s. M. Z. 283
Razum, M. 162
Rebhan, F. 33
Reif, s. M. L. 80, 148, 156, 194, 274
Rendić, I. 146
Res, A. 170
Rezo, s. M. S. 228, 281
Rezo, s. M. V. 279
Režek, s. M. V. 285
Ribarić, M. N. 82, 84
Richter, K. 34
Rizzo, M. 58
Robbe, F. 165
Roguljić, s. M. P. 237, 282
Romac, s. M. F. 161
Romac, s. M. S. 207, 279
Romić, P. 111
Rosandić, T. 146
Rossatti, 86
Rožič, s. M. H. 277
Rudan, P. 158, 192
Rusan, s. M. A. 275
Russo, A. 78
Ryder, S. 201, 202, 203

Salaćanin, M. 58
Salom, S. 58
Samardžić, S. M. F. 280
Samardžić, s. M. S. 276
Samardžija, V. 58
Sanader, s. M. G. 284
Sašić, O. 58
Scaruco, 158
Schäfer, 58
Schimpach, s. M. S. 172
Schmidt, F. 189
Schnauz, 73
Schweikert, s. M. M. 116
Sećkar, 58
Sedej, s. M. K. 280
Selim III. sultan, 23
Silić, s. M. F. 279
Skutinska, A. 183
Sladić, s. M. S. 162
Soldo, s. M. K. 277
Soljačić, M. 80, 81
Spaho, M. 62
Spanyol, s. M. R. 17, 90
Spišić, s. M. A. 207, 279
Springer, E. 104
Srša, s. M. M. 283
Srškić, N. 55
Stadler, J. nadbiskup, 16, 17, 18, 28, 29, 31, 33, 34, 35, 53, 97, 100, 104, 107, 121, 241
Stanić, M. 146
Stanišić, M. 162
Starčević, I. 45
Starešina S. 257
Stein, A. 229
Stepinac, A. kardinal, 152, 166, 180,189
Stjepan Tomašević, kralj 22
Stjepan Tvrtko I. kralj 21, 22
Stjepandić, s. M. Milena 281
Stjepandić, s. M. M. 281
Stokaluk, s. M. L. 280
Stošević, D. 61, 62
Stošić, s. M. L. 280
Strojny, C. 58
Strossmayer, J. J. biskup, 79
Strujić, s. M. A. 84, 154
Strutynska, N. 58
Studin, M. 100
Subašić, s. M. H. 188
Suk, s. M. R. 284
Sulzberger, 84
Svarčić, M. 157
Svimirović, F. biskup, 209
Szlavy, J. 18

Šaban, s. M. V. 277
Šabelić, A. 59
Šagi Bunić, T. 94
Šajatović, D. 165, 166
Šako, s. M. N. 279
Šaran, s. M. J. 172, 230, 237
Šarić, I. nadbiskup, 17, 32, 33, 34, 35, 42, 51, 61, 62, 80, 81, 92, 95, 99, 100, 103, 117, 168
Šarić, s. M. D. 282
Šarić, s. M.M. 278
Šašo, s. M. D. 280
Šašo, s. M. J. 177, 275
Šašo, s. M. R. 280
Šašo, s. M. S. 275
Šavorn, s. M. M. 278
Šekerija, s. M. Lj. 283
Šekutor, s. M. M. 276
Šenoa, A. 79
Šeper, F. kardinal, 180, 182, 190, 197, 240
Šidak, J. 20
Šimić, s. M. F. 277
Šimić, s. M. Liv. 280
Šimić, s. M. L. 63, 92, 97
Širić, s. M. F. 279
Široka, M. 228
Šoljić, s. M. L. 286
Šoštarić, s. M. A. 250, 278

Spehar, s. M. P. 285
Spiljak, s. M. V. 275
Spoljar, J. 149
Stambuk, S. 149
Stampalija, s. M. M. 199, 206, 220
Stula, s. M. B. 278
Sturevska, s. M. Č. 263, 279
Sunić, T. 53
Sunjić, M. 45
Šušak, s. M. F. 279

Tesla, N. 79
Terezija Majka, 228
Thalloczy, L. 55, 58
Thiel, R. 86
Thuma, s. M. B. 53
Tihić, S. 25
Tišov, I., 165
Todorić, s. M. Č. 199, 203, 204, 207, 279
Tokić, s. M. D. 275
Tokić, M. 256
Topalović, F. 221
Topić, A. 78
Tošev, P. 212
Trnina, M. 244
Trubelja, F. 19
Truhelka, Ć. 19
Turanovići, 16
Turk, A. nadbiskup, 229
Tvrtković, P. 72
Ttvrtković, S. 92, 94

Ukë Ukaj, M. 235
Uri, s. M. B. 134

Vacković, Đ. 111
Vancaš, J. 32
Vasilić, J. 65
Vertin, s. M. V. 140
Višaticki, F. 259
Vitis, Ch. 31
Vizjak, A. 92
Vladić, s. M. V. 279
Vlahović, s. M. A. 275
Vod, M. 180, 183
Vojković, s. M. G. 278
Vojnović, I. 168
Volarić, s. M. R. 276
Vrane, A. 264
Vranković, A. 192
Vrkašević, s. M. K. 283
Vuco, s. M. M. 279
Vučak, Z. 42
Vučemilo, S. 238
Vukadin, M. 199
Vukanović, A. 59
Vukčić Hrvatinić, H. 174, 178
Vulić, J. 59
Vuljević, s. M. A. 235, 281
Vuljević, s. M. J. 276
Vurnik, s. M. L. 150, 265

Waibl, J. 82
Watzlawik, s. M. K. 277
Werner, s. M. T. 30, 161, 175
Weninger, M. M. F. 273
Wezjak, G. 230
Wiener Welten, 109, 121
Wleklo, s. M. M. 161
Wolf, A. 92
Wollnik, s. M. H. 273

Zenobija, kraljica 82, 83, 84
Zovko, s. M. L. 80, 86, 265
Zrinski, P. 80, 82
Zupan, s. M. A. 80
Zvizdović, A. 23
Zvonarić, S. 4

Žagar, A. 235, 241
Žagar, s. M. L. 235, 236, 242, 278
Žagar, s. M. T. 119, 235, 236, 242
Žigmund, kralj 164, 165
Žinić, s. M. V. 278
Žugaj, s. M. P. 281
Župančič, s. M. M. 275
Župančić, s. M. A. 275
Žuro, s. M. M. 275
Žužić, s. M. S. 284
Žužul, s. M. D. 276

KAZALO ZEMLJOPISNIH NAZIVA

Afrika, 94
Akron, 266
Albanija, 36
Alipašin Most, 98
Amerika, 150, 156, 265
Asseria, 184
Austrija, 24, 45, 52, 111, 121, 130, 260
Austro-Ugarska, 12, 15, 23, 24, 27, 44

Bač, 69
Bačka, 166
Balkan, 19, 22, 30
Banja Luka, 16, 45, 59, 69
Bari, 161
Baška Voda, 69
Bavarska, 11
Bec, 218
Beč, 11, 12, 15, 16, 17, 30, 45, 52, 53, 58, 109, 110, 121, 125, 136, 161
Bedekovčina, 186
Benkovac, 184, 230, 238, 239, 258, 278
Beograd, 47, 50, 53, 60, 61, 63, 65, 72, 74, 111, 137, 151, 203, 209
Bežlje, 252
Bicko Selo 258
Bihać, 69
Bijeljina, 58, 69
Binač, 208, 213, 216, 217, 218, 227, 235, 280
Biograd, 184
Bistarac, 256
Bistrica, 206, 233, 234, 281
Bistua Nova, 19, 246
Biškupec, 69
Bitolj, 208, 209, 210, 211, 212, 213, 216, 227, 279
Bizant, 20
Bjelovar, 69
Blato na Korčuli, 69
Bobovac, 22, 219
Bol, 69
Bosanska Kostajnica, 69
Bosanska Krupa, 69
Bosanska Posavina, 45
Bosanski Brod, 17, 28, 59, 242
Bosanski Šamac, 69
Bosna, 5, 12, 16, 17, 18, 19, 20, 22, 23, 31, 32, 42, 43, 44, 45, 46, 50, 52, 62, 107, 111, 127, 134, 161, 166, 167, 193, 218, 237, 242, 247, 252, 253, 257
Bosna i Hercegovina, 10, 16, 18, 20, 23, 24, 27, 36, 44, 45, 49, 52, 53, 57, 58, 71, 72, 76, 79, 92, 109, 111, 130, 132, 134, 142, 183, 199
Brač, 98, 148, 149, 156, 157, 160, 161, 171, 174, 190, 194
Brazil, 14, 15, 161
Brčko, 69
Brdo, 21
Breitenfurt, 12, 14, 104
Breške, 120, 121, 123, 124, 125, 126, 127, 193, 235
Breza, 69
Brezovica, 196
Brgule, 256
Brno, 95

Brseč, 247
Brusje, 69
Budimpešta, 79, 115, 138
Bugojno, 58, 69
Bukova, 209
Bukovica, 185
Busovača, 69
Butmir, 19

Carevdar, 69
Cazin, 69
Celje, 144
Cer, 256, 257, 284
Cetinska krajina, 177
Crna Gora, 23
Crno Blato, 123
Crno more, 18

Čehoslovačka, 24, 111, 130, 260
Čemerno, 236
Češka, 12
Čučerje, 227
Čvrsnica, 20

Ćipulići, 19

Dabravine, 19
Dalmacija, 19, 22, 36, 43
Dardanija, 208
Derventa, 57, 69, 242, 243, 256, 282
Desinić, 69
Dimos, 190
Doboj, 256
Dokanj, 123
Dol, 69, 172
Dolac, 45, 205, 206, 249, 283
Donja Dragunja, 123
Donja Dolina, 27
Donja Stubica, 69
Donji Humac, 174
Dragalić, 253, 254, 284
Dragor, 209
Dragunja, 120
Drava, 149
Drežnik, 69
Drina, 20, 145
Drinska banovina, 47
Drniš, 69, 157
Dubica, 69
Dubovac, 239, 240
Dubravka, 169
Dubrovnik, 28, 69, 168, 169, 203, 277
Dugo Selo, 157
Dunav, 208, 213, 218, 227, 228, 229, 235, 281

Đakovo, 21, 69, 183
Đurđevac, 69

Edling, 11
Egipat, 161
El Shatt, 161
Engleska, 14, 161, 202
Evropa, 11, 12, 15

Ferdinandovac, 69
Filipjakov, 206, 230, 231, 238, 239, 281
Foča, 69
Fojnica, 45, 193, 194, 196
Francuska, 12

Galicija, 12
Garčin, 256, 257, 258, 285
Garešnica, 69
Gaše, 251
Glamoč, 69
Glasinac, 19
Glavičica, 208, 213, 234, 235, 281
Golnik, 209
Gora k/Petrinje, 69
Goražda, 145
Gornja Dragunja, 123
Gornja Komušina, 251
Gornja Večeriska, 246
Gornji Bogićevci, 253
Gornji Humac, 148
Gornji Vakuf, 233
Granešina, 196, 221, 222, 225, 280
Graz, 122
Grčka, 202
Grižane, 69
Grobnik, 69
Grottaferrata, 12, 15, 161, 272, 286

Han-Kumpanija, 246
Herakleja, 209
Herceg-Bosna, 43, 44, 51, 119
Herceg-Novi, 69, 192
Hercegovina, 257
Hodidjed, 22, 25

Hrastovica, 162, 164
Hreljin, 69
Hrvatska, 22, 36, 43, 45, 50, 136, 148, 149, 174, 176, 177, 193, 194, 244
Hum, 20
Hvar, 69, 190, 191, 192, 279

Ilidža, 24, 28, 141, 198, 199
Ilok, 70
Ilovača, 205
Imotski, 70
Indija, 228
Istra, 36, 247
Italija, 14, 161
Ivanić-Kloštar, 70
Ivankovo, 70

Jadran, 19, 206
Jajce, 22, 28, 58, 69
Jelah, 256, 258, 285
Jelsa, 70, 174
Jezerine, 19
Jugoslavija, 47, 48, 50, 106, 136, 202, 203

Kakanj, 20, 206, 218, 219, 220, 280
Kalnik, 164
Kalvarija, 246
Karin, 178, 186, 237, 238, 239, 282
Karinsko more, 237
Karišnica, 237
Karlovac, 239, 282
Kastav, 231, 232, 281
Kaštel-Novi, 70
Kaštel-Štafilić, 70
Kiseljak, 23
Kistanje, 185
Klaka, 227
Knežina, 58, 69
Knin, 184
Komin, 70
Komiža, 70,
Komletinci, 70
Komušina, 251, 252, 256, 283
Kondžilo, 252, 259
Konjic, 59, 69
Koprivnica, 138, 140, 149, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 165, 193, 276
Korčula, 70
Koruška, 12
Kosmet, 228
Kosovo, 9, 208, 213, 218
Kotor, 70
Kozluk, 69
Kraljeva Sutjeska, 22, 45, 69, 193, 219
Kraljevina SHS, 24, 134
Krapina, 70
Krčedina, 70
Kreka, 126
Kreševo, 45, 69
Križ, 244, 245, 282
Križevci, 164, 165, 166, 167, 255, 277, 284
Krmčina, 231
Kruševo, 185
Kućište, 70
Kupres, 21, 206, 234, 255, 284
Kupreško polje, 255
Kupreška vrata, 255

Lapad, 168
Lašva, 241, 246, 249
Legrad, 134, 135, 136, 138, 139, 140, 149
Lepenica, 19
Letnica, 213
Lipnica, 120, 123
Lisac, 169
Lištani, 259, 285
Livno, 45, 69, 184, 255
Lovran, 247
Ludbreg, 70, 255
Lukavac, 69, 115, 256, 284
Lurd, 102, 177

Ljubuški, 69

Mađarska, 12, 24, 138, 260
Majevica, 119, 120, 125, 126
Makarska, 70, 105
Makedonija, 9, 36, 208, 209
Mala Gorica, 164
Malta, 260
Mansionas, 246
Maribor, 94, 137
Marija Bistrica, 255
Markuševac, 227
Međimurje, 136
Metković, 28, 70
Milodraž, 23
Milna, 70, 98, 156, 157, 158, 159, 160, 161, 276

Milovanci, 235
Miljacka, 24, 25, 27, 28
Milwaukee, 266
Mitrovica, 70, 116
Mlaka, 227
Mokošica, 169
Molin, 70
Monastir, 209
Morava, 19
Moravska, 12
Moslavina, 244
Mostar, 16, 58, 69
Mošćenice, 247, 283
Mošćenička Draga, 247
Moštre, 22
Mošunj, 246
München, 11
Murvice, 148

Našice, 70
Neretva, 20
Nevesinje, 69
Neuhausen, 261
Nijemci, 70
Nin, 148, 174, 177, 186, 192
Nova Gradiška, 253
Novi Šeher, 252
Novi Travnik, 253
Novi Vinodol, 70
Novo Sarajevo, 235, 236
Novoselec, 244

Njemačka, 12, 202, 260

Obedišće, 244
Obodnica, 119, 123
Oborci, 19
Oborovo, 222, 262, 263, 264, 286
Obrovac, 184, 185
Odžak, 69
Orljava, 240
Osijek, 70, 165, 178
Ošlje, 169
Oštrelj, 69
Otinovci, 255
Otok, 70

Pale, 69, 141, 144
Palmyra, 82, 83
Pariz, 79
Peć, 234
Pelister, 209
Petrinja, 70, 162, 277
Petrovac, 70
Petrovaradin, 70
Pirota, 203, 205
Pirovac, 157
Pitve, 70
Pleternica, 70, 240, 241, 282
Pločice, 169
Podgrađe, 184
Podravina, 149, 257
Poljska, 24, 202
Pompeji, 32
Postire, 171, 172, 173, 174, 277
Potrš, 234, 235
Požega, 70, 95
Požeška kotlina, 240
Prag, 95
Praznice, 70
Prelog, 138
Prenj, 20
Privlaka, 70
Prizren, 260
Pridvorje, 169
Prnjavor, 69
Pucarevo, 283
Pula, 260, 285
Punat, 70

Radimlje, 20
Radovljica, 70
Rankin, 150, 265, 266
Rankovići, 194, 206, 253, 283
Raška, 22
Ravanjska vrata, 21
Raven, 167
Ravna Gora, 70
Ravni kotari, 184
Rim, 15, 83, 94, 161, 174, 177, 192, 272, 286
Rottweil, 261, 262, 285
Rusija, 23
Ruski Krstur, 70

Salona, 20
San Stefan, 23
Sanski Most, 19, 69
Sapci, 258
Sarajevo, 16, 17, 18, 19, 20, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 36, 43, 44, 45, 47, 50, 53, 55, 57, 58, 60, 61, 65, 67, 68, 69, 71, 72, 73, 76, 79, 82, 88, 90, 92, 95, 96, 97, 98, 99, 103, 104, 105, 106, 107, 109, 111, 112, 113, 117, 118, 125, 127, 128, 130, 131, 133, 141, 144, 146, 149, 156, 167, 170, 183, 193, 194, 198, 201, 203, 214, 215, 218, 235, 236, 237, 242, 255, 260, 265, 269, 276, 281
Sava, 27, 262
Scupi, 208
Selca, 70
Selce, 239, 260, 285
Selna, 258
Semič, 70
Senj, 70
Sesvetski Kraljevec, 257, 284
Sibinj, 70
Sikovo, 231
Simin-han, 127
Sinj, 148
Sisak, 162
Sjedinjene Američke Države, 14, 15, 265
Sjetlina, 145
Sharon, 266
Skelani, 19
Skoplje, 208, 209, 210, 211, 213
Slatina, 104
Slavonija, 36, 45, 247
Slovenija, 36, 98, 144, 209, 215
Slavonski Brod, 16, 70
Slunj, 70
Soli, 20
Solin, 148, 174, 192
Solun, 209
Spreča, 256
Split, 3, 70, 98, 146, 149, 174, 175, 177, 178, 196, 198, 239, 255, 278
Srb, 70
Srbija, 23, 144, 209
Srebrnica, 69
Sremski Karlovci, 45, 70
Starigrad, 70
Staro Topolje, 258
Stolac, 20, 69
Strizivojna, 70
Ston, 70
Stubi, 208
Stubla, 227
Stupnik, 167
Stuttgart, 261
Subotica, 70
Sućuraj, 70
Sueski kanal, 161
Supetar, 70, 98, 146, 147, 148, 149, 161, 194, 276
Svarče, 169
Sv. Nedjelja, 70
Sv. Ilija, 248, 283
Sv. Martin n M, 249, 283
Svilno, 70
Svirče, 70

Šibenik, 70, 95, 174, 184
Šid, 70
Široki Brijeg, 69
Šleska, 12
Šopot, 184
Švarča, 239, 240

Tešanj, 258
Tolisa, 45
Tomašinci, 70
Travnik, 16, 19, 58, 69, 194, 198, 199, 201, 203, 204, 205, 206, 207, 213, 220, 239, 241, 249, 255, 279, 282
Trebević, 104
Trebinje, 58, 69
Tremošnica, 69, 124
Trogir, 70, 148, 175
Trsat, 70, 255
Turanj, 206, 231
Turbe, 19
Turska, 17, 23
Turska Obodnica, 123
Tuzla, 58, 69, 82, 107, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 120, 121, 122, 124, 126, 127, 193, 235, 256

Udbina, 70
Ulog, 69, 58
Uskoplje, 69

Varaždin, 70, 138, 249
Vareš, 69
Varvare, 19
Velika Kikinda, 70
Velika Pisanica, 70

Vepric, 178
Vezišće, 244
Viganj, 70
Vinkovci, 70, 116
Virje, 70
Vis, 70, 161
Visoko, 21, 69
Višegrad, 28, 69
Vitez, 206, 246, 282
Vojna Krajina, 244
Vojni Križ, 244
Vojvodina, 216
Vranduk, 20
Vrbanj, 70
Vrbas, 20
Vrginmost, 70
Vrhbosna, 21, 22, 25

West Allis, 266
Wien, 272

Zadar, 70, 231, 239, 258, 285
Zagreb, 3, 4, 16, 53, 70, 72, 149, 154, 165, 166, 170, 171, 174, 178, 179, 181, 184, 188, 190, 193, 194, 196, 209, 210, 221, 239, 243, 257, 262, 275, 278, 280
Zagrebačka Dubrava, 221, 227, 280
Zagorje, 257
Zagvozd, 254, 284
Zapolje, 247, 248, 283
Zavidovići, 183
Završje, 20
Zdenčina, 70
Zelina, 70
Zemun, 70
Zenica, 17, 19, 69
Zgošća, 20, 219
Zvornik, 69, 115

Živinice, 253, 284
Žrnovo, 70
Županja, 70
Žuzemberk, 166

KNJIŽNICA ZBORNIKA »KAČIĆ« — MONOGRAFIJE, DOKUMENTI, GRAĐA . . .

1. Dr. Ante Sekulić, **Drevni Bač,** Split 1978, str. 120, ilustrirano, prilozi, sažetak na njemačkom, kazalo osobnih i zemljopisnih imena, trobojna naslovna stranica. Cijena: broširano: 150 din, tvrdi uvez s ovitkom: 200 dinara.

2. Fra Josip Ante Soldo, **Župa sv. Nikole Bajagić-Obrovac,** Split 1978, str. 60, ilustrirano, sažetak na njemačkom jeziku, kazalo osobnih i zemljopisnih imena, trobojna naslovna stranica. Cijena: broširano: 70 din, tvrdi uvez s ovitkom: 100 din.

3. Dr. Ante Sekulić, **Tragom franjevačkog ljetopisa u Subotici,** Split 1978, str. 140, ilustrirano, prilozi, sažetak na njemačkom i madžarskom, kazalo osobnih i zemljopisnih imena, trobojna naslovna stranica. Cijena: broširano: 100 din, tvrdi uvez s ovitkom: 150 din.

4. Dr. fra Karlo Jurišić, **Fra Lujo Marun — osnivač starohrvatske arheologije,** Split 1979. str. VIII + 150, ilustrirano, prilozi sažetak na njemačkom, kazalo osobnih i zemljopisnih imena; trobojna naslovna stranica. Cijena: broširano: 150 din, tvrdi uvez s ovitkom: 200 din.

5. **Franjevačka provincija presv. Otkupitelja** (Shematizam), Split 1979, str. 280. Prošlost i sadašnjost franjevačke zajednice sa sjedištem u Splitu. Ilustrirano, sažeci na stranim jezicima: latinski, talijanski, njemački i engleski. Kazalo imena osoba i stvari. Cijena: broširano, 200 din; tvrdi uvez sa zlatotiskom i ovitkom: 250 din.

6. **Župa sv. Ante Prugovo,** Split, str. 136. Prošlost i sadašnjost župe, ilustrirano, sažetak na njemačkom jeziku, kazalo osobnih i zemljopisnih imena, trobojna naslovna stranica. Cijena: 200 din; tvrdi uvez sa zlatotiskom i ovitkom: 300 din.

7. **Flos medicinae — Cvit likarije,** sive Scholae Salernitanae de conservanda bona valetudine praecepta metrica. Split 1980, str. 144. Na hrvatski u stihovima preveo fra Emerik Pavić, Budimpešta 1768. Reprint-izdanje s

povijesno-medicinskim uvodom, životom i djelima E. Pavića, transkripcijom Pavićeva prepjeva s potrebnim objašnjenjima i stručnim nazivljem bilja koje se u djelu spominju. Sažetak na latinskom, njemačkom i engleskom jeziku. Kazalo osobnih i zemljopisnih imena. Tvrdi uvez sa zlatotiskom i ovitkom. Cijena: 300 din.

8. Dr. fra Karlo Jurišić, **Ratni dnevnik fra Gabre Cvitanovića (1914.—1917.)** — u tisku.

9. **Hrvatska katolička misija Offenbach** u prigodi 10. obljetnice osnutka. Split — Offenbach 1982, str. 104. Prikaz života i rada u slici i riječi. Predgovor i legende dvojezično. Kazalo osobnih i zemljopisnih imena. Višebojna naslovna stranica. Tvrdi uvez. Cijena: 300 din.

10. S. M. Alojzija Caratan — S. M. Božena Mutić — **Provincija Božje Providnosti Družbe kćeri Božje ljubavi (1882.—1982.)** Split—Zagreb 1982, str. 352.

    Utemeljiteljica Družbe Kćeri Božje ljubavi Majka Franciska Lechner na molbu nadbiskupa J. Stadlera došla je u Sarajevo 28. IV. 1882. — prije ravnih stotinu godina. Najprije je tu, a onda po svim našim krajevima, razvila izvanrednu i višestruku djelatnost. Posebno je preko pola stoljeća bila vrlo jaka i na zamjernoj visini prosvjetna i karitativna djelatnost Družbe. I poslije drugog svjetskog rata Zajednica je jako prisutna u životu naše domaće Crkve.

    Obilježavajući stoljeće života i rada Družbe u našim krajevima ova knjiga pruža mnoštvo podataka i svjedočanstava, kako su sestre poslušale riječ svoje Majke: »Prihvatite svaku priliku da pomognete drugima!«

    Knjiga je bogato ilustrirana, donosi zemljovide, faksimile značajnih dokumenata statistike, popis svih sestara, literaturu, kazalo osobnih imena i zemljopisnih naziva, sažetke na njemačkom, engleskom i portugalskom jeziku; višebojna naslovna stranica.

NARUDŽBE: Zbornik »Kačić« — 58230 Sinj, A. Jonića 1

STATISTIKA PROVINCIJE BOŽJE PROVIDNOSTI DRUŽBE KĆERI BOŽJE LJUBAVI — 31. XII. 1981.

Statistik der Provinz zur göttlichen Vorsehung der Kongregation der Töchter der göttlichen Liebe

Redni broj —	BISKUPIJA — DIÖZESE MJESTO — ORT	Godina osnivanja Gründungsjahr	STAN WOHNUNG			DJELATNOST — TÄTIGKEIT												SESTRE SCHWESTERN	NOVAKINJE NOVIZINNEN	
			Samostan Kloster	Župni dvor Pfarrhof	Ostali smještaj Anderswo	Kateheza Katechese	Sviranje Organistendienst	Sakristija Sakristei	Domaćinstvo Haushalt	Rad u biskupiji Arbeit in der Diözese	Svećenički dom Priesterhaus	Radiona paramenata Liturgische Gewänder	Bolnica Krankenhaus	Staračka dom Altersheim	Karitasov dom za djecu Kinderheim der Caritas	Karitativan rad Karitative Tätigkeit		I. godište I. Jahrg.	II. godište II. Jahrg.
1.	ZAGREBAČKA NADBISKUPIJA																			
	Dragalić	1970	—	+	—	+	+	+	+	—	—	—	—	—	—	+	3	—	—	
	Karlovac — Dubovac	1958	—	+	—	+	+	+	+	—	—	—	—	—	—	+	3	—	—	
	Koprivnica	1925	+	—	—	+	+	+	+	—	—	—	—	—	—	+	7	—	—	
	Koprivnica — franjevci	1946	—	—	+	+	+	+	+	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	
	Križ	1962	—	+	—	+	+	+	+	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	
	Križevci	1928	+	—	—	+	+	+	+	—	—	—	—	—	—	—	7	—	—	
	Križevci — župa	1972	—	+	—	+	+	+	+	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	
	Martin n/M	1968	—	+	—	+	+	+	+	—	—	—	—	—	—	+	2	—	—	
	Oborovo	1970	—	+	—	+	+	+	+	—	—	—	—	—	+	+	3	—	—	
	Petrinja	1928	+	—	—	+	+	+	+	—	—	—	—	—	—	+	10	—	—	
	Pleternica	1958	—	+	—	+	+	+	+	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	
	Sesvetski Kraljevec	1977	—	+	—	+	+	+	+	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	
	Sv. Ilija	1966	—	+	—	+	+	+	+	—	—	—	—	—	—	+	2	—	—	
	Zagreb — Granešina	1969	+	—	—	+	+	+	+	+	—	—	—	—	—	+	26	9	—	
	Zagreb — Kaptol 31	1945	—	—	+	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	10	—	—	
	Zagreb — Nova ves 5a	1945	—	—	+	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	+	8	—	—	
	Zagreb — Nova ves 16	1938	+	—	—	+	+	—	—	—	—	+	—	—	—	+	29	—	1	
	Zapolje	1966	—	+	—	+	+	+	+	—	—	—	—	—	—	+	3	—	—	
2.	VRHBOSANSKA NADBISKUPIJA																			
	Bistrica	1976	+	—	—	+	+	+	+	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—	
	Cer	1976	—	+	—	+	+	+	+	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	
	Derventa	1961	—	+	—	+	+	+	+	—	—	—	—	—	—	+	3	—	—	
	Dolac	1968	—	+	—	+	+	+	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	
	Jelah	1980	—	+	—	+	+	+	+	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	
	Kakanj	1965	+	—	—	+	+	+	+	—	—	—	—	—	—	+	5	—	—	
	Komušina	1968	—	+	—	+	+	+	+	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	
	Kupres	1973	—	+	—	+	+	+	+	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	
	Lukavac	1975	—	+	—	+	+	+	+	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	
	Rankovići	1969	—	+	—	+	+	+	+	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—	
	Sarajevo — Cankareva 16	1882	+	—	—	+	+	+	—	+	—	+	—	—	—	+	8	—	—	
	Sarajevo — katedralna župa	1981	—	+	—	+	+	+	+	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	
	Sarajevo — Vojvode Putnika 94	1980	—	—	—	+	+	+	+	+	—	—	—	—	—	+	4	—	—	
	Travnik	1949	+	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	+	—	+	18	—	—	
	Travnik — župa	1958	—	+	—	+	+	+	+	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	
	Vitez	1964	—	+	—	+	+	+	+	—	—	—	—	—	—	+	3	—	—	
	Živinice	1969	—	+	—	+	—	+	+	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	
3.	RIJEČKA NADBISKUPIJA																			
	Kastav	1975	+	—	—	+	+	—	—	—	—	—	—	—	—	+	3	—	—	
	Mošćenice	1964	—	+	—	—	+	+	+	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	
	Pula	1980	—	+	—	+	+	+	+	—	—	—	—	—	—	+	2	—	—	
	Selce	1958	—	—	+	—	—	+	+	—	+	—	—	—	—	+	2	—	—	
4.	ZADARSKA NADBISKUPIJA																			
	Benkovac	1940	—	—	+	+	+	+	—	—	—	—	—	—	—	+	6	—	—	
	Filipjakov	1972	+	—	—	+	+	+	—	—	—	—	—	—	—	+	2	—	—	
	Karin	1955	—	—	+	—	—	+	+	—	—	—	—	—	—	—	3	—	—	
	Zadar	1979	—	+	—	+	+	+	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	
5.	SPLITSKA NADBISKUPIJA																			
	Split	1937	+	—	—	—	—	—	—	—	—	+	—	+	—	+	19	—	—	
	Zagvozd	1970	—	+	—	+	+	+	+	—	—	—	—	—	—	+	2	—	—	
6.	HVARSKA BISKUPIJA																			
	Hvar	1948	—	—	+	+	+	+	+	—	—	—	—	—	—	+	6	—	—	
	Milna	1926	+	—	—	+	+	+	—	—	—	—	—	+	—	+	6	—	—	
	Postire	1935	+	—	—	+	+	+	—	—	—	—	—	+	—	+	6	—	1	
	Supetar	1922	+	—	—	+	+	+	—	—	—	—	—	+	—	+	7	—	—	
7.	DUBROVAČKA BISKUPIJA																			
	Dubrovnik	1932	—	—	+	+	+	+	+	—	+	+	—	—	—	+	11	—	—	
8.	ĐAKOVAČKA BISKUPIJA																			
	Garčin	1979	—	+	—	+	+	+	+	—	—	—	—	—	—	+	2	—	—	
9.	BANJALUČKA BISKUPIJA																			
	Lištani	1980	—	+	—	+	+	+	+	—	—	—	—	—	—	+	2	—	—	
10.	SKOPSKO-PRIZRENSKA BISKUPIJA																			
	Binač	1961	+	—	—	—	—	—	—	—	—	—	+	—	—	+	5	—	—	
	Bitolj	1952	+	—	—	+	+	+	+	—	—	—	—	—	—	+	9	—	—	
	Dunav	1971	+	—	—	—	—	+	—	—	—	—	—	—	—	+	3	—	—	
	Glavičica	1980	+	—	—	+	+	+	+	—	—	—	—	—	—	+	2	—	—	
11.	ITALIJA																			
	Grottaferrata (Roma)	1947															2			
12.	SR NJEMAČKA																			
	Rottweil	1969	—	—	+	—	—	+	+	—	—	—	—	—	—	+	4	—	1	

Ukupno — Zusammen:	295	—
Sestre izvan samostana s dozvolom: . . . . . Beurlaubte Schwestern	3	—
Eksklaustrirane sestre: . . . . . . Exklaustrierte Schwestern	10	—
Ukupno sestara — Zusammen Schwestern: . .	308	
Ukupno novakinja — Zusammen Novizinnen:		12
Svega — Zusammen	320	

SADRŽAJ

Predgovor 5

I. UVOD 9

II. UTEMELJITELJICA I POČECI DRUŽBE 11

III. DRUŽBA U NAŠOJ DOMOVINI 16

A — Razdoblje od godine 1882. do 1949. 16

Kćeri Božje ljubavi dolaze u Bosnu 16
Bosna 18
Sarajevo 24

1. Zavod sv. Josipa — Grad na gori 28
Crkva Kraljice sv. krunice 30
Život u Zavodu sv. Josipa 35
Školstvo i odgoj 44

Pogled u prošlost 44
Škole u zavodu sv. Josipa 46
Osnovna škola 46

Ženska građanska škola 49
Ženska učiteljska škola 52
Tečaj za odgojiteljice u dječjem zabavištu 71
Trgovački tečaj 72
Ženska stručna škola 74

Ostale školske djelatnosti 77

Izložba ručnih radova 77
Predavanja i akademije 79
Dramske izvedbe 80
Glazbene i ritmičke priredbe 84

U službi škole 87

Godišnji školski izvještaj 87
Knjižnica 87
Zbirke učila 87

Izvanškolske djelatnosti u Zavodu sv. Josipa 89

Marijine kongregacije 89
Katoličke misije 92
Katolička akcija 94
Kršćanska dobrotvornost 96
Euharistijski kongres u Sarajevu 99

2. Ostale redovničke zajednice 104

Samostan Betanija kraj Sarajeva 104
Zavod Kraljice sv. krunice u Tuzli 107
Samostan Emaus na Breškama 120
Samostan Josipovac kraj Tuzle 127
Zavod sv. Augustina u Sarajevu 127
Samostan Stjepanovac u Legradu 134
Samostan Antunovac na Ilidži 141
Samostan Marijin dom na Palama 141
Samostan Majke milosrđa u Supetru 146
Dom Presvetog Srca u Koprivnici 149
Samostan sv. Male Terezije u Milni 156
Samostan sv. Križa u Petrinji 162
Samostan Anđela Čuvara u Križevcima 164
Domaćinska škola u Zagrebu 167

Svećenički dom Salvator u Dubrovniku 168
Dom biskupa Josipa Langa u Zagrebu 170
Samostan sv. Obitelji u Postirama 171
Samostan Majke Divne u Splitu 174
Dom Gospe Lurdske u Zagrebu 178
Zavod Presvetog Trojstva u Novom Sarajevu 183
Samostan Nazaret u Zavidovićima 183
Samostan Božje Providnosti u Benkovcu 184
Državni dječji dom u Bedekovčini 186
Samostan Imakulate, Zagreb, Nova ves 5a 188
Samostan Egipat u Zagrebu, Kaptol 31 188
Samostan Prečistog Srca Marijina u Hvaru 190

B — Razdoblje od 1949. do danas 193

1. Redovničke zajednice 193

Dom Gospe Lurdske u Zagrebu — sjedište Provincije . . 193
Samostan bl. Leopolda Mandića u Travniku 193
Samostan sv. Ćirila i Metoda u Bitolju 203
Samostan sv. Josipa u Sarajevu 214
Samostan sv. Pavla u Binču 216
Samostan Majke Franciske Lechner u Kaknju 218
Samostan sv. Josipa u Granešini — Zagreb 221
Samostan biskupa Ivana Franje Gnidovca u Dunavu . . . 227
Samostan sv. Mihovila Arkanđela u Filipjakovu 230
Samostan sv. Jelene Križarice u Kastvu 231
Samostan sv. Male Terezije u Bistrici 233
Samostan Gospe Fatimske u Glavičici 234
Samostan Presvetoga Trojstva u Sarajevu 235

2. Rad na župama 237

Franjevački samostan u Karinu 237
Župa Dubovac u Karlovcu 239
Župa Pleternica 240

Župa Travnik 241
Župa Derventa 242
Župa Križ 244
Župa Vitez 246
Župa Mošćenice 247
Župa Zapolje 247
Župa Sv. Ilije 248
Župa Dolac 249
Župa Sv. Martin na Muri 250
Župa Komušina 251
Župa Rankovići 253
Župa Živinice 253
Župna postaja Dragalić 253
Župa Zagvozd 254
Župa Križevci 255
Župa Kupres 255
Župa Lukavac 256
Župa Cer 256
Župa Sesvetski Kraljevec 257
Župa Garčin 257
Župa Bezgrešnog Začeća bl. Dj. Marije u Zadru . . . 258
Župa Jelah 258
Župa Ličtani 259
Župa Gospe od mora u Puli 260

3. Rad u drugim ustanovama 260

Svećenički dom Salda — Selce 260
Studienheim St. Michael, Rottweill 261
Karitasov dječji dom u Oborovu 262

IV. U SLUŽBI ISELJENE BRAĆE U AMERICI 265

V. ZAKLJUČNA RIJEČ 267

VI. DODATAK 271

Vodstvo Družbe kćeri Božje ljubavi od 1868. do 1981. 273

Vodstvo Provincije Božje providnosti od 1919. do 1981. 274

Provincija »Božje providnosti« Družbe Kćeri Božje ljubavi. Stanje 31. XII. 1981. 275

Popis sestara Provincije od 11. X. 1919. do 31. XII. 1981. . . . 287

Prilozi 300

Treća potvrda Konstitucija Družbe Kćeri Božje ljubavi 18. VIII. 1897. 300
Pismo Majke Franciske Lechner od 8. VIII. 1870. upućeno sestrama koje su sabirale milodare za Marijine zavode . 301
Statut Marijina zavoda u Beču 302
Početak molbe Majke Franciske Lechner upućene caru Franji Josipu I., da se kćeri Božje ljubavi mogu nastaniti u Bosni 303
»Obća pučka škola u zavodu sv. Josipa« — Imenik (razrednica) učenica I.—IV. razreda za školsku godinu 1884/85. . 304
Izvadak ocjena s ispita učenica I.—III. godišta Ženske učiteljske škole Zavoda sv. Josipa šk. god. 1886/87. . . . 307
Svjedodžba kojom se s M. Gotharda Böhm osposobljava za samostalnu učiteljicu 308
Svjedodžba s. M. Gotharde Böhm kojom se osposobljava za nastavnicu viših djevojačkih škola 310
Dopis o likvidaciji svih privatnih učiteljskih škola u Kraljevini SHS 312
Dopis kojim se gornja odredba poništava 313
Memorandumi Zavoda sv. Josipa i škola 314
Žigovi Provincijalata i škola kćeri Božje ljubavi u Sarajevu i Tuzli 315

Vrela i literatura 316

Kratice 318

Provinz zur göttlichen Vorsehung der Kongregation der Töchter der göttlichen Liebe. 1882.—1982. 319

Province of Divine Providence of the Congregation of the Daughters of Divine Charity 1882.—1982. 322

Provincia Divina Providencia da Congregaçao daf Filhas do Amor divino 1882.—9182. 325

Kazalo osobnih imena 329

Kazalo zemljopisnih naziva 337

Knjižnica zbornika »Kačić« — monografije, dokumenti, građa . . 343

Sadržaj 345

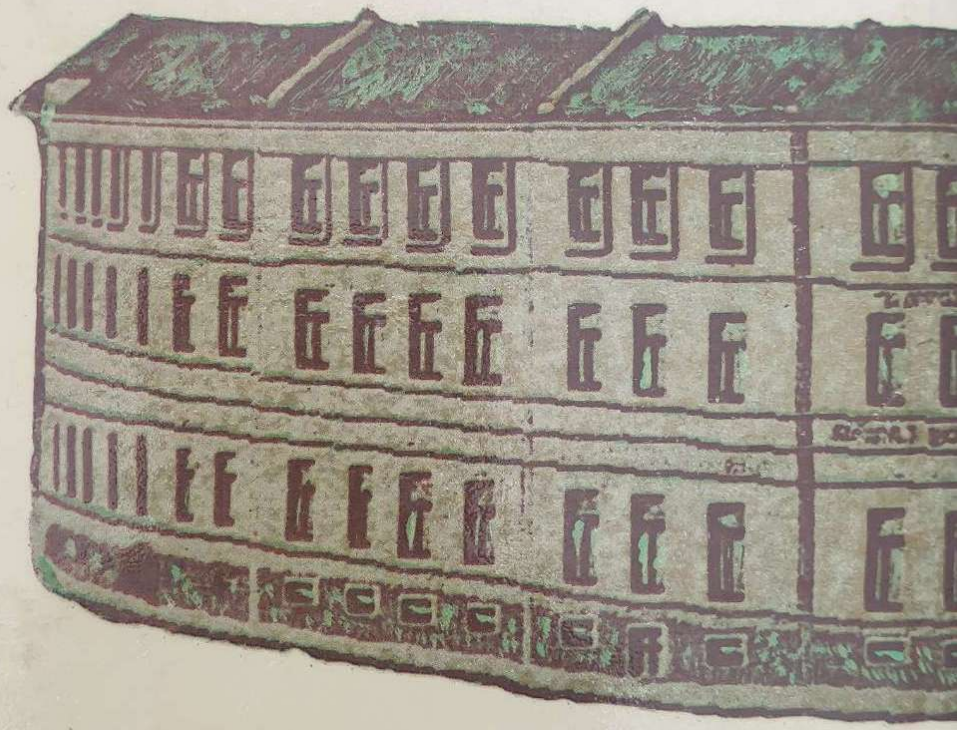

SPLIT - ZAGREB, 1982.